

ZRINYIEK

A MAGYAR TÖRTÉNELEMBEN.

1566—1704.

IRTA

CSUDAY JENŐ

csorna-premontrei kanonok s okl. főgymn. tanár

SZOMBATHELY

Özv. SEILER HENRIKNÉ KIADÁSA

1884

Nagyságos és Főtisztelendő

Dr. Kunc Adolf
urnak,

a csorna-premontrei fehér és hiváltkáros kanonokrend főpapja,
az egyesített csornai, horpácsi, tüzzei és jánoskúdi prapostágok
prapostja,
a Ferencz-József-rend lovagja, a sz. m. és bölcsészettudornak;
stb. stb.

a tudomány és szépirodalom lelkes pártolójának

tisztelete jelöl

a szerző

ELŐSZÓ.

E munkában a Zrinyi család történetét adom át a magyar közönségnek 1566—1704-ig, tulajdonképen tehát folytatom és befejezem Salamon Ferencz „Első Zrinyiek“ czimű munkáját.

Zrinyi Miklós, a hős, családját az ország első családai közé emelte, hősi halálával pedig utódainak egy örökséget hagyott hátra, mi nem volt más, mint fáradhatlanul küzdeni az ozman hatalma ellen. E küzdelem alól egy sem vonta magát ki ivadékai közül, küzdve a török ellen, védelmezték hazánk területi épségét. A Zrinyiek azonban nem maradhattak meg ezen az egy téren. A család nevének fénye a Zrinyieket a haza irányadó férfiai közé sorozta, kiknek a haza területén kívül védelmezni kellett a magyar alkotmányt is. Koronás királyaink a Habsburgház korlátlan hatalmát Magyarországra is ki akarták terjeszteni; nem mondtak le ama reményről, hogy Magyarországot az osztrák örökös tartományok közé sorozzák, a német birodalom kiegészítő részévé tegyék. E vágnak első akadályá volt a magyar

alkotmány. A bécsi császári kormány folyton szeme előtt tartotta e czélt, s ha máskép nem tehetett, titkos üzemeket folytatott alkotmányunk ellen. Addig, míg a függetlenné lett Erdély trónján egy Bocskay István, egy Bethlen Gábor ült, az oszmán is hatalmas volt még, nyílt harczra még gondolni sem lehetett, mert ez veszélyeztette volna a Habsburgház hatalmát Magyarországon vagy talán örökre megsemmisítette volna. Mihelyt azonban ez mind megszűnt, kezdetét vette a harcz alkotmányunk ellen a nélkül, hogy az eszközökben válogattak volna.

Előre látta ezt Zrinyi Miklós, a költő, és ép azért sürgette Erdély megvédését a török ellen, a magyar nemzeti hadsereg felállítását, ezért védelmezte a nemzet szabad király választási jogát, mert jól tudta, hogy ha Erdély függetlensége odavesz, Magyarországot zsoldos katonaság szabadítja föl a török járom alól, ezért hazánk alkotmányát fogják követelni. Ugy is történt, jós lelke a jövőbe látott.

Zrinyi Miklós, a költő, védelmezte a magyar alkotmányt, mely a legkirívóbb módon a vasvári békekötésben sértetett meg. E békekötésbe a magyarok nem folytak be, pedig az magyar ügyet intézett el, de a magyarok meghallgatása nélkül, pedig a magyarok meghallgatását a koronázási eskü is kikötötte. Ezután hosszú ideig országgyűlés sem hivatott össze, Magyarország dolgaiban idegenek határoztak, mintha ez ország úgy hódítottatott volna meg.

Ily szomorú viszonyok között halt el Zrinyi Miklós, kinek szellemi nagysága és költői kedélye egyedül biztosíthatta volna a nemzetet, hogy az alkotmányért folytatandó harcz nem fog a magán érdeknek szolgálni, ki egyedül lett volna képes a szerte ágazó erőket a haza javának előmozdítására összegyűjteni. Kik utána következtek, azok nem bírták a munkát, elestek a harczban a nélkül, hogy halálukkal a nemzetnek használtak volna. Ez áldozatoknak egyike Zrinyi

III. Péter és a Zrinyi család. A bécsi kormány győzedelmeskedni látszik a magyar alkotmány fölött; legjobb-jaink elhultak, a többit a félelem visszatartotta a harcztól; a császári zsoldos sereg Budát visszaveszi a töröktől, Erdély visszakerül a magyar koronához, a nemzet az eperjesi vértörvényszék hatása alatt örökös királylyá választja a Habsburgház fimaradékait és lemond az ellentállás jogáról.

E győzelmet azonban a bécsi kormány nem jól használta fel. Kiméretlenül megsértette a nemzetet úgy, mint egyeseket, megtámadott mindent, még a lelkiismereti szabadságot is. Irtó harczot kezdett a magyar ellen s ha kérdezzük, mi lett ennek következménye? a történelem megadta erre a választ. Alig nevelkedett fel az ifjabb nemzedék, fegyvert fogott ősi szabadsága és alkotmánya védelmezésére, harczot kezdett, melyben ugyan nem győzedelmeskedett, de legyőzni sem tudták. Es épen e félig kivivott győzelem biztosította a magyar nemzet egyediségét s a magyar alkotmányt.

Az alkotmányért folyt harcz megmagyarázza a szükségességét annak, hogy a történetíró ne csak az eseményeket jegyezze fel, hanem vegye kezébe törvénykönyvünket s ezek szerint ítéljen, mely leginkább kimutatja az alkotmánysértés nagyságát. Ezt eddig nem tették. Én beláttam ennek szükségességét s különösen a nemzet oly válságos napjainak megítélésénél, milyen Leopold uralkodása volt, nézetem szerint nem is lehet mellőzni a „Corpus Juris Hungarici“ törvénykönyvünket. Én tehát ez eseményeknek nem csak történetét irtam meg; hanem ott, hol alkotmányunkkal találkozunk, föltünttettem a tettek jogi oldalát is.

Forrásaimat mind pontosan megneveztem, itt-ott, hol szükségesnek láttam, föltünttettem azoknak hiteles vagy nem hitelességét is. Használtam Pauler Gyula nagy készséggel irt jeles munkáját is (Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése, 1664—1671) s pedig azért, hogy kutatásaimat adatai által teljessé

tegyem, de meg azért is, hogy — nézetem szerint — tévedéseit helyre igazítsam.

De most, hogy szerény munkámat a nagy közön ségnek átadom, nem mulaszthatom el kifejezni hálámat köszönetemet azok iránt, kik támogattak munkám megírásában. Első helyen kell emlitenem *Fraknoi Vilmo*: ő nagyságát, a magy. tud. Akademia főtitkárát, k irodalmi munkásságomban buzditott s lehetővé tette, hogy a bécsi cs. k. titkos levéltárban kutatásomat kiegészíthessem. Ő nagysága ajánlatával mentem *Arneth Alfréd* ur, val. belső titk. tan. ő nagyméltóságához mint a levéltár igazgatójához, továbbá *Fiedler József* ő nagyságához, a levéltár aligazgatójához, kik az ajánlatra szívesen fogadtak, készségesen nekem mindent rendelkezésemre bocsátottak. Hálával tartozom Fraknoi urnak azért is, hogy megismertetett dr. Károlyi Árpád urral, a magy. tud. Akademia lev. t. a titk. lev. fogalmazójával, ki a legnagyobb készséggel velem együtt kutatott, s kutatásainak eredményét velem a legönzетlenebbül közölte. Midőn ezen uraknak szíves támogatásukért őszinte köszönetet mondok, végül köszönetem kifejezése mellett megemlékszem barátomról, *Kropf József* tanár urról, ki a correcturát vezette.

Kelt Szombathelyen 1884 julius 10-én.

Csuday Jenő.

ZRINYI VI. GYÖRGY.

rinyi Szigetvárba zárkózása előtt végrendeletet írt, melynek csupán csak egy része ismeretes előttünk, az, mely fiának, Györgynek, Miksa királyhoz intézett levelében foglaltatik.

A 18 éves Zrinyi György, ki fitestvérei között egyedül érte el a férfikort, 1567. szept. végén folyamodik a királyhoz, hogy erősítse meg azt a birtokszerződést, a melyet édes atyja Frangepán Istvánnal kötött. Kérvényében idézi Zrinyi Miklós végrendeletét, a melyben maga a hős is a királyhoz fordul kérelmével: „Együttal császári Felségedet az Istenre kérem, méltóztassék tekintettel hűséges szolgálataimra Frangepán István grófnak öröklevelét kegyesen megerősíteni és királyi beleegyezését felségi joghatóságával megadni.”¹

¹ „Item Sac. Caes. majestatem propter Deum rogo, dignetur respectu fidelium servitiorum meorum litteras fassionales ipsius dni comitis Stephani de Frangepanibus clementer confirmare et consensum suum regium simul cum jure regio praebere.“ Széch. cod. XI. k. 2. sz. Salamon: Az első Zrínyiek 646.

Miksa király válasza, melyet 1567. okt. 21-én irt az árvákhoz, nem felelt meg a várakozásnak. A király egyenesen megtagadja György kérését, mert — úgymond — Frangepán Istvánnak a király tudta és beleegyezése nélkül nem is volt joga ily szerződést kötni, mivel Frangepán Istvánnak, mint a család utolsó sarjadékának halála esetére ama birtokok egyedül csak a koronára szállhatnak.

Sokáig nem ért czélt Zrinyi György s csak akkor, midőn a korona ismét adósa lett a Zrinyi családnak, adósság törlesztése fejében nyerte vissza a Frangepán-féle birtokokat. De ezt megelőzőleg a számos tagból álló család meghasonlott, s a leány-gyermekek 1570-ben György, Kristóf és Miklós fítestvéreik ellen örökség és leánynegyed iránt pert indítottak.¹ Miként dőlt el e per, a törvény-e, vagy barátságos egyezkedés vetett-e annak véget, a kezemnél levő kutforrásokból ki nem vehettem.

A fentebb felhozott körülmények következménye az lett, hogy Miksa király 1576-ban elrendeli, hogy a Zrinyiek a Frangepán-féle birtokokba bevezetessenek.

Nem lehet czélom e helyen ez intézkedés jogosultságát vagy ennek ellenkezőjét vitatnom; de mindettől eltekintve mégis ki kell mondanom, hogy a korona ezen rendelete csak akkor lehetett jogos, ha maga Frangepán István is beleegyezett, ki ekkor még élt. Frangepán István halála után, mely 1577-ben következett be, erről szólni sem lehet. 1576-ik évről a Zrinyieket illetőleg így nyilatkozik Petthő Gergely: „Olly nagy Urak voltak a Zrinyi Urak Horvát Országban, hogy ötven kő Várokat mondgyák hogy volt volna.”² E nyilatkozata Petthő Gergelynek bizonyítja, hogy a Zrinyi-család ez évben valósággal visszahelyeztetett azon hatalomba, melyet a család számára Zrinyi, a hős alapított.

¹ Nagy István Magy. Családai. 12. 439.

² Petthő G. 126.

Zrinyi, a hősnek, nagy tettei annyira előtérbe léptek, hogy csak nagyon keveset tudunk a családról, s így a későbbi örökösökről is. Amit tudunk, azt is csak a kor általános szokásaiból kell kivennünk s azon jellemzésekből, melyekkel a történetírók az egyes Zrinyieket festették.

Ezek után elmondhatjuk, hogy György gondosabb nevelésben részesült mint atyja, bár oly eredményeket felmutatni nem tudott is. Istvánffy őt így jellemzi: „Zrinyi György gróf, Szigetvár ostromáról híres Miklósnak fia, szintén jeles és vitéz férfiú, java korában, 54-ik évében meghalt, ki azonfelül, hogy jó katona hírében állott, fényes életmódja, apródjainak nagy száma és a családja iránt nyilvánuló tiszteletnél fogva a magyar főrendek között legelsőnek tartatik vala.¹

A család fénye nagy ősenek eleste után tehát nem homályosult el, s a költő szava: „Csak sast nemzenek sasok s nem szül gyáva nyulat Nubia párducza“ beteljesedett.²

Zrinyi György, ki e néven hatodik, fölemeli a zászlót s vitéz bajtársai élén győzelmesen harczolt. Oly nagy tett végrehajtására, minő Szigetvár védelme, alkalma ugyan nem volt, de minden esetre végzett oly dolgokat, melyek az ellen emlékébe visszaidézték a szigetvári Zrinyi nevét.

1573-ban már tárnokmester volt,³ ugyanezen évben Kanizsa is gondjaira bízott,⁴ mivel a kormány elismerte,

¹ Georgius Comes Zrinianus, Nicolai Szigethana obsidione clari filius, vir et ipse summae virtutis et fortitudinis, nondum plane senex, cum quartum et quinquagesimum annum ageret, vitam cum morte commutavit, qui supra, peritiae militaris opinionem, multo etiam splendore liberalis vitae, militariumque alumnorum copia, cultuque familiae Pannonicorum procerum longe clarissimus habebatur.“ Istvánffy XXXIII. 487.

² Berzsenyi D. A felkölt nemességhez.

³ Katona XXV. 428. 1.

⁴ „Et is tradita jussu Caesaris Georgio Comiti Zriniano Canisa, in Illyricum reversus est.“ (És ő, miután a császár parancsára Kanizsát Zrinyi György grófnak átadta, Illyriába tért vissza.) Istvánffy XXV. 327

hogyan van tettereje, hogy György az elhunynak méltó fia.

Miksa ugyan 1575. nov. 22-én kieszközölte nagybecsű ajándékai által a békeszerződés megújítását, de a pasák a békeszerződés daczára is folytatták rabló hadjárataikat.¹ E körülményhez mérten cselekedett Zrinyi György, várait jó karba helyezé és ujakat is emelt.

A harcok mindkét félén megkezdődött, szakadatlanul folyt, melyben a vitézséget a cselvetés támogatta. Mind-egyik fél a másikkal ártani kívánt, mintha egymás szomszédságában nem élhettek volna, mintha a föld a török és magyar rokon népnek kicsiny lett volna.

A Horvátországban hatalmaskodó törökök ellen 1578. Károly, Steierország hercege, a jeles Fremberger Jánost küldé, ki több várat győzelmesen megvett, de azután az országból eltávozott. A megvert ellen újra fölkel, s egymás után foglalta vissza a meghódított várakat, sőt pusztításának határát tovább terjeszté. A béke időben elfoglalt várakat hasztalan követelték vissza Konstantinápolyban, miért is azt, mit szép szerével nem kaphattak meg, fegyverrel szándékoztak megvenni. Károly 1579. nyarán Khevenhüllert tizezernyi haddal küldé a boszniai pasa foglaltságainak megtorlására, ki Ungnád bán hadaival egyesülvén, vissza is vette azokat; de mikor Ferhád pasa háromannyi erővel közeledett, az elfoglalt részek nemcsak hogy ismét elvesztek, hanem Khevenhüller serege romjaival térhetett csak vissza. Sikeresebb intézkedés volt ennél Károlyvár építése, melyet az ifj. Zrinyi Miklóstól megvett területen, a Dobrának és Mresniczának a Kulpába való szakadásánál építettek.²

Szerencsésebb harcokat vivott Zrinyi György, ki miután Nádasdy Ferencz és Kilman Endre kanizsai várnagy hadaival egyesült, Kanizsa közelében a szí-

¹ „1576-ban a törökök Horvátországban, Gvozdanzki Várát megvették. Ez is Zrinyi Uraké volt, holott igen gazdag ezüst Bányájok volt.” Petthő. 126. 1.

² Szalay. IV. 375.

geti pasát meggyőzte s a bajcsai erősség építését befejezte.¹

Bajcsa kapitányává Malakóczi Miklós, Zrinyi Györgynek főhadnagya, neveztetett ki. E körülmény azt mutatja, hogy a vár Zrinyi főnhatósága alá tartozott, hogy Bajcsa Zrinyinek volt birtoka; de mivel a vár az ország véderőde volt, katonái részére a zsoldot a kormány fizette. Malakóczi győzelmét mint Zrinyi katonája aratta s mindenben azt mutatta, hogy közvetlenül Zrinyi parancsa alatt áll.²

Zrinyi György 1579—80-ban az ország első leventéi közé tartozott. Belátó, vitéz és szerencsés harczos volt, s így csakhamar körülötte gyűltek össze azok, kik a török rablókalandjainak határt vetni vagy azt megtorolni szándékoztak.

Bajcsa fölépítése újabb harczokat idézett elő. Ali bég, Szigetvár parancsnoka, háromezer lovassal fölkerekedik, hogy a vár fölépítését megakadályozza. Elszántan támadja meg a mi magyarjainkat, fáradhatlanul küzd, ezeket visszanyomja s egy része már futásnak ered. Batthyány hasztalan iparkodik a szaladókat visszatartani, s már-már a magyar látszik vesztes félnek, midőn Batthyány csele, mely a magyarok győzelmét hirdeti, a futókat föltartóztatja. „A még ki sem vívott győzelem örömhírére kibontott hadijelvényekkel tüstént visszatértek az ütközetbe, a honnan megfutamodtak. Mire Ali bég, azon hitben, hogy új segítség érkezett, haladék nélkül visszavonulót fuvatott, és a törökök, felhagyva a küzdelemmel, oly nagy sietséggel tették meg a sáros és akadályteljes utat, hogy közülök igen sokan részint a

¹ „1579-ben Baitsa Várat a Kanisa vize mellett Zrinyi György megcsinálá, kiben Károl Herczeg számos vitézlő népet vete és Kapitányságul Malakóczi Miklósnak adá. Petthő. 126.

² „1579-ben Malakóczi Miklós, Zrinyi Györgynek fő Hadnagya, Thót Országba a' Dráva mellet Dernyénél, a' Berzenczei Törököket igen meg-veré, melly harezon sok fő Törökök hullának el.“ Petthő. 127.

mocsárba süllyedtek, részint golyók által találva, nyomorultán veszték el.¹

Az 1580. évben újabb győzelmet arattak magyarjaink Zrinyi György vezérlete alatt. A megújuló pusztítások Zrinyi György köré gyűjtötték hazánk jeleseit, Nádasdy Ferencz és Batthyány Boldizsárt, a kik egyesültek a végbeliekkel s a varasdi mezőn utját állották a pozsegai Szkenderbégnek. A véres ütközet a magyarokra nézve dicső győzelemmel végződött. Szkenderbég a vezér és vele 250 török fedte a csatatért, 430 foglyul esett, köztük Dervis bég, a vezér öccse; 20 zászló képezte a legdicsőbb zsákmányt.² A magyarok részéről nem nagy volt a veszteség, mi ismét csak Zrinyi érdemét emeli. A csata befejezése után a magyar sereg állomáshelyeire tért vissza.³

A haza nagy részében harczizaj uralkodott, a megkötött béke nem hozott áldást a hazára, a közbiztonság eltűnt. Az ellenek egymást keresték föl s ártottak ott, a hol csak lehetett. Majd itt, majd ott vivatott ki győzelem; e hely vagy amaz sirja lett a magyarnak.

Zrinyi György hazánk délnyugoti részén örködött. 1580—87-ig gondosan gyűjtötte a segédeszközöket, folyton vigyázott, hogy az ellen résen találja. A kisebb harczok nem emésztették föl erejét, sőt edzették, folytonos győzelmei nevét félelmissé tették. A király 1587-ben, tekintettel működésére, őt Kanizsa védelmével bizta meg;⁴ de nem is lehetett volna jobb kezekbe azt letenni. Ezen időtől vitézi dolgai és állásánál fogva a dunántúli terület védelmének vezetője lett. 1580—87-ig csak kisebb harczokat vivott, de ezen idő alatt készítette el a talajt, hogy a kiterjedtebb működés lehetővé váljék; ezen idő

¹ Istvánffy. XXV. 338. Katona XXVI. 87.

² „Ez lévén Septembernek 28. napján.“ Petthő Gergely 127. 1. Katona XXVI. 92. Istvánffy XXV. 340.

³ „A mieink jól végezvén dolgaikat, épen és szerencsésen tértek vissza állomásaikra és lakhelyeikre.“ Katona XXVI. 95.

⁴ Katona. XXVI. 275.

alatt rendezte az itteni viszonyokat, kötötte összekötéseit, a melynél fogva mindenről értesítve lett, az ellen minden mozdulata idejében tudomására jött, s így megfélemlítése lehetetlenné vált. Ez nagy előnyére szolgált, és győzelmeinek egyik tényezője lett.

Mint kanizsai parancsnok azonnal megkezdte a támadást. Nádasdy Ferencz társaságában a Kálmáncsi sokadalomra üt, mely Szigetvár közelében fekszik s azt fölprédálja. De még ugyanezen évben szép győzelmet vívott ki Zrinyi. Ugyanis „Szeszuvár az új szigeti szandzsákbég a pozsegai, koppáni, pécsi, diakovári s más végbeli bégeket összegyűjtván, mintegy nyolcvezernyi haddal indult meg a Muravidék dulására.¹ Kémeitől csakhamar értesült erről Zrinyi György s gyorsfutárok által Batthyány és Nádasdyt erről tudósítá.²

Szeszuvár pasa nem sejtve a feléje közelgő veszélyt, majd egész Regedéig rabolt s zsákmánynyal terhelve Szigetnek tartott. Zrinyi, Nádasdy és Batthyány ez alatt tanácskoztak a teendők fölött. Megállapodásuk szerint fegyvereseikkel, a végbeliek, Globiczár János és Trautmansdorf Fridrikkel együtt Kaczérlak és Szt.-Balázs helységek mocsáros vidékén, Kanizsától nem messze éjszak felé, várták be a megrakodott ellent. Az összegyűjtött magyar had 3000-et tehetett.

E helyre Szeszuvár éjjel érkezett, s a holdvilágnál észre vette, hogy átjáróit az ellen elfoglalta. Reggel a török Kaczérlakig nyomult előre, hogy ott az átjárást fegyverrel nyissa meg. De Zrinyi és a többi vezér felhasználják a helyzet előnyeit, bátran támadják meg az átjárókat kereső ellent, súlyos csapásokat mérnek a törö-

¹ Horváth M. Magy. tört. 1871. IV. 383.

² „Gnarum id erat comiti Georgio Zriniano, qui eo tempore Kanisac tuendae cum praesidio praeerat; et cui consilia illius per certos speculatores ac fidos ex tributariosum plebe homines; qui quum Christiani essent; uno consensu, natura cogente, nostris rebus favebant, assidue perferebantur: isque eos conatus Batthyanio et Nadasdio, singulis ferme horis per celeres tabellarios significare solebat.“ Katona XXVI. 275.

kökre, visszanyomják őket s egy pár zászlót zsákmányul ejtenek.¹ A berzenczei és segesdi lovas törökök, kik az utakat jobban ismerték, midőn látták a feljök közelgő veszélyt, mielőtt megtámadtattak volna, a csata helyének hátat fordítottak. Nem hallgattak Szeszuvár és a többi vezérek parancsaira, kerülő utakon, mocsárokon keresztül, nem minden veszteség nélkül, elmenekülnek. A többi, a pécsi, mohácsi és pozsegi törökök még tovább küzdenek, de gyalogságunktól nyomatva, nagy veszteséggel ők is megszalasztatnak. A győzelem teljes volt. A török megszaladt, Szeszuvár pasának „kétezer emberét megölték, ezerötszázat, köztök Mahmud pécsi pasát s Hasszánt, Redsebnak a koppányi várnagyságban utódát, elfogták. Tizenkilencz zászló, ezerszáz paripa legszebb része volt a zsákmánynak.”²

Mindezen diadalok, győzelmek, a harcokban való folytonos részvét Zrinyi Györgyöt oly tisztségre emelték, melyet atyja is viselt. Petthő Gergelynél olvasom az 1591-ik évről, hogy Zrinyi az ország kapitánya volt.³

Petthőnek ezen kifejezése: „az Ország Kapitánya” egyéb történetírók előadása szerint úgy értendő, hogy Zrinyi György ez időben a dunántúli kapitányság tisztét viselte⁴ és egyszersmind megtartotta a kanizsai vár parancsnokságát is. Csakis így lehet érteni Istvánffy szavait, ki Zrinyi György rendeletét közli, melyben Kanizsa, Győr, Pápa zsoldos csapatát és a környék nemeseinek fegyvereseit összehívja.⁵ Zrinyi ugyan az előbbi években is tudtára adta barátainak az ellenség rabló-kirándulását s őket segélyre szólította föl; de

¹ Istvánffy. XXVI. 353.

² Szalay. IV. 382.

³ „Zrinyi György az Ország Kapitánya és Nádasdi Ferencz stb., Petthő. 132.

⁴ Horváth M. IV. 414.

⁵ „At Zrinus, quod re iam peracta sero essent remedia, non aliud in praesens faciendum existimavit, quam quod convocatis, summa celeritate circumvicinae nobilitatis copiis, ac militibus praesidiariis, qui Canisae,

Kanizsa, Győr, Pápa s a közelfekvő várak őrségeit csak akkor vonhatta magához, ha a dunántúli rész kapitánya volt.

E tisztség neki nagyobb hatáskört nyújtott, s ez állásban nem is késett magát hasznossá tenni.

A kisebb csatározások a magyarokra nézve győzelmek voltak. Hogy e győzelmeket megboszulja, hogy kiköszörülje a csorbát, mely fegyverén Sziszek alatt üttetett (1593.) hogy megboszulja Mustafa és Mohamed bégek halálát, kik a szultán hugainak fiai voltak, a 80 éves, de még mindig harczias Szinán nagyvezértől ösztönöztetve, Murad szultán Magyarország ellen hadjáratot határozott.

Szinán 1593. szept. elején 150 ezernyi haddal érkezett Nándorfehérvárra a bilincsekbe vert Krekwitzzel együtt, ki konstantinályi követ volt. Ekkor már Sziszek a török hatalmába jutott, a melyet hős védelem után a moreai beglerbég Mehmet, Szinán nagyvezér fia vett be, kit atyja előre küldött.

A nagyvezér ez évi hadjárata nem volt valami dicsőséges. Szinán szept. 27-én Eszéknél átkelt a Dráván, s miután a gyáván föladott Veszprém és Palotát hatalmába vette, a tél közelsége miatt nyugtalankodó hadát először Budára, majd Nándorfehérvárra vezette vissza.

Zrinyi György, Pálffy Miklós és Nádasdy Ferencz a török ezen mozdulataival szemben fegyvereseiket Komáromba vezették.¹ — „Ezalatt október közepéig mintegy 40 ezernyi sereg gyült össze Komárom táján, Pálffy Miklós dunáninneni, Zrinyi György dunántúli és gróf Hardeck Ferdinánd győri főkapitány, Nádasdy Ferencz, Thurzó

Jaurini, Papae et locis propinquieribus stipendia merebant, arcem e materia et cespite denno restaurarent, ac tormentis et rebus neccesariis, ac militum tam Germanorum quam Ungarorum praesidio imposito munirent.“ Istvánffy XXVII. 364.

¹ Petthő. 135.

György, Illésházy István s több más urak zászlói alatt. Fővezérré a császár Hardecket nevezte ki.¹ Hardeck kinevezéséről így nyilatkozik Istvánffy: „Bár visszatetszést keltett Hardecknek fővezérré történt kineveztetése (Pálffy ugyanis és Zrinyi állásuk kiváltságainál fogva neki engedelmeskedni egyáltalán nem akartak, de később, nehogy e viszály az ügyet hátráltassa, a főurak ösztönzésére belenyugodtak,) a mieink trombiták harsogása, dobok pergése és a zászlók kibontása által jelt adtak a megindulásra.“² Oly szép jellemvonását találjuk itt följegyezve Zrinyinek, mely ritkítja párját. Pálffy és Zrinyi hivataluknál fogva mint, dunáninneneni és dunántúli kapitányok, elsőbbséggel bírtak Hardeck fölött, és mégis, mikor a korona azt nevezte ki, engedelmeskedtek „ne ea contentio rebus gerendis obstaret.“ Félre tévék a nagyravágyást, lemondtak hivataluk kiváltságáról, s mint önzetlen hazafiak a haza szolgálatát tartották szem előtt. Mindkettő a legönzetlenebb hazafinak bizonyult, kik nem kitüntetésekért kerestek, hanem alkalmat éltek hazájuknak szentelni.

A vezérek értesülvén a nagyvezér visszavonulásáról, okt. 28-án Fehérvár vivására indultak. De alig kezdték a várost vivni, midőn nov. 3-án híret vesznek, hogy Hasszán budai basa 20 ezernyi emberrel az ostromlott vár fölmentésére indul. Hasszán ismerte a keresztény sereg mozdulatait, azért sietett Fehérvár fölmentésére.³

Hasszán megérkezése, mely a számításon kívül esett, félbeszakítja az ostromot. A legnagyobb gyorsasággal csatarendbe áll az ostromló hadsereg és Hasszán ellen indul.⁴

¹ Horváth M. IV. 414.

² Istvánffy XXVII. 375.

³ „Non ignarus harum rerum Sinanus erat, ut qui ab exploratoribus nostros castra Comaronii mutatos esse, ac Danubium qui ibi duplici decurrit alveo, binis utrimquae pontibus, nota navium contabulatione, coniunxisse didicisset. Katona. XXVI. 703.

⁴ Istvánffy XXVII. 377.

A sereg felállítása a vezérhez tartozott, melyet tehát Hardeck végzett.

Nem tárgyam az egész csata folyamát leírni, mi kitűzött célomtól messze vinne, hanem csak eredményében jegyezni föl a diadalt s csak annyiban említeni meg a harczot, a mennyiben ez Zrinyi személyével van összekötve.

A harcz véres volt, s a mieink győzelmével végződött. E harcz leírásában Petthő így emlékezik meg Zrinyi Györgyről: „Ő maga is a Basa Sebben szalada el, kit Zrinyi György maga sebesített meg hegyestőrrel, és meg is ölte volna, de egy Török azonban fel ütteté mind lovastúl Zrinyit, és azonközben a Basa el-szalada.“¹

Egyéb történetíróink nem említik Zrinyi Györgynek küzdelmét Hasszánnal, hanem csak annyit mondanak, hogy Nádasdyval együtt Hasszán ellen tört volna s utközben Zrinyi lova véletlenül elesett (forte prolapsus est.)²

Nem lehetetlen, hogy a csatában Zrinyi és Hasszán találkoztak, mert abban az időben a vezér nemcsak rendezte a harczot, hanem maga is belevegyült. Az sem lehetetlen, hogy Hasszánt megsebezte, ki halálát csak úgy kerülte el, hogy Zrinyi lovával együtt elbukott. Ha egyebet nem is, azt azonban e részlet bizonyítja, hogy Zrinyi e csatában mint hős, méltóan atyja nevéhez küzdött.

Az ellen nagy veszteséget szenvedett. „A harcz-téren s a Budára vezető uton tiz, mások szerint még több, de mi legvalószínűbb, hatezer török hullája hirdeté a szép győzelmet, melynek becsét nem kevésbé növelte az, hogy a török egész tűzérsege, 44 kisebb-nagyobb ágyu, a mieink kezébe esett.“³

¹ Petthő. 135.

² Katona XXVI. 713. Istvánffy XXVII. 378.

³ Horváth M. IV. 415.

A győzelmet a magyar kivívta, de a német vezérlét eredménytelenné tette ismét. „A fényes győzelem terméketlen maradt, mert Hardeck nem hajtva a magyar hadnagyok tanácsára, kik nyomban Fehérvár vivásához akartak látni, s kik az elrémült török hadaktól Budát és Esztergomot is remélték visszavehetni, hadait téli szállásaikra vitte.“¹

1594-ben a Németország kormányát átvevő Erneszt herceg helyére Magyarországon Mátyás, Horvátország s az örökös tartományokban Miksa főhercegekre bízott a hadügyek igazgatása.

Mátyás főherceg vezérlete alatt Nógrád bevétele után Esztergomot ostromlák, mely ostrom semmi dicsőséget, de annál több gyalázatot hozott a keresztény fegyverekre.

A Zrínyi György vezetésére bízott had sokkal szerencsebb volt. A pákozdi csata után visszament állomására s Esztergom ostromával egy időben ő is megkezdé a harcot. Fegyvertársa- s dicsőségének osztályosával, Nádasdy Ferenczczel az urak, vármegyék és végbeliek hadát összegyűjti, s e had élén Berzencze ellen indult. Nevének híre megelőzte jöttét, s a törökök nemcsak Berzencze, hanem Segesd és Szécsényt is felgyűjtván, odahagyák. Zrínyi az odahagyott várakat kiigazíttatja s őrséggel rakja meg.²

Petthő Gergely a leírt harczokban Nádasdyt Zrínyi táborában szerepelteti, más történetírók azonban állítják, hogy Mátyás főherczeggel hadakozott volna. Előttem az első valószínűbbnek látszik. Ezek, valamint Babocsa bevételénél a vezénylet Zrínyi György kezében volt letéve; kétségtelen azonban, hogy a magyar hős Nádasdy vagy más fegyvertársának tanácsát is meghallgatta s ha előtte jónak látszott, követte is. Minden intézkedés

¹ Szalay IV. 388.

² Petthő. 136.

azonban Zrinyi nevében tétetett, miként azt Istvánffy határozottan állítja.¹

Ezen győzelmek, valamint a népnek szenvedései rávették Miksa főherceget, hogy seregével növelvén a magyar hadak számát, a vezényletet átvegye s Petrinja várát elfoglalja.²

Sziszek bevétele Erdődi Tamás bánnak tulajdonítatik érdemül. „Erdődi Tamás bán, Sziszeket megnépesíté, és azt néppel meg-raká.”³

Mig ezek hazánk déli részein történtek, Esztergom körül a keresztény had ugyan galádul viselte magát. Az ostrom csiga módjára haladt, ebben nem is tüntette ki magát a német katona, hanem a fosztogatás, rablás, paráznaság és részegséget oly tökélyvel űzte, mintha csak tanult mestersege lett volna. El is pusztította a vidéket, de nemcsak a vidéket, hanem sokat lakói közül is, mert „egy nap sem volt, hogy magyart nem öltek.”⁴

Mátyás főherczeg erélytelen ember volt, ki fegyelmet tartani nem tudott; tanácsadó kapitányai hadban soha sem voltak s pusztítani csakis az asztalnál tudtak; Ungnád Dávid részeges volt. És ily tanácsosok előtt tárt fület Mátyás főherczeg, ezek tanácsa után indult, minek következménye lett, hogy az 50-ezernyi had május 4-től június 28-ig bár folyton vivta a várat, mégis csak a királyi várost s a Tamáshegyen épült várat foglalta el. Pedig volt a táborban egy Pálffy Miklós, Thurzó

¹ „Misit tamen Zrinius quasdam viarum et locorum peritos ad Corpadum oppidum, ubi in Rinniam amnem paludosum Labadus alter rivus aequae stagnans influit, tentaturos, an eo in loco transiri posset.” Istvánffy XXVIII. 384.

² „Maximillianus praeceibus populorum Stiriae et Carnorum permotus, Illyricorum praesertim, qui ex praesidiis, quae in nova Petriniae munitione erant, assiduus populationibus, igneque et ferro infestabantur ect.” Istvánffy XXVIII. 387.

³ Petthő 136.

⁴ Illésházy Följegyzései. 1592—1603. Monum. Hung. Hist. Script. VII. k. 9. l.

György és Illésházy István, de ezek tanácsa, talán mivel magyarok voltak, meg nem hallgattatott.

Nem lehetett kételkedni, hogy Szinán nagyvezér a nyár folytán megérkezik Esztergom fölmentésére, miért is Mátyás főherczeg a dunavidéki megyék rendeit a király nevében az esztergomi táborba meghívta, hogy ott a teendők fölött tanácskozzanak. Ekkor jött ide Zrinyi is, kinek, mint dunántúli kapitánynak, a tanácskozásban hivatalánál fogva részt kellett vennie. Szalay ugyan állítja, hogy Zrinyi már előbb is itt volt,¹ de ebben téved mert ezen időben ő délen győzedelmes harczokat folytatott. Horváth Mihály is ezen időben Zrinyit délen foglalkoztatja, midőn írja: „Miksa főherczeg Erdődy Tamással, Zrinyi Györggyel, miután emezek Berzenczét, Csurgót, Babocsát megvették, Petriniát és Sziszeket szállották meg.”²

Esztergomban tartott rész-országgyűlés minden lehető áldozatot meghozott s a pénzbeli segélyen kívül 20 ezer fegyverest is megajánlott. A nemesség felkelése oly erélylyel intéztetett, hogy rövid idő múlva 20 ezer harczos állott Pálffy és Zrinyi országhkapitányok zászlaja alatt. De alig gyűlt össze a had Esztergom alatt, midőn Mátyás főherczeg hírét veszi Szinán megindulásának, mire az egész sereget ismét Ungnád Dávid tanácsára visszavezeti Komáromba.

De nemcsak Mátyás főherczeg, hanem minden német vezér alatt álló had már a megindulás hírére visszavonatot, s így nem csodálkozhatunk Dobónak Teuffenbach elleni kitörésén: „Bizony inkább hiszem, hogy azt akarta vala, hogy rakásban levágva találta volna a tábort és urakat, hogy a várakat a császár számára foglalhassa el.”³

Szinán előbb Tatát, jul. 30-án Szentmártont foglalta el s innen Győr alá indult, melyet Hardeck védel-

¹ Szalay IV. 390.

² Horváth M. IV. 417.

³ Sárospataki Kronika c. h. 54.

mezett 6000-nyi őrséggel. Mátyás főherczeg Révfalu mellett ütött táborn a kis Duna (mosonyi ág) baloldalán s összeköttetésbe lépett a kis Duna jobb partján, a kis Duna és Rába összefolyásánál épített várral. Szinán, mivel a vár vivásához komolyan mindaddig nem kezdetett, míg a túlparton ellenséges haderő tanyáz, hajóhidat épített, hogy a két partot összekösse. A hajóhídon alig kezdi meg az átszállást, midőn Mátyás visszavonulót fuvatott, mi oly rendetlen futásba ment át, hogy a nagy veszteséget nem az ellen, hanem ez okozta.

Szinán ezután körülveszi a várat s komolyan ostromolja. Az erős vár ha nem is győzelmes megvédést, de hosszú ostromot bizonyynyal kibirt volna; Hardeck azonban már szept. 29-én¹ szabad elvonulás föltétele alatt föladta. Hardeck árulását életével fizette meg.

Szinán Győr megvétele után fiát Pápa ellen küldte, maga pedig Komárom ostromára indult. Pápa ellenállás nélkül megadta magát, de Komárom erélyesen védetett Braun Rézmán és Sztarics Farkas által.

Komárom megvédte magát, Mátyás pedig, miután a rendetlen futásban szétszóródott hadát összeszedte s újabb hadakkal erősítette, továbbá meggyőződött arról, hogy Szinán babéraival meglegedve visszavonult, Komárom alá vezette hadát. Milyen katonaság volt ez! Ugy bujkált az ellenség után. „A sziget népe azonban úgy tapasztalá, hogy csak a rablók változtak, mert a fizetetlen német és cseh zsoldosok is ellenség módjára dúlták, rabolták a vidéket, mignem november végén az egész had széteszlott.“²

Nemcsak a magyarokat bántotta a fonák s gyáva hadviselés, hanem még magát Rudolfot is fölrázta tespedéséből s a Győr alól megfutamodott Mátyás főherczeg helyébe más vezért keresett. Erneszt főherczeg tanácsára Mansfeld Károlyt helyezte a hadak élére s midőn Győr

¹ Kerékgyártó Á. III. 162.

² Horváth M. IV. 421.

eleste s Komárom ostromáról értesült, idegen udvarokat is felszólított segélyadásra.

Az 1595-ben Pozsonyban összegyűlt rendeket, kik a hazát ily előzmények után méltán félthették, Rudolf az idegen udvarok, a pápa, spanyol király s a német fejedelmek segélyének reményével nyugtatta meg. A rendek köszönettel vették ugyan a király gondoskodását, de ujlag kérték, jöjjön körükbe, hű magyarjai közé s személyesen győződjek meg a haza bajairól. Kérték továbbá, hogy a felvidékre magyar főkapitányt nevezzen ki, ki a népet a magyar nép szelleme s törvényei szerint kormányozza. Az országgyűlés továbbá a körülményekhez képest a legnagyobb pénzbeli segedelmet is megajánlotta, a hadiadó kötelezettségét kiterjesztette a királyi városok, lelkészek s az egy telkes nemességre is, s az így egybegyűlt pénzösszezből zsoldosok szedetését rendelte el.

„De mindezekhez kevés bizodalom vala, mivelhogy elrémültek vala a török hatalmasságától.”¹ E nagyszabásu intézkedésnél többet segített Báthory Zsigmond erdélyi fejedelem szövetsége Rudolfal. Nagy küzdelmébe került Báthory Zsigmondnak, melyben fejedelmi trónja is megingott, a szövetség megkötése, mig végre még is sikerült. 1595. január 28-án iratott alá a szerződés, melyben mindkét fél a török elleni harczra kötelezte magát.

Mig ezek Magyarországon történtek, a török birodalom is nagy eseménynek volt színhelye. 1595. év elején Murad szultán elhalálozott s utódja legidősb fia III. Mohamed lett. A szultán a nagyvezér és a budai helytartó által azonnal békét ajánlott Rudolfnak. E békülékeny szellemet Rudolf és Báthory Zsigmond közti tárgyalás, majd a megkötött szövetség okozta, a melybe belevonattak Áron moldvai és Mihály havasalföldi vajdák is. Ehhez járult még a kozákok nyugtalansága, kik megunták a tatárok folytonos beütéseit s ajánlatot tettek Rudolfnak, hogy ha nekik némi zsoldot ad, fegy-

¹ Illésházy Följegyzései. Monum. Hung. Hist. VII. Script. k. 19. l.

vert ragadnak a török ellen. Ez hangolta a törököt békére, de egyszersmind ez volt az is, mi a keresztényeknek reményt nyújtott a török iga lerázására.

Rudolf ennek folytán a békeajánlatokat visszautasította. De sem Rudolf, sem kormánya nem volt az, mely ez előnyöket hasznosan fel tudta volna használni. Minden, mit a kedvező viszonyok közt vártak, az volt, hogy a török új ellenei által elfoglalva, nagyobb hadat hazánkra küldeni nem fog, s ez idő alatt ők a felső Duna mellett majd néhány várat vissza fognak venni. A kedvező körülményeket tekintetbe véve azonban ez édes kevés volt. Egy harczias, erélyes fejedelem a magokra hagyott szövetségesekből oly erőt támaszthatott volna, melylyel megingathatta volna a török hatalmát, Magyarországból pedig teljesen kiszoríthatta volna. Ettől tartott a török és békeajánlatait azért tette meg.

Mit tett tehát kormányunk? A moldvák, oláhok és a kozákok ügyét egészen az erdélyi fejedelemre bízta, maga pedig legközelebbi czélul Esztergom elfoglalását tűzte ki. Gr. Mansfeld Károlyban végre oly fővezérre talált kormányunk, ki a hadat fegyelmezte, kihágásait szigorú rendszabály által meggátolta s végre Esztergom vivását sikeresebben intézte. Hogy Esztergom ellen sikerrel harczolhasson, először a Duna balpartján, Esztergom átellenében épült Párkány erődöt ostromolja, két nap alatt beveszi s Esztergom fölmentésére siető budai pasát aug. 4-én leveri. Csak azután fogott komolyabban Esztergom ostromlásához, a mikor sem Párkányból nem nyugtalaníttathatott, sem az ostromlott őrség kitartását nem erősítette az a remény, melyet a felmentésére közeledő seregbe helyezett.

Augusztus 4-iki szép győzelmét a vezér nem soká élte túl. A táborban uralkodó vérhas ledöntötte lábáról, s 10 nap múlva a sereg, és a magyarok nagy kárára Komáromban meghalt.

A vezényletet Mansfeld halála után ismét Mátyás főherczeg vevé át, ki a várat több napon keresztül

hevesen lövöldözteté, majd rohamot intézett a vár ellen; de bár ez visszaveretett, az 1700 főből álló őrség mégis elvesztette reményét s arra kényszerítette a pasát, hogy a várat föladja, ki azután Pálffyval a föladás föltételeit meg is határozta. „Szeptember elsején hosszas vitatkozás után Pálffyval úgy egyezett meg, hogy mindkét fél kezeseket adván, valamennyien málháik és minden szükségeseikkel elvonulhatnak; összes ágyuikat, készleteiket és élelmi szereiket pedig a várban hagyják, nekik viszont 30 teher-hajót, hogy azok a távozókat Visegrádig vigyék, adjanak, melyeket onnan visszaküldeni tartoznak.“¹

Esztergom elfoglaltatott és az elfoglalt várban a német iszonyu gazdálkodást kezdett. Mansfelddel eltűnt a fegyelem s a német nagyobb átkává lett a magyarnak az erélytelen vezérek kezében, mint a török. Mert volt, mi a török előtt kegyelettel birt s azt meg is őrizte; de széles e hazában nem lehet találni oly dolgot, mit a barbár német katonák össze ne romboltak volna s ha előttük egyebet nem ért, annyit minden esetre, hogy azon brutalitásuk jelét hagyják hátra. Utálattal fordul el az ember ily védelemtől.

Mig e gyáva nép, mert csak a gyáva tud kegyetlen lenni, egész vidéket pusztított el, addig Zrinyi György győzelmes harcokat folytatott. „Zrinyi György, és Herbestáner Sigmond, a' Thót Országi Generál, a' Várme-gyékkel és Végbeliekkel Babocsára indulának, kik előtt Babocsából, Bartsból és Szent Mártonból, ki menének a Törökök, a' Várat fel gyújtván és el-égetvén. E' lévén Juliusnak 30. napján.“²

¹ „Calendis Septembris post multam contentionem verborum cum Palfio ita convenit, ut datis utrinquae obsidibus, omnes cum sarcinis et rebus universis exire permittantur; cuncta tormenta, apparatusque eorum, ac commeatus in arce reliquantur: XXX. naves onerariae, quae abeuntes Visegradum usque devehant, eis concedantur, quas illinc remittant.“ Istvánffy XXIX. 408

² Petthő. 138.

Babocsa megvételekor a vezérek még nem vettek hirt Mansfeld győzelmes működéséről és az aug. 4-iki győzelmet is csak későn tudták meg. Ily körülmények között a vezérek azon tanakodtak, hogy merre fordítsák fegyvereiket? Herberstein a Dráván átkelvén, az ottani részeket akarta elpusztítani egész Pozsegáig és e célból csónak, sajka és egyéb hajózásra alkalmas dolgokról gondoskodott, melyeken a hadat átszállítani lehetne. Mások a győzelem fölötti örömlükben magát Pécest óhajtották meglepni és elfoglalni.

Az első terv mi eredményt sem tudott volna felmutatni, mert bár messze kiterjeszti a pusztulás határait, de nem biztosította volna az elfoglalt részeket, ezek továbbra is védtelenek maradtak volna. A második meg nem is volt terv, hanem csak forró vágy, mely a jelen körülmények közt nem teljesülhetett.

Zrinyi György, kit a diadal mámore el nem ragadott, ki az általános lelkesültség közepette is higgadt maradt, bölcsen tervezgetett s csak az elérhető tüzte ki célul, sokkal üdvösebbnek tartotta a hazára nézve az elfoglaltakat biztosítani, mint újabb, nem biztosítható hódítások által ezeket is kockára tenni. Zrinyi terve győzött. „Győzött azonban Zrinyi grófnak a hazára nézve előnyösebb véleménye, ki mellőzve és visszautasítva mások nézeteit, úgy határozott, hogy ugyanott meg kell állapodni és az előbbi háborúk alatt romba dült régi Babocsát az omladékok eltávolítása után helyre kell állítani és katonasággal kell ellátni; és összeszedte a táborában levő nagyszámu szekeret és vonó-marhát, melyek annyi fát, cserjét és egyéb szükséges eszközt hordottak össze, hogy az egész vár 7 nap alatt sánczczal, bástyával, ajtókkal és a védelemre szolgáló egyéb építkezésekkel együtt Placentinus, a császári ház építésének útmutatása szerint teljesen fölépült.”¹ Zrinyi a

¹ „Sed vicit sententia Zriniani Comitis, ut Reipublicae utilior, qui praetermissis ac repudiatis aliorum sententiis, ibidem persistendum, ac Babociam veterem superioribus bellis dirutam, repurgatis ruderibus instau-

helyreállított Babocsát jeles őrséggel megrakta s kapitányává Horváth Miklóst nevezte ki. A vezérek ezután haza indultak. Csak ekkor vettek hirt Mansfeld aug. 4-iki győzelméről, mit katonai ünnepélyességgel meg is ünnepeltek.

E győzelem fölötti öröm a vezéreket nem hagyta nyugodni. Herberstein János, Erdődy, Lenkovits és Eggenberget tanácskozássra hívja meg, hogy velök Petriniá s siker esetében egyéb várak elleni működés módozatait megbeszélje. A vállalatot siker koronázta s e hadviselés nemcsak Petriniát, hanem még „Krasztovitzát és Górárt a magyar koronának visszaszerezte.“¹⁾

Ezalatt Báthory Zsigmond szövetségeseivel győzelmesen küzdött s az ellene küldött hadat visszaverte. Végre maga a nagyvezér, Ferhád pasa, indult a szövetségesek ellen, hogy ezek kezéből a győzelmet kiragadja. Mielőtt azonban a munkához kezdhetett volna, megbuktatta őt Szinán, a kereszténység és minden műveltség dühös ellensége. A két vajda 16-ezernyi hadával a 100-ezernyi had felett rendelkező Szinánt nyílt csatában ugyan nem támadhatta meg, e helyett kisebb csatározásokkal nyugtalanították az ellent s visszavonulásukat úgy intézték, hogy a közelendő Báthoryval egyesülhesse nek. Ez sikerült. De mikor Báthory megérkezett s egyesített hadainak száma 60 ezeret tett, melynek magvát 20 ezer székely képezte, Szinán e nagy erő láttára eddigi babérait veszélyeztetni nem akarván, némi csatározás után Bukarestbe vonult vissza.

A fejedelem a két vajdával tartott tanácskozás után Tergovistyt szállotta meg, melyet Szinán a nyáron

randam praesidioquae muniendam decrevit: ac in castris magnam carrorum et inmentorum copiam conquisivit, quibus robora et virgulta, caeteraquae necessaria tanta celeritate convecta sunt, ut intra VII. diem tota arx vallo, propugnaculis, valvis, caeterisque aedificiis ad defensionem necessariis, sola, militum opera et laboribus, ex praescripto Caesaris Portae Placentini Architecti, sat commode erigeretur.“ Istvánffy XXIX. 409.

¹ Szalay IV. 402.

megegerősített s védelmére 4 ezer embert rendelt. A vitézségben versenyző magyar és oláh harcosok már a harmadik napon elfoglalták a várat, védőit lefegyverezték s az egész hadi készletet, köztük 46 ágyut, elfoglalták.

E győzelem hallatára Szinán odahagyja Bukarestet. miután fölgújtotta s nagy gyorsasággal, rendetlenül visszavonul Gyurgyevóra, hogy ott a Dunán átkeljen. A magyar had erről tudomást vesz, rövidebb utakon utána iramodik s még elég jókor ér oda, hogy a társzekereket lefoglalja, a mintegy 5 ezer fogollyal visszatérő dulárokat leölje vagy a Dunába ugraszsa, s a foglyokat kiszabadítsa. Zsigmond győzelmesen térhetett vissza országába.

Az 1595-ik év csorbát ütött a török fegyverén, melynek kiköszörülésére maga a szultán vállalkozott. A török készülődésnek híre Magyarországra is elhatott, mi a rendeket arra birta, hogy erélyesen készüljenek s oly tekintélyes haderőt állítsanak ki a szultán ellen, mely legyőzi a gögös urat, s hazánk letiport szabadságát új életre ébreszti.

Mind a két fél megtett mindent; fegyverkezett, szövetségesek után nézett, hogy az óriási küzdelemben győző lehessen. Magyarország rendei tetemes pénzüsszeget ajánlottak meg, s azonfelül az országgyűlés a római pápához, VIII. Kelemenhez feliratot küldött. „Nem ismerünk fontosabb teendőt, — így szól a felirat — mint hogy Szentségednek a mi és végveszélyben forgó hazánk iránt tanúsított kitünő jótéteményeiért köteles és elévülhetlen hálánkat nyilvánítsuk.”¹ E köszönő iratban egyszersmind vázolja az országgyűlés a fenyegető veszélyt és segélyét kéri ki.

¹ „Nihil nobis antiquius habendum esse censuimus, quam debitas immortalesque beatitudini vestrae pro singularibus in nos et patriam hanc nostram, in extremo fortunae cardine nutantem, beneficiis gratias ageremus.“ Katona. XXVII. 235.

Báthory Zsigmonddal is élénkebben kezdett kormányunk követségeket váltani. Igéreteken ekkor sem volt fukar, de a szót nem igen követte tett.

Sokkal nagyobb ajánlatot tett a török Báthorynak: „Nem sokára egy csausz érkezett hozzá a szultán azon üzenetével, hogy kész Erdélyt előbbi adója alól fölmenteni s Havasalföldet is örökösen hozzácsatolni, ha a fejedelem fegyverét leteszi s lemond szövetségéről a császárral. Zsigmond tagadólag utasítá ugyan vissza a hírnököt; de hogy Rudolfot ígéreteinek pontosabb teljesítésére ösztönözze, nem mulasztá el tudatni vele a török ígéreteit.“¹

A táborozás csak lassan vette kezdetét, a külsegély igen gyéren érkezett, s a fővezérré kinevezett Miksa főherczeg is csak a nyár közepén szállt táborba.

A támadást a keresztény had kezdte meg. „Ezután Pálffy és Schwartzenberg vitézsége által Miksa Vácot rohammal megvevén, Hatvant táborolta körül.“² Az ezer főnyi őrség 2 hétig vitézül védelmezte a várat, s csakis holttesteiken keresztül s az égő üszkők között juthatott az ostromlók hatalmába.

Hatvannál volt még a keresztény had, mikor hire jött a szultán Szegedre érkezésének,³ ki Dzsaffer pasát 30 ezernyi emberrel Szolnokra előre küldte. Pálffy azonnal tanácslá, hogy bármi legyen is a szultán célja, szükséges, hogy az előcsapat megtámadtassék, mielőtt a derék-haddal egyesülne. De e helyes tanács, mint annyi, mellőztetett s a német had megkezdte a visszavonulást az Ipoly mellé. A szultán szándékát csakhamar megtudták, ki Egert akarta elfoglalni, miért is Nyáry Pál várna-gyot azonnal visszaküldte Miksa s erősítésül német, cseh és vallon hadakat adott mellé, kikkel az őrség 4500 emberre szaporodott. E vegyes őrség eredményezé a

¹ Horváth M. IV. 443.

² U. o. IV. 444.

³ Istvánffy. XXX. 425.

várnak október 13-án történt föladatását. Az idegen zsoldosok, kik fölláztak a vezérek ellen, s kiket Hatvanban elkövetett kegyetlenségökért a törökök felkonczoltak, megnyerték árulásuk jutalmát.¹

Miksa főherczeg még mindig nem tudta, hogy mitévő legyen, míg végre megérkezett Kornis Gáspár, Báthory Zsigmond követe, ki hírül hozta, hogy a fejedelem már Nagyváradnál van seregével s tudni óhajtja, hogy hol és mikor csatlakozzék hozzá? Így lett vége a tévovának, ekkor lett határozattá, hogy a sereg azonnal Eger fölmentésére induljon, s hogy Miskolcznál óhajt a fejedelemmel egyesülni, hová Teuffenbach, a kassai főkapitány is rendeltetett.

A rossz idő és esőzések miatt azonban csak lassan haladhatott a sereg előre, s még csak Rimaszombathoz ért, mikor Eger elestének hírét vevék. Utjokat tovább folytatták s október 18-án Vámosnál, a Sajó mellett, egyesült Zsigmond és Teuffenbach tíz—tíz ezernyi seregével, melyekkel együtt az összes sereg létszáma 39 ezeret tett 95 ágyuval.² October 22-én (1596.) Mező-Kereszteshez ért a had és a Csincse patak melletti mocsáros helyen táborba szállott.³ 23-án hasonló erejű hadat küldött a szultán két pasa vezérlete alatt a keresztény sereg ellen; de a törökök megverettek s 43 ágyúk zsákmányul esett. 26-án maga a szultán egész haderejével megérkezett s az ütközetet azonnal meg is kezdé. „A csata szerencsésen nyílt meg; a törökök, kik már négy nappal azelőtt, a tábor kitüzésekor, emberekben, ágyukban tetemes veszteséget szenvedtek, ez alkalommal is a Csincse vizének mocsárai mögé visszavetettek. A királyi hadak utána nyomulva, oly rettegést hoztak a török táborba, hogy a szultán üdvösnek látta, biztossága végett tartalék-seregét felkeresni. Magyarok, németek már kezökben vélvén a győzedelmet, a tábor kincseire

¹ Katona. XXVII. 323.

² Katona. XXVII. 326.

³ Horváth. M. IV. 445.

rohanva, fosztáshoz láttak; soraik rútul felbomlottak. A büntetés sarkukban volt. Az első rémülésükből felocsudott török hadak, a tartalék-sereg Cicala pasa vezérlete alatt, a fosztó lovasságra vetvén magokat, ezt egy rohammal megfutamították, s e futamodók a gyalog dandárokat is magokkal rántották.¹ A futók egy része a vizen túl ismét magához tért, de miután hasztalan várak az ellenre, nehogy az éj beálltával meglepessenek, továbbálltak. Teuffenbach másnap az utócsapattal jó rendben vonult vissza, a tábori készlet nagy részét azonban igás-barom hiányában kénytelen volt hátrahagyni. „Az ellenség csak ezután foglalta el az üresen hagyott táborn, melyben egyebek közt 10 ezer arany esett zsákmányul. A szerencsétlen nap után Miksa főherczeg Kassára, Báthory Zsigmond Erdélybe ment vissza. Iróink a török veszteségét 20 ezer emberre, a mieinket öt vagy hat ezer lovasra s ugyanannyi gyalogra teszik.”²

Zrinyi György nem volt Mező-Keresztesnél, hanem ez idő alatt hazánk déli része fölött örködött. Szükség is volt reá.

Szigetvár parancsnoka a kis Hasszán volt, ki azt gondolá, hogy a leirt csatározás alatt a dunántúli kerületből a katonaság elvonatott, kedvező alkalomnak véle kísérltet tenni Babocsa ellen. Körülbelül 4 ezer embert vont össze, s ezekkel szept. 26-án körültáborolja Babocsát s ágyuztatni kezdi.³ Horváth Miklós babocsai parancsnok a török közeledtére odahagyja a várat. „Ő, jóllehet tudta, hogy a törökök már közelednek, mégis, mint afféle szájhős, a veszélyben, amint utóbb ki is tünt, gyáva, és csak rablásai után kapott hirre, szántsándékkal hagyta volt el a várat.”⁴ Hasszán azonban a

¹ Szalay VI. 405.

² Horváth M. IV. 447.

³ Petthő. 143.

⁴ „Is quamquam Turcas adventantes non ignoraret, vir tamen verbis ferox, sed ut postea apparuit, in periculo pavidus, ac rapinis infamis, de industria discesserat.” Istvánffy XXX. 433.

várat, bár vezére megszökött, mégsem tudta elfoglalni, mert védői hőiesen küzdöttek. Hasszán az ostromot csak akkor hagyta abban, a mikor meghallotta, hogy Zrinyi György a vár fölmentésére közeledik s már Kanizsánál van. Zrinyi megérkeztét Hasszán nem merte bevárni, hanem fölszedvén táborát október 3. napján Szigetvárba visszavonult.¹

Hasszán elvonulásáról Zrinyi miután tudomást vett, egész hadát nem fárasztja Babocsa alá, hanem ezek hátrahagyásával csak tulajdon lovas banderiumával megy Babocsára, s miután a hős védőket megdicsérte, a jövőben is hasonlóra serkentette s a megrongált falakat kijavította, maga is hazafelé tartott.

Horváth Miklós, az érdemtelen várnagy, elveszti állását. „Az ostrom megszűnte után a katonák a visszatérő Horváthot a várból kizárták, mivel jól tudták, hogy ő csak az ostromtól félve, álnokul volt távol. És Mátyás főherczeg helyeslven ítéletöket, helyébe Pető Györgyöt nevezte ki.“²

A Mező-Keresztes mellett vesztett csata a keresztényeket lehangozta, a szövetséget majdnem felbontotta. Báthory Zsigmond fejedelem a keresztési veszteség miatt nagy zavarban és félelemben volt, s a hozzá jött csausz előtt, ki több rendbeli levelet hozott a török fővárosból, melyek ígéreteket tartalmaztak, békülesi szándékot színlelt, hogy a török terveit kikémlelhesse. Ekkor tünt ki csak, hogy a keresztési csata a törökre nézve nem volt egészen győzelem, hanem oly erőfeszítés, a melyben kifáradt s boszuló hadjáratra nem is gondolt. Követe által többet is megtudott Báthory, t. i. azt, hogy a szultán ez évben (1597,) sem maga, sem nagyvezére által nem intézend hadjáratot Magyarország ellen. De mig e hír egyrészt

¹ Petthő. 143.

² „Soluta obsidione, Horvathum redeuntum milites arce excluserunt ; quod eum metu obsidionis territum, dolo malo abfuisse noscent : et Mathias princeps, approbato eorum iudicio Georgium Petőnem in eius locum suffecit.“ Katona XXVII. 362.

eloszlatta a félelmet s így fönmaradhatott a szövetség, mivel az fenyegetve nem volt; másrészt nagyon bénítólag hatott a működésre. A hadi-készületek nagyon hanyagul tétettek, s a tábor csak nagy nehezen indult ki helyéből.

Pálffy petárda segélyével beszakítja Tata kapuit, a várat meglepi s elfoglalja. Ez még a tavasszal megtörtént s a szép tett nem talált utánpótlásra, maga Miksa főherczeg is csak aug. közepén mozdult ki óvári táborából.

A prágai haditanács, mely hivatva volt a hadászat czélját kijelelni, nem hallgatott ismét Pálffy, Nádasdy és Illésházy tanácsaira, kik kérték, sürgették a tanácsot, hogy Budát ostromoltassa. E helyett Pápa és Győr visszafoglalása határozottatott el.

„Pápánál Zrinyi György, Batthyány Ferencz, Török István és Dersfy Ferencz a dunántúli nemességből még hét ezer vitézt hoztak a főherczeg táborába.“¹

Az első sikertelen ostrom után az 550 főből álló őrség feladta a várat aug. 20-án. A vallonok azonban az adott szó ellenére ez őrségből 300-at levágtak.²

E barbar nép annyiszor és annyiszor gyalázta meg a keresztény fegyvereket. A hadban gyávák, a legyőzött ellenséggel szemben a legnagyobb kegyetlenségeket követtek el. És itt is, mint másutt, miként a Zrinyiek fő jellemvonása megkivánta, a védtelenek segedelmére Zrinyi György siet s a barbarok véres kezeiből 250-et kiszabadít s biztonságba helyez. Még egyszer kellett Zrinyinek védelmőkre kelni. Ugyanis mikor a puszkaporos torony fölvettetett, a vallonok ismét a törököket okolták, kik, szerintök, előkészítették a romlást. De hebizonyoso-

¹ Horváth M. IV. 453.

² „Sed non sine magna Christiani nominis nota accidit, quod Itali et Vallones publicae fidei interventum nihili reputantes, arce egressos Turcas hastis et gladiis crudeliter transfodere ac cadere inciperent, ac dum praefecti et duces adcurrunt, trecenti ex deditis puncto temporis trucidarentur.“ Istvánffy. XXX. 436.

dott, hogy vigyázatlanság volt e veszedelemnek oka, mire a fölhevült kedélyek lecsillapodtak s a török foglyok másnap szabadon eltávozhattak.

A pápai vérengzés után a tábor Óvárra vonult vissza, majd helyét többször is megváltoztatá. E változás ismét alkalmat adott az idegen zsoldosoknak, hogy hazánk egy részét ellenség módjára pusztítsa. Végre hosszas kóborlás, tervváltoztatás után Győr alá szállt a tábor és ezt körülveszi. Ide érkezett Pálffy is. „De Győr mind fekvése, mind mesterség által annyira meg volt erősítve, hogy rövid időn egész Németország sem vehette volna meg.”¹

Aly pasa, a vár parancsnoka, nem úgy tett, mint Hardeck, hanem vitézül védelmezte az ostromlók ellen, kiknek törekvését nagyban akadályozta az esős és hideg időjárás. Alig 4 heti ostrom után híre érkezik, hogy a másodvezér, Mohamed, a vár fölmentésére siet. E hír azonnal félbenszakasztja az ostromot, s Miksa október 3-án a vár alól elvonul s Komárom alatt táborba száll, hol tétlenül, összetett kezekkel nézi, mint táborolja körül, s okt. 12-én miként veszi meg az ellen Tatát.

Tata megvétele után Vácz vivására indul a török. Miksa is megerősített táborba száll Verőcze mellett, hol miután az ellen támadását visszaverte, a hideg beálltával szétoszlatta seregét.

1598-ik évben Pálffy Miklós és Schwartzenberg Adolf oly hősi tettet vittek véghez, mely történetünkben a legdicsebb jelenetek közé tartozik. E két vitéz Komáromból 5 ezer fegyverrel indul meg Győr elfoglalására. Aly pasa az erős várban oly biztosságban hitte magát, hogy a búsongó győrieknek többször mondá: „előbb megszólal a vártorony érczkakasa, mintsem Győr a keresztények kezébe jusson.”² De Pálffy és Schwartzenberg vitézsége és hősiessége meghazudtolta a kemény

¹ Illésházy Följegyzései. Monum. Hung. Hist. VII. 48.

² Horváth M. IV. 454.

szavakat. „Ezen válogatott sereggel, márczius 27-én, mely vállalatukat az isteni Gondviselés a legteljesebb sikerrel koronázta, ebéd után egy órakor Komáromnál a hidon, melyet az ellen félrevezetése végett azon éjjel hajókból és deszkákból sebtében összeállítottak, átkelének, és a Duna tulsó partján, Felnémethi Mátyással találkozásának, ki Győr sikertelen ostroma alkalmával a törököktől elfogatott és a váltságdíj lefizetése végett Győrből jött. Ettől tudták meg, hogy a törökök, semmi ellenséges támadástól sem tartva, tétlenül töltik az időt, és hogy kétszáz janicsár zsold és eleségért tegnap Budára indult.“¹ E haddal megközelítik Győrt, kapuját petárdával betörik s váratlanul meglepik az őrséget. Az őrség azonban csakhamar összeszedi, a betóduló ellenre veti magát, hősiesen küzd s már háromszor üzi vissza őket a kapuhoz. Meg-megujul a harc, a török visszanyomatik, Aly elesik, a bástyákat a mieink elfoglalják s az életbenmaradtak egy része a löportárba vonul, hogy azt fölvettetvén, a győzőket a legyőzöttekkel együtt megsemmisítse. A löpor fellobbant, a harczolók soraiban nagy kárt tett.² Végre az életben maradottak belátták a további harc sikertelenségét, leteszik a fegyvert. 300 foglyul ejtetett, a vár összes készlete zsákmányul esett.

A király a vezéreket illőképen megjutalmazá. Schwartzenberg Morvaországban birtokot nyert s kapitánya lett Győrnek; Pálffy is megjutalmazá, aki bár a

¹ „Cum hac selectissima manu XXVII. die Martii, hora post meridiem prima, quod Dei Maximi providentia felix fastumque fuit, Comaronio per pontem, quem ea nocte ad fallendos e navibus et tabulis celerrime construxerant, transjere et in ulteriore Danubii ripa Matheum Felnemethium, qui irrita obsidione Jauriensi captus a Turcis fuerat, ac pro exolvendo redemptionis pretio e Jaurino veniebat, obviam habuere: a quo Turcas nihil hostile metuentes in otio agitare, ac ducentos ex Janiceris hesterno die Budam pro stipendio et commeatu profectus esse cognovere.“ Istvánffy XXXI. 441.

² U. o. XXXI. 443.

király felszólítására, mit kívánna, így felelt: mindent hazámért tettem s szívesen tettem.¹

Ez időben merültek föl az erdélyi zavarok, a melyeket Báthory ingatagsága hozott az országra. Magyarország kormánya még azon kis figyelmet is, melylyel eddig az országot kormányzá, védé, most megosztá hazánk és Erdély között s erejét sem annyira hazánk megvédésében, mint inkább Erdélyért folytatott harczai-ban emészté föl. Erdélyt pártharcz pusztítá, a kormány balintézkedései folytán gyűlöltté lett, s az elégedetlenség hullámai átesaptak Magyarországra is azok körébe, kik rokoni köteléknél fogva sorsukat közösnek tekintették azokkal, kiket az erdélyi német kormány üldözőbe vett. A német ez időben, ha talán akart is, nem tudott alkotmányos lenni, mert bizalmát méltatlanokra pazarolta, s a polgári ügyeket is oly kezekbe tette le, kik nem voltak egyebek durva katonáknál, kik hivatalukat, állásukat nem tekintették egyebeknek, mint oly alkalomnak mely nekik jó konczot szolgáltatott. Így nem is lehet csodálkozni azon idegenkedésen, melylyel a németek beavatkozása fogadtatott. Nem valószínűtlen, hogy e ferde felfogás egy ország népeinek boldogításában volt az oka a későbbi harczoknak, melyeket Erdély benszü-lött és alkotmányos fejedelmei a török pártfogás alatt, mint Magyarország alkotmányának s a vallás-szabad-ságnak védői, a magyar kormány ellen viseltek.

Az ország védelmére ígért segély nem adatott meg s így a magyar hadak nagyobb actióba nem is bocsát-kozhattak. Kirándulások voltak csak ezek, melyek az ismertebb nevű magyar vitézek vezérlete alatt történtek, s amelyek így nem mutathattak föl oly eredményt, milyent várni lehetett volna.

1599. év „aug. elején maga Pálfi is egy kirándu-lást intézett Zrínyi Györggyel Buda felé és Szulejman pasát, ki egy török csapatnak, melyet Kolonics ugrasz-

¹ Istvánffy XXXI. 443.

tott meg, segítségére sietett, megverte s elfogván, Bécsbe küldötte.“¹

Ez volt Zrinyi Györgynek utolsó tényleges szereplése. Ez idő óta már Zrinyi inkább csak tanácsosal, mint fegyverrel szolgálta a hazát. Az 51 éves vitéz erejét a harc, a folytonos munka fölemészté, s bár maga tényleg nem is működött, mégis birta honfitársainak bizalmát és a veszély idején őt keresték fel, az ő tanácsát kérték ki.

A déli részeken a török és tatár pusztított. Ibrahim vezér-pasa, Naszuff szigeti parancsnok a kis Haszszánnal s másokkal, kik a helyet jobban ismerték, tanácskozott a teendők fölött. Ibrahim az összegyűjtött sereget egyesíté Mehemet seregével. A tatárok pusztítva járták be a vidéket, „kik Alsó-Lendva és Lentiig mindent, a mi utjukba akadt, az ellenség szokása szerint tüzzel, vassal elpusztítottak.“²

A szétáradt ellenséggel szemben szerencsésen harcoltak Zrinyi fegyveresei. „Sziget Vári Deli Naszuff Basát, Csózi András, a' Zrinyi György szolgálja, egy jeles tsatázó Vitéz ember, a' Végbeli Hajdukkal megveré, ő maga-is a' Basa halva esék, kinek a fejét Bécsbe, a' Hertzegnek vivék.“³

A tatárokra vonatkozólag így ír Istvánffy: „Azonban Zrinyi gróf katonái által Lenti mellett egyszer meggyőzetvén, visszatértek a táborba.“⁴ Lehet, hogy e két győzelem egyet jelent, s így a szigeti parancsnok Naszuff volt vezére a tatároknak. Istvánffy csak az utóbbit említi Katonával együtt, Petthő pedig csak az előbbi. Horváth és Szalay, mivel e győzelem nem volt nagy jelentőségű,

¹ Horváth M. IV. 464.

² „qui usque ad Lindvam inferiorem et Nemptim igne ferroque in obvia quaeque hostilem in modum, ut ipsis most est, saevierunt.“ Katona XXVII. 678.

³ Petthő. 148.

⁴ „Verum a militibus Zriniani comitis semel ad Neptim profligati, pedem in castra retulerunt.“ Istvánffy XXXII. 469.

mindketten hallgatnak erről. De akár egy, akár kettő legyen e győzelem, egyet mégis bizonyít, hogy Zrinyi gyöngélkedő állapotában is figyelemmel kísérte a hazai dolgokat, s még akkor is munkálkodott emberei által a haza jólétén. Egy általános hazai történelemben így tehát ez, hol oly dolgokat említ az író, melyek következményeikben fontosak, kimaradhat; de ott, hol egyes család történetéről van szó, azokat is föl kell jegyezni, melyek mindegyike egy vonást szolgáltat az általános jellemzéshez.

E kisebb vereségek azonban vajmi keveset hátráltatták Ibrahim vezért hadi működésében. „Ibrahim Basa a' Vezér, két száz ezer Törökkel Tatárral ki-jöve, átjöttében Babocsát meg-szállá, és azt Septembernek 4. napján meg-vevé.“¹ Babocsa megvétele után Ibrahim vezér hadával Kanizsa alá vonult.

Sokan kárhoztatják Pető Györgyöt, hogy oly hamar feladta Babocsát. Ismert dolog volt, hogy Babocsa nem oly erős vár, melyet ily nagyszámu ellenség ellen is meg lehetne védeni s az utóbbi harcokban nagyon meg is rongáltatott; de mégis állítják, hogy Pető tovább húzhatta volna a védelmet, s így ideje lett volna a kanizsai parancsnoknak magát pénz, puskapor és egyéb szükséges dolgokkal ellátni. Az igaz, hogy Babocsa 3 napi ostromnál tovább tarthatta volna magát; de az is igaz, hogy Petőnek nem egészen lelkismeretesen teljesített kötelessége nem menti ki Paradeiser György kanizsai parancsnok mulasztásait. Kanizsának 17 végháza volt, a legfontosabb ezek között Kanizsa. Ez erősséget ily zavaros időben felszerelés nélkül hagyni nem lehet, s nem akkor kell szükségesek után látni, mikor már az ellen a kapuk előtt áll, hanem még akkor, mikor a közlekedés szabad.

Ibrahim körülzártá a várat s azt keményen löveté. A várbeliek azonban nem gondoltak a föladásra, hanem

¹ Petthő. 148.

inkább módot kerestek mikép lehetne a vár helyzetét Zrinyi Györgynek, kiből leginkább bíztak, tudtára adni? „Ezalatt Kovács Jánost, ki tolmácsa volt, egy másik társaságában késő éjjel levéllel Zrinyi Györgyhöz küldi, a melyben őt a vár veszélyes helyzetéről értesíti és segílyt, továbbá puskaport kér, egyszersmind igéri, hogy míg ő él, addig a várat erélyesen védeni fogja; de azt is jelenti, hogy attól lehet tartani, ha a segíly későn érkeznek meg, hogy a kétségbeesett katonák őt más nézetre birhatják.“¹ És ez sikerült.

Zrinyi megnyugtatta Kovácsot s reménynyel biztatta általa a katonaságot. Mondá neki: Mercoeur vezér már a haddal utban van, ő és az illyriai had már táborban vannak. Én addig nem nyugszom, míg a vár fölmentésére gyors segílyt nem visznek.² Kovács ezen örömdetes hírrel szerencsésen visszatér Kanizsára, a a lehangolt harczosokat Zrinyi izenetével lelkesíti s kitartásra ösztönzi.

Zrinyi meg is felelt a benne helyezett bizalomnak; mindenfelé hírnököket küldött s fáradozásainak eredménye lett egy felmentő sereg, melynek száma Katona szerint 13,³ Istvánffy szerint pedig 25 ezeret⁴ tett. Ez utóbbi szám valószínűbb, melyet Istvánffy a kisebb számokkal szemben is védelmez, mint szemtanu. „Az összes hadak számát 25 ezer vagy még több fegyveresre lehet tenni. Vannak, kik állítják, hogy a sereg száma sokkal kisebb volt volna; de én, ki ezen vállalat és munkában

¹ „Interea Joannem Kovácsium, quo interprete utebatur, cum socio intempesta nocte ad Georgium Zrinium emittit cum litteris, quibus eum de periculosa arcis conditione certiore redderat, ac auxilia et pulverem sulphureum postulabat, seque arcem, donec esset in vivis, fortiter servaturum pollicebatur; sed vereri tamen nunciabat, ne, si suppetiae serius adveniant; milites rebus desperatis, aliter sibi consulturi sint.“ Katona XXVII. 680. Istvánffy XXXII. 469.

² Katona XXVII. 681.

³ Katona XXVII. 683.

⁴ Istvánffy XXXII, 470.

részt vettem s társ voltam a mennyire mondhattam, azt még most is bátorodom megerősíteni.“¹

A vezérek tanácsot tartottak a fölött, valljon az egész hadat, vagy pedig csak egy részét indítsák Kanizsa felé, s a nagyobb részszel hadimunkálatot kezdjenek, mely az ellent Kanizsa alól elvonja, s így Kanizsát a szükségességekkel ellátni alkalom kínálkozik. A vezérek azonban a mellett voltak, hogy az összes hadat kell Kanizsa alá vezetni s a harczy szerencse határozza el, valljon ott az ellent meggyőzhetik-e vagy Kanizsába segélyt vethetnek?

Mig így folyik a tanácskozás, Mercoeur, Zrinyi és Nádasdy levelet kapnak a vezértől, Ibrahimtól, melyben őket békés, jó hajlamairól tudósítja s ha ők is úgy akarják, méltányos feltételek mellett a békét megköthetnek mondja.

A vezérek most ismét a békeajánlatot vevék tanácskozás alá s bele is nyugodtak; de a béke előleges feltételeül Kanizsa ostromának abbanhagyását kívánták. „De midőn az a legnagyobb hallgatásba merülve, többé mitsem felelt, az egész ügy eldöntetlen maradt.“²

A had tehát Kanizsa felmentésére sietett. Az egyesült sereg küzdött kitartóan; de sem a várat fölmenteni, sem segélyhadakat vagy elcséget a várba juttatni nem sikerült. Mercoeur végre visszavezette a hadat s a várat saját jó vagy balsorsára bízta. Nyolczad napra a sereg elszállása után Paradeiser okt. 20. vagy 21-én a várat szabad elvonulás feltétele alatt feladta, miután azt 44 napig védelmezte, s katonáit már az éhség kezdé

¹ „Universa omnium summa ad 25 millium armatorum numerum et amplius censi posse videbatur. Sunt, qui longe minorem copiarum summam fuisse tradunt; sed ego, qui comes et socius expeditionis laborumque fui, quantum potui, ausim id etiam num pro vero affirmare.“ Istvánffy XXXII. 470.

² „Sed quum ille, summo silentio usus, nihil postea amplius respondisset; omnis ea res in medio relicta fuit.“ Katona XXVII. 685.

sanyargatni. Ibrahim megtartotta a feltételt, az őrség szabadon elvonulhatott.

Ibrahim Kanizsa elfoglalása után Nándorfehérvárra vonult vissza téli szállásra, a hol a békealkudozások megszakadt fonálát újra fölvevé. Ekkor sem sikerült békét kötni, mert annak eszközlője, Ibrahim, meghalt. Így a fegyverkezésnél nem maradt egyéb hátra.

Nagy akadályul szolgált az ügyek szerencsés vezetésében Rudolf lelkiállapota, ki gyakran a legüdvösebb tervet elrontá, mert rögeszméje őt láthatatlan ellennel vevé körül, mely hatalmától akarta megfosztani. Sok terv dugába dőlt, mert attól tartott, hogy eme vagy ama terv szerencsés keresztülvitele egyik vagy másik főherczegnek népszerűséget szerez. „Idejét jobbára, csüggetegségben, szepegésben s oly gondolatokkal tölti, mintha őt megölni vagy a kormánytól elmozdítani szándékoznának. Ily gyanúból üzte el az udvarból két legidősb titkos tanácsosát, Rumpfot és Trautsamot; hajigál és dobál maga körül, nyugton sem enni, sem aludni nem tud.“¹

Ily körülmények között az 1601-ik esztendő még váratlan eredményt hozott. A harcz a török ellen el lévén határozva, két hadsereg állítatott ki, melyek egyike Székes-Fehérvár, a másik a mult évben elfoglalt Kanizsa ellen indult.

Mátyás főherczeg, ki Mercoeur tanácsaival élt, szerencsésen csatázott Székes-Fehérvárnál. Fehérvárt körül táborolja s „szept. 20-án az 58 évig török jármot viselt Székes-Fehérvárt megvették; s Mátyás főherczeg fekete lovassága által támogatva, a város visszafoglalására érkezett nagyvezért, Haszánt, megverték, a Budáról Csókaközig előnyomult budai pasát, Muradot megölték.“²

Nem volt ily szerencsés Ferdinánd főherczeg, ki a Kanizsa ellen indult hadakat vezeté.

¹ Horváth M. IV. 474.

² Szalay IV. 422.

Zrinyi Györgyöt, ki az előbbi években érzé már éveinek súlyát, Kanizsa visszafoglalása ismét a tettek mezejére szöllítja. De itt úgy látszik már mellőzték a tapasztalat és érdemekben megöszült bajnokot s helyét tudatlan, járatlan ifjak foglalták el; de ezek nem is tudták a várva várt eredményt kiküzdeni. A hadat föl-vonulásában Zrinyi vezeté, ki a helyet legjobban ismerte; „előment Zrinyi gróf az ő csapataival, ki azon helyeket ismerte, minthogy sok éven keresztül dicséretesen viselte Kanizsa parancsnokságát.“¹

Megindult az ostrom, de ennek vezetésénél hasztalan keressük Zrinyi nevét. Csak a harcz folyamában jó egyszer elő Zrinyi katonáinak neve s ekkor is dicső tettet visznek véghez.²

Mi vége lett az ostromnak? A had félszeg vezérlet folytán hasztalanul pazarolta erejét s végre is a nagyvezér közeledésének hírére gyalázatosan visszavonult, ámbár a székesfehérvári táborból segítséget is vont magához. „A székesfehérvári táborból Russworm Herman vezérlete alatt a Ferdinándéba parancsolt lovasok és labanczok november 18-án tanui voltak az ifjú főherczeg, a leendő magyar király dicstelen visszavonulásának. Az öszves tábor, negyvenkét ágyu, tizennégyezer puska török kézbe esett.“³ De ha csak az ágyuk és a puskák estek volna áldozatul! Nem azért dicstelen e visszavonulás, mert martalékot hagyott hátra; hanem azért, mert hátrahagyta azokat, kik hősi harczokban sebekkel borítottak el s betegen feküdtek. Istvánffy,

¹ „praeunte cum suis copiis Comite Zriniano, qui eorum locorum peritiam habebat, quod complures annos cum laude Canisae praefectum egisset.“ Istvánffy XXXII. 475.

² „Interea quum equites e turma Zriniana et Herbestaniana circiter centum, versus Szigethum excurrissent, Cazanfferem Quihaïam, Hassani parvi, qui Canisam tuebatur, legatum vivum comprehenderunt et in castra perduxerunt.“ Istvánffy XXXII. 476.

³ Szalay IV. 423.

kinek véleményét Katona is magáévá teszi, e visszavonulást kegyetlen és embertelennek nevezi.¹

Igy hagyta hátra a távozó had sebesült társait, sőt nemhogy segített volna a sebesülteken, hanem azokat e hideg időben lábbelije és ruhájától megrabolván, a legiszonyubb halálnemnek dobta oda. És e had, mely a legszentebb köteléket, hadban a bajtársit, bajban a közösséget, ily durván megsérté; e had, mely fegyelmet nem ismert; e had, melynek vezérei az ily események előtt szemet hunytak, akart győzedelmeskedni oly ellen felett, mely egymásért küzdött, egymást bátoritá s meghalni tanitá? Ilyen volt az ostromló had, ilyen Kanizsa őrsége.

1603-ik évben Zrinyi György meghalt (54 éves). Hosszasabban betegeskedett, míg a halál elragadta. Méltó fia volt a hősnek, ki ugyan nem volt központja s első harczosa hazánknak; de a bizalmat, melyet atyja kivivott a Zrinyi névnek, megőrizte, s a család fényét az elhomályosodástól megóvta. Ifju évei nem voltak oly viharosak és változatosak, mint atyjáé, de nem is talá-lunk életében oly adatra, melyet gáncsolni lehetne. Egész élete, nyilvános életének első perczétől a halálig, a magyarság tükre volt; a családban jó atya, harczban hős, a legyőzött ellen iránt nagylelkű; nem alattomos, hanem őszinte, nyílt, sérthetetlen jellem, maga a megtestesült becsület. Hazáját mindenek fölött szerette, hazájáért mindenre kész volt. Pálffy, Zrinyi és Nádasdy e korban oly három hazafi volt, kikhez hasonlót nem találunk; de a kiknek nagysága annál szebb fényben áll előttünk, minél romlottabb volt a kor, melynek

¹ „Sed magno crudelitatis et inhumanitatis exemplo aegrorum et vulneratorum nulla habita est cura: qui in eisdem, quibus ejulando ac lamentando, Divumque ac hominum opem fidemque implorando, tentoriis et lectulis decumbabant, misericordiae aut feritatis hostium reliquebantur; postquam incredibilis et supra fidem intoleranda vis frigoris omne genus officii ac pietatis excludere videretur.“ Istvánffy XXXII. 480., Katona XXVIII. 85.

szennyétől éltöket, becsületöket szeplőtlenül megőrizték. Mindhárom megérdemelte a történelem e szép megemlékezését: „Még előtte, (Schwartzenberg Adolf) marc. 23-án (1600), de természetes halállal, rövid betegség után mult ki amannak annyi csatában fegyvertársa, s a magyar vitézségnek e korban legjelesebb képviselője Pálffy Miklós.“¹ „A haza ez évben két jeles fiát veszte el Zrinyi Györgyben és Nádasdy Ferenczben.“²

Zrinyi György Vépen (Vas megye) halt meg 1603. május 4-én és Szt.-Ilonán, Csáktornya mellett a családi sírboltban tetetett örök nyugalomra.

¹ Horváth M. IV. 473.

² U. o. III. 486.

ZRINYI VI. MIKLÓS, VII. GYÖRGY

Zrinyi György két fiut: VI. Miklós és VII. György és egy leánygyermeket: Zsuzsa, hagyott hátra.

A család történetének folytatásával szükségesnek tartom megjegyezni, hogy a család továbbfolytatója VII. György volt, az ifjabb fiu; VI. Miklós nem hagyott maga után gyermeket, s benne a Zrinyi család idősb ága kihalt. Zrinyi VI. Miklós kétszer nősült; első neje gr. Nádasdy Anna; második Széchy Erzsébet volt. VI. Miklós 1625. marczius 24-én; VII. György 1626. decz. 18-án Pozsonyban halt meg. Mindkettő történetét együttesen fogom megírni úgy, miként időrendben a tettek egymást követni fogják.

**

Alig takarították el a holttestemet, az idősb fiu, Miklós, már is fölvevé a fegyvert s a család hagyományaihoz hiven küzd a közös ellenség ellen. „Zrinyi Miklós, a nemrég elhunyt Györgynek fia, élt az alkalmal, nevéhez, őseihez méltónak mutatkozni.“¹

¹ Szalay IV. 429.

Zrinyi György VII. a család továbbfolytatója a legjelesebb hazafiak közé tartozott, kiről mindazon dicséretet írónk elmondhatták, melyek abban a korban a lovagot díszítették. „Leszámítva a magasabb tudományosságot, minden meg volt benne, ami a hős katonának és főurnak díszére válik. Vadászatok, lovagi játékokat, katonai gyakorlatokat, fegyverforgatást, fontos és érett tanácskozást, bölcs beszédet, mindent a maga idejében kedvelt; alsóbb-, közép- és magas-ranguak előtt egyenlően kedves volt.¹

De ne vágjunk az idő kerekébe, hanem lássuk, miként felelt meg a Zrinyi-család két sarja nevének, hivatásának s a várakozásnak, melyet a két ifjuba a haza helyezett.

A harc színhelye az 1604. évben nagyon kiterjedt. Rudolf kormánya túlment a határon, megtámadta az alkotmánynyal együtt a lelkiismereti szabadságot is, s e kettő védelmére most fölkel a magyar. Két táborra oszlottak az egy anya gyermekei s harca többé már nemcsak az ellenség ellen vivatott, hanem a testvér ellen is. Kárpátoktól le az al-Dunáig harczizaj tölté be a léget, a haza testén a sebeket a méltatlanért önfiai vágták. A kormány önkényét a nemzet béketűrése csak nevelte, s azok, kik az igazságtalan eljárást tovább tünni nem tudták, nem akarták, zászlójukra e szavakat írták: a hazáért, a vallási szabadságért.

Az önkény a nemzet egy részének kebléből kiirtotta a hagyományos hűséget a király iránt, s romboló fegyvere nemcsak az ellenét, hanem testvérét is sujtotta. Az általános elégedetlenség tüzére csak olaj volt a végzetessé vált 22-ik czikkely, a melyet Rudolf önkényesen írt az 1604-iki törvénykönyvbe.

¹ „Nihil erat duntaxat cultiorum litterarum peritia excepta, aut militari Heroe, aut summo Principe dignum, quod in eo desiderasses. Venationes, equestres ludos, militarem exercitationem, armorumque usum gravia item, maturaque consilia, ac sermones eruditos, suo id exposcente tempore in deliciis habebat; parvis, mediocribus, maximis aequae gratus.“ Rattkay Ger. Memor. Reg. et Ban. 176.

A kormány a hatalmába jutott Erdélyben már előbb fenyegette a vallásszabadságot egy királyi rendelet által, mely eljárás az alig birtokba vett országrész kormányzásában ha nem is hordja magán az önkény bélyegét, minden esetre a legnagyobb mértékben tanúsított tapintatlanságnak kell elnevezni. Rudolf ugyanis 1603. okt. 28-án kelt levelében e szavakkal fejezte ki az ellenreformatióra való törekvését: „Semmit sem óhajtunk inkább, minthogy Erdélyt az engedelmességre visszavezetvén, onnan a veszedelmes eretnkségeket kiirthassuk s az igazi isteni tiszteletet ott ismét visszaállíthassuk, a régi kath. vallást mindenfelé terjeszthessük és megerősíthessük.“¹

Ezt követte az 1604-iki országgyűlés törvényczikkelyeihez odatett 22-ik törvényczikkely, mely válasz akart lenni a protestans rendek kérelmére, mely rendek ily előzmény után vallásszabadságukat féltették. A protestans vallásra vonatkozólag a becsempészett törvényczikk így hangzik: „Minthogy pedig ő felsége, dicső elődei nyomán a római kath. hitvallás buzgó hive, s azt tartományaiban, s különösen az annyiféle eretnkségtől elárasztott Magyarországbán is virágoztatni s terjesztetni kívánja; ezennel megújítja valamennyi elődeinek a vallás érdekében alkotott rendeleteit s törvényeit. Nehogy pedig ilyféle vitatkozások a közügyek tárgyalását késleltessék, azokat végkép eltiltja s rendeli, hogy ilyenén nyugtalanok s ujitók az elődei törvényeiben kiszabott büntetésekben marasztassanak el.“²

E törvényczikk hozatalát oly események előzték meg, a melyeket a kormányt védő s a protestantizmust a leghevesebben elítélő történetírók is a legnagyobb mértékben kárhozzatnak, s a helyzetet úgy festik, hogy

¹ „Nihil magis habemus in votis, quam ut redacta ad obedientiam Transilvania, et impias, ex illa haereses exstirpare, et divini muninis verum cultum iterum in ea instaurare, atque orthodoxam et cath. religionem ubique propagare et firmare possimus.“ Kazy: Hist. Univ. Tyrnav. 75. V. ő. Sárospataki Kron. e. h. 64.

² Horváth IV. 491 Corpus iuris ungarici I. 642

az többé már nem önkénynek, hanem kegyetlen uralkodásnak nevezhető. Idézem e helyütt Petthő Gergely szavait, ki Bocskay Istvánt fölkeléseért átkozottnak mondja. „De ezekben a hadakozó időkben — így ír — az Erdélyieken és a Magyar Nemzetségen Básta György és a több hadviselő Német Generálisok, Tisztviselők, és a köz Német Vitézlő rend is halhatatlan szörnyű Istentelenségeket, és iszonyu nagy sok inségeket és nyomorúságokat tselekesznek vala rajtok, mellyeket az emberi nyelv, lehetetlen hogy megmondhasson: mert nem hogy házoknál, jószágokban, maradhattak volna békével miáttok: de a Szent-Egyházakban a fő Uraknak, és Nemeseknek koporsojokat is fel törik, és bonttyák Testeket belölle ki-hánnják vala, és így kereskedtek benne, ha valami haszonra valót találhattak volna. A hit dolgában is hogy megháborgattattanak vala, azt is felette igen neheztelik vala.“¹

A kegyetlenségek ellen nem talált a magyar védelmet, nem volt ír, mely az így ütött sebeket behegeszthette volt. Az általános panaszt senki sem hallgatta meg. „A Tsászárnak nem panaszkodhatták meg, nagy nyomorúságokat és inségeket, mert senkit eleibe nem bocsájt vala. A Német Tanács pedig senki panaszát, és kiáltását meg nem jelenti vala a Tsászárnak, mert ők abból gazdagulnak vala.“²

Egy nagy koncz volt a magyar haza, a melynek testén fene férgek rágódtak, melytől gyűlölettel fordult el s kész volt bármire, hogy ezektől szabaduljon. „Kiért a Magyar Nemzetség annyira meg-untá, utálta, és gyűlölte vala a Német Nemzetséget és birodalmát, hogy immár tsak azon gondolkodtak vala, (de igen titkon) miképpen találhatnának módot és alkalmatosságot benne, hogy ezt a türhetlen nehéz igát, és Istentelen szörnyű nagy inséget, károkkal is nyakokról el-vethessék és magoktól el-vonatkoztatassák.“³

¹ Petthő 158.

² U. o. 158.

³ U. o. 158.

Minden kor maga teremti emberét, az általános nyomor, vallási és nemzetiségi nyomás szülte Bocskay Istvánt is. Bocskay ugyan nem lehet az emberiség eszménye, nem ment a hibáktól, nagyravágyó is volt; de nem lehet tőle megvonni a hazafiságot. Eszes, tette kész, vitéz, körültekintő, számító fő volt, kinél méltóbbat e zavaros időben nem találhatott a vezéri pálcza, a ki talán egyedül tudta diadalra juttatni azon elvet, a melynek védelmére fegyvert fogott.

Kerülte az összekocczanást a kath. és protestáns rendek között, s míg ezek vallásuk, azok nemzetiségük védőjét ismerték föl benne. Fejedelmi jogara alatt egyenlően hirdette mindkét vallás a testvériséget: „szeresd felebarátodat”: csakis így képzelhető a szép egyetértés a két hitfelekezet hívei között azon korban, melyben egy nemzet gyermekei egymást hazájokban ellenségeknek tartották.

Bocskay István nem volt lázadó, támadása nem volt forradalom. A harcz a nemzeti visszahatás harcza volt, melyben a lenyügözött és a rablóktól üldözött nép fölkel, hogy békától megmeneküljön, életét megvédelmezze támadói ellenében, hogy nemzeti létét szabadon tehesse le az ifju nemzedék kezébe. Nem Bocskay és Bocskayval a magyar volt a támadó, hanem ez csak jogait védte; de hogy a védelmi harcz támadóvá változott, ez a nemzeti közérzetnek volt következménye, melyben felocsudott a nemzet delejes álmából s mint szabad ember fegyverrel védelmezte meg nemzetiségét, alkotmányát, jogait és szabadságát. Az 1222-ik évben adott szabadság-levél (arany-bulla) záradéka jogot ad a nemzetnek, hogy alkotmányát, szabadságát hűtlenség büne nélkül fegyverrel védelmezze meg még királya ellenében is, s e jogról a magyar az 1687-iki októberben tartott pozsonyi országgyűlésen mondott csak le. Bocskay idejében a törvény tehát jogérvénnyel birt s a nemzetnek nemzetiségét, szabadságát védelmezni 1604-ben nemcsak joga, hanem e kiváltság s törvénynél fogva kötelessége is volt; mert azért hozták őseink e törvényt, hogy alkot-

mányunk megsértése esetében ne legyen visszatartva senki, sőt ösztönözve a fegyverfogásra.

Ily körülmények között lépett a két Zrinyi a tettek mezejére. A Dunántúli kerületnek azon része, amely még a királyiak kezében volt, nem érezte annyira a a nyomást, mint hazánk többi része, s annyira el volt foglalva a török elleni küzdelmekkel, hogy ezt ismerte egyedüli céljának s egy ideig a keleten támadt vihar hullámai nem értek ide. Így azon rész, hol a Zrinyiek is laktak, kivonatott ezen áramlatból s megmaradt a király hűségében.

1603-ban fogott először fegyvert Zrinyi Miklós, hogy nevéhez, őseihez méltó legyen. Trautmansdorf slavo-niai főkapitánynyal Tamásinál a drávai hídfőt, mely átjáróul szolgált a töröknek, megtámadja és szétrombolja.¹ Fegyveresei pedig a kanizsai és szigetvári törökök ellen folytattak 1604-ben győzelmes harcokat.²

Ezalatt a felső megyékben Bocskay hadai szerencsésen küzdöttek s egész Pozsonyig a földet birtokukba vevék, s míg egyes csapatokat Bocskay Morva pusztítására küldött (1605.), Némethy Gergely átkel a Dunán, Pápát, Csepreget megvette, s az idegyűjtött urakat Bocskay pártjára térítette. Ujonnán nyert pártfelei segítségével Sümeget, Kőszeget, Szombathelyt és Körmendet elfoglalta, s a Dunántúli török őrseggel Ausztriát és Stíriát is dúlta, rabolta. De midőn győzelmes hadait a Dráván is át akarta vezetni, „Batthyányi Ferencz és Draskovits János bánok, Zrinyi Miklós és Trautmansdorf Zsigmond egyesült hadai által megveretvén, Sümeg, Szt-Grót, Kőszeg s több más elfoglalt várak és városokból is kiszorított, Sopronyt pedig siker nélkül háborgatta s augusztus végén visszament a Dunán, Ujvár alatt Homonnay Bálinttal egyesülendő.”³

¹ Istvánffy XXXIII. 493.

² Petthó 156—7.

³ Horváth M. V. 21; Szalay IV. 441; Istvánffy XXXIV. 510; Kazy Hist. R. H. 51.

E győzelem után Draskovits és Zrinyi Miklós elváltak a seregtől, s a Dráva mellé huzódtak, hogy ott örködjenek.¹

Mint annyi rossznak és vereségnek oka a katonai fegyelmetlenség, az 1605-ik évben is, mint azelőtt, megvolt, s eltekintve a kártól, melyet országszerte okozott, a legnagyobb mértékben népszerűtlenné tévé a kormányt, mint a mely rablók és utonállók keze által akarta célját elérni. Ez volt oka annak, hogy Mátyás főherczeg fáradozásai eredménytelenek voltak s a szünet nélküli harcok nemhogy növelték, hanem fogyasztották a kormány pártfeleinek számát. Miként gazdálkodott a a had?! „Szombathelyen hattak vala nyolcz száz Istentelent Balont, kik a Vármegyében türhetetlen koborlást és pusztitást tesznek vala.“²

Ami Szombathelyen történt, mi Vasmegyében, ugyanazt el lehet mondani mindazon helyekről, hol német vagy más zsoldos katona volt.

Bocskay győzelmes fegyvere mindig nagyobb tért hódított meg részére s e szerencsés harcokkal szemben a kormány azzal vigasztalta magát: „hogy megunja a magyar ezt az elkezdett dolgot és ők triumfálnak.“³ De nagyon csalódtak, mert az, ki hosszas megaláztatás után újra visszanyerte szabadságát, nem bajtja nyakát önkényt az igába.

Bocskay győzelmeiben hazafiabb és nagyobbinak mutatta magát, mint azt egy nagyravágyótól várni lehetett volna. Magyarország nagy része kezében volt, hadai diadalmasan vonultak előbbre és előbbre, a török szövetsége és védelmében bizhatott, és mégis visszautasította a koronát, a melyet Lala Mohamed nagyvezér neki a szultán nevében nyújtott át. Megtartotta a fejedelemséget, de a koronát nem fogadta el azért, „mert Magyar-

¹ Petthó 168.

² Petthó 169.

³ Horváth M. V. 14.

ország törvényei szerint tilos másnak koronát viselni, míg él a törvényesen megkoronázott király.“¹

A törökkel szemben is örködött Magyarország jogai felett. Halából a védelemért nem dobta oda az országot, nagyravágyásának nem áldozta fel jogainkat, megvédte azt szövetséges társ és ellenség ellen egyaránt. Ha fejedelemmé választásakor volt benne nagyravágyás, ez tiszteletre méltó, mert azért akart társai között első lenni, mert önmagában legtöbb erélyt, akaratot és tehetséget érzett. A történelem igazolja ezt, midőn győzelmét jegyzi föl a kitűzött elvnek s elmondja ama szerény körülményeket, melyek közt ez kezdetét vette.

Bocskay újra és újra megújított harcz és hosszas béketárgyalás után végre megkötötte a békét 1606-ban, de ennek gyümölcsét nem élvezheté, mert már ugyanazon év decz. 29-én megszűnt élni. Az általa kötött béke 1608-ban „bécsi békekötés“ czime alatt iktattatott be törvénytárunkba, melyről egy szemtanu így ír: e békekötés „minden nemzetségeket kirekeszte Magyarországból, kik Európának minden részeiből és Ázsiából is mint hadakozásnak szérűjére ide gyülekeznek vala, és az országot és nemzetet rontják vala.“²

Halálos ágyán is hazájáról gondoskodott. Maga köré gyűjté párthiveit Kassára, hogy a békekötésben foglalt homályos, kétértelmű kitételeket újra tanácskozás alá vegyék s kellőleg meghányják. Figyelmezteti őket egyes részekre, melyek talán figyelmüket elkerülhetnék, melyekből azonban később nagy kár háromolhatnék az országra.

Utódjául a derék, jeles Homonnay Bálintot ajánlotta az erdélyi fejedelemségre. Szükségesnek állította a fejedelemség fentartását; de ez Magyarországgal örökös békét és szövetséget kössön. Kortársai általánosan hitték, hogy a derék fejedelem Kátai Mihály cancellára által mérgeztetett meg, kit még a fejedelem életében börtönbe

¹ Horváth M. V. 25.

² U. o. V. 51.

vetettek; halála után pedig, midőn Prágával való összeköttetéseinek nyomára jöttek, a hajduk Kassa piacán fölkonzoltak.

A Bocskay által kivivott eredményt békekötés biztosította. A király hűségében megmaradt főurak is végre belátták, hogy a kormánynak eddig követett eljárását meg kell változtatnia; hogy a békekötést, mely a jelen körülmények között kívánatos és üdvös volt, végre kell hajtani; azt megszegni s így a viszály magvait újra elhinteni nem szabad. Sokat szenvedett már a haza e tévovázó eljárás következtében; a befogadott védők nyomorgatói, vendégeink pazarló gazdái lettek javainknak. Szükséges, hogy egyszer már a magyar maga legyen ur hazájában, s ne legyen koncz a kóbor lovagok számára: kívánatos, hogy az ellen és jó barátok továbbra is vetekedve ne pusztítsák népünket.

Rudolf azonban Bocskay halálának hírére sem a bécsi, sem a törökökkel kötött zsitvatoroki békét megerősíteni nem akarta. Ezért Mátyás főherczeg Bécsben a főrendekkel tanácsot tart s 1608-ik év elejére országgyűlést hirdet.

Rudolf e gyűlés végzéseinek megakadályozására Forgách Ferencz esztergomi érsek-bibornokot a bécsi békekötés ellenére helytartóvá nevezi ki s az országgyűlést későbbre, marczius 11-ére hívja össze. A rendek azonban a Mátyás által hirdetett országgyűlésen nagy számmal jelentek meg, melyet Rudolf egy leiratával szétoszlat.

A királyi parancs ekkor már elvesztette varázseréjét. „A rendek kifejtették válaszukban, hogy ők a főherczeggel tüzettk ki az országgyűlést, mert a legnagyobb veszedelem pillanatában királyuk által elhagyattak; hogy a bécsi szerződés, a zsitvatoroki béke végrehajtása elkerülhetetlenül szükséges; s hogy ők együtt fognak maradni az ország, a korona megmentésére.”¹

¹ Szalay IV. 469. Katona XXVIII. 769.

A rendek szövetséget kötöttek az ausztriai rendekkel, gondoskodtak az ország védelméről és a következő napon főkapitányokat választottak. „Ezért a magyaroknak, kik a dunáninneni Magyarországot védelmezzék Thurzó Györgyöt és Révai Pétert; másoknak, kik dunántúl őrködjének, Zrinyi Miklóst és Szétsi Tamást, az illyriai hadaknak Erdődy Tamást és Keglevich Györgyöt a rendek beleegyezésével vezéreivé kinevezte.”¹

Zrinyi Miklós gyorsan haladt az uton, a melyet őseinek tettei számára kijelöltek. Alig 5 éve, hogy a nyilvánosság terére lépett s már a Dunántúli kerület főkapitányává neveztetett ki. E zavargós idő sok alkalmat szolgáltatott tetteirejének kimutatására, minek folytán kiemelkedett a középszerüségből, hazánk sorsát intéző férfiak sorába lépett, olyan lett, kinek életére, működésére a hon számított.

Rudolf hajthatatlan maradt s eszelős magaviselete által azon kényszerűséget idézte elő, mely őt a trónról való lemondásra vezette. Rudolf a rendek végzéseivel szemben egy leiratot küldött Pozsonyba febr. 23-án, a melyben a pozsonyi végzéseket méltóság és tekintélye ellennek mondja s azoktól megerősítését megvonja. Fel szólítja a rendeket, hogy hűtlenség bűne alatt az ilyenektől óvakodjanak s mindattól távol tartsák magokat, mi a király tudta, parancsa s beleegyezése nélkül vitetik végbe.² A kassai gyűlés azonban a pozsonyi végzéseket már febr. 25-én elfogadta, a hajduknak Bocskaytól nyert kiváltságait megerősítette és 28-án a török biztosokkal a zsitvatoroki békét a két gyűlés egyetértőleg megújította, sőt apr. 19-én a morvákat is társakul eskettették a pozsonyi frigyhez.³

¹ „Propterea Hungaris, his quidem, qui Cis-Danubianam Hungariam tuerentur, Georgium Turzonem, et Petrum Révaium; aliis, qui ultra Danubium excubarent, Nicolaum Zriniūm, et Thomam Szétsium; Illyricis copiis Thomam Erdődiūm, et Georgium Keglevichium assensu Ordinum Duces dedit.” Kazy 74. Katona XXXVIII. 803. Horváth M. V. 68.

² Katona XXVIII. 772.

³ Kerékgyártó III. 183.

Mi lett ennek a következménye? „Mátyás ekkor huszezer emberrel — köztök hatezer hajdu — és tizen-nyolcz ágyuval utban volt Prága felé, Thurzó György, Zrinyi Miklós, Bosnyák Tamás, Pálffy István, Apponyi Pál vele, körülötte voltak. Znajmnál aprilis 24-én négyezerötszáz morva hozzácsatlakozott.“¹ Mátyás Prága falainál állapotodott meg s kényszerítette Rudolfot, hogy Ausztria és Magyarország koronájáról mondjon le s Csehországban is őt ismerje el örökösének.

Magyarországban ugyanezen évben Mátyást királyné, Illésházyt pedig nádorrá választották meg s miután a koronázási törvénycikkelyeket megerősítette, megkoronáztatott.

A megelőző zavarok és harczokból is már következtetni lehet, hogy a koronázás előtti törvénykönyvben a szabad vallásgyakorlat joga a királyság összes lakóira kiterjesztetett. A szabad vallásgyakorlaton kívül a törvénykönyv szabályozta a nádor választását és hatáskörét, az ország bel és küligazgatását.

Mátyás szelid kormánylata alatt elnémult a harczizaj s hazánk a béke áldásait élvezé. Erdélyre ugyan Báthory Gábor erőszakos uralkodása szomorú napokat hozott, de akkor, mikor Bethlen Gábor is elhagyta, elvesztette hatalmát.

Mátyásnak trónralépte biztosítá a vallásszabadságot. 1609-ben Illésházy halála után a 2 kath., 2 prot. jelölt közül egyhangulag az ágostai vallás hive, Thurzó György választatott nádorrá, ki nagy gondot fordított arra, hogy az új vallás egyházi kormányja rendeztessék. E végből 1610-ben Zsolnán zsinatot tartott, melyen az egyházi kerületek kijelelésén kívül ama határozat érdemel különös figyelmet, mely ezen vallás hiveinek házassági s egyéb egyházi ügyeit a kath. püspökök joghatósága alól kiveszi. E határozat, ha nem is egyebet, de tollharczot szült, melyben Pázmány Péter jezsuita, később esztergomi

¹ Szalay IV. 471.

érsek-bibornok, Zrinyi Miklós, a költő, és Péternek gyámja tünt ki. E tollharcz irodalmunkat egy örökbecsű művel „Kalauz“ gazdagítja.

Thurzó György védnöksége alatt az új vallás óriási elterjedést nyert. Mátyás, ki a protestantizmus szárnyain emelkedett idő előtt a trónra, hazánkban ezt nem akadályozta meg, bár szeretne volna. Ez kitünik a Lajtántúli országrészekben tanúsított magatartásából, hol az új vallás terjedése elé akadályokat gördített.

Az új vallás nemcsak a népben talált számos követőre, hanem a főrendek közül is sokan hozzácsatlakoztak. A többek közt Zrinyi Miklós és György is e vallást követték, s e vallásnak századéves fenállását, mint annyi sokan széles e hazában, ők is 1616-ban megünnepelték.¹

Mikor lettek hiveivé az új vallásnak, azt a kezeim közt lévő kútforrásokban följegyezve nem találtam. Már Zrinyi Miklósról, a hősről ama vélemény volt elterjedve, hogy hajlott a protestantizmus felé, „de ez eddigelé be nem bizonyított állítás, s semmi sem mutatja, hogy gyanúsításnál egyéb volna.“² De fia VI. György hajlott a protestantizmushoz, ki az újítás hívével, Nádasdy Tamással szorosabb viszonyban állott, kinek fia, VI. Miklós, Nádasdy Annával, Nádasdy Pál nővérével kelt házasságra. De hogy VI. György valóban a protestans vallás hive lett volna, vagy fiai: VI. Miklós, VII. György mikor tértek át, azt nem találtam meg. Elég legyen tehát az, hogy 1616-ban Miklós és György azok voltak. Nem valószínűtlen, hogy az áttérés Thurzó nádorsága alatt történt, akkor, mikor a két Zrinyi nősült, vagy nősülésüket megelőző években, kiknek mindegyike az új valláshoz tartozó családból választott magának nőt.

1616. szept. 28-án neveztetett ki Pázmány Péter esztergomi érsekké. Kineveztetése itt annyiban bir fontossággal, amennyiben a kath. vallás legbuzgóbb védője s terjesztője volt, kinek működése gátot vetett a protestan-

¹ Kazy 130.

² Salamon F. 652

tizmus terjedésének s a kath. vallás felvirágzását eszközölte.

Lángbuzgalma s talán leginkább emberismerete által csakhamar több nevezetes prot. családot megnyert a kath. vallásnak s így okozá, hogy Bethlen Gábor támadásai nem voltak oly eredménydúsak, mint különben talán lettek volna. Ő volt az, ki 1619-ben a Zrinyieket is ismét visszatérítette a kath. vallásra és így Ferdinándhoz is.

De lássuk az eseményeket. Említettem, hogy míg Mátyás hazánkban a protestantizmust türte, a Lajtán túli országokban ez elé akadályokat gördített, a mi által azonban meg is zavarta a békét. E tartományok követségek által a magyarok támogatását is kikérték a pozsonyi egyezmény, szövetség alapján; de a magyarok tanácsokon kívül egyébbel nem szolgáltak. Ezen országokban a forrongás folyton növekedett, míg végre 1619-ben lázadásba tört ki, akkor, mikor Mátyás megszűnt élni.

Utóda II. Ferdinánd (1619—1637.) sokkal jobban ragaszkodott a kath. valláshoz, mint Mátyás, s így még azon engedményeket is vissza akarta vonni, melyeket Mátyás adott, vagy a melyeket eltört s e visszavonás nemcsak örökös tartományait, hanem Magyarország prot. alattvalóit is nyugtalanítá. Ha nincs Magyarországon vezér, talán ez meg is történik a nélkül, hogy a béke megzavartatott volna; ha Erdély trónján nem ül prot. fejedelem, ki könnyen elgondolhatta, hogy a végzett munka után rajta újat kezdenek. Bethlen Gábor sokkal eszesebb uralkodó volt, semhogy ezt ki ne találta volna s abból magának hasznot ne tudott volna hajtani. E nagytehetségű trónkövetelő, gr. Széchen szavaival élve, „az első és utolsó a felkelők sorában, ki a szűkebb körü sérelmi térről a nagy politikai térre lépett, ki Europa főhatalmi tényezőivel nem mint másodrendű, kérelmező fejedelem, hanem mint hasonállásu hatalom lépett fel, ki a maga részéről annyit képes ajánlani, mennyit másoktól vár, és szövetségeseket, nem pártfogókat keres.“ Ily vezér védelmezte Magyarország vallásszabadságát.

A Csehországban kiütött lázadás óriási mérveket öltött, átesapott Ausztriába, betört az uralkodó palotájába is. A Magyarországon elharapódzott visszaélések megtorlására, melyeket Bethlen „*Querelae Hungariae*“ czimmel ellátott nyílt levelében sorol fel, maga Bethlen is fegyvert fogott, s kardesapás nélkül hatalmába ejtette egész felső Magyarországot. Ehhez járult az is, hogy az osztrák rendek is hajlandóknak mutatkoztak Thurnnal, a felkelés vezérével szövetkezni, minek következtében junius 5-én egy küldöttséget menesztettek a Burgba, mely Ferdinándot többnemű fontos engedményekre akarta kényszeríteni. És bár Gindely szerint a monda körébe vág amaz elbeszélés, mely szerint Thonradl polgár tetteleg bántalmazta volna a tántorithatlan fejedelmet, annyi tény, hogy a kemény szóvitának hirtelen csak úgy lett vége, hogy a két nappal előbb Kremsből Bécsbe rendelt dragonyosok Saint-Hilaire (nem Dampiere) százados vezetése alatt a vár udvarában megharsogtatták trombitáikat, mire a követség odább állott. Bár Saint-Hilaire segedelme kimentette az uralkodót a veszedelemből, a fölkelők csapata Ausztriából is kiszorított, de a veszély, mely az uralkodó trónját környezé, ezzel nem ért véget.¹

Bethlen háromszor vezetett hadat hazánkba. A cseheknek sikerült Bethlent szövetségökbe vonni (1619.), különösen, mikor Bethlen látta, hogy a koronázás előtti törvények figyelembe sem vétetnek, s az országban az új vallás hívei üldöztetnek. Gyorsan, miként a villám, mely keleten támad s nyugotig elhat, támadott Bethlen (szept. 3.) s november 25-én már Schönbrunnál állott hadaival. Miután Boucquoit, Ferdinánd hadvezérét, ki csupán Bécs védelmére szorítkozott, hova Ferdinánd is megérkezett, nagyobb csata elfogadására nem bírhatta, visszavért Sopronba, hol a lakosoktól ünnepélyesen fogadtatott.

Nem lehet csodálkozni, hogy a harczban, mely vallási jelleget öltött, a Zrinyiek is Bethlenhez csatla-

¹ Bermann. Alt und Neu Wien 863.

koztak. A prot. Zrinyiek elég példát láthattak, melyek nem igen tanusították a vallási szabadságot; a szabad vallási gyakorlat megsértése pedig alkotmány sértés is volt. A kormány tapintatlan eljárásával megsértette nemcsak a protestans, hanem megsértette a magyar Zrinyieket is, kik tehát alkotmány és vallásuk védelme miatt állottak Bethlenhez. A magyar sok sértést el tud tűrni, de alkotmányára féltékeny s ezt megőrzi.

Forgách nádor Bethlen felszólítására Pozsonyba országgyűlést hívott össze, a melytől Ferdinánd eltiltotta hiveit. A pozsonyi országgyűlés napról-napra veszélyesebb jelleget öltött, mert itt oly vádak hoztak fel, melyek egy része tények által bizonyítottak, más része ezekből kifolyólag valóknak tartattak. S mindez elég ok a király ellen fegyverre kelni — mondák — „s e felkelés törvényszerű, mert II. Endre arany bullája ilyen esetben ellenállásra jogosítja, felhatalmazza a nemzetet.“¹

A nádor indítványt tett, hogy először az elégedetlenség okait fürkészszék ki s ezeket nyújtsák be a királynak, hogy így módjában legyen ezek megszüntetésével a közbékét helyreállítani. Ez azonban most nem fogadtatott el, sőt az újabban felhozott vádak még a király személyét sem hagyták sértetlenül, midőn kimondták, hogy választása törvénytelen, mert megvesztegetéssel eszközöltetett.

Végre elfogadták a nádor indítványát, s az elégedetlenség okait írásba foglalták s átadták Forgácsnak, ki ennek folytán kérte, kényszerítette a királyt, hogy az ügyek békés legombolyítása céljából Bethlenhez biztosokat küldjön. Ferdinánd engedett s a béketárgyalás kezdetét vette, mely sok, megszakító jelenet után 1622. jan. 6-án meg is kötöttetett.

Nem lehet czélom a béke hosszas tárgyalását, az alkudozások alatt folyt harczok eredményét, Bethlen

¹ Szalay IV. 522.

királylyá választását hosszasabban tárgyalni, mert ez kitűzött czélemtől, a Zrinyiek történetétől, messze elvezetne; hanem az általános törtenelem vázlata mellett megemlítem ama dolgokat, a melyek a Zrinyiek történelmében a forduló pontot képezik és működésöknek más irányt jelöltek ki.

Jelezttem, hogy Pázmány Péter buzgalma nagyban támogatá Ferdinánd ügyét. De e hatáskörben nem annyira a diplomata szerepelt, mint az egyházi férfiú, ki egyházának felvirágoztatását első teendőjének ismerte. Térítési buzgalmát a legnagyobb siker koronázta. A legelőkelőbb családokból vagy 50-et térített meg és vezette vissza a kath. vallásra.¹

A megtérített főurak neveit mellőzve, itt csupán Zrinyi Györgyöt említem meg. kit már 1619-ben visszavezetett a kath.-egyház kebelébe s egyszersmind Ferdinánd hűségébe.²

Csakis így lehet megérteni Bethlen Gábor békehajlamait, és természetesnek találni, mert ügyének ily neves támogatóitól megfosztva, önmagára nézve jobbnak látta a békét. A Zrinyiek és velök Forgách Miklós, Erdődy György, a Balassák, a Jakosicsok és mások áttérésök után nemhogy nem támogatták Bethlent céljai elérésében, hanem egyenesen ellene dolgoztak és később a harczok mezején is ellene küzdtek. Ez okozta Bethlen békehajlamait; ez tarthatta őt vissza királylyá való válasz-

¹ „Duce Authore Petro Pazmano, ac sociis familias illustres quinquaginta primis seculi illius annis a Luthero et Calvino secessionem fecisse alibi memoravi.“ Kazy 132.

² Szalay IV. 551. Kazy 1617-re teszi Zrinyi áttérését. „Ivere in exemplum Zrinii, et damnata sacra detestati sunt.“ (Kazy 131.) A 220. lapon pedig ugyancsak Kazy így ír az 1625-ik évről: „Detestati sunt novum Evangelium: Georgius Zriniius — atque municipia, quae sibi fortuna obstruxerat, ad eandem secum conditionem vocabant.“ Valószínű, hogy az első helyen (131. lap) 1617 helyett 1619, év értendő, mint tehát Szalay írta; a második helyen nem György, hanem Miklósról lehet csak szó, mivel már György ugyis áttért, újra át nem térhetett s ha áttérés volt, ez nem lehetett másé, mint Miklóisé.

tatása után a koronázástól, bár a korona kezében volt; ezért elégedhetett meg Erdély, 7 megye, Oppeln és Ratibor herczegségekkel akkor, mikor hadai Pozsonyig haladtak előre s az ország legnagyobb része kezében volt.

Említettem, hogy a békealkudozások alatt sem nyugodott a fegyver. Ezen harczokban az ifju 20 éves Zrinyi György is részt vett, s küzdött Ferdinánd ügyéért.¹ De alig próbálkozott meg az ellennel, már is félelmessé lett neve. A harczban vakmerő, a cselvetésben kifogyhatatlan, s a legveszélyesebbre is vállalkozó volt, kinek tettei a hadfiak között csakhamar köztudomásra jutottak, kik barátságát keresték, az ellen pedig félt cseleitől és fegyverétől.

Egy alkalommal Mátyás király példájára pór ruhát ölt s fát visz Kanizsára eladás végett. Maghagyja gazdájának, kit, mint szolga követett, hogy hozzá szigorú legyen, ne sajnálja az ütleget sem, hogy annál könnyebben félre vezethesse a török őrseget. Csele sikerült. A pórruhában, a szolgában senki sem gyanította a félelmes ellent, ki így akadály nélkül körültekinthetett s figyelemmel mindent megvizsgálhatott. Eltávozása után a csel az őrseg is megtudta. „Ettől fogva a kanizsaiak nagyon féltek tőle, tartván annak valamely cselétől, főleg midőn zsákmánynyal tova vonuló nemest üldöztek, a midőn vakmerőségükért meg-meg szoktak lakolni.“²

¹ Már 1621-ben az udvar Zrinyi Györgyöt Bécsbe hívja és felszólítja, hogy siessen Collalto segélyére, ki Kőszegnél Batthyányi által szorongattatott. Zrinyi e felhívásnak enged, fegyverbe állítja banderiumát ezeket Kőszegre rendeli, a hová ő már megérkezett. „Az ifju Zrinyi György ott vala Colaldo mellett, kinek a szolgálai Muraközből mikor hozzá mentek volna a táborban, egy német faluban, mikor semmit sem vigyáznak magokra, és akkorban köztök ki még az ágyban feküdt, ki öltözött, ki csukózott, egy jó reggel reájok ütének a Batthyányi szolgálai, és azokat mind föl-verék, és noha vitézül oltalmazták vala magokat, de reájuk gyújták a falut és tüzzel veszték őket. — E'len juliusnak 5. napján.“ Petthő. 194.

² „Ex quo deinde facto haud parum sane Canisiani terroris conceperant, semper ab eo fraudis aliquod metuentes; praesertim ubi nobilem

Ezen és sok hasonló vitéz tettei csakhamar magas állásra emelték őt. Frangepán Miklós után Ferdinánd őt Horvát-Szlavon-Dalmát országok bánjává nevezte ki. s e fontos állásnak 24 éve daczára is teljesen megfelelt.

Petthő Gergely¹ Zrinyi Györgyöt állandóan Ferdinánd párthivének mondja. Szerinte csak Zrinyi Miklós tért volna át Bethlen pártjára, mit e szavakkal ír le Petthő az idézett helyen: „Az Urakban pedig Eszterházy Miklósnál, az iffiu Zrinyi Györgynél és Nádasdi Tamásnál több nem marada a Tsászárs hívségében.“ Így adja elő Katona is,² ki Petthő szavait átveszi. Ezt látszik megerősíteni Zrinyi Györgynek bánná való kineveztetése is. Mert különben alig hihető, hogy György neveztetik ki az érdemtelen Miklós mellőztetésével, hacsak a kinevezésnél az nem volt az irányadó a testestől lelkestől kath. fejedelem előtt, hogy György minden körülmények között hűséget tanúsított a királyi ház iránt. Talán György nem is tért át, vagy ha tette is, csak bátyja ösztönzésére, bátyja iránti engedelmességből tette, vagy csak a 19 éves ifjunak a százados protestans ünnepen való jelenléte vétetett áttérésnek. Nála tehát a vallás nem birt oly nagy következménnyel, mint bátyjánál, ki vallásától vezettetve királya ellen Bethlenhez pártolt.

Az új bán győzelmes csatározásainak hosszú sorával bizonyítja be, hogy a bizalomnak teljes mértékben megfelel. Kanizsa, Kosztainca és más helyeken győzelmesen küzdött a török ellen. Ezek azonban csak kisebb határszéli csatározások voltak, melyek azon idők rendetlen viszonyai, a hadakozók helytelen felfogása szerint az általános békét nem zavarták meg s ily határszéli villongások nagyobb háborúk szülőokává ritkán váltak.

semel abigentem praedam fuissent insecuti, nec imodicas temeritatis suae dedissent poenas.“ Rattkay. 177.

¹ Petthő 187.

² XXX. 256.

A hadilábot csak czimzetes fegyverszünetek váltották föl, s békebontásnak csak azt tartották, ha ágyukkal mentek a szomszédra. A határvárakban parancsnokló basák fegyvereseikkel rabolni jártak, a bánok e rablásokat megakadályozni vagy megtorolni tisztüknek hívék.

A harc azonban nem volt egyenlő, nem igazságos. Mert míg a török folyton támad, háborút visel, a fegyveres úgy, mint a fegyvertelen nép ellen; elrabolta a legbecsesebbet, a lakosság nejeit, gyermekeit: addig a magyar ezeket csak védhette, a foglyokat kiszabadíthatta s csak a fegyveres török ellen hadakozhatott. A török dúl-fúl, éget, pusztít, zsarolja a népet is így erejében gyöngíti; de a magyar a pusztítást nem viszonzozhatta, mert hisz ekkor testvérét pusztította volna.

Minél egyenlőtlenebbek voltak tehát a fegyverek, melyekkel küzdtek egymás ellen; annál nagyobb volt az elkeseredés. És Zrinyi György, az új bán, ez elkeseredést ügyesen fel tudta használni. Vitézsége által katonáiba új lelket öntött, szerencsés csatározásai harczkedvet szültek. Vezérlete alatt fegyveresei készek voltak bármikor is megtorolni a török rablásait, mert a folytonos győzelmek a csüggedést messze üzték.

1623-ban a kanizsai törökök beütnek Muraközbe, és Kottori nevű falut kirabolták. De a martalékkal még tovább sem állhattak, mert Zrinyi fegyveresei még ott reájok ütöttek, sokat lekaszaboltak, a futókat a víznek szorítják, melyben mintegy ötszáz veszett el.¹

Zrinyi György emberszeretetének, vallásosságának is jelét adta. 1624-ben, Pünkösöd másodnapján iszonyú vihar tombolt Zágráb felett. Villámok hasíták át a léget, a szakadó záport a süvöltő szél csapkodta jobbra-balra. A villám leüt a Szent-István királyunk tiszteletére emelt bazilikába, azt fölgyújtja, a tűz az egész épületet fölemésztí. A kár nagy és helyrehozhatatlannak látszik. A lakosok vallásossága Zrinyi György példájára oly

¹ Petthő 202.

szép adakozásban nyilvánult, hogy a templom helyreállítva és a veszteség pótolva lett. Maga a bán kétszáz tallért és annyi fát ajánlott föl, a mennyi az építéshez szükséges volt.¹

Zrinyi György buzgó katolikus lett Pázmány Péter vezetése alatt. Gondoskodása kiterjedt az iskolákra is, hogy a gyermekek a katolikus vallásban neveltessenek. Azon időben az elemi oktatást a lelkészek végezték, kiknek száma annyira megfogyott Bethlen Gábor támadása idejében, hogy 10 falu közül alig egynek volt r. katolikus papja és az elárvult szószékeket az új tan hirdetői foglalták el. Zrinyi György kora gondolkozásmódja szerint a prot. lelkészeket megfosztotta állásuktól, s több mint 20 kath. papot helyezett el birtokán.²

Zrinyi Miklós 1620-tól visszavonult életet élt. Utolsó tette Bethlen Gáborhoz való csatlakozása volt. 1620-tól haláláig, 1625. márczius 24-ig, semmit sem találtam róla feljegyezve. Zrinyi Miklós tekintélyes állást foglalt el, nyilvános téren való működésének bizonynyal nyoma maradt volna. A történelem hallgatása így tehát nem mondhat kevesebbet, minthogy Zrinyi lélepett a nyilvánosság teréről. Sem Rattkay, sem Petthő, kik különben pontosan följegyezték a Zrinyiek tetteit, nem említik az indító okot. Ily körülmények között nehéz itt véleményt mondani, nehéz az okot keresni, mely Zrinyi Miklóst a magányba vivé, mert a legegyszerűbb, mit gondolhatunk, a betegség is elegendő, de nem zár ki más egyéb okokat. Lehet, hogy elhibázott politikai lépésnek tartá Bethlen pártolását; lehet, hogy öcsésének, Györgynek nem akart ellenfele lenni; lehet,

¹ „Nec facile universum reputaveris damnum, nec facile reparandum dixisses: Christiana tamen Regnicolarum pietas quam necessaria tam munifica fuit, praeunte in Comitibus Zrinio Bano exemplo pio, ac nume-
rante ducentos argenteos nummos, quos Thaleros vocant, tantumque ligu-
norum copiam, quae fabricae Ecclesiae sufficere videretur; cuius caeteri
pio moti zelo, id auxilii adtulere, quod utcumque illatum damnum tolerabi-
le redderet.” Rattkay 173.

² Kazy 220.

hogy beteg volt. — Mindegyik egyformán megállhat és mégis lehet, hogy ezek közül egy sem, hanem egy negyedik szolgált okul. Kérdés alatt van az is, megmaradt-e Zrinyi Miklós az új vallásban, vagy öcsese példáját követvén, visszatért s ha igen, 1625-ben-e? Zrinyi Györgynek a kath. Ferdinándtól bánná való kineveztetése azt látszik bizonyítani, hogy György 1619-ben már áttért. Hogy tehát Kazy a 220-ik lapon György nevét említi, ez talán csak ismétel s tette azért, hogy róla elmondhassa azt, mit a kath. vallás terjesztése körül fentebb felhoztam. Ha így van, akkor Miklós át sem tért, hanem a prot. vallásban maradt meg haláláig. Ezen dologban véleményt sem mondhatok, mert erről kutforrásaim hallgatnak.

„Zrinyi Miklós meg-hala Tsáktornyán (1625.) Martiusnak 24. napján.“¹ Gyermekeket nem hagyott maga után, miként azt Wagnernál olvasom, ki így ír: VI. „Miklós élte virágában halt el, kinek — ha hitelt adhatunk Bucellinusnak — a ki Miklós egy második nejéről, Rimaszéchy Széchy Erzsébetről is említést tesz, első nejétől, Nádasdy Annától nem volt gyermeke.“²

Lajtán túl Ferdinánd fegyverére mosolygott a szerencse, mi egy újabb szövetséget vont maga után Bethlen és a Lajthán túli protestansok között. Bethlen felkelése azzal fenyegette Ferdinándot, hogy a kivívott eredmények megsemmisülnek s ő elleneitől legyőzve, az azok által előterjesztett föltételeket lesz kénytelen elfogadni. Ily körülmények között minden erőt magához von, hogy ellenci közül megsemmisíthesse az egyiket, még mielőtt a másik, Bethlen, vele egyesülhetne, örökös tartományait fegyvereivel eláraszthatná.

¹ Petthő 203.

² Nicolaus VI. in ipso flore aetatis vitam clausit, nulla omnino sobole ex Anna de Nádasd, ut Bucellino fides haberi possit, cum Nicolaus alteram quoque Conjugem Elisabetham Széchy de Rimaszéch attribuit.“ Wagner Károly: Collect Gen. — Hist. Ill. H Familiarum. Decas I. 159.

Minthogy a külháboruban is részt vett Zrinyi György, ennek tárgyalása előtt szükséges ismerni az okokat, melyek Zrinyinek ezen hadjáratban való részvételét kívánatossá tették és feltüntetni azon indító okot, mi a bánt hazánk határain kívül vívott harcra vezette, a melyre kötelezve nem volt.

Wallenstein 1625. jun. 9-én neveztetett ki az összes császári hadsereg parancsnokává. Hadi iskoláját ő a magyarországi török háborúkban kezdte, részt vett az esztergomi táborozásban, beutazta a magyar Felvidéket. Ismerte a magyarok hadakozási módját; de különösen megismerhette a magyar könnyű lovasságot Bethlennek 1623-iki hadjáratában. Október 19. és 20-án a Szakolczánál vívott ütközetben azonnal felismerhette, hogy a császári sereg gyöngesége a könnyű lovasság hiányában gyökeredzik. Már Bocskay sem annyira a kard élével, mint inkább az által verte le ellenét, hogy könnyű lovasságával az ellen élelmi szereit elfogta, folytonos zaklatásai által kifárasztotta. Bethlen megtanulta ezt Bocskaytól és tervszerűen keresztül is vitte. Ő maga tesz erről tanubizonyságot Thurzó Imréhez írt levelében, melyben ekképen nyilatkozik: „12 ezer magyarral bizony 40 ezer németnek élését elveszem, táborából kijárni sehova nem engedem, éjjel, nappal az szüntelen való csaták által fenn ültetem táborostól, elfárasztom és semmivé teszem.“¹

Ezen hadjáratból Wallenstein azt a tanulságot merítette, hogy a császári sereg gyalogsága bármily erős legyen is, Bethlen Gábor ellen semmire sem megy; de más ellenség ellenében is szükséges, hogy könnyű lovassága elegendő legyen. Ez jó iskola volt Wallensteinnak, minek hasznát is vette.

Fővezérre kineveztetése után gondot is fordított erre. Wallenstein megkezdte táborozását, gyűlhelyül Éger

¹ Bethlen Gábor kiadatlan levelei. Szilágyi Sándor. Budapest, 1879. 199. l.

városa, indulásra szept. 3-ika volt kitűzve.¹ Az összegyűlt sereg 26,755 főből állott a melyben 4522 lovas volt.² Már ezen első nagy hadseregben Isolano alatt 433 Horvátországban toborzott karabélyos volt, mely egy lovasezredet képezett. „A friedlandi herczeg, úgy látszik, a dán háború folyamában jő arra a meggyőződésre, hogy leggyorsabban s legbiztosabban könnyű lovas horvátjaival győzheti le a dán királyt. Csak 1625. nov. 25-én intézkedik, hogy Lichtenstein Miksa herczeg verbuváltasson 1500 horvátot, s csak 1626. jan. 7-én, hogy még ezekkel együtt 500 magyart is táboroztasson,³ „denn (die ungeren) sein bessere Tschata Reütter alsz die Crabaten.“⁴ A Magyarországon toborzott sereg elég jókor érkezett meg, hogy a dessani hídfőnél vívott döntő ütközetben résztvegyen (1626. apr. 25), melyet Wallenstein túlnyomó lovassága döntött el Mansfeld ellenében.

Még a dessauai győzelem előtt kért Wallenstein magyar könnyű lovasságot, melynek mikénti megszerzése végett Ferdinánd Eszterházy Miklós nádor tanácsát kéri ki. Eszterházy magyar katonaság felállítása és vezetésére Zrinyi Györgyöt és Nádasdy Pált ajánlja a királynak, kikről hiszi, hogy ezer-ezer lovas örömet kiállítanak. Az udvar a magyar politikai és hadügyi dolgokban Eszterházyra hallgatott, kinek tanácsára tehát a király Zrinyi Györgyöt Bécsbe hívja „s felszólítja, hogy külháborúra toborozzon ezer horvát vitézt.“ A bán, mint a drávántúli részek főkapitánya, az insurrectio természetes vezére. De külháborúra nincs kötelezve.⁵

Mi vitte Zrinyi Györgyöt arra, hogy ezen ajánlatot elfogadja? E kérdést Zrinyi egyénisége fejti meg. Fiatal, 28 éves harcos volt, kit öregapja, a szigetvári hős, családjának hagyományos lovagias erényei, de első sorban

¹ Dr. Ballagi A. Wallenstein h. karabélyosai 1882. 81.

² U. o. 84.

³ U. o. 82.

⁴ U. o. 82.

⁵ U. o. 116.

harczvágya nem engedett nyugodni, bár várható volt, hogy Bethlen közelgő támadásakor a török sem fog tétlen maradni. Ugy is történt. Zrinyi azonban, ki eddig csak határszéli csatázásokban vitézkedhetett, kinek csak most nyilott először alkalmja ország-világ előtt kifejteni katonai erényeit, nem várhatta be ezt az időt; hanem elfogadta királya ajánlatát, és Ferdinánd beleegyezésével a bán-ságot Erdődy Zsigmondra bízta.¹

Összefoglalva tehát az egészet, azt mondhatjuk, hogy a császári sereg nagyobb erő kifejtésre képtelen volt azért, mert eddigelé nem volt könnyű lovassága, a könnyű lovasság hazája pedig Magyarország. Ezt jól tudta Wallenstein, de nem feledte el azt sem, hogy a magyar a német mellett magyar ellen nem harczol, ily harczban megbízhatlan. 1619—21-iki hadjáratban majdnem az egész királyi lovasság átpártolt a fejedelemez. „A' Tsászár fogadot vala ugyan számos Magyar hadat, de mihe-lyen Ersek-Ujvár felé indulának, elhagyák a' Németeket és ottan Bethlenhez állának“² A magyar a világ legjobb könnyű lovasa, de vak eszközül felhasználni nem lehet. Ezért kellett Wallensteinnak hazánk déli részéről tobor-zani, a horvátok közül, kiket még Bethlen ellen is lehetett használni. Így tehát Zrinyi Györgyöt, az insur-rectio természetes vezérét elkerülni nem lehetett; részvéte a birodalmi harczban kívánatos volt.

Zrinyi György pedig elfogadta e meghívást, erre fiatal vére, harczvágya vitte.

Zrinyi vállalkozásának Wallenstein nagyon meg-örült, ki az előkelő családok gyermekeit mindég szívesen látja hadseregében s pártfogolta is, mert ezek nem pénz vagy zsákmányért harczoltak, hanem becsületből.

Alig fogadta el Zrinyi az ajánlatot, máris kitün-tetésben részesült, bár ez később, mivel fiatal volt s Wallenstein őt a hadban tapasztalatlanak hívé, csupán

¹ Rattkay 180

² Petthő 196.

csak a czimre olvadt le. „Zrinyi grófnak csak a czime legyen ezredes és a könnyü lovasság főnöke.“¹

Wallenstein ugyanis amint meghallotta Zrinyi ajánlatát ipától, gr. Harrach Károlytól, azonnal sietve válaszolta: „Uram leveléből megértettem, hogy Zrinyi gróf horvátjaival ki akar jönni (t. i. a birodalomba), szivemből örvendek rajta, kérem Uram minél hamarabb üsse nyélbe a dolgot, és az összes könnyü lovasság főnöke (Capo vber alle die leichte Reüitterey) czimét adassa neki, mely rangra nézve nyomban a gyalogság vezérőrnagya (General-Wachtmeister) után következik.“²

Bár csak czime hagyatott meg Zrinyi Györgynek, mégis nemcsak a maga, de a vele megérkezett Orehóczy ezrednek is parancsnoka volt. Így írja ezt le Petthő Gergely: „Anno 1626. Ezenközben Zrinyi Györgyöt a Horvát Országi Bánt, a Császár Imperiomba bocsátá ezer lovon való Katonával, az ott való hadnak segítségére Bolestáner³ Herczeg mellé, ki ez esztendőben mind mellette hadakozott. Zrinyivel azért ezek a hadnagyok voltak oda: Bakács Farkas, Dovolics György, Eörsi Sigmond és Mikulics László ezek az ő maga öt száz lovasi között mindenik száz lovon való Katonának volt Hadnaggya. Az Orehóczy Ferencz öt száz lovasi között pedig Orehóczy László, Orehóczy Gáspár és Patachich János, ez is mindenik száz száz Katonának volt Hadnaggya, kikkel Thót Országból és Horvát Országból sok fő emberek és iffiu legények mentek fel.“⁴

Zrinyi dandárát gyorsan szerelte föl. 1626. jan. első napjaiban vállalkozott s a következő hó elején már teljesen csatakészen állott. „Zrinyinek sietnie is kellett a fölkészüléssel, mert Wallenstein azalatt döntő ütközetre gyürközik

¹ Gr. Harrach-levéltár. Ballaginál 132.

² U. o. 118.

³ Közbeszédben reudesen így, vagy Friedländernek hívták Wallenstein.

⁴ Petthő. 207.

s az erről pontosan értesült ellenfél megelőzhetné a támadásban.”¹

Az egyik horvát ezred Zágrábból, a másik Zrinyi alatt Muraközből indult Kőszegre,² hol több napig kénytelen szünetelni. Innen Sopron, Sziglósra, itt a Dunán átkel³ s Bécs közelében Enzersdorf vagy Inzersdorf és Laa falvakban megnyugszik. Innen Égerbe, a bayreuthi terület, a bambergi püspökségen keresztül Kronach városkába ér.⁴ Ekközben Wallenstein arról értesül, hogy a dán király nagy csatára készül. Megszállja tehát az Elbe melléki tájakat, Tillyvel összeköttetésbe lép, miáltal a liga és császári sereg előnyt nyer a viszálykodó protestans vezérek fölött. Midőn pedig Mansfeld a dessaui hídfőnél Wallenstein által határozottan megveretett s csak serege romjaival menekülhetett Szilézia felé, IV. Keresztély is vonakodott nagyobb ütközetbe bocsájtkozni. De Mansfeld újra összeszedi magát, seregét kiegészíti s ekkor követni akarja Bethlen utasítását. Hogy ebben megakadályozza őt Wallenstein, Keresztélyt Tillyre bizva Mansfeld üldözésére indul. Parancsot küld tehát Zrinyihez, hogy az előbb, meghatározott menetrendet abban hagyva, torony iránt vágjon éjszának s minél előbb csatlakozék hozzá. Így jut tehát Zrinyi dandárával együtt a Saalfeldre, Thüringián keresztül Erfurtba és jun. 8-án Ascherslebenbe, hol Wallensteinnal állandó érinkezésbe lép,⁵ s az egész háboru alatt parancsnoksága alatt marad, miként Petthő följegyzé: „Bolestáner Herczeg mellé, ki ez esztendőben mind mellette hadakozott.”⁶

És valóban junius 8-tól egész haláláig Wallenstein hadseregéhez tartozott s az Elbe vonaltól egész a Morva folyóig egyszer előcsapat, másszor utócsa-

¹ Ballagi 120.

² U. o. 122.

³ U. o. 127.

⁴ U. o. 130.

⁵ U. o. 132.

⁶ Petthő. 207.

pat gyanánt, mindég a főseregnél van Zrinyi lovasaival együtt.

Bethlen Gábor még mindég nem mozdult. Ferdinánd és Eszterházy bár mindent megtettek, hogy Bethlen befolyását a Portánál megsemmisítsék, ez nem sikerült. A Porta mindent Bethlen kívánsága szerint tett, neki megadta az engedélyt a támadásra, sőt segílyt is ígért s Bethlen még sem mozdult. Előérzete volt, hogy a hadjárat nem fog sikerülni.

A szövetségesek elé határozott tervet terjesztett, melynek értelmében, míg IV. Keresztély dán király Tillyt foglalkoztatja, addig Mansfeld és János Erneszt weimári herczeg hadaikat Sziléziában egyesítik s ott őt bevárják. Mansfeld azonban mielőtt egyesülhetett volna, Wallenstein által Dessaunál megveretett s serege romjaival menekült Szilezián keresztül Magyarországra felé.

A dessaui vereség nagy csapás volt a szövetségesekre nézve akár Tillyhez csatlakozik Wallenstein, akár Mansfeldet üldözi. Bethlen ezért, de „még inkább óhajta elhalasztani a hadjáratot, miután hirül vette, hogy a bécsi udvarnak sikerült a francia királyt az angollal összeveszíteni, minek következtében Lajos király nemcsak a protestans fejedelmek szövetségéből, melynek egy idő óta főtagja volt, kilépett, hanem ellenséges szándokai által Jakab királyt is gátolta a protestans unio segélyezésében.“¹ Ily körülmények között Bethlen még mindig tartózkodó állást foglalt el s remélte, hogy szövetségesei is beleegyeznek a hadjárat elhalasztásába. Tanácsai azonban nem fogadtattak el, mert Wallenstein ekkor már Szileziában üldözte Mansfeld megvert hadát a helyett, hogy Tillyvel egyesült volna, mi Keresztélybe reményt öntött.

Bethlen tehát aug. 16-án fegyverkezni kezdett, s „gyors hadi készületei közt aug. 21-én kelt levelében, mintegy támadása hirnökéül hét nehézségi pontot ter-

¹ Horváth M. V. 325.

jesztett Ferdinánd elébe:¹ A választ azonban meg sem várva, szept. 7-én megindult Gyulafehérvárról s 25-én már Füleknél ütött tábort.

Wallenstein egyszerre kapta a hirt, hogy Mansfeld áttört a Kárpátokon, hogy Bethlen felkelt s szokott gyorsasággal közeledik Mansfeld megmentésére. Wallensteinnek tehát terve, hogy Mansfeldet Magyarországtól s így Bethlentől támadása esetére elvágja, füstbe ment, s így most ő jutott azon helyzetbe, hogy Bethlen- és Mansfelddel egyszerre lesz kénytelen verekedni. Nem is gondol többé Mansfeld üldözésére, hanem azon munkálkodik, hogy az udvar siessen békét kötni Bethlen Gáborral.²

De Mansfeld még nem egyesült Bethlennel s így Wallensteinnek azon eshetőség esetére is kell magát biztosítani, hogy míg Bethlen ellen küzd, fedezve legyen Mansfeld ellenében. Ezért a Vág-vonal őrzésére Zrinyi horvátjait rendeli.

Ezen intézkedéseért Wallensteint a legkülönbözőbbben ítélik meg. Korunk első történetírói, Horváth, Szalay és számos követői Wallensteint kora legnagyobb hadvezérnek mondják; abban a korban azonban minden hadjárat magyar³ Wallensteint a legtehetségtelenebb s legvadabb hadvezérnek tartotta.⁴

Dr. Ballagi Aladár, ki nagy előkészülettel fogott Wallenstein élettörténetének megírásához, az annyiszor idézett munkájában Wallenstein ezen intézkedését nem a nagy hadvezérnek tulajdonítja, hanem a szeszély

¹ U. o. 604.

² Ballagi 142.

³ Eszterházy Miklós nádor, Sennyei István, Kemény János; a történetírók közül Rattkay és Petthő.

⁴ Sennyei István ez ügyben így ír szept. 7-én a nádorhoz: „Soha sem láttam olyan dolgot, hogy Zrinyi uram hadát mindenütt legutól jártassa a herczeg (t. i. Wallenstein). Hiszen annak kellene nyelvet fogni, élelt és egyéb szükségét hajtani. Elhiggye nagyságod, hogy szintén úgy félek én annak az embernek dolgaitól, mint Mansfeldtől, vagy tiszser jobban.“ A kismartoni főlevéltárból. Ballaginál. 148.

és az ellentétes érzelmek által annyiszor vezetett embernek.

Ha azonban a dolgot közelebbről vizsgáljuk, úgy találjuk, hogy ezen intézkedése a vezér érdeméből mit sem von le.

Wallenstein Horvát és Tótországban toborzott Zrinyi dandárát a Vág-vonal őrzésére rendeli. Erre Ballagi ezt mondja: „Wallensteinnak Vág-Ujhelyen erős hátvédet kell hagynia, de mivel a hátvéd rendeltetése az erős gyalogsággal levő Mansfeld feltartóztatása: a hátvédnek nem könnyű horvát lovasokból, hanem német, nehéz gyalogságból kellett volna állania. Annyival is inkább, mert a Bethlen könnyű lovassága ellen arczczal támadó főserég e miatt összes könnyű lovasságától vált meg!.”¹

Vizsgáljuk meg tüzetesen e pontot. Mig Wallenstein Galgócra ment, hátvédül Galgócztól Vágujhelyig a Vág-vonal őrzésére rendeli Zrinyit horvát karabélyosaival. Zrinyi dandára azonban nem csupán könnyű lovas-ezred, hanem oly katonaság, mely lovon és gyalog egyaránt harczol. Hisz maga írja Ballagi ugyanazon munkája elején: „A karabélyos lovasság jellemző vonása, hogy fölveszi magába a defensivemet a löfegyverek alkalmazása által. Ekkép oly benső értékre tesz szert, minőt egyéb lovasság csakis különböző fegyvernemekkel való egyesítés után nyer. Gyalog-szerrel ép úgy harczolhat, mint lóháton. S a horvát harczolt is gyalog vagy lovon egyaránt.”² Ha még figyelembe vesszük azt, hogy Vág-Ujhely Galgócztól légvonalban 30 kilométernél messzebb van, melynek őrzése, ha gyalogság által őriztetik, nagy számú gyalogságot vett volna igénybe, azt mondhatjuk, hogy Wallenstein más katonaság által hadserégéből nem őriztethette jobban e vonalt, mint a karabélyosok által. Zrinyi parancsnoksága alatt 1200 karabélyos volt, s ha még hozzá vesszük az Isolano

¹ Ballagi 143.

² U. o. 11.

alatt álló horvát ezredet (433 fő), akkor is csak 1600 fő, mi nem igen apasztotta a főszereg számát, a várokozásnak még is megfelelt. A horvát karabélyos, — közöttük kevés magyar is volt, — mint lovas uralkodott az egész vonalon; fegyverneménél fogva támadását, előnyomulását is visszaverhette annak a seregnek, a mely éppen a lovasság által veretett le, a melytől tehát legjobban tartott.

Ugyanazon helyen azt mondja Ballagi: „Annyival is inkább, mert a Bethlen könnyű lovassága ellen arccal támadó főszereg e miatt összes könnyű lovasságától vált meg.“¹ Ezen intézkedését tette Wallenstein szept. 7-én, ugyanezen nap indult meg Bethlen Gábor Gyulafehérvárról.² Bethlen tehát nagyon messze volt a császári hadseregtől, a támadás még a messze jövőben volt. De különben is remélte, hogy a mikorra Bethlen a leggyorsabb menetben megérkezik, akkorra az Eszterházy Miklós nádor alatt álló magyar hadakat magához vonhatja s így a hiány nagyon is lesz pótolva a tizezernyi magyar had által, melynek legnagyobb része könnyű lovas volt. Így is történt. „Wallenstein pedig, ki eddig Mansfeldet és Ernő herceget tartóztatá, üzésökkel felhagyván, 32 ezernyi hadát, mely Zrinyi György alatt egy horvát dandárral, Érsekújvárnál pedig Eszterházy nádor magyar hadaival 40 ezernél többre szaporodott, egyenesen Bethlen tábora felé vezette.“³ Wallenstein Érsekújvárra érkezett szept. 26-án,⁴ Bethlen pedig 25-én Füleknel ütött tábor,⁵ e két helynek pedig távolsága légvonalban 127·5 kilométert tesz. Wallenstein tehát itt sem hibázott.

Irja továbbá Ballagi: „Ámde Wallensteinnak saját leveleiből kimutatható, miszerint tisztában van azzal,

¹ Ballagi 144.

² Horváth M. V. 327.

³ U. o.

⁴ Ballagi 148.

⁵ Horváth M. V. 327.

hogy Bethlen tömérdek lovassal jő, kiknek támadását nem bírják meg az ő németalföldi vértesei; hogy ha védelmi állást foglal, oda van seregestül.“¹ Mindenekelőtt megjegyzem, hogy azon leveleket, melyekből Ballagi ezen állítását merítette, akkor írta Wallenstein, mikor még a nádor nem csatlakozott hozzá, és levele ennek fölkészülését siettette. De gr. Harrachhoz írt leveleiből² nem lehet azt kimutatni, hogy védelmi harcz esetében az ő meggyőződése szerint a sereg elpusztul; hanem csak azt, hogy nem tanácsos neki védelmi harczot folytatni; támadót pedig nem kezdhet Bethlen ellen, mert nincs könnyű lovassága. Leveleiből az idézett helyek tehát csak azt mutatják, hogy ő nagyon jól ismerte a németországi harczokat, ismerte Bethlent és hogy serege, mely Dessaunál győzedelmeskedett, nem mérkőzhetik meg Bethlennel, mert e seregnek nincs elegendő könnyű lovassága. Ezt sürgeti tehát csak s mihelyt erről biztosítottatott, Bethlen elé vonul, vonulása közben fölveszi magába a magyar hadakat. Ballaginak tehát még ezen vádja: „oly intézkedéseket tesz, melyek saját meggyőződésével ellenkeznek“ az előzményeknél fogva maga magától elesik.

Wallenstein békét akart Bethlennel. Sőt ha még többet mond seregéről, több hiányokat fed föl, ezek is csak azt bizonyítják, hogy békét akart. De hisz mindezek daczára maga Ballagi is megmagyarázza ezen tények okait a következőkben: „Wallenstein egész életében, mint katona is mindig többet ad politikára, mely machiavellisticus fogásokból áll: mint szorosan katonai intézkedésekre.“³

Wallenstein békét akart s éppen azért küldte gr. Harrach útján a kormányhoz ily értelemben szer-

¹ Ballagi 144.

² „es ist nicht ratsamb das ich sola defensa stehe;“ „defensive zu krigen ist nicht ratsamb;“ „der Feinde (Bethlen) wird ein groszen Quantität von Cavallerie mitbiringen: meine Niederländische Reitter seind dessen nicht gewöhnt.“ Gr. Harrach levéltárából. Ballaginál 144.

³ Ballagi 145.

kesztett jelentéseit, hogy a kormányt békére hangolja, vagy ha ez nem sikerül, oly erősítéseket vonhasson magához, melyek képessé teszik őt arra, hogy nagy ellenfelével, Bethlennel is megmérkőzhessenek. Wallenstein nimbusát, győzelmes hadvezéri hírét nem akarta kockára tenni, ezt tatarozgatta. Mert hisz Magyarország nem volt azon talaj, melyen nagy jövőjét megalapíthatta volna; itt nincsenek lefoglalható hercegségek, országunk területéből nem lehet kiszakítani egy fejedelemséget; célját itt el nem érhetette, mért küzdött volna itt?

Védelmi harcztot folytatott volna itt s intézkedéseiből jelentéseivel ellentétben is ez tűnik ki. Drégely-Palánkán okt. 1-én tartott haditanácsban „a magyarság és Wallenstein homlokegyenest ellenkező haditerve, szakadást idéz elő a császári táborban.”¹ Ez csak úgy történhetett, ha a magyarság támadólag, Wallenstein pedig védőleg akarta magát viselni. A táborban, a haditanácsban ezt nem lehetett eltitkolni; de igen azon jelentésekben, melyeket az udvarhoz küldött. Vagy azt hiszi Ballagi, hogy Ferdinánd, kinek szövetségesei Tilly vezérlete alatt Luther am Barenbergnél (aug. 28.) döntő győzelmet arattak IV. Keresztély dán király fölött, a dolognak reá nézve ily kedvező alakulása közepette is békét kötött volna Bethlen Gáborral? Én ezt még elgondolni sem tudom.

Ezen kitérésre szükségem volt, hogy az események további fejlődésénél annál világosabban utalhassak Wallenstein békehajlamaira, s hogy ez nem akkor keletkezhetett, mikor Drégely-Palánkához, legkeletibb táborozási helyéhez ért, hanem Magyarországra jöve telekor tett első intézkedéseiből is már az tűnik ki. Sokkal közelebb volt már Wallenstein céljához, semhogy be ne látta volna azt, hogy tervének valósítása végett nem Magyarország csatateréit kell felkeresnie.

¹ Ballagi 152.

Mansfeld Besztercebánya felé vonult s így tovább Zrinyinek nem kellett őrizni a Vág-vonalat. Egyesült tehát a fősereggel.

Mansfeld megmenekülése hírére Magyar-Bródban Wallenstein haditanácsot tartott, melyben a herceg „keményen összetűzött Zrinyivel és Schlickel.”¹ Ez volt az első összekoczanás. Ha a Zrinyi Schlick által támogatva nem is tudta kivinni azt, hogy Wallenstein támadólag lépjen fel, azt azért mégis elérte, hogy a sereg megmozdult.

Szept. 26-án indul meg a sereg Érsekújvárról s gyors menetekben Léván keresztül szept. 30-án Drégely-Palánkához ér.

Mansfeld szept. 26-án egyesül János Ernő weimári herceg seregével, melynek könnyebb eszközzésére Bethlen előhadát Mansfeld elé küldte. Murtéza basa pedig Nógrádot vivta. Így tehát Bethlen Gábor akkor, mikor szemben állt a császári hadakkal, sem Mansfeld, sem a törökkel még nem egyesült.

A császári seregnek jobb szárnyán volt Zrinyi horvátjaival.

Nógrádot ostromló török előőrsei és Zrinyi dandára közt Nagy-Oroszinál összeütközés történt, melyben Zrinyinek 150 embere elesik, maga is megsebesül. Ezen csatározásról emlékezik meg Horváth Mihály, midőn azt mondja: „Wallenstein és Eszterházy annyira megközelítik a fejedelem táborát, hogy az előhadak már többször csatáztak.”²

Ratkay, ki a Zrinyi családról pontos jegyzeteket közöl s mindazt összeszedte, mit e család kiválóbhjairól talált, ezen csatározás leírását a következő történetkével toldja meg: a csata végeztével „egy levágott főt visz Wallensteinhoz mondván: így kell üldözni a császár ellenségét, így kellene diadalt aratni. Wallenstein így

¹ Ballagi 146.

² Horváth M. V. 328.

felelt: láttam én már elég levágott főt; mire Zrinyi: láthatott már eleget, de egyet sem vágott le!¹

Ugyanezen nap Zrinyi dandárát visszahívják a táborba, hol Wallenstein szigorú rendeletet bocsát ki minden csatározás ellen.

De mi történt eddig? Bethlen, hogy tulnyomó erőt talált Wallenstein parancsoksága alatt s ő sem Mansfelddel, sem Murtéza basával még nem egyesült, hogy időt nyerjen ezekkel való egyesülésre, Eszterháznak békét ajánlott.² Eszterházy tudatta ezt a királylyal. Bethlen békeajánlatára a nádor Wallensteinnak azt a tervet ajánlá, hogy a fejedelmet bírják semlegességre, s ők ez alatt a Nógrádot ostromló törököt semmisítsék meg. E tervet azonban nem fogadta el Wallenstein, mert attól tartott, hogy ezzel egy nagy török háborúra adhatna okot. Okt. elején haditanácsot tart, melyben előadja, hogy a rossz idő folytán a sereg élelmezése fennakadt, az ellenség békét kért, elvonult s így a hadjárat elérte célját, most már visszavonulhatnak. Wallenstein e tanácskozás eredményét megküldte a kormánynak azon hozzáadással, hogy ebbe egyhangulag beleegyeztek. Ezen jelentésnek azonban csak az első része igaz, az utolsó csak az udvar félrevezetésére szolgált. Mert Ferencz Albert herczeg, a magyarság, ezek közt különösen Zrinyi a leghevesebben sürgették, hogy Wallenstein támadja meg Bethlent, mielőtt az szövetségeseivel egyesülhetne.³

Mig ezen vitatkozások tartottak, Bethlen magához vonta Murtéza basa 18 ezernyi török hadát, okt. 1-ső és 2-ika közti éjjel Szécseny felé vonult, s ott egyesült Mansfeld és Ernő herczeg 8 ezernyi kifáradt és kiehült hadával.⁴

¹ „Allato in conspectum Wallensteinii praeciso capite: ita, inquit, hostis Caesaris persequendus, ita victoria paranda foret. At plura, inquit Wallensteinus, truncata iam ego vidi capita; cui ille, plura fortasse truncata vidisti, sed non truncasti plura.“ Rattkay 180.

² Horváth M. V. 323.

³ Ballagi 153.

⁴ Horváth M. V. 328.

Wallenstein most még kevésbé akart megütközni, de maga Bethlen sem akart „a lovasság kifejtésére különben is alkalmatlan, szűk földeken derék-ütközetet adni.”¹ Így tehát mikor Bethlen Szécsenyben egyesült, Wallenstein is visszavonult.

Wallenstein seregével ugyanazon uton haladt vissza. Nehogy azonban a fejedelem könnyű lovasságával őt üldözőbe vegye, Schlicket 5 ezer emberrel okt. 2-án Léváról a török által megszállt ipoly-damásdi váraes elfoglalására küldi, okt. 12-én pedig Zrinyit is a Garam és Ipoly torkolata felé rendeli. Mig tehát a fősereg Komjáthiból Érsekújvár felé veszi útját, Zrinyi Kéméndnél a szintén visszavonuló Schlickel találkozik.

Bethlen ugyanazon uton követi Wallensteint s okt. 13-án Ipoly-Sághon nyugvót tart.² Tovább azonban nem kisérik a fősereget, mert annak a veszedelemnek tennie ki magát, hogy mikor ő támad, Schlick is visszafordul s két tűz közé jut. Gyorsan átkel tehát az Ipoly és Garamon és Kéménd alatt Schlickre üt. A támadás sikerült, Bethlen Schlick hadát szétszórta.

Zrinyi György megfogyott ezredét Érsekújvárra, majd Sellye, s itt a Vágon átkelve Nagy-Szombatba vezeti, honnan nov. 3-án Beregszegre, Galgóczal átellenben fekvő megerősített táborba megy.

Bethlen ezalatt a béke megkötésén fáradozott. Sok mindenféle körülmény tette reá nézve a békét kívánatosszá. A dán király megveretése óta Ferdinándnak a birodalomban már nem volt ellenséges hadsereggel baja, s így minden erejét Bethlen ellen fordíthatta.³ Mansfeld hada zugolódott s kihágásokra vetemedett;⁴ a török had, mely Demeter (okt. 26.) napján tul harcolni nem akart, minden fegyelmet megvetve, hazvezettetését követelte. Ily körülmények között Bethlen megelégedhetett azzal,

¹ Horváth M. V. 328.

² Katona XXX. 261. 262.

³ Horváth M. V. 329.

⁴ U. o. V. 329.

hogy hadjárata által a bécsi udvart a bécsi béke némely lényeges pontjának megsemmisítésére irányzott törekvésében megállította, és így a fenyegetett jogokat legalább egy időre biztosította.

A törökök fegyelmetlensége annyira ment, hogy lázongva kívánták hazavezettetésüket, „mignem a fejedelem Murtéza basa megegyeztetével egy dandár élén a a lázongók közé vágtatott s őket rendre kényszeríté, fenyegetőleg adván tudokra. hogy most nincs a töröknek egyéb sz. Dömötör napja, hanem csak Bethlen Gábor napja: s mikor ő akarja akkor lesz majd sz. Dömötör napja.“¹

Mindkét fél akarta a békét. Ferdinánd Wallenstein által ösztönözve, már csak azért is belenyugodott, mert Wallenstein táborát a ragályos nyavalák naponként iszonyuan pusztították. Bethlen is, mert a perzsákkal háboruba bonyolódott Porta nagyon sürgette.

Hogy Bethlen békeszeretét Ferdinánd előtt bebizonyítsa, ennek okt. 19-én hozzá intézett levelében foglalt követelését, „Mansfeldet tovább ne segítse,“² akként teljesítette, hogy Mansfeldet a török hadakkal együtt Adria felé bocsájtotta.

Először fegyverszünet, majd decz. 28-án béke vetett véget a hadjáratnak, mely a nikolsburgi s az 1624-iki bécsi béke pontjait ujolag megerősíti.

Az udvari tanács mikor meghallotta, hogy Mansfeld a törökkel egyetemben délnek halad, attól tartott, hogy a had áttör a határon, s a magyar királyi részeket vagy az osztrák örökös tartományokat pusztítani fogja. Kiadja tehát a rendeletet, hogy Zrinyi ezrede „Mansfeld seregével párhuzamosan mozogván délfelé, azt a tengerig kísérje és szemmel tartsa.“³

¹ Horváth M. V. 330.

² Horváth M. V. 330. Pray Epist. Procer, III. 237.

³ Ballagi 158.

E rendelet azonban nem hajtatott végre úgy, mint czélozták, mert Zrinyi csak nov. 17-én indult meg dél felé s szerencsésen el is jutott Modorba, de itt megrekedt. Még decz. 1-én is itt van ezredével. Ebben a városban veszi Zrinyi az udvari haditanács azon rendeletét, hogy egész ezredét bocsássa el szolgálatából.¹

Az ezred tehát hazavonultában is nagy szolgálatot tesz, bár zsoldot nem huzott. Mihelyt azonban Wallenstein tudomást vett ezen rendeletről, azonnal sietve irt ipához gr. Harrach Károlyhoz, hogy a haditanács Zrinyi ezredét ne oszlassa fel, mert ennek nagy hasznát vehetné tavasszal a birodalomban.²

Ekkor már Zrinyi György meghalt. A táborban uralkodó pestis, mely annyi áldozatot szedett, Zrinyit is kitörölte az élők sorából. 1626-ban betegen Pozsonyba vitette magát, hol decz. 18-án elhunyt. „Temettetett Dráva Muraközben, a Remete Barátok Klastromában Sz. Ilonán, Szeptember ötödik napján (1627), elég szép caeremoniával, és méltóságához illő pompával. Két szép kis fiatskája maradt, Miklós és Péter, kikből nevellyen Isten jó Urakat.”³

Alig hatott el azonban Zrinyi halálának hire, máris általános lett ama hiedelem, hogy a fiatal bán nem természetes halállal mult ki. Magyar-Bród és Drégely-Palánkán tartott hadi-tanácsban lefolyt jelenet következményét látták Zrinyi halálában.

Az általános nézetnek ad csak kifejezést Rattkay, mikor nem a pestist, hanem a mérgezést mondja a bán halála okának. Rattkay ezt így írja le:⁴ „Így tehát

¹ Cs. és k. hadi regist. lt. Ballaginál 159.

² Gr. Harrach levéltár Ballaginál 161.

³ Petthő 209.

⁴ „Itaque variis ulciscendi tentatis modis, cum se nihil proficere animadverteret, convivii tempore raphani radicem, quam Zrinus avidius essitare solebat, veneno tinctam porrigit, edentemquae inficit. Eo tabefactus subita correptus aegritudine e castris Posonium devectus, cum nihil medi-

miután magát (Wallenstein) különfélekép megboszulni akarta s midőn látta, hogy semmire sem megy, lakoma alkalmával neki mérgezett retket, melyet Zrinyi kiválóan szeretett, nyújtott és így az étkezőt megmérgezte. A mérgezés folytán hirtelen megbetegedvén, a táborból Pozsonyba szállítatott, s miután semmiféle orvosi segély nem használt, a jeles férfiú élte virágában, alig 30-ik, bánágának 4-ik évében, mindnyájok fájdalmára, deczember hóban elhunyt.“

Ez elbeszélést azonban nem lehet egyébnek tartani, mint mesének, melyet a Zrinyiek dicsőítője, Rattkay, az azon idők mende-mondájának hitelt adva, följegyzett. Mert Wallensteinről, mint emberről, bármit gondoljunk is, azt, hogy jeles hadvezére volt korának, kétségbe sem lehet vonni. Zrinyi jó katona volt, s így nem tagadhatta meg tiszteletét a vezértől, kinek katonai képességét ismernie kellett, sőt ebből kifolyólag inkább becsülte, sem hogy őt oly hánya-vetiséggel megsérteni akarta volna, milyent Rattkay Zrinyiről följegyez, a mely Wallenstein boszuját vonta volna maga után. De a megsértés ellenkezik Zrinyi egyéniségével is. Zrinyi hős volt, nem pedig szájhős. A hős nem dicsekszik tetteivel, mert azok övéi, csak az, ki ilyenekkel nem bír, rak magára idegen ékességet. Így nem lehet indokolni a mérgezést, mert az indok magától elesik. A mérgezést „hallgatagul tagadja Petthő Gergely, a család egyik közel ismerője s dolgainak hű följegyzője.“¹ „Rattkay alkalmasint azon mende-mondáknak adott hitelt, melyek, kivált amaz időkben, könnyen tulajdoníták méregnek a hirtelen halált.“²

Minden arra mutat, hogy II. Ferdinánd különös szeretettel viseltetett Zrinyi György iránt, kivel együtt

corum ope proficeretur, vir praestantissimus in ipso aetatis flore cum vix trigesimum excessisset aetatis annum, Banatus vero quartum omnium comiseratione mense Decembris exstinguitur. Rattkay 180.

¹ Salamon F. K. tör. dol. 358.

² Salamon 358.

vadászott, s ki nem csekély magánáldozattal szolgálta
 őt még külföldi hadjáratokban is, mire állása épen nem
 kötelezte:¹ Rattkay is följegyzi ezt a következőkben:²
 „Hiteles tanuktól tudjuk, hogy Ferdinánd császár, ki
 éppen asztalnál ült, midőn a halálozás hírére vette, evő-
 kését kiejtette kezéből, egész arczán fájdalom ömlött el,
 és megütközött ily jeles férfiúnak méltatlan halála
 fölött:“

¹ Salamon 365.

² „Sane Ferdinandum Caesarem mensae accubantem, cum obitus
 eius nuncium accepisset, cultris manibus delapsis, totoquae vultu in moe-
 rorem commutato, indignam, tanti viri necem indicasse, fide dignis acce-
 pimus.“ Rattkay 180.

ZRINYI A KÖLTŐ ÉS ÖCSÖSE PÉTER.

VII. Zrinyi György halálát özvegye Széchy Magdolna és két kiskoru árvája siratta. Idősb fia Miklós, kit „költő“ melléknévvel különböztetünk meg ily nevű hat elődétől, született 1616. körül;¹ ennek öcsöse III. Péter Hogy a két Zrinyi történetét adhassam, mint egy kerekded egészet; hogy e két hős tettei természet-szerű következményei legyenek a nevelésnek, a melyben részesültek: szükséges egy rövid pillantást vetni e két Zrinyi ifjúságára, neveltetésére.

¹ Pauler Gyula a költő születését 1620, Péterét 1621-ik évre teszi (Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése. I. 10. l.) De ha tekintetbe vesszük a két Zrinyi neveltetését, mely több évet vett igénybe; azt, hogy 1630-ban syntaxista volt; hogy 1636-ban hagyja oda a nagyszombati nevelő-intézetet; hogy 1637-ben jön meg olaszországi utjából s már ezen évben mint főlovászmester, Zala-, Somogyvármegyék főispánja, légrádi és muraközi kapitány, személyesen veszi át az állásánál fogva reá bízott helyek védelmét; azt mondhatjuk, hogy: Miklós 1616, Péter 1617-ik évben született, s az a horvát okmány, melyből Pauler Gyula ez adatot meritette, ebben, mint ugyancsak Pauler szerint, sok más helyen sem bír hitelességgel.

A két Zrinyi neveltetése atyjok haláláig tulajdonkép abból állt, mit zsenge korukban láttak. Az atya a dicsőség harcmezején kereste föl az ellent, távol volt a családi tüzhelytől, az otthontól, hol az anya gondozá a kisdedeket. De e hely nem volt csendes magány, gyakran megzavarta a harcizaj, mi már korán hozzászoklatta a gyermekeket a bátorsághoz. Mikor pedig atyja horvátországi bán lett, sokszor szólították el ügyei Csáktornyáról majd Zágráb, majd a pozsonyi gyűlés, majd valamely veszélyeztetett helyre. „De míg atyját láthatta, s mindaz, a mit tőle látott, nagyon alkalmas volt fölkelteni a fiu szeretetén kívül a gyermek bámulatát.“¹

A család állandó lakhelye Csáktornya volt. Mura-köz ugyan eléggé biztosított hely volt a törökök becsapásai ellen, de mégis fordultak elő oly jelenetek, a melyeket férfikorában sem feledhet el az ember. A győztes had diadalmenetének végcélja Csáktornya vagy Ozoly volt, hova zsákmány és diadalmi jelvényeivel ment. Fegyveres szolgák léptek a várba, kik elől vivék az elvett lobogókat, czifra fegyvereket, gazdagon felszerelt paripákat, a török foglyokat, s az iszonyt gerjesztő diadal-jelvényeket, a levágott és dárdára tűzött fejeket.

Ezen mozzanatok az életből nem alkalmasak arra, hogy megkiméljék az idegeket, hanem hogy már zsenge korban szoktassák a gyermeket a harc izzonyaihoz, kire könnyen ragadhatott környezetének azon hangulata is, hogy mindezt a legnagyobb dicsőségnek tartsa.²

Említettem az 1623-iki Kottori mellett vívott győzelmet. E harc szemlélője volt Zrinyi Miklós, a költő, ki nem tudta elfeledni a törökök futását a Mura vizének, melyben 500 veszett oda. „Ilyen s ezekhez hasonló jelenetet többször láthatott a gyermek apja távollétében is. Már kis korában, a vesszőparipa és katonásdi helyett,

¹ Salamon F. K. t. d. 349.

² Salamon 354.

a valódi paripa és valódi katonáskodás örömeit élvezhette, s rút oldalain edzhette meg idegeit“. ¹

A gyermek nemcsak a jelen dicső harczeit látta. Lelki szemei előtt lebegett a mult is, melynek annyi bizonyítékát és emléket találta az ősi várban. A csáktornyai vár folyosóit különféle színű török zászló és mindenféle fegyverek borították; a termekben őseinek arcz- és nevezetesebb hadiképei. A jelenben ejtett zsákmány, a mult emlékei egy nagy időt tártak a gyermek szemei előtt föl, melyek mindegyik mozzanatából ősei dicsőségét, vitéz tetteit olvasta. A gyermek hosszú sorát szemlélte őseinek, kik a hazáért küzdve nagygyá levének. Mindez s a kor felfogása, a főurak egyedüli hivatása a hazát védeni, egy célzt jelelhettek ki az ifju Zrinyiek előtt, egy utat mutathattak csak nekik, azt, melyen őseik haladtak, a harcz, a dicsőség, a győzelem utját.

Ki ily emlékekkel bir, arra nézve a sirbolt lakói Szt.-Ilonán, a sirbolt kinyitása, az atya örök nyugalomra való tétele nem volt csupán fájdalmas és szomorú, hanem egyszersmind lélekemelő is. Nemcsak a bánatos özvegy s az árvák állottak a ravatal körül, a haza színe-java összegyűlt ott, hogy megadják a korán elköltözött hősnek az utolsó tiszteletet. Egy ország kísért a ravatalt, mi „a hadi élet iránti kedven kívül a dicsvágys és tisztesség szomját is fölkelthették a gyermekben:“ ²

Az atya halála után a két gyermek hogy hova jutott, ezt csak valószínűséggel mondhatjuk meg, miután határozott adatot erre nem találtunk. Valószínűleg azon kor szokása szerint valamely előkelő várába költöztek át, hogy ott vitézekké neveltessenek. De épen ezen időben az előkelők nevelése egy újabb fordulatot vett, más irányba tereltetett. Pázmány Péter Nagy-Szombatban egy iskolát alapított, melynek vezetését a jezsuitákra bízta, kik ezen intézetbe az előkelők családjából gyer-

¹ Salamon 356.

² Salamon 365.

mekeket vettek föl, hogy ezekkel megszeretessék a tudományt, de főleg, hogy ezeket a kath. vallás buzgó gyermekeivé képezzék. Ide vitetett később a két Zrinyi is.¹

II. Ferdinánd, kinek igen kedves embere volt Zrinyi György, maga gondoskodott az árvákról. A király Pázmány Pétertől kért tanácsot az árvák neveltetése és birtokairól való gondoskodása iránt. Pázmány maga is kiválóan szerette a Zrinyieket, kiket lelki gyermekeinek tartott, ki, miként a jó atya, gondoskodott előmenetelökről is. „Némi önérdek vegyült e család pártolásába és kitüntetésébe; mert a legnevezetesebb családok egyike nyeretett meg vele a katolikus királyi pártnak; de oly embereknél, mint Pázmány, nem mindig hideg, közönyös számítás a vonzalom mutatása. Őszinte, sőt nagyon hő lehetett az érdekeltség, annyival inkább, a mennyivel erősebb szenvedélyek párosulnak magával egy közérdekűnek, üdvösnek vallott eszmével.”²

A király Pázmány tanácsára a gyermekeket Nagy-Szombatba küldte, javaik kezelésére pedig gyámot rendelt. Domitrovits Péter, a zágrábi püspök, kit Pázmány ajánlott a királynak, csak rövid ideig, alig egy évig viselte a gyámságot, ki után maga a herczegérsek vette át a gyermekek fölötti gondoskodást; de ezen egy évben is tanujelét adta a gyám annak, hogy ő a kisdedek birtokát Csáky szalmájának nézte. A Zrinyi-féle birtokból kiszakítja Szveticze falut s azt a pálosoknak adományozza. E hűtlen kezelés ellen óvást tett Zrinyi Miklós, s ha óvásának eredménye nem is lett, mégis bizonyítja korai érettségét. A falu a pálosoké maradt, s Zrinyi Péter, hogy a tulajdonjogot legalább jelezze, később a pálosoknak adományozta. Nem tudjuk, mikor léptek az ifjak az intézetbe, csak az bizonyos, hogy 19, 20 éves korában, 1635-ben szűnt meg Miklós növendéke lenni az intézetnek.

¹ Fraknoi: Pázmány Péter és kora. I. 457. II. 405. 406. állítja, hogy a két árva először Grácban s azután Nagy-Szombatban neveltetett.

² Salamon 366.

Pázmány, ki távol lakott a birtoktól, nem fordíthatott ezekre valami nagy gondot; de annál inkább szíven feködt a két gyermek neveltetése. A két gyermek az intézetben alapos oktatást nyert a classicai tudományok és hittanban, s Miklós itt szerezte ama szellemi képzettségnek alapját, mely neki az irodalom terén is nagy nevet vivott ki. Az ifjak itt vallásos neveltetésben részesültek. „Zrinyi Miklós, ha eddig kevésbé volt volna is vallásához ragaszkodó, itt buzgóvá kellett válnia, annál inkább, minél több fogékonyságot teszünk fel lelkében oly szép és magasztos dolog iránt, minő az őszinte vallásosság, önzéstelen áldozatkészség tömeges nyilatkozása.”¹

Zrinyi Miklós kedvesen emlékezett vissza e helyre, hol lelke megtisztult minden salaktól, hol önuralmat tanult, hol lelki szemei megnyitak, s bátran tekintettek a tudás nagy országába. Későbbi éveiben újra fölkereste e helyet légrádi tiszttartójával, meglátogatta a templomot, hol igen buzgón imádkozott. Zrinyi, a szép lélek, nem esett itt túlságba, vallási türelmetlenségbe; hanem, mint későbbi élete is bizonyítja, egyenlő szeretettel károlta magához minden honfitársát, s ellene iránt is nagylelkű tudott lenni. Ő vallásos volt, de nem öröklötte korának kinövéseit; imádta Istenét, szerette felebarátját, mint önmagát. Vallásában nem volt türelmetlen, vallása a szeretet tana volt, mely az embereket az Istenhez vezeti. Sok jót sajátított el, de „ha Zrinyi egyebet nem nyer is a nagyszombati iskolában, mint a magyar nyelv és irodalom iránti érdeklődést, Pázmánnak csak e tekintetben is sokkal tartozik a magyar irodalom.”¹

Zrinyi Miklós már fiatal korában a közügyek munkása lett. Még iskolába járt, még csak syntaxista, midőn már Zalamegye főispánja s tizenégyéves korában az ország egyik zászlósura, kinek aláírása és jelenléte szükséges volt az országgyűlési végzések szentesítésére s

¹ Salamon 372.

² Salamon 375.

valóban mint főlovászmester írja alá az 1630-ki törvény-czikket:¹

Pázmány Péter házában Miklós, hova mindennap átjárt, megismerkedett az ország előkelői és a közügyekben jártas férfiakkal, kik itt folyton a közügyeket tárgyalták, s a teendők fölött tanácskoztak. A korán fejlődött ifjút a komoly dolgok tárgyalásai csakhamar beavatták a közügyek titkaiba. s neki oly iskolául szolgáltak melyek későbbi államférfiui működésére az alapot szolgáltatták, hol az ellentéteket Pázmány Péter és Eszterházy nádorban szemlélhette; de egyszersmind mindkettőben felismerhette, tőlök eltanulhatta a vasakaratot, a melylyel hazánk jólétét előmozdítani iparkodtak.

Mindezek szemlélete nagy hatással volt az élénk lelkű ifjura, ki már ekkor megválogató és önállóságának adta jelét. Nem csatlakozott Pázmányhoz, ki a legszélső conservatív párthoz tartozott, különbözött Eszterházytól, ki a közép nemzeti pártot képviselte. mert ennél szabadelvűbb volt; „vérmérsékletére és nézeteire nézve mindkét fennebbinél jobban megközelíté egy bölcs államférfiu eszményét.”²

Mint katonát elragadja ugyan atyja személyes vitézsége; de meggyőződése, hogy a személyes bátorság nem csupán kelléke a hadi képzettségnek s legkevésbé szereti a kihívó kérkedéseket.

A lelket és erőt megtartja és sajátjává teszi a nagyszombati szónoktól; de hozzácsatolja vallásbeli türelmességét, mely őt soha sem hagyja el. Ily nyelven örökíti meg őst, a hőst, s hagy irodalmunkban egy, a szerkezetet illetőleg még ma is páratlan epost; ily nyelven szólítja föl nemzetét, a vallásra való tekintet nélkül a török ellen.

Az árvák neveltetését egy olaszországi ut fejezi be. 1636-ban hagyja oda az intézetet, Olaszországba megy, melyet meglátogatni Ferdinánd és Pázmány aka-

¹ Salamon. 376.

² Salamon. 379.

rata nekik előirt. Az árvákat nem lelki vágy vezette a kies országba, hol Velence és Genua uralma már a hanyatlás bélyegét hordozá magán; hol az örök város, Róma ereje meggyengült s szorult viszonyok között szűkült; melynek déli része spanyol iga alatt görnyedezett, s csak egy részén, az éjszakin mutatkozott új élet, hol a savoyai ház veté meg uralmának alapját: hanem mert menni kellett. És e kényszerített utazás is hasznos volt Miklósnak s általa hazánkknak. A még hatalmas Velence műkincsekben gazdag volt, Rómában a pápa akkor fogatta el Galileit, ki a naprendszer tanát hirdeté. Pázmány ajánlóleveleivel minden műkincset megnézhettek, finomították ezek izlésöket s az ország tiszta, kék ege, változatokban gazdag felülete, regényes s a lélekre ható egyes helyei, a silány jelent elfeledtető nagy multja, minden mi őket körülvevő, befolyással voltak Zrinyi Miklós lelkére. „A mi a hős Zrinyinek Csáktornya, a mi az államférfiu, vallásos ember és magyar prózairó Zrinyinek Nagy-Szombat, az lehetett a költő Zrinyinek Olaszország. Ki tudja, megirta volna-e idylljeit és hős költeményeit Tasso hazájának meglátogatása nélkül.“¹

Zrinyi visszatérván olaszországi utjából, azonnal ősi birtokán kezdi meg a rendezés műveit, a melyet később az egész országra szeretett volna kiterjeszteni. Átvesszi a családi uradalmakat és az elzálogosítottakat visszaváltja. Csáktornyt újra építi, központjává, főerősségévé teszi összes birtokainak. A XVII. század közszellemének befolyása alatt megbontja a régi formákat, ezek helyébe hatalmas és erőteljes új intézményeket ültet, megkezdí azon műveket, melyeket neki előszab a felismert hivatás. A magyar történelem olvasásából buzdítást, a régi dicsőségből ösztönt nyer arra, hogy újat alkosson a magyar hadiszervezetben. Életének, tetteinek első rugója a hazafiság, mely, úgy látszik, már fiatal korában irányt adott életének.²

¹ Salamon, 380.

² Salamon, 381.

Birtokainak fekvése, a hazának teendő szolgálatai őt a hadipályára vezetik. Hogy Miklós e hivatásának megfelelhessen, a régi és egykorú hadászati és történelmi tudományokat tanulmányozza, hogy öröklött bátorságát a szellemi belátás vezesse, irányát ez megszabhassa. Önállóan és komolyan képezte magát a pályára, melyet számára a születés kijelelt, hogy megfelelhessen a haza benne helyezett bizalmának. „Ezt a leghitelesebb forrásból tudjuk: maga Zrinyi Miklós írja.”¹

Nyilvános életét a haza szolgálatában 1637-ik évvel kezdi, a mikor a 20 éves ifju főlovászmester, Zala, Somogy főispánja, légrádi és muraközi kapitány, állásánál fogva e helyek védelmét vezette a mind sűrűbben üzött rablókalandok ellen. A haza déli részén vívott csatái hasonlítottak őse, a szigetvári hős harczeithez, s miként az, úgy a költő is birtokait védelmezvén, védelmezte a hazát. Ezen küzdelmeiben vált Miklós, valamint öccse, Péter is a haza első leventéjévé.

1649-ben a két Zrinyi csereszerződést kötött egymással, melynek értelmében a családi jószágokban az eddigi közös birtoklás megszűnt. Miklós kapta a muraközt, a zalai, somogyi és baranyai jószágokat, Péter pedig a Száván túli várakat: Ozoly, Ribnik, Boziako és a tenger-melléki jószágokat. Péterre ez osztály folytán a tulajdonképi Horvátországnak védelme esett, ki különben is már a sumberki uskokoknak, Ogulin, Tovin és Szluinnak kapitánya volt, melyek mind e vidéken feküdtek.²

1644-ben Miklósra nézve a harcz színhelye megváltozott. A birodalom nyugoti részén a vallásháboru vihora még nem zajlott le, sőt újabb erőket vont maga körébe, melyek az egykor virágzó tartományokat letarolták s a népesség számát nagyon lepassztották. A kibékülés ez időben lehetetlennnek látszott, mert az, ki akkor az események fonalát kezében tartotta, nem a vallásszabad-

¹ Salamon. 383.

² Az osztálylevél kivonata a kam. lev.

ságért lelkesült, hanem ez uton hitte, hogy a római császárság hatalmát megtörheti.

III. Ferdinándnak kormányát nemcsak a török gyakori beütése tevő súlyossá, mely végre is a megerősített szőnyi békében (1642. márcz. 19.) ért véget, legalább egy időre; hanem különösen a rettenetes Torstenson győzelmei nehezítették meg, kinek előnyomulása új elleniséget támasztott.

A svédek Rákóczy György erdélyi fejedelmet minden áron szövetségökhöz akarták vonni, hogy míg ők nyugaton, ez keleten foglalkoztassa a császári hadakat. Ez végre sikerült, s Rákóczy Gyulafehérvárott febr. 3-án tartott országgyűlésen a rendeknek elterjesztette az okokat, melyek őt fegyverfogásra ösztönzik. A fényes portától pénzen szerezte meg a fegyverviselési engedélyt, a francia és svéd királylyal a szerződés megkötött, mi a hadakozás szerencsés kimenetelét reményleni engedné. Ezen előterjesztésre a rendek a katonaságot s a pénzsegélyt a legnagyobb lelkesültséggel ajánlották meg. Rákóczy György a háboru indító okául a veszélyeztetett vallásszabadságot hozta fel.

Eleinte mosolygott is a szerencse Rákóczy fegyvereire, de mikor a svédek visszavonultak, hogy hazájukat Ferdinánd szövetségesei, a dánok ellen megvédelmezzék, a magára maradt Rákóczy szerencse csillaga elhomályosul. A felkészült had élén Eszterházy nádor, Puchaim és Götz tábornokokkal mindenütt viasszaszorította az erdélyi hadakat. A koczká ismét fordult és az üldözés futásra változott. Eszterházy Miklós nádor megbetegedett, s ezután az összes Rákóczy ellen működő hadak vezére Puchaim lett, ki helyreállítván a királyi hadakat, Keményt, Rákóczy vezérét ismét viasszaszorította. Ezen hadban működött Zrínyi Miklós is, míg Péter a családi tüzhelyt védelmezte. Zrínyi horvát dandárt vezetett s Onódnál szerencsésen harczolt.

1645. tavaszán Rákóczy a Portától ama parancsot vevé, hogy megelégedvén a Bethlen által birt 7 megyével,

hadait vonja vissza. Ezalatt a linczi békekötés is szorgalmaztatott, s az ügyek állása az oly rég eltűnt béke napjainak visszaérkeztét kilátásba helyezék. Rákóczy tehát fölvette az alkudozások fonalát, mely alatt Eszterházy Miklós nádor, a közügyek derék harczosa s a királyi ház hű védelmezője meghalt. Torstenson ellenezte a békét, de Rákóczy mindennek daczára, mivel nem mert a Portával kikötni, megkötötte azt a Bethlennel kötött béke alapján.

A nevezetes linczi békekötés (1646. szept. 16.) hosszas alkudozás után kötött meg, melynek erejénél fogva mindkét evangélikus vallásnak szabad vallásgyakorlat biztosított. Megerősítést nyert tehát ekkor az 1608-iki I. törvényczikk; Rákóczy pedig megnyerte a 7 vármegyét a maga, Szatmár- és Szabolcs megyéket fiainak, Tokaj, Tarczai és Regéczet ellenben nemzetsége számára örökösén megszerezte.

Ferdinánd 1646-ban a Morvában dülő svédek viszszaanyomása végett a társországok seregét is szakolczai táborába rendelte. Zrinyi Miklós saját költségén eltartott csapatával a király segedelmére sietett. „Egész készülettel és szép rendben Szakolczára érkezvén, ő bibor és aranytól fénylő ruhában serege élén, kivont karddal a szemlét tartó császár előtt elhalad, ki allemann és pannoniai kíséretétől volt körülvéve, és őt hódolatteljesen üdvözli. Kevéssel később miután a svédek harczra készültek, s a császár erre engedélyt adott, egész könnyűséggel és övéinek vitézsége által meggyőzi az ellent úgy, hogy kétszáznál több elesik és nem sokkal kevesebb foglyot ejt, új babért aratva a győző visszatér a táborba.”¹ A király ekkor szemtanuja volt Zrinyi vezéri erényeinek úgy, mint hősieb bátorságának.

Zrinyi ez időben már tábornoki rangot viselt és a horvát hadak főkapitánya volt.² Visszatérvén lakhelyére, intézkedéseket tesz, hogy Ali, kanizsai basa kitöré-

¹ Rattkai, 214.

² U. o. 216.

seit és rablókalandjait megboszulja. E végből egyesül Batthyány Ádám dunántúli kapitány és Péter öcsésével s egy kisdud sereg élén Ali basát véres ütközetben megverte.¹

Ugyanazon évben tartott pozsonyi országgyűlésen Miklóssal Péter is jelen volt. Ferdinánd itt figyelmes lett Péter erejére. „A pozsonyi országgyűlés alatt a császár szemeláttára nem közönséges jelét adta bátorságának. Midőn egy alkalommal Ferdinánd szórakozás végett vadászatra ment, egyszerre egy hét éves vadkan törtet a császár elé; a császár parancsára Zrinyi gyorsan leugrik lováról s kardot rántván, azzal a rendkívüli nagy vadra oly csapást mér, hogy a kard ketté hasította a vad fejét, agyveleje kiloccsanván, a földön elterülve kiadta páráját. A bámuló császár elvevé Zrinyi kardját, azt egy kicsit forgatja s ezen szavakkal adja vissza, hogy ez nem az ő kezének való:”²

Az 1646-ik évre összehívott országgyűlés feladata volt a linczi békekötésnek a vallást illető pontjait bővebben körülírni. Ez országgyűlésen választatott meg nádorrá a kath. Draskovics János, horvát bán, kinek helyébe horvát bánná az országgyűlés eloszlása után Zrinyi Miklós neveztetett ki.

Az országgyűlés tartama alatt Ferdinánd úgy csendesítette le a vallás miatt megújult viszályokat, hogy a katolikusoktól ajánlott 20 templom helyett 90-nek visszaadatását rendelte el. A linczi békekötés így törvénykönyvbe iktattatott, és pedig a főpapok ellentmondása daczára egész terjedelmében, s Ferdinánd türelmes engedékenységet a rendek azzal hálálták meg, hogy a cseh királylyá koronázott 13 éves Ferdinándot e néven IV-et királylyá választották, és két hét múlva (1647. június 16-án,) miután a koronázási oklevél megtartására esküt mondott, meg is koronáztatott.

¹ Rattkay. 220.

² U. o. 216.

Zrinyi Miklós Draskovics János utódjává nevezetett ki. Ezen állást számára nemcsak gondos neveltetése, fényes tehetsége, mely neki nagy jövőt jósolt, szerezte meg; hanem viselt dolgai, melyekkel nagy hasznára volt Ferdinándnak. El lehet róla mondani: „Már gyermek korában csatában forog; mint férfi egyszerre fog vezérpálcát s lantot és a „költő-államférfi a jövő látnoka!“¹ A két Zrinyi tevékeny részt vesz mindazon harcokban, melyeket Ferdinánd ez időben viselt, melyekben mindkettő vitézségének, Miklós haditudományának, Péter erejének nem egyszer adták jelét.

Miklós a bánágot kineveztetése után azonnal nem vehette át, „mert jogköre sokfélekép volt megnyesve s mert a végekben nem volt őrség.“² De akkor, mikor a báni hivatalt átvette, s ő országos ügyekkel volt elfoglalva, bánágát a legmeghittebb s vitézebb magyar vitézre bizta, Péter öcsésére.³

Szükség is volt erre, mert a török folyton nyugtalanította azon vidéket s rabló hadai folyton portyáztak. Péter megfelelt a várakozásnak; az ellen támadásait megtorolja, visszaüzi s fegyvere félelmessé válik a török előtt.

A Zrinyiek történetének, vagy jobban mondva drámájának, mely sok szomorú lapot irt be zaklatott hazánk történelmébe, ez csak előjátéka volt. Nagy tetteik, melyek következményei jellemök fő vonásainak, a nemes lélek, hazafiság és áldozatkészségnek a hazáért, más időre esnek. Hazánk ege beborult; de a sötétségen keresztül tör egy-egy csillag fénye, mely reményt önt keblünkbe, s a szomorú napok fájdalmas emlékét enyhítik a letűnt hősök nagy tettei.

1648-ban megkötöttetett a westphali béke, mely visszaadta Európának a nyugalmat, miután azt letarolta. Hogy

¹ Salamon. 348.

² Szalay. V. 8.

³ „Exeubabat Petrus ipse per pagos Insulae suae, donec Frater Nicolaus Imperialibus occupatus distineretur armis.“ Rattkay. 216.

az általános pusztítás nagyságáról, melyet a vallás-háboru okozott, fogalmunk lehessen, Csehországot említem től, melynek lakossága 4 millióról négyszázezerre olvadt le. Kisebb-nagyobb mértékben így volt ez egész Németországban. E béke nem vetett véget a közinségnek. Tömérdek sok obsitos maradt foglalkozás nélkül, kik a béke ideje alatt is folytatták vészthozó mukájokat s növelték az inséget.

Hazánk sem élt ez idő alatt boldog napokat. Sorsa össze levén kötve a birodalommal, itt is szedte áldozatait a folyton tartó harcz. A vallás-háboruvá fajult szabadságharcz hazánk fiai is két táborra osztotta, s az általános gyűlöletben megfélekedtek a hazáról, mely a harczok alatt legjobb gyermekeit vesztette el; sebe annál fájdalmasabb, minél kitörölhetlenebb a tudat, hogy ezeket saját gyermekei ütötték rajta.

A westphaliai békét 1650-ben a törökkel kötött béke követte, mely Ferdinánd és IV. Mohamed között a zsitvatoroki, bécsi és szőnyi békekötés alapján 22 évre megerősítettett. 1651-ben távoztak a török követek Bécsből, kik a béke szigoru megtartását ígérték. Ugyanezen évben az új bán Zrinyi Miklós a kanizsai basával Légrádon tartott fényes összejövetelben a békét megújították.¹

A folytonos harcz alatt sok visszaélés honosodott meg a báni kerületben. Zrinyi, kinek figyelmét misem kerülte el, nehogy a visszaélések a megszokottság és hosszas gyakorlat által törvényes jogerejüvé váljanak, Zágrábban 40 napi törvényszéket tartott.²

A béke, melyhez oly nagy reményeket kötöttek, nem sokkal tartott tovább negyven napnál.

Ezen időben vesztette el Zrinyi Miklós nejét, Draskovics Eusebiát. A magtalanul elhaltak atyja, Draskovics Gáspár és Zrinyi Miklós között viszály keletkezett, melyet Draskovics idézett elő. Ez ugyanis, miután min-

¹ Rattkay. 232.

² U. o. 233.

denét elpazarolta, leánya jegyajándékát követelte vissza. Zrinyi Miklós kész volt mindazon birtokokat váltságdíj nélkül ipának visszaadni; de mikor jószívűsége daczára attól megsértetett, megtagadta azok visszaadatását. Draskovics igaztalan követelésének fegyverrel akart érvényt szerezni, de Zrinyi által legyőzetett, barátai közbenjárására azonban mégis visszaadta elhalt neje hozományát.¹

Mig ezek történtek, Haszán kanizsai aga Selym budai vezértől engedélyt nyert Kis-Komárom elfoglalására. Haszán agának azonban e terve nem sikerült, de Zrinyi, hogy a kölcsönt visszaadja, Kosztaniczát támadja meg, s a kirohanó őrséget öt véres csatában megverte.² Jelen volt, bár lázas beteg, Puchaimmal a segesdi dűlőnél, melylyel Kis-Komárom második megtámadása toroltatott meg.³ Petriniát pedig Zrinyi újabban megerősítette s hadakkal rakta meg s örködött a török minden mozdulata fölött.

Ferdinándot 1654-ben nagy csapás érte. Fia IV. Ferdinánd meghalt. Pozsonyban összegyűlt rendek által 1655-ben, miután Draskovics János utóda, Pálffy Pál nádor elhalálózása folytán megürült nádori hivatalra Vesselényi Ferencz megválasztatott s a felavatási levél megerősített, Leopold, e néven I-ső, június 27-én megkoronáztatott.

Ezen országgyűlésen a közkedvességű Zrinyi Miklós nem vétetett föl a nádor-jelöltek sorába. Zrinyi ekkor már tollával és kardjával nagy nevet vívott ki; megnyerő modora, igazságszeretete, győzelmes hadakozása által az egész ország figyelmét magára vonta s valószínű, hogy ha őt az udvar nem mellőzi s a jelöltek sorába fölveszi, a nemzet bizalmával őt ajándékozza meg.⁴ Miért ejtette őt el az udvar, azt másutt fogjuk látni.

Hazatérvén az országgyűlésről, a zágrábi püspök s gr. Erdődy nyugtalankodó jobbágysait s a következő

¹ Rattkay. 233.

² U. o. 237.

³ U. o. 244.

⁴ Horváth M. V. 465.

1656-ik évben néhány zsákmány után járó török csapatot vert meg.

I-ső Leopold megkoronáztatása után nem soká uralkodott Ferdinánd. A csapások, a melyek népeit érték, nejének és fiának korai halála mély bánattal töltötték el lelkét, mely csak siettette betegségének szomorú kimenetelét. Ferdinánd 1657. ápril 2-án megszűnt élni. „Ő szelid lelkű, korának kétségkívül legtanultabb, legműveltebb fejedelme, azon dicsőséggel szállott sirjába, hogy, bár maga is a szív egész melegével csüggött valásán, a legszebb keresztényi, s legelső fejedelmi erényt, a türelmet magáévá tévén, mérséklete, engedékenysége által a harmincz éves vallási háborút megszüntette.”¹

Leopold (1657—1705.) uralkodása hazánkra nézve nem volt áldásdús. A török kiűzetett ugyan határainkból, de a helyett, hogy a felmentett ország alkotmánya szerint kormányozva a béke áldásaiban részesített volna, alkotmányunk, nemzetiségünk s a szabad vallási gyakorlatok elnyomására tört a kormány, mely nem ismert más törvényt, mint saját akaratát. Hogy a szándék simán nem vitethetett keresztül, az nagyon természetes. A vallási bajok nem orvosoltattak; az országot érdeklő békekötések az országgyűlés meghallgatása nélkül, az ország érdeke ellenére kötöttek; idegenekből álló bizottságok állíttatnak fel országszerte, melyek az úgy is megfogyott magyar fajt a vallás köpenyége alatt fogyasztják; a szabadszólás veszélyessé lesz; külföldiek osztoznak a magyar vagyonán, és végre a magyar idegen lesz **saját hazájában.** Ezek azon több vonások, melyek Leopoldnak uralkodását jellemzik.

Erdélyt II. Rákóczy György nagyravágyása az enyészet szélére sodorja, Magyarországot a megujult vallási s alkotmány-sérelmek, ellenreformatio kinpadra vonják. Ezen napokat hazánk nehéz megpróbáltatási napjainak lehet nevezni.

¹ Horváth M. V. 470.

Az erdélyi viszonyok egyáltalán távol esnek a Zrinyiek történetétől, ezen zavarok tárgyalása helyett tehát a törökökkel való harcz és a vallási viták felé fordítsuk figyelmünket, melyeknek lefolyása alatt Zrinyi Miklós oly magasztos jelét adta vallási türelmességének és hadi tudományának.

Az 1650—51-ben Bécsben megújított béke teljesen megszegetett a török által, ki az erdélyi zavarok folytán nemcsak ott, hanem az ország egyéb részeiben is pusztított. A török rabló csapatok miatt sokat szenvedett a Dunántúli rész s Szlavonország, melyeknek baján Zrinyi segíteni akart annál is inkább, mert a megszegett béke kezeit már nem kötötte meg.

1660-ban, midőn a Kanizsán támadt égisben a törökök minden hadiszere megemésztetett, annak visszafoglalását vette czélba, de ettől a király által eltiltatott. „Ekkor kardját földhöz vágta a bán, s boszusan vissza fészkebe vonult.”¹

A törökkel kötött béke nem zárta ugyan ki a kisebb csatározásokat, de Kanizsa, ily fontos erőd megvétele, lehet hogy békeszegésnek vétetett volna s egy török háborút idézhetett volna elő. Ettől tartott Leopold s betiltotta Zrinyi vállalatát, mely siettethette volna a későbbi összeütközést. De ha nem vehette meg Kanizsát, gondoskodott arról, hogy a vár az ellen kezében oly veszedelmes ne legyen. Gróf Zrinyi Miklós Kanizsának ellenében Zrinyi Várat fel építi.”²

E vár szolgált ezentúl Zrinyi hadműködésének támpontjául, mely míg egyrészt közel esett az ellenhez s így mozdulatait meg lehetett figyelni, másrészt biztos helye volt az őrségnek. Megesküdött a két Zrinyi, hogy nem hagyják el Zerinvárt, míg életben lesznek, s mindig valahányszor az egyiket országos ügyek máshova vagy táborba szólítják, a másik a várban marad.”³

¹ Szalay. V. 72.

² Petthő. 23.

³ „Convenerat inter duos fratres, Nicolaum et Petrum, ut non prius Neó-Zrinia arce, quam vita, decederent: interea illud agerent, ut, dum

Kemény Jánossal Leopold szövetséget kötött, kinek segedelmére el is küldte Montecuccoli tábornokát. Ez Kolosvárig előre is haladt, de tétlenül nézte, mint semmisül meg Kemény hada. Majd ezután a nélkül, hogy valamit is tett volna. hadát visszavezette. Ezen a pozsonyi országgyűlés előtt történt dolgot csak azért említem meg, hogy ismerjük a Montecuccoli és Zrinyi Miklós közt kitört surlódás kezdőokát. Mert az Erdélybe küldött hadsereg nem használt Keménynek, nem a magyar király ügyének, hanem első sorban előmozdította a Montecuccoli és Zrinyi közt kitört viszályt.¹

Ezalatt a pozsonyi országgyűlés napja kitűzetett, melynek elérkeztét különösen a protestansok nehezen várták, mert remélték, hogy akkor megszüntettetnek mindazon visszaélések, melyek őket szabad vallásgyakorlatukban zavarták. Már gyülekeztek a rendek, de az, kire legnehezebben vártak, Zrinyi Miklós, még mindig nem érkezett meg. Ezen időben Zrinyi Miklós volt a legnépszerűbb ember hazánkban, tisztelte őt mindenki valláskülönbség nélkül. Népszerűségének legszebb bizonyítéka azon irat, melyet hozzá az evangélikus rendek intéztek, a melyben a tartomány gondjaival elfoglalt bánt kérésökkel ösztönzik a minél hamarább való megjelenésre. „Nagyságodat — így irták — mint kegyelmes urunkat s elfogyatkozott édes nemzetünknek még fennálló egyik magyar oszlopát alázattal kérjük, indítsa nagyságodat szánakozásra a mi édes hazánknek siralmas ügye, s annak orvoslására nagyságod minél hamarabb a pozsonyi gyűlésre való jövetelét siettetni méltóztassék!“²

alter pro salute arcis intra muros excubaret; alter in campo rem gereret. Atque in hoc propositum sacramenti religione animum obfirmarunt.“ Katona XXXIII. 423.

¹ „Verum expeditio in Transylvaniam plurimum valuit ad alendam inter clarissimos viros, Montecuculum eius ducem et Nicolaum Zrinium similitatem; neque Kemenio, neque cuiquam alii profuit.“ Corneli: Fragmenta Histor. I. 2.

² Szalay V. 64.

Zrinyi megérkezett az országgyűlésre, hol a vallási viták javában folytak. Az evangélikus rendek azon elvet állították föl, hogy mindaddig nem fognak az országgyűlés elé terjesztett ügyek tárgyalásába, míg csak vallási sérelmeik nem orvosoltatnak.

A többség ennek tárgyalásába ereszkedni vonakodott, holott az elfogulatlanabb résznek tudnia kellett, hogy a vallás-szabadság megsértése alkotmány-sértés is, mely épp úgy mint bármely más kiváltsága nemzetünknek, szentesített törvény által biztosított. Ebből kifolyólag következtetni lehetett, hogy a kormány a mily könnyen enged csorbát ejteni alkotmányunk azon részén, mely tetszéssel nem találkozik, épp úgy adandó alkalommal a kormány maga is eltörli azon részeket, melyek alkotmányunkat megőrizni, védelmezni hivatva lennének. Aki megengedi az igaztalanságot, maga nem lehet igazságos.

Az evangélikus rendek folyamodtak a királyhoz két ízben is, mind hasztalan. Midőn látták, hogy kérésök, hivatkozásuk a törvényre, alkotmányra siket fülekre találnak, szept. 2-án (1662.) odahagyták az országgyűlést. Távozásuk előtt búcsút vettek Vesselényi nádor és Zrinyi Miklós bántól. „Én más vallásu vagyok — mondá a küldöttséghez Zrinyi — de kegyelmetek szabadsága az én szabadságom, a kegyelmeteken ejtett sérelem rajtam ejtett sérelem. Volna bár százezer pápista mellett százezer lutheránus és százezer kálvinista vitéze a fejedelemnek; ők megmentenék együtt a hazát.”¹

Ezen országgyűlés tartama alatt a császári fővezér Montecuccoli ellen erdélyi viseletéért feddő nyilatkozatok mondattak, mely ellen az egy heves röpiratban védelmezi magát, s a magyarokat, mint szerinte a haditudományban járatlanokat, ily kérdésekben illetékteleneknek bélyegezte. „Zrinyi Miklós bán, élesen visszatorlő tollhoz nyúlt s Montecuccoli hadi sétáját nevetség tárgyává tevén, bizonyossá tette a tábornokot, hogy bármily

¹ Szalay. V. 67.

tudatlanok legyenek a magyar kapitányok, közülök egy sem fogta volna az ellenség serege helyett tönkre tenni minden ütközet nélkül a magaét, egy sem fogta volna száraz szemmel és száraz karddal nézni százezer hazafinak rabszíjra füzését.¹ Részletesen tárgyalja a tábornok eljárását, feltünteti a hibákat, s végre Kemény bukását és Erdély kirablását Montecuccoli vizsás eljárásának rója föl. E czáfolat névtelenül jelent meg, de a közvélemény ennek szerzőjéül Zrinyi Miklóst tartotta. S ki is lett volna más? Innen eredt azon gyűlölség, melybe a bán e mindenható férfiunál esett, ki később gyűlöletének feláldozta Zerinvárát is.

Mily nagy fontossággal birt hadászati szempontból az a megerősített várpalota, melyet Zrinyi Miklós épített s Zerinvárnak nevezett el; mutatja a törökök eljárása. „Köprili megfojtatta a kanizsai basát, kinek szeme láttára emelkedett az erősség, s a megfojtottnak elődét, Alit, visszahivta Ázsiából, mert feltette róla, hogy Zerinvár urát megfenyítendi.”²

Leopold ezalatt folyton szorgalmazta a béke megújítását. Az 1662-iki országgyűlés Zerinvár építtetését helyeselte s Leopold a várba királyi őrséget helyezett. A török ennek hallatára a békét csakis Zerinvár lebontásának föltétele alatt akarja megadni, minek megtagadása után haddal közelít országunk határai felé.

1663. márcziusban a szultán szokott ünnepélyességgel a nagyvezért a Magyarország ellen indítandó hadak élére állítja. Nagy aggodalmat szült a hír, s a helyett, hogy a közelgő ellenség méltó fogadtatására készülnének, Temesvárott még folyton alkudoznak a császári biztosok, nagyobb és nagyobb engedményeket tesznek, míg Zerinvár leromboltatását is elfogadták a béke feltételéül,³ mi a helyett, hogy visszatartaná, ösztönzi a törököt.

¹ Szalay V. 67.

² U. o. V. 72.

³ Horváth. M. V. 516.

Junius 8-án a nagyvezér Nándorfehérvárott, július közepén hadaival már Budán volt, hol haditanácsot tartott. Magyarország védelmére július 14-én Komáromban tartott haditanács hozott még csak végzést, szervezkedni akkor akartak, mikor az ellenség már foglal. E hanyag, hazánkat púsztitó, nemzeti hirnevünket meggyalázó eljárás nem menthető. Az alkudozónak nem lehet a békére okvetetlenül számítani, s ha alkudozik is, akkor is szükséges, hogy legyen ereje, a melyre támaszkodhatik; de még akkor is bizni a békében, mikor az ellen hada védtelen határainkhoz ért már, ez több, mint botorság.

Egyedül Zrinyi volt széles e hazában az, ki nem veszté el lélekjelenlétét, ki belátta a veszélyt, de akaratát a félelem, aggodalom nem bénítá meg. Az akarat főtartá őt s a vágy, hazájának használni, a cselekvés terére vezette. Varasdon a tartományok részére országgyűlést tart, a horvátokat táborba hívja, a Drávánál egy kalandozó török hadat megfutamít, a Zerinvárt csellel bevenni akaró kanizsai pasát visszaveri,¹ s szept. vége felé ő is a királyi táborhoz csatlakozik.²

Megérkezése után azonnal dicső tettet művel. Hírül veszi, hogy a törökök Nyulak szigetére vonultak. Zrinyi fegyvereseivel oda siet, meglepi és meggyőzi őket.³

Zrinyi Montecuccolit tevékenységre sürgeti, de ez nem mozdul, s tétlenségének következménye lett Érsekújvár eleste. Zrinyi Csallóköz védelmét vállalta magára s Puchaim komáromi kapitánynyal egyetértve több ízben visszaveri a betörni szándékozó ellenséget, sőt a Dunágon s a Vágon hidat ver, s sikeres támadásokat intéz a vizen túl lévő török hadak ellen.⁴

Montecuccoli arra sem volt rábírható, hogy a foglalás és pusztításaiból téli szállásra vonuló nagyvezérnek legalább utóhadát támadja meg a keresztény foglyok

¹ Szalay V. 77.

² Horváth M. V. 518.

³ Kazy. II. 260.

⁴ Horváth M. V. 518.

kiszabadítása végett. Zrinyi ekkor odahagyja a királyi tábort, 3—4 ezernyi emberével nyugtalanítja az ellent s ettől sikerült is a foglyok és zsákmány egy részét elvenni.¹

Mig Miklós a Vágnál ily jelesen viselte magát, öcsse Péter, szluini kapitány Zerinvárban örködött, mert megesküdött a két Zrinyi, hogy a várat megvédelmezik a török ellen, ha életökbe kerül is.² Esküjükhöz hiven tehát, mig Miklós távol volt, Péter parancsnokolt a várban. Hirül viszik Péternek, hogy a boszniai pasa mintegy nyolczezer emberrel Zerinvár ellen kísérletet akar tenni. Péter négyezernyi horvát fegyverest szed össze, s ezek élén a vár alá érkezett törökökre okt. 17-én kirohan. Két óráig tartott a heves küzdelem, s végre is a török ezernél több halott s ugyanannyi fogoly hátrahagyásával megfutamodott. 6 aga, köztük a pasa fia, maradt a csatatéren, 3 elfogatott, kik magokat csak nagy váltságdíjon válthatták meg.³

A megérkezett Miklós Péter öcscsével újabb babért aratott. Nov. 27-én a tatárok tettek kísérletet a Murán átkelni, de a Zrinyiektől véresen verettek vissza.⁴

Igy fejezte be Zrinyi ez évet, s bár ném bi zatott reá a háboru vezérlete, s így annak fordulatot sem adhatott, de nála és öcsse nélkül a török támadása még nagyobb szerencsétlenséget hozott volna hazánkra. A két Zrinyi nélkül nem vívatott győzelem; Miklós hol mint védő, hol mint szabadító és ismét mint támadó a hatalmas ellenségnek rettetgetője volt.

1664-ben már az év elején az ország különböző részeiben készülődések tétettek a tavasszal megújulandó háborura. A nádor a rendekkel Lőcsén, Nádasdy Ferencz országbiró Sopronban tanácskoztak az ország védelméről, Leopold pedig a regensburgi birodalmi gyűlésen s más

¹ Horváth M. V. 518.

² Korneli: Fragm. H. I. 37.

³ Kazy II. 278.

⁴ Fragm. H. I. 136. Szalay V. 82.

külfejedelmeknél segílyt sürgetett. Zrinyi Miklós is készült hadi pályájának legszebb szakára.¹ A bán a tél közepén tervezett egy hadműveletet, melynek célja leendett a nagyvezér további működését megnehezíteni. Közölte Zrinyi I. Leopolddal szándékát s ez a haditanács gúnyjai és ellenzése daczára felhatalmazta őt.²

Zrinyi Miklós, mihelyt a birodalmi segílyt gr. Hohenlohe alatt és Nádasdy Ferencz s Batthyány Krisztof alatt a magyar hadakat magához vonhatta, 25 ezernyi fegyveressel január 21-én megindult Zerinvárról. Jan. 23-án Berzenczét, 25-én Babocsát foglalta el, Barcsot pedig, miután őrsége a Dráván túl keresett menedéket, fölgyújtatta, 26-án Szigetvár őrségét szalasztja meg és 27-én már Pécs falai alatt üt táborn. Másnap a város a lángok martaléka lett, az őrség a várba vonult vissza. A vár vivásának vezetését Hohenlohera bizza, maga pedig magyar és német lovassággal³ terve főreszének kivitelére siet. A pozsegai törökök megszasztása után az eszéki hidak felé robog, melyekkel a nagy Szulejman a Dunát, Drávát s ennek egész kiáradási vidékét áthidalta s azt tornyok és várakkal megerősítette. Zrinyi e nagyszerű művet megtámadja, az erősségeket lerontja, s a hidakat, valamint az épületfával megrakott hajókat az eszékiek sikertelen lövöldözései közt fölégeti.⁴

Zrinyi Miklós aránylag csekély erővel nagy dolgot vitt véghez. Hadászati szempontból az eszéki hid lerombolása kiszámíthatlan eredményeket vont maga után. A magyar vezér fölénye nagyszerű tett által állapítatott meg, nehezítette az ellen közeledését, félelmissé tette a királyiak fegyverét s mindehhez járult még azon temérdek veszteség, melyet az ellen az erkölcsi veszteségen kívül is ember, marha, lőszer és mindenféle zsákmányban szenvedett. Sok keresztény visszanyerte szabadságát,

¹ Horváth M. V. 522.

² Kazy III. 3.

³ Fragm. I. 177.

⁴ Kazy III. 5.

a kanizsai törökök döllyfe megtöretett, s a szomszéd országok biztosságba helyeztettek.

Zrinyi febr. 9-én ismét Pécsnél volt, melynek várát Hohenlohe vivta, melyet azonban faltörő ágyuk hiányában be nem vehetett. Föloldja tehát az ostromot s Zerinvár felé vezeti seregét.

Február közepén az egész haddal, miután mintegy 500 behódolt falut elhamvasztott, Segesdet megvette, huszezer szarvasmarha, hármezer ló és sok más marhákkal visszatér Muraközbe, hol fegyveresei a megérdemlett nyugalomra találnak.¹ „S az alatt, míg a bán ezen körutja által a „vastuskó“ nevet érdemelte ki magának Konstantinápolyban, testvére Péter szluini és sichelburgi kapitány szemes őre volt a horvát végeknek, folytatta, mit Miklós már tiz évvel ezelőtt hirdetett róla, mit tavál októberben is tett, midőn a boszniai pasát megszalasztá, „rettegtette Boszniát és Herczegovinát.“²

E téli hadjárat Európát bámulatra és hálára ragadta. A pápa köszönőlevéllel, a császár őt egész családjával együtt a római sz. birodalmi hercegi czimmel tisztelte meg, de melyről a magyar hős szerényen lemondott; Steierország és Regensburgban körmeneteket rendeztek s így adtak hálát az Istennek, mely utóbbi helyen abban maga a császár, a választó fejedelmek és főpapok is részt vettek.³ S a szultán? A nagyvezérnek szigoruan meghagyta, hogy addig ne nyugodjék, míg Zrinyit, ennyi bajnak okozóját, egész Magyarország és Horvátországban üldözve el nem fogja, és a megérdemlett halállal nem bünteti.⁴

Montecuccoli pedig gunyolódott, s állítá, hogy e hadjárat sokkal nagyobb zsákmánynyal, mint dicsőséggel

¹ Ortelius: II. 297, Katona: XXXIII. 493. Fragm. I. 169. Horváth M. V. 522.

² Szalay V. 83.

³ Kazy III. 7.

⁴ Sultanus Vezirium „itaque severe monuit, nullum sibi ut otium antea permitteret, quam Zrinium, tantorum malorum auctorem, tota Hungaria et Croatia, summa diligentia perquisitum irretiret, meritisquae suppliciiis mactandum traderet.“ Kazy III. 7.

védződött.¹ Csakhogy Montecuccoli és véleménye egészen magára maradt s a nagyon ovatos eljárású s eddig kevés eredményt felmutató tábornok állítását senki sem hitte el. Belőle a gyűlölség beszélt, nem pedig az ész, a katona, kit zászlójához, uralkodójához eskü és becsület köt.

Zrinyi rövid nyugvás után ismét a harc mezejére száll. Zrinyi úgy értesült, hogy Kanizsa élelemben hiányt szenved. E körülmény, valamint az is, hogy a hidak elrontása által akadályozott nagyvezér gyorsan nem jöhet a vár segélyére, Zrinyit arra ösztönzé, hogy Leopoldnak e fontos erőd ostromlását tanácsolja. Leopold s a haditanács a tervet helyeselte, s e végből a birodalmi segédhadakat is Zrinyi parancsnoksága alá helyezte.²

Ápril 28-án az egyesített sereg Kanizsát körül-táborolta. Első rohamra a külső városból kiverték az ellent, de maga az erős vár, mely eleségben vagy egyébben hiányt éppen nem szenvedett, dacolt a vivók erőlködésével, kik öreg löszerekkel sem voltak eléggé ellátva. Később a bajon lett ugyan segítve, de ekkor meg a vezérek között ütött ki az egyenetlenség, mi megsemmisítette a siker reményét. Elalatt a nagyvezér időt nyert a hidépítésre, ki csakhamar nagy erővel közeledett a vár fölmentésére.³ A nagyvezér közeledésének hírére, ki ekkor már (május 26.) Sziget alatt táborozott, a vezérek, egynek kivételével mind az elvonulást sürgették, s miután a télen elfoglalt várakból az őrseget azok felgyújtása után magokhoz vonták, május végén a vár alul elvonultak.⁴

Zrinyi, ki nyílt mezőn kívánt a nagyvezérrel megmérközni, kénytelen volt engedni; mit élte főfeladatául

¹ Horváth M. V. 522.

² Kazy III. 10.

³ Horváth M. V. 523.

⁴ „Itaque vel invito Zrinio, solvitur, Kanisae obsidio; legiones omnes, in vicinam Neo-Zrinii insulam, miri Kanisiensium, nuper de animo suo, modo de victo hoste triumphantium gaudio, velut in asylum transferuntur.“ Kazy III. 14.

tüzött ki, mindenkitől elhagyatva, félben kellett hagynia és seregét Zerinvárra visszavezetnie. Ezzel vette kezdetét a Zrinyi család drámája.

Zerinvárhoz követte a nagyvezér Zrinyit, hogy ezt megsemmisítse, Zerinvárt és Muraközt meghódítsa. Zrinyi most is nyílt csatában kívánta a számra nézve nagyobb ugyan, de rendetlen és hiányosan ellátott hadat megtámadni.

Minek írjuk le hosszasan a harczot, melyben Zerinvár földig rontatott? Nemzeti büszkeségünket sérti, a szomszéd jó barátságát kétes színbe tünteti föl, Zrinyit pedig magányába üzte.

Hohenlohe, ki már Pécs alatt hasonlott meg Zrinyivel, s az udvari párt ismét Montecuccoli kezébe tette le a fővezérséget, ki először kedvezni látszott Zrinyi tervének, de csak azért, hogy ennek csalódása fölötti fájdalma annál nagyobb legyen. Más és más költött kifogásokkal halasztotta Montecuccoli a hadi működést; Zerinvárból kirendelé a magyar-horvát hadakat s ezek helyébe ezer kilenczszázra menő német őrséget Avancourt franczia hadnagy vezérlete alatt helyez bele. Magához vonja az óvári császári hadakat s ezek élén bevárandonak hiszi a török támadását. És mégis ennek támadásakor összetett kezekkel nézi, mint foglalja el a török karddal a várat, mint rombolja szét ama védműveket, melyek hazánk oltalmára szolgálhattak volna.

Zrinyi látta, a gyűlölet mint dobja oda ősi fészket martalékul s az ellen mint rombolja azt össze. Nagy lelkét mély fájdalom emészté, s e fájdalomnak terhe alatt irta levelét a Steyer kormánytanácsnak (jun. 30.) „Semmiféle történelem nem olvasott, sőt hallatlan dolgot mondok én el legnagyobb fájdalommal Önöknek. A multkor épített és kizárólag általam erősített várat, nem az ágyuk által összerongálva, nem aknák által halomra döntve, hanem egyedül karddal ma alkonyatkor a törökök egy hatalmas keresztény sereg szemeláttára hatalmukba vevék. Ez tehát a segély, a mely után vágódunk

és a melynek reménye minket föntartott! Montecuccoli e vár védelmére még kardot sem rántott“ stb.¹

Ugyanezen levelében igéri Zrinyi, hogy visszatér a táborba, melyről hiszi, hogy gyászba borult, és védeni fogja a Muravonalt. Zrinyi ígését be is váltotta; a nagyvezér több kísérletét, hadait a Murán átvinni, meg-hiusította. A nagyvezér pedig, mikor látta, hogy minden erőlködése kárba vész, júl. 12-én hajnalban felszedette táborát s este Kanizsa alá érkezett.²

Nem sokkal később Zerinvár lerombolása után Souches, Leopold hadainak a Dunán innen vezére, szerencsés harczokat vívott a török ellen. Júl. 23-án, miután már Nyitrát és Lévát megvette, 12 ezernyi hadával Ali, érsekujvári pasának 20—30 ezernyi seregét Szt-Benedeknél megtámadta abból hatezeret a pasával együtt levágott a többit megszalasztotta. Hogy az érsekujvári törököket elszigetelje, Párkányt elfoglalta s a Duna hidját szétrombolta.³

Ezen harczokból Montecuccoli azt következtette, hogy a döntő ütközet a Duna mellékén fog vivatni. Azonban csalódott.

Zrinyivel ekkor a lehető legméltatlanabban bántak. Őt, kinek első sorban kellett hazáját védelmezni, ki e hazafiui kötelességet a legszívesebben teljesíté, ki oly eredményt mutatott föl, milyent egy tábornoka sem Leopoldnak, most, mikor hős fészke lerombolatott, félretették őt, mint egy citromot, melyből már minden nedvet kiszorítottak. A haditervet még csak nem is közölték vele, a magyar és horvát hadakat mellőzték, mint a melyekre már szükség sincs s ezek haza is oszlottak. Zrinyi ezért Bécsbe a császárhoz sietett.⁴

Montecuccoli ezalatt átkelt a Murán s magához vonta a birodalmi segédhadakat, Coligny francziáit és

¹ Fragm. 244.

² Szalay V. 89.

³ Katona XXXIII. 559.

⁴ Szalay. V. 89.

Nádasdy dandárát. Ez utóbbi már azelőtt is nem Zrínyitől, hanem Montecuccolitól várta a parancsokat. A fővezér csak hézagosan értesült az ellen mozdulatairól, de hogy minden eshetőséggel szemben Sopront és Németújhelyt fődözze, a Rába balpartjához igyekezett eljutni.

A nagyvezér jul. 18-án a Balatonnál táborozott s hadainak számát újból növelte. Kapornak, Kemend, Egerszeg és Egervár vagy megadták magukat, vagy őrség nélkül találtattak, egyedül Peleske őrsege védelmezte magát s temetkezett a romok alá.

A nagyvezér Egervártól a Rábának tartott, s Körmenádnél akart a Rábán átkelni. Szerencsére éppen akkor érkezett oda Montecuccoli is (jul. 26.) s erősödött hadával visszaverte az ellen rohamát, vissza a következő napon is. „Jul. 28-án a nagyvezér Körmenádtól a folyam ellenébe haladva Csákányig, de ott is siker nélkül kísértvén meg az átmenetelt, másnap Szt-Gotthárdig nyomult a Rába partján, a tulparton mindig aggodalmasan kísértetve a keresztény had által.”¹

Itt történt ama nevezetes ütközet, mely forduló pontja volt az ozman uralomnak Magyarországon. Jul. 30-án kölcsönös ágyuzással vette kezdetét az ütközet. Aug. 1-én a török Szt-Gotthárdhoz fél mértföldnyire alkalmas gázlót talált, melyen seregének egyrészét átszállítá a balpartra, s 9 óra körül megkezdte az ütközetet. A törökök oly hevesen támadták meg a császáriakat, hogy ezek a lökést nem állhatván ki, futásnak eredtek s magokkal rántották még a segélyre siető néhány ezredet is. Ez nagy zavart idézett elő, mely általános bomlással fenyegette az egész tábort. Még jókor érkezik segélyre Montecuccoli, ki az ellenséget megfordítja, visszaüzi, s időt hagy a birodalmiaknak a rendezésre és helyeik elfoglalására.

A harcz megújul, mindkét fél több és több erőt von a veszélyeztetett helyre. Mig az öldöklő viadal a

¹ Horváth M. V. 526.

középen ekként hullámszik, a nagy számu török lovasság a jobb szárnyat túlhaladva, átkel a folyamon, s ugyan-ezen időben a balszárny alatt is átgázolni törekszik egy erős lovas dandár.

A helyzet válságossá válik a császáriakra nézve. Montecuccoli tanácsba hívja vezéreit, előadja a helyzet veszélyeit, hogy szabadulásra nincs kilátás; kimagyarázza a körülkerítés eshetőségét, s így nincs más hátra, mint halál vagy diadal. „Halál vagy diadal“ lett a jelszó. A keresztény had félholdat képez, az ellent minden oldalon megtámadja, viadalra kél vele.¹ Délután négy órakor az egész csatasoron megharsannak a kürtök s a császáriak az előbbi viadalban elesettek tetemein keresztül támadásra indulnak. Az első heves támadásra kivetik az ellent állomásukból; az első sorok a puskatüz és az ágyúk által leterítettnek; a távolabb állók menekülnek a Rába hullámai közé. A visszavonulás általános lesz; az egész sereg a viznek fordul, de a szörnyű tolongásban kétezeren lelik a hullámok között halálukat. A csataterén, mint az összeszedett fegyverek számából kitűnt, tizenkét ezeren estek el.² Hogy mennyi eshetett el a keresztények seregéből, azt határozottan nem lehet megmondani, mert mint a győztes, mint a legyőzött fél kicsinyíteni szokta veszteségét. De hogy ez elkeseredett harczban nem lehet sokkal kisebb, mint az ellen áldozatainak száma, mutatja az a körülmény, hogy a török katonaság egy része, a janicsárok, inkább temették magokat az égő üszkök közé, semhogy magokat a keresztényeknek megadják.³ Az ellen bátran küzdött s kész volt élni vagy halni, de a megadásra nem gondolt. Ily harcz mindkét féltől egyenlő áldozatot szokott követelni.

A nagyvezér, ki a lovasság nagy részével a szt.-gotthárdi mezőn várta a harcz kimenetelét, látván sere-

¹ Horváth M. V. 526.

² Hist. Leop. M. C. A. I. 165.

³ Katona XXXIII. 530.

gének veszedelmét, maga is futásnak eredt, lőszereinek nagy részét a győzőnek hagyván martalékul.

Montecuccoli másnap a harcz színhelyén hálaimát tartott, hol oly rég idő óta először arattak a keresztény fegyverek győzelmet a török derékhada fölött. „És a helynek, hol a diadal kivivatott s hol a győztes sereg a harczok istenének hálát mondott, maiglan egy kápolna tartja fönn emlékét.“¹

Montecuccoli, nehogy a nyert babért veszélyeztesse, nem üldözté az ellent, ki ennél fogva időt nyert, hogy seregét összeszedhesse. A nagyvezér megvert seregével aug. 6-án Vasvárnál ütött tábort, hol Renningerrel, a császári követtel alkudozásba ereszkedett, s a Leopold által a háboru előtt ajánlott feltételeket minden habozás nélkül elfogadta. A béke aug. 10-én nagy titokban megkötött azon záradékkal, hogy mindaddig az ellenségeskedés ne legyen megszüntetve, míg a megerősítés Leopoldtól meg nem érkezik.

Corneli a záradékot máskép adja elő:² „Mindezek után Vasvárott a béke, mely azonban csak a folyó hó eltelte után lesz érvényes, ezen föltételek mellett megkötve lett.“ Cornelli szavai kijelelik a határt, a melyen belül a béke megerősítésének meg kellett érkeznie. Renninger tehát teljhatalmu követ volt, ki a táborban Leopold személyében, ennek nevében intézkedett.

A nagyvezér a békepontok megállapítása után a Bakonyon keresztül Székesfehérvárra, onnan Esztergomnál a Dunán keresztül Érsekújvár alá szállott s Nyitra visszafoglalását vevé czélba, ha abban Montecuccoli által nem akadályoztatik. Montecuccoli nem üldözte a nagyvezér hadát, csupán Nádasdy hadosztályát köldte utána, maga pedig Magyar-Óvárra vonult. Itt vette a hirt, mely őt a nagyvezér mozdulatairól értesítette s azonnal

¹ Horváth M. V. 528.

² *Eo intellecto, in pago Vasvár, — pax, sed quae non prius, ac mense evoluta rata sit habenda, in has leges coaluit.* Frag. I. 326.

fölszedvén táborát, a Vág-vonalra sietett. Galgócznál táborozott telve harczvágygyal a sereg, midőn szept. 17-én a megerősített béke híre megérkezik, mely minden további munkálatot beszüntetett.

Nem irom le a békekötés pontjait, e helyett inkább idézem Horváth Mihály szavait, mely a békét eléggé jellemzi. „Ha Szent-Gotthárdnál a török győzött s Leopold könyörgött volna békéért, ez akkor is alig lehetett volna gyalázóbb reá, ártalmasabb Magyarországra nézve:“¹

Mi indíthatta Leopoldot ily békekötésre? Sokat fölhoznak a történetírók, különösen azok, kik nem szünnek meg dicséreteket zengeni Leopold uralkodása fölött, de a védelem nem látszik egyébnek, mint hasztalan erőlködésnek, melylyel el akarják takarni azon általános elterjedt véleményt, hogy ezen békekötésnél nem tekintették Magyarországot. Akaratlanul is kimondja ezt Corneli védekezése végén, midőn így szól: Akár győzelem, akár vereség emésztené föl a keresztény sereget (mert mindkettő is megtörténhetett volna,) mi akadályozta volna, hogy egész Magyarország az ellenség hatalmába ne kerüljön és Németország ne pusztíttassék?“² Németországot féltették akkor is, pedig azt mondták, hogy a birodalmi hadak is Magyarorszáért harcolnak.

Ez okoskodás még akkor sem állhat meg, ha hasznot mutathatna föl, mert nincs jogalapja. A koronázás előtti törvény, melyet Leopold is elfogadott, szentesített s erre megesküdt, határozottan kimondja, hogy: „Ő Felsége, a király a magyarok tanácsával éljen akár a békéről, akár a fegyverszünetről legyen szó:“³ Kormányra léptekor megfogadta: „hogy mikor a magyar királyság ügyeiről lesz szó, Ő azokat a magyarok által fogja meg-

¹ Horváth M. V. 529.

² „Seu victoria, seu clades Christianum exercitum absumeret (nam utrovis modo affligi poterat) quid inhibuisset, ne in hostis potestatem universa Ungaria transeat et Germania pervastetur?“ *Fragm. I. 337.*

³ „Regia Majestas utatur consilio Ungarorum sive de pace, sive de induciis agendum sit.“ *Fragm. I. 327.*

vitatni:¹ Magyarország e békekötésnél meg sem kérdez-
tetett, sőt teljesen mellőztetett, mintha nem is Magyar-
ország sorsáról lenne szó; nem vették tekintetbe Zrinyi-
és a többieknek a császárhoz intézett esdekléseit sem,
sőt ellenkezőleg minden jó magyar óhajta daczára oly
béke rögtönöztetett, mely meggyőzöttekhez, nem győzőkhöz
illett. A német birodalomban épp úgy, mint Magyar-
ország- és Erdélyben általános elégtelenséget keltett a
békekötés s azt szentesíteni, a törvénybe iktatni vona-
kodtak. E vélemény nemcsak egyeseké volt, kik vérmes
reményeket tápláltak, kiket nem kötött állandóan hűség
a királyi házhoz, de így vélekedtek „egyebek között a
Zrinyiek, így maga a nádor, Vesselényi Ferencz, sőt
még Lippay György esztergomi érsek is, Leopold leg-
hívebb embere, midőn őt Zrinyi Miklós a hadsereg
szétoszlása után meglátogotta.”² Magyarországra a győ-
zelem gyász hozott, mert ebben látta hazánk alkot-
mányunk első sérelmét, melyet Leopold uralkodása alatt
annyi követett.

Zrinyi ezután beteg lélekkel csáktornyai várába
vonult, gyakori vadászattal üdvén el kényelmetlen nyu-
galma fájdalmait. Magányában keresték fel barátai, hogy
a nagy férfiú iránt tiszteletök s rokonérmelmőknek kife-
jezést adjanak.

A birodalmi hadban szolgált nemes francziák, Coligny
és társai mielőtt hazánkat elhagynák, Csáktornyára men-
tek, s ott néhány napot töltöttek. A nemes férfiak
bámulattal vegyült tisztelettel viseltettek hősünk iránt, s
róla így nyilatkoztak: „ők négy dolgot bámultak Zrinyi-
ben: a személy méltóságát és komolyságát; a beszédben
a bölcsességet és könnyűséget; a műveletlen nemzetből
eredt férfiuban a bőkezűséget és neveltetést. Csak egy
hiányzott nála, hogy hizelegni nem tanult meg; de azért
ők soha sem bátorkodtak csak egyetlen kétértelmű szóval

¹ „Quando de negotiis Regni Ungariae agetur, ea se per Ungaros tractaturum.” U. o. I. 328.

² Horváth M. VI. 4.

is hűségét próbára tenni, jólehet a vetélytársak erőlködése folytán hatalmától már megfosztatott.“¹

A békekötés az egész országban elégtelenséget idézett elő, melynek lecsendesítésére a kormány nem a legszerencsésebb eszközökhöz fordult. A helyett, hogy országgyűlést tartott volna, a király előadta volna az okokat, melyek őt a békekötésre kényszerítették s így legalább az alkotmányos formát megtartotta volna, tanácsosokat hívott Bécsbe, kiknek azonban semmi kedvök sem volt megjeleni oly gyülekezetben, melytől mitsem várhattak. Maga Lippay érsek így ír okt. 19-én: „El vagyok tökélyve, nem mennem fel Bécsbe a tanácskozmányra, mert ha már is gyanu s panasz van ott ellenem, mi lesz még, ha ott érzelmeimet a többi tanácsosok előtt kijelentem.“²

Zrinyi Miklós is meghivatott a tanácskozmányra, bár gyanu alatt volt azon tizezer tallér miatt, melyet a francia király küldött jószágai pusztulásáért, s a melyet Leopold tudtával el is fogadott. Vitnyédy István „a híres lutheranus prókátor és főember“ figyelmeztette őt a gyanura és a Bécsbe menetelről le akarta beszélni. „Concia mens recti famae mendica ridet; (a tiszta lelkiösmeret megveti a hazug hireket) — szólá neki Zrinyi, — semmit sem vétettem; ha veszek, ártatlan tisztességesen, az igazságért, nemzetemért veszek, hogy ezt a törökkel való gyalázatos békességet nem javallottam, melyben nem voltam egyedül!“³ Elhatározta tehát Zrinyi; hogy daczára a gyanunak, melylyel beszédét fogadni fogják, fölmegy Bécsbe.

Pár nappal a levél vétele után 1664. nov. 18-án Zrinyi Miklós meghalt. Gyászos napja volt ez hazánknak, a melyen egyike a legnemesebb és munkásabb hazafiaknak, a legnagyobb vezérek és költőknek, vadászat közben egy vadkan áldozata lett, életének 48-ik évében.

¹ Szalay V. 100.

² Horváth M. VI. 5.

³ U. o. VI. 6.

Bethlen Miklós, ki ekkor vendége volt, leírja mint szemtanu a gyászos esetet; de öcscsének Péternek előadása is megczáfolja azon általánosan elterjedt gyanut, mintha Zrinyi irigyei által öletett volna meg.

Halála nagy csapás, pótolhatlan veszteség volt nemcsak Horvátország- és Szlavoniára nézve, mely tartományoknak ő és öcsce nemtői voltak, miként ezt a kani-zsai, szigeti, szerémi és boszniai basák tapasztalhatták, de óriási veszteség volt halála az egész Magyarországra nézve is. Zrinyi Miklós volt legnemesebb személyesítője azon elvnek, mely célul tűzte ki a török iga lerázását; Erdélyt a legszorosabban fűzni Magyarországhoz; megőrizni a nemzet alkotmányát és döntő befolyást nyerni a koronatanácsban. „Ezen hazafiú törekvés legmagasztosabb személyesítője, már költői kedélyénél fogva is, Zrinyi Miklós volt, jellemének tisztasága, higgadt belátása egyszersmind biztosítékul szolgáltak, hogy a kitűzött irány nem fog ürügyül használtatni magánérdekek fogatosítására, hogy a választott eszközök nem lesznek férgesek, nem lesznek czéltévesztők, hogy a hazafiui törekvés nem fog kibányásztatni cselszövő idegen hatalmasságok által.”¹

Zrinyi Péter, Miklós halála után, magára maradt, árvája lett egy ország, melynek vezére, védője, jó csillaga volt. Gyöngé kezekbe jutott a kormány, a vihar túlcsapott az állam hajóján, a hajótörést szenvedett hazafiui igyekezet vérébe fojtatott. A szomorú időkről csak szomorú emlékek maradtak reánk örököül.

Zrinyi Miklós második nejétől, Löbl Zsófiától egy fia, Ádám, született, ki a szalánkeméni ütközetben (1691.) esett el. Miklós családja benne kihalt. Miklóst a bán-ságban öcsce Péter követte.

***

¹ Szalay V. 102.

A Zrinyi család legnagyobb, a magyar történelem egyik legnemesebb alakjától nem válhatunk meg szó nélkül. Zrinyinél a költőnél alig van nagyobb, összes történelmünknek vonzóbb alakja. Bámulattal vegyes tisztelettel tekintünk emlékére vissza ama férfinak, ki bölcs tanácsai, hős hadi tettei, hadvezéri tudománya és költeményei által nevét halhatatlanná tette.

Nem akarom itt ismételni mindazt, mit neveltetéséről mondtam, melyek kétségtelenül befolyással voltak nagy szellemének érvényesítésére, hanem csak utalni fogok azokra akkor, mikor tetteiben a rugót, az eredményeknek okait fogjuk fürkészni.

Zrinyi Miklós neveltetése vallásos alapon nyugvott. A legtisztább vallás honolt szívében, melynek első és eltörölhetlen törvénye ez: Szeresd felebarátodat, mint magadat. És ő menten korának beteges gondolkozásmódjától, kivétel nélkül minden emberre alkalmazta azt, s a mint a mindenségben fölismerte a legbölcsebb alkotót, az örök Istent, úgy minden emberben a Mindenható gyermekét látta, kik arra vannak utalva, hogy, mint egy atya gyermekei, szeressék egymást. Nyilván vallotta, hogy a kath. vallás szelleme idegen az üldözéstől, elítéli az erőszakos térítést, más vallásbeliek üldözését, mert hisz Szt Péternek még a maga védelmére sem szabadott kardot rántani,¹ a keresztény vallás pedig nem kíván más vért, hanem csak a Megváltóét az Isten dicsőségére.²

Buzgó katolikus volt és jó keresztény és ez maradt haláláig, de nála a vallás nem képezte tetteinek főrugóját. Őt hite megnyugvással töltötte el, az örök élet reményének magvait ültette szívébe, erőt adott neki szembe szállni a veszélylyel és hazájáért élni, halni. Legveszélyesebb ellenségnek ismerte a törököt, de nem vallása miatt,³ hanem mert meg volt győződve, hogy rablásai

¹ Zrinyi M. munkái: Újabb nemzeti könyvtár. 1852. 339.

² U. o.

³ „Vannak más okok, és méltók, kik kényszeritenek az török ellen, religion kívül is, fegyvert fognunk, és mások ellen is, kik reánk tusa-

a sir szélére juttatják a hazát, melynek védelmére katholikust a protestanssal egyesíthetni legfőbb törekvése volt.

A nagyszombati iskolában kezdte gyűjteni az adatokat később befejezett nagy eposzához. Itt olvasta Bonfint, itt Istvánffy-t s e két író munkáján elmerengve, lelkébe földídezte azokat, kik a hazáért ontották véréket. Ő is hasonló akart lenni azokhoz, élni a nemzetnek, élni a nemzetért, mit kifejez amaz ajánlás, mit hősköltevénye homlokára irt: „Dedicálom ezt az munkámat Magyar Nemességnek. Adj a Isten, hogy véretem utolsó cöppig hasznosan neki dedicálhassam.”¹

Költészete szép lelkének volt gyermeke. Kétségtelen, hogy a classicussok hazája, melynek minden göröngyéhez annyi emlék fűződik, fölkellették benne a költői képességet; Torquato Tasso, Vergil és Homér tanulmányozása buzdították őt, s nemesítették érzékét; de bizonyos az, hogy a költészet és művészetben, mely a lelket érinti, csak olyanokat tanulhatunk el másoktól, melyek a mi lelkünkkel, tehetségünkkel teljes öszhangzásban vannak.

Zrinyi nem volt utánzója a nagynevű íróknak, hanem melléjük sorakozott, s ha munkájában vannak egyes kifejezések, melyek Torquato Tasso Jeruzsalemében is előfordulnak, ezeket nem lehet másnak mondani, mint önkénytelen visszaemlékezésnek. Zrinyi eposzában egészen más szellem uralkodik, más az alapgondolat, irány és szerkezet, még a részletekben is különbözik. Nem utánozta Zrinyi Tassot, sőt sok tekintetben magasabban áll az olasz költőnél: a feltalálásban önállóbb, irányzatban nemesebb, a tényezőkre nézve választékosabb.

kodnak, akár azok a mi hitünkön legyenek, akár ne: de csak csupán a religio titulusa alatt rá menni valamely szomszédunkra vagy keresztény fejedelemre, nem hiszem, hogy sem isten előtt volna ez az ok kedves, sem emberek előtt elegendő.” Zrinyi M. munkái: Ujabb n. k. 1852. 339.

¹ U. o. 30.

Zrinyi egy ifju lelkesedésével és a költő képzelő erejével olvasta Istvánffy, különösen az 1566-iki szigetvári ostromot, melyben őse, a hasonnevű nagy hadvezér, feláldozta magát a hazáért és az egész keresztény Európáért. A történetíró munkájának olvasása után hőskölteményének eszméje és egyes cselekvények megvalósulva lebeghettek szemei előtt, melyhez a színezést és az elevenítő részeket saját kora, mely nem esik távol amattól, nem is különbözik tőle, bőven szolgáltatta.

Vergil és Torquato Tasso csak századok múlva és oly eseményeket beszélnek el, a melyek előttük többnyire ismeretlen helyen folytak le; elbeszéli akkor, mikor a cselekvő emberfaj szokásai, szelleme és főbb jellemvonásaival együtt már rég kiveszett; Zrinyi azonban Homérral és a középkori germán eposzköltőkkel egyetemben a közelmúlt eseményeit énekli meg. „Szigetvári veszedelmében“ oly sok van a történetből átvéve, s a képzelt részek annyira a történet szelleméhez vannak idomítva, hogy a valót szemünk előtt látjuk és a valószínűt valóságnak fogadjuk el; kezében a történet költőivé és a költészet történetté válik.

Hogy Zrinyi Miklós választotta e tárgyat, melyben őset énekli meg, ez természetes és reá nézve könnyű volt. Szellemi munkássága által fel akarta rázni nemzetét; a hazai közelmúlt eseményeiből választott példa csak lelkesíthette a magyart, mely a régi dicsőséget ősi ragyogásában mutatta be; nemzetének kimutatta az utat, melyen függetlenségét biztosíthatja: de hogy ez eseményt, mely hazai történelmünk egy lapját képezi, a mely korlátolt következményű, biztos műérzékkel eposzi tárgygyá avatja az által, hogy azt az egész nemzetre kiható erkölcsi nagy eszme kifejezőjévé teszi, a legnehezebb feladatok közé tartozik.

És e nehéz feladatot sikerrel oldotta meg. Teremtő lélekkel és szerkesztő műtehetséggel bírván, tárgya felett

mindvégig uralkodott és azt öntudatosan alakította. Szolimannak e hadjáratát és őse hőstettét nem úgy tünteti fel, mint a török részről pusztán hódítási, Zrinyi részéről védelmi harczot, hanem mint egy Isten minden adományaival elhalmozott, de vétekbe merült nemzetnek eszméltetésére, javítására van Isten által rendelve.

Krisztus leszáll keresztjéről, hogy a kereszténység bajnokává avassa fel Zrinyit, ki ünnepélyes fogadást tesz és magát az áldozatra felajánlja. Ehhez képest maga az Isten használja fel a szultánt büntető eszközül a viszályokba merült nemzet ellen, hogy megtámadja a nemzetet s ennek alkalmat adjon a megváltó áldozatra. Nagy haddal tör tehát Magyarországra Szolimán és minden mást félben hagyva, csapatát Szigetvár bevételére küldi. Az előcsapat megérkezik a vár alá, de Zrinyi egy éjjeli harczban megözi ezeket. A szultán a vár urához követséget küld, hogy meghódolásra felszólítsa, mit azonban Zrinyi nem vár be, hanem tizedrésznyi csapattal ellenök indul. Véres csata fejlődik ki közöttök, s a győzelem ismét a magyarok részére dől. Végre Szolimán maga is megérkezik derékhadával, s támadást intéz a vár ellen. Zrinyi a tüzéség hatalmas támogatása mellett hősiesen küzd s a győzelmet kétséssé teszi, mire a török újabb erőt von magához. Erről a hős tudósítani akarja a királyt. A tudósítás elvitelére két hős ifjú vállalkozik, kik szerencsésen áthaladva a táboron, végre meglepetnek és erőyes küzdés után elesnek. A két ifjú kedves alakja, hős lelkülete és szomorú sorsa fájdalmas hangulatu részletét képezi a műnek.

A szerencse, melynek mint minden régi hadvezér, úgy Zrinyi is oly sokat tulajdonít, hátat fordít a várbelieknek, kikre csapás csapás után nehezedik. Újabb roham alkalmával a külső és belső város az ellenség kezére jut, de a megmaradottak hősiesen küzdenek a nagyszámú ellenség ellen s fölöttök nem egy győzelmet aratnak. A hosszas harcz és a nagy véráldozatok az

ellen táborában viszályt támasztanak, a mi a török divánban nyer kifejezést. A VIII. ének, mely a hadi tanácsot leírja, oly élethű, hogy a személyek nemcsak valószínűkké, hanem valóságokká válnak. Azok, kik a vitába bocsájtkoznak, vérmérsékők, gondolkodásmódjuk és egész jellemökhöz képest s annyira beletalálják magokat a viszonyokba, hogy feleleteik meglepnek a találó kifejezés által.

Ezalatt a harc folyton tart, melyben különféle epizódok, párbajok is fordulnak elő, melyek közt nevezetesek Demirhám párviadala és Deli Vid merénnye és megszabadulása.

Végre az elpusztult Szigetvár és a megfogyott hősök ellen döntő csatára készül Szolimán. E végcsapást ég és föld, Isten és az ördög hatalma készíti elő, mely esemény a nemzet lelki váltságára szolgál. Minthogy ily nagy dolog csak rendkívüli eszközök által mehet végbe, tehát egyfelől Isten intézi azt, más felől a pokol minden erői mozgásba hozatnak, hogy az Istenhez hű és a benne bizó seregnek, valamint vezérének ellentállása annál nagyszerűbb, önfeláldozásának jutalma, melylyel végül maga Isten koronázza meg, annál fényesebben kiérdemelve legyen. Ezzel van a csodálatos elem igazolva, mely az eposzban szükséges, mely nélkül valódi hősköltemény nincs.

A vár végpusztulásának ideje elérkezik, a megmaradt védők Zrinyi vezérlete alatt kitörnek és sok ezer török megölése után éltöket feláldozzák. Az áldozat végbe ment, a magyar hősi erény megdicsőül és az elkölcsi győzelem teljessé lesz.

Ez röviden tartalma hőskölteményének, mely, ha minden tette feledésbe merül, halhatatlanná teszi nevét. A szerkezetet illetőleg nemcsak az első helyet biztosítja számára irodalmunkban, hanem a világirodalom első eposztermékei közé sorolja, s hogy nem oly ismeretes, mint Homér, Vergil és Tasso hőskölteményei, ennek

nem más az oka, mint az, hogy nyelvünk szűk határok közé van szorítva.

Nem ékesíti ugyan fel művét keresett leírásokkal; a harc heve, a tömegek nagysága és tarkaságának, az ágyuk dőreje, füstjének, a vad és kegyetlen harczokban elhullottaknak nem szentel szebb hangzású verseket, miként ezt tette Tasso, Byron és Vörösmarty, mert nem keresi az eposz szépségeit a külső leírásokban; de ott, hol jellemeket ábrázol, hol reá mutat ama lelki erőkre, melyek az eseményeket szülik, a legkülönbözőbb jellemeket csoportosítva úgy festi, hogy ezek a lélekre a legmélyebb hatást gyakorolják. Szükséges ugyan a phantasia egyes leírásoknál is, de tetőpontját mégis csak a jellemfestésekben éri el és abban remekelt Zrinyi. Az, ki csak a külső leírásokban éri el képzeletének tetőpontját, lehet kitűnő lyrai költő; de mint eposziró a közepszerűségeen felül emelkedni nem tud.

Feltűnő Zrinyi eposzában az, hogy ő, ki a legnehezebbet sikerrel oldotta meg, a részletekben sok hiányt mutat fel. Nyelve darabos, sőt itt-ott hibás, verselése nagyon gyarló, mi arra mutatna, hogy a költészet zenei része iránt elég fogékonysága nem volt. Ugyan a munkájának sikerültebb helyeiből az ellenkezőről győződünk meg, de ha ezek nem volnának is, bizonyítaná ezt prózai műve is, mely nemcsak erőteljes, hanem hangzatos és szabatos is. Mindezen hiányokat ő maga mondja el hőskölteményéhez írt előszavában: „Homerus száz esztendővel az trójai veszedelem után írta historiáját; énnkem is száz esztendővel azután történt irnom Szigeti veszedelmet. Virgilius tiz esztendeig írta Aeneidost; énnkem pedig egy esztendőben, sőt egy télben történt véghez vinnem munkámat. Egyikhez is nem hasonlítom pennámat, de aval ő előttök kérkedhetem, hogy az én professióm avagy mesterségem nem az poesis, hanem nagyobb s jobb országunk szolgálatjára annál. Az kit irtam, mulatságért irtam, semmi jutalmot nem várok érte, önekik más gondjok nem volt, nékem ez legutolsó volt. Irtam azt

mint tudtam, noha némely helyen jobban is tudtam volna, ha több munkámat nem szántam volna vesztegetni. Vagyon fogyatkozás verseimben, de vagyon mindaz holdban, mind az napban, kit mi eklipsisnek hívunk. Ha azt mondják „saepe et magnus dormitat Homerus:“ bizony szégyen nélkül szemlélhetem csorbáimat. Igazsággal mondom, hogy soha meg nem corrigáltam munkámat, mert üdöm nem volt hozzá, hanem első születése elmémnek.“¹

Mindezeket összefoglalva azt mondhatjuk, hogy a feltalálás és elrendezés tekintetében Zrinyi munkáját költészetünkben semmi sem mulja felül.

Kisebb költeményeiben, melyeket idylleknek nevez, mi sem mulja felül a képzelem gazdagságát, az érzés bensőségét és erejét, mi itt-ott édes kötődéssel a kibékülés örömeinek megható festésével, váltakozik: a „Feszületre“ írt költeményében mély vallásos érzelme nyer kifejezést, mely a buzgóság mélysége és a képek szépségeire nézve összes vallásos költészetünknek legszebb darabja.

Zrinyi Miklós nem csak költő volt, hadi emberré tette őt már születése, családjának legszebb és legdicsebb emlékei, terjedelmes birtokainak fekvése a török határszélen. Tudta jól azt, talán senki sem látta tisztábban nálánál, hogy a török és magyar meg nem férhetnek egymás mellett. De ha elfelejti is, eszébe kellett jutnia, valahányszor Muraközből áttekintett Kanizsa felé, hol az ádáz ellenség tanyázott, mely elpusztította a védtelenek tüzhelyét, mely szüntelen fenyegette a Szigetet, melyet a legéberebb vigyázattal tudtak ősei, tudott ő megmenteni.

Bizonyos, hogy a pusztulás naponkint való szemlélete, a közel szomszédság nagyban elősegítették a török iránt táplált ellenszenv kifejlődését, és hogy ez nála

¹ Zrinyi M. munkái. Ujabb nemzeti könyvtár. 1852. 23.

nagyobb volt, mint a felvidéki nemesek és póroknál, kik kevésbbé fenyegettetek; de közreműködött abban is, hogy képezze magát a küzdelemre. Sokat fáradott és tanult, hogy jeles hadvezérré képezze ki magát, és azért akart azzá válni, mert meg van győződve, hogy korábban így tehet hazájának legnagyobb szolgálatokat. E tettében sem közönséges, hanem magasabb czélok vezették. A magyar hadi dicsőségnek visszaadni régi fényét, fegyverrel kivivott eredmények által biztosítani hazája függetlenségét csak úgy lehetett; ha ő a harc mezejére nem csak bátorságot visz magával, hanem hadvezéri tudományt is, azt, mi a magyarnál eddig hiányzott.

Ifju éveinek első tanulmánya Istvánffy és Bonfin valának. Alig olvasta magyar nagyobb lelkesedéssel a hazai történelmet, mint Zrinyi Miklós és e lelkesedés nem volt mulékony, maradandó nyomot hagyott lelkében s folytonos ösztönül szolgált hazájának minél nagyobb szolgálatot tehetni.

Szeretett ugyan a régibb és az újabb kor költőivel, történetíróival és bölcsészeivel foglalkozni, de sohasem feledkezett meg a fegyverről, a harczról. Magán kezdé a reformot, és törekedett ismereteket szerezni a hadi tudományban. A classicus íróktól kezdve Gusztáv Adolfig áttanulmányozá mindazon változásokat, melyek a hadászat fejlődésében előfordultak és hazája viszonyait, az ellenséget tekintetbe véve azon volt, hogy nemzetével a legjobbat megismertesse.

Számos kisebb-nagyobb csatározásokban, melyek korábban napirenden voltak, vitézséget, ügyességet, leleményességet tanúsított és folytonos önművelése és a tapasztalás lehetővé tették az 1663—64 évek dicső fegyvertényeit. A név már maga nimbuszszal vette körül személyét, tettei megmutatták, hogy az ősök helyébe méltó utód lépett; míg a törökök rettegtek fegyverét, a magyarok büszkén emlegették őt a mi vérünknek. Zrinyi

Miklós harczaiban a körültekintő vezér óvatossága mellett oly bátorságot tanusított, mely az élettől játszik, a halállal nem gondol. Hirnevét fegyverrel szerezte miként maga is énekli:

„Nem irom pennával,
Fekete tentával,
De szablyám élivel,
Ellenség vérivel
Az én örök híremet.“¹

Nem gondol a halállal, bár hol éri is utol csak a becsület maradjon tisztán. Ezt is tőle tanuljuk, ki így ír:

„Befed ez a kék ég, ha nem fed koporsó,
Óram tisztességes csak legyen utolsó.
Akár farkas, akár emészszen meg holló;
Mindenütt feljül ég, a föld lészen alsó.“²

Mindezen harcok hirnevét alapították meg, neve tiszteltté lett és szava nyomatékkal birt. Ekkor aztán fellépett reformatori tervével, melynek célja nem is lehetett más, mint kiküszöbölve a lábrakapott nyegleség- és ferdeségeket, határt szabni a töröknek, hazánk épségét visszaállítani, és függetlenségét biztosítani.

Főnnállásunk alapjának az állandó hadsereget monddta,³ mely azonban magyar legyen magyar vezérek alatt.⁴ Az állandó katonaság számát a viszonyok szerint szabja meg. Oly béke idején, mikor a fegyver nem igen nyugszik, a nagyobb csatározások vannak csak tiltva, állandó hadsereg számát 4000 gyalog és 8000 lovasban állapítja meg, mely, míg egyrészt elegendő volna a török rablásainak megakadályozására, sőt megtorlására is, másrészt ez a felkelő sereg magvát képezhetné.⁵

¹ Zrinyi M. munkái. Ujabb nemzeti könyvtár. 1852. 326.

² U. o.

³ U. o. 206.

⁴ U. o. 205.

⁵ U. o. 206.

Erre azonban szükséges az egész nemzet egyetértése. Ezt sürgette tehát, valamint Várad visszavételét, Erdély megvédését; mert ha „Váradot vissza nem vesszük, ha Erdélyt elvesztjük, ne is hadakozzunk bár azután, hanem vagy most, vagy soha sem; fussunk ki az országból, ha ezt resteljük!”¹

Ő maga sokat tett, hogy a háboru kitörjön. Éber figyelemmel őrizte a reá bízott részeket s nem egy portyázást akadályozott meg. Ha azonban erről elkésett. beüfött a török földre, megtorolta a rablást; de boszut állt Erdély szenvedéseiért is. Rég ideje annak, hogy a magyar akadályozni merte a török rablásait; ő még többet tett, felépítette Zerinvárát, mely bár biztos menhelyül szolgált a magyar katonaságnak, mégis inkább politikai, mint hadtani fontossággal birt. El várépítés valósággal kihívás volt, „kesztyű, melyet a bán a török birodalomnak szeme közé vágott és sem a bécsi udvar tilalmai, sem a török tilalmai nem tudták őt megkezdett munkájában megtántorítani. El volt határozva váraczában, ha segíti a király, ha nem, szembe szállni a török összes erejével és csakugyan, a kitört háboruban meg is tudta azt védelmezni.”² Fenállott a hős fészek, mint élő tiltakozása, boszulója a török rablásainak, honnan szemmel tarthatta a szomszédos Kanizsát, az ellen mozdulatait. Montecuccoli az osztrák had élén pusztítani engedte a Vágmentét, Morvát, Ausztriát 1663-ban, csak Zrinyi Miklós torolta meg e veszteségeket a Duna, Mura és Drávánál és kétszer elverte hős fészke alól a törököt. Nem is vette be Zerinvárt, míg Zrinyi és a magyarok örködtek benne, de mikor Montecuccoli 1664-ben a Muraközbe jött, a magyar helyett német őrséget rakott a várba, elpusztult.

Mindezen intézkedése azonban csak egy szemét képezi ama nagy tervnek. melyet mint államférfiu alko-

¹ Zrinyi M. munkái. Ujabb nemzeti könyvtár. 1852. 222.

² Pauler Gy. Wesselényi. I. 9.

tott. Államférfiúi munkálkodásában semmit sem hagyott ki, nem feledkezett meg semmiről, úgy, hogy terve egy teljes egészet képezett, melynek célja volt nemzetét boldogítani. Kezdte reformátori működését a nevelésnél, folytatta a katonaságnál és befejezte azon irány kijelelésével, melyet a nemzetnek követnie kell.

Rámutat a kor ferde nevelési módjára, a nyegleiségekre, melyek ebből következnek, azon követelésekre, melyeket mindennek daczára a nemesség táplál,¹ de nem esett kétségbe, mert tudta, hogy a magyar mindenre képes, csak akarjon, csak vezetője legyen. Lelkesedett nemzete iránt, de e lelkesedés nem tette őt vakká, nem simitotta el a nemzet hibáját, sőt erősen rámutatott azokra, hogy a nemzet hibáit levetkezze.²

A magyarnak csak egy eszköze van, melylyel bánni kell tudnia, és ez a fegyver. Maga a helyzet, amelybe Magyarország jutott, parancsolja ezt: már „a mi első politikánk fegyver volt; most is annak kell lenni, mert mi egyébhez engedetlenek vagyunk.”³ De ha volna is más, a jelen esetben csak a fegyver lehet, mert „oly nemzettel van dolgunk, a ki minálunknál ravaszabb, álnokabb, több, s ha fegyverrel meggyőz, mindennel meggyőzött.”⁴ Más nemzetek, melyek az ily ellentől távolabb vannak, azok, kik ily közélről nem látják veszedelmöket, keressék föl a béke áldásait; de mi ily ellenség szomszédságában „nem viselhetünk egyéb öltözetet fegyverderéknél, pánczélnál, egyszóval fegyvernél, vasnál.”⁵

Nem lehet tehát más mód nemzeti fennállásunk biztosítására, mint a fegyverkezés. Állandó hadsereget kell teremteni szigorú fegyelem és becsületes ellátással, hogy ne legyen ez a magyar nép terhére, ne pusztítsa

¹ A török Áfium ellen való orvosság Ujabb nemz. könyv. 1852. 205.

² Vitéz hadnagy. Zrínyi M. munkái. Ujabb nemz. könyv. 1852.

³ U. o. 220.

⁴ U. o. 220.

⁵ U. o. 221.

a magyart, miként az idegen zsoldosok. E had élére magyarokat kell kinevezni, hogy védőnk a magyar nemzeti hadsereg legyen.

Ez, míg egyrésről biztosítja határunkat, meg fogja védeni jogainkat is. E hadseregre támaszkodva, melyet a nemzet fiai képeznek, felkiálthatunk; „Ne bánts d a magyart.“¹ E szót Croesus néma fiától veszi, ki csak akkor hallatja hangját, mikor atyjára fegyvert emelnek, s e veszedelemben így kiált oda a vitézeknek: „Ne bánts d a királyt.“² Így szól ő is, oly erővel, oly hatalmas érzéssel, oly ékesen, mint alig valaki a magyar nemzet fiai közül e nemzet érdekében.

Zrinyi ugyan maga is azt mondja 1649-ben, midőn alig 30 éves korában a horvátországi báni méltóságát ünnepélyes beigtató beszéddel foglalja el: „Genius enim meus magis me ad tractandum gladium, pro utilitate Patriae, quam ad gestandam togam invitat“³; de meg volt győződve, hogy a közügy szolgálatának egyik ága a másikkal van kapcsolatban. Tudta azt, hogy a honvédelmet a közigazgatás és közerkölcsök tekintetbe vétele nélkül rendezni nem lehet és azért reformátori működésében ezeket sem hagyhatta figyelem nélkül.⁴ Zrinyi tehát akkor is, mikor arra határozta el magát, hogy hazáját fegyverrel szolgálja, nem szünt meg a haza politikai viszonyairól, társadalmi bajairól és az óvszerekről gondolkodni. És hogy komolyan látott a feladat teljesítéséhez, úgy, miként kortársai közül egy sem, mutatják munkái. Ebben meggyőz bennünket arról, hogy nemcsak felületesen ismeri hazánk helyzetét, viszonyait, nemcsak úgy könnyedén veti oda az intézkedéseket, hanem komoly megfontolás alapos eredményei ezek.

¹ Vitéz hadnagy. Zrinyi M. munkái. Újabb nem. könyv. 193.

² U. o.

³ Rattkay: Memoria Reg. et Ban. 228.

⁴ Mátyás király dicsérete. Zrinyi Miklós.

A honvédelmet illetőleg tekintetbe vette nemzetének szokásait, erkölcsét és hibáját; az ellenséget, mely ellen küzdenie kell és ezekhez alkalmazta mindazt, mit koráig a hadi tudományokból merített.¹ Zrinyi nem volt szűk látkörű. Más feldolgozta azt, mit hazája határai közt talált, Zrinyi mindazt tekintetbe vette, mit a franczia, mit az egész keresztény műveltség mint eredményt fölmutatni tudott. Mások a saját hitfelekezetök érdekei által vezettetve, ez által elvakítva gondolkoznak és irnak, Zrinyinél ez szóba sem jöhet; előtte csak egy cél lebegett, használni Magyarországnak, a magyar nemzet keresztény műveltségét előmozdítani. Ezért mulja fel Zrinyi minden kortársát.

A nagyszombati intézetben már megismerkedett a közügyekkel. Mint Pázmány Péter gyámfia, naponként átjárt annak házához, hol az ország előkelői gyültek össze s a teendőket beszélték meg. Zrinyit e tárgyalások, melyeknek tanuja volt, csakhamar beavatták a közügyek titkaiba, és neki oly iskolául szolgáltak, melyek államférférfiúi működéséhez az alapot nyújtották. Itt a legközelebről szemlélhette az ellentéteket Pázmány Péter és Eszterházy nádor személyében; de egyszersmind mindkettőben felismerte, tőlök eltanulta azt a vas akaratot, melylyel hazánk jólétét előmozdítani iparkodtak. De mikor ezektől tanult, mikor ezek példáján hazájának szentelni életét elhatározta, már önállóságának is tanujelét adta az által, hogy sem Pázmányhoz, ki a legszélső mérsékelt párthoz tartozott, sem Eszterházyhoz, ki a közép nemzeti pártot képviselte, nem csatlakozott. Pázmánynál önállóbb, Eszterházynál szabadelvűbb volt, és így „vérmérsékletére és nézeteire nézve mindkét fennebbinél jobban megközelíté egy böles államférfiu eszményét.”²

¹ A vitézség circumstantiáról. II. rész. Zrinyi M.

² Salamon. K. t. d. 379.

Pázmány Péter mindent elkövetett, hogy gyámfia minél nagyobb készség és tapasztalattal lépjen ki az élet szinpadára. Nemcsak hallgatta a házában lefolyt vitaközlásokat, hanem már mint gyermeket nyilvánosság terére léptette, hogy jelen legyen ott is, hol egy megye gondoskodik belügyeiről, hogy eleve magára vonja az ország figyelmét. 14 éves korában, mint Zalamegye főispánja jelen van a megyei gyűléseken, e korban az ország zászlós urává lesz, kinek jelenléte és aláírása szükséges volt az országgyűlésen hozott törvények szentesítéséhez, „s valóban mint főlovászmester írja alá az 1630-ki törvényczikkeket.”¹

Czélul tűzte ki, hogy a hazában egység és összetartást hozzon létre, hogy a vallási viszályok megszűnjenek a vallásszabadság védelmére hozott törvények megtartása által. Jó közigazgatás, igazságos törvénykezés biztosítsa kinek-kinek jogait; az állandó hadsereg felállítása a nemzetnek erőt adjon, tiszteletet szerezzen az országnak a korona előtt, de egyszersmind bizalmat is szüljön; távolíttassanak el a magyar ügyektől az idegenek, helyökbe magyarok lépjenek, kik teljesen birják a korona bizalmát s ennek védelme alatt működjenek a haza jólétének.

Hazánkat ért csapások azon véleményt szülték országszerte, hogy nemzetiségünket csak idegen védelem mentheti meg. Felsorolja az egyes nemzeteket s azok történetéből, szokásaiból és érdekeiből kimutatja, hogy a magyarnak nem lehet azokban bízni. Van a magyaroknak multja, a melyből erőt meríthet a jelen és jövőre nézve, melyből megtanulhatjuk, hogy hazánkban a legjobb tábornokok a magyarok voltak. „Csak a Mátyás király után való historiákat rumináljuk, meglátjuk, hogy Felss Lenárd, Roggendorf, Joachim Brandenburgumi herczeg operatioi, kik talán másutt vitéz generálisok voltak, országunkban haszontalanul multak el; meglátjuk,

¹ Salamon. K. t. i. 376. Corpus iuris hungarici. I. 745.

a sok várak s erősegek megadásában az idegeneket vétkeseknek lenni:“¹ De milyen is az a védelem, mit nekünk az idegenek nyujtanak? „Nyáron s aratás után ősszel jól megrabolván országunkat, visszamentek, s magunkat magunknak hagytak, kinek nagyobb bizonyosságát ki látni kívánja, nézze meg Istvánfynak a XXVIII. részét a vége felé és több helyen:“²

Nem is lehet a magyarnak másban, mint önmagában bizni, bizni fegyverében. A törököt csak ezzel lehet visszatartani határainktól; meghódolás, ártatlanság, együgyü reménykedés itt nem használ semmit. „Forgassuk elő az historiákat, megtaláljuk, hogy miolta a caspiai barlangok közül kijött a török dühös nemzet, keresztyén vérnek patakul folyása meg nem állott. Mert:

. . . . regi fraeni nequit
Et ira, et ardens hostis, et victoria,
Gladiusque felix, cuius infecti semel
Vecors libido est.“³

A magyar önmagára tekintsen, önmagától várja sorsa javulását. „Mert bizonyára a mi sebünk sekinek úgy nem fáj, mint minékünk, senki nem érzi nyavalyát úgy, mint mi; tehát következik ebből, hogy senki oly serényen nem nyul az orvossághoz, mint minékünk kellene nyulnunk, főképen ha az orvosság veszedelemmel jár:“⁴

Egy szabad, jogaiba visszahelyezett országot teremtett volna államférfiúi bölcsessége, mely bizonyára erősebb támasza lett volna a trónnak, mint azon intézkedések, melyek a vasvári béke után hazánkban mindinkább általánosakká lettek. a melyeket végre is vissza kellett vonni.

¹ Zrínyi M. munkái. Ujabb n. k. 1852. 199.

² U. o. 200.

³ Zrínyi Miklós munkái. Ujabb n. k. 1852. 195.

⁴ U. o. 200.

Halála után tűnt ki azonban legjobban, ki volt, mije volt Zrinyi Miklós a hazának; akkor, mikor a nehéz, a megróbáltatások napjai virradtak a nemzetre. Halálával a nemzet elvesztette tanítóját, tanácsadóját, vezérét és nem volt senki, ki a veszedelmet föl tudta volna tartani, ki köré gyülekezhetett volna a nemzet. Hazánk csak évek után sirathatta meg igazán legnagyobb fiának elhunytát.

ZRINYI III. PÉTER.

Wesselényi haláláig.

vasvári béke szomorú helyzetbe juttatá hazánkat. A győzelmes harcz mi hasznot sem hajtott Magyarországnak, sőt elvette a megmaradt részek megvédésének még lehetőségét is, és alkotmányunkon oly csorbát ütött, melyet ha szóltanul eltűrnék a magyarok, csakhamar minden veszendőbe ment volna. E béke meghagyta Erdély trónján a török adófizető fejedelmét. Apaffi Mihályt, hazánk szétszaggatása így béke által lett megerősítve; Nagyváradot, Érsekujvárt a török kezében hagyta, Székelyhid lerontása elrendeltetett, Zerinvár fölépítését megtiltotta. Már a zsitvatoroki béke megkötötte a magyar kezét, most pedig, miután minden nagyobb várat a határon elvesztett, a honnan a megmaradt részek védelmét vezetni lehetett volna, még az önvédelem is lehetetlenné lett téve. A török pusztított, újra és újra számos falvakat hódoltatott be, ezeket kezéből kivenni sem lehetett, mert nem volt vára, nem volt magyar

katonasága; a német pedig csak úgy, vagy még jobban pusztított, mint vetélytársa, a török.

1660-ig Nagyvárad, 1663-ig Érsekújvár magyar kézen volt, 1664-ig Zerinvárban a Zrinyiek örködték s a portyázó törökök nem is igen mertek a szomszédos falvakra törni, mert a rabló hadjáratok nyomban megboszuhtattak. De hogy e várak elvesztek, sorba vetették ki a falvakra az adót s a szegény nép fizette, hogy elkerülje végveszedelmét. Ha megjelent is a magyar, a törökök visszavonultak váraikba, ezeket pedig ostromolni a békepontok értelmében nem volt szabad.

Mit tehetett a magyar? Túrte e megváltozhatatlan helyzetet s várt egy jobb időre. Ez 1664-ben beköszönteni látszott, a mikor a török derékhadon Szt.-Gott-hárdnál a keresztény fegyverek döntő győzelmet arattak. Europa segítette elő a Habsburgház eme győzelmét, mely a török fegyvereken oly csorbát ejtett, milyen nem érte a lepantói (1571.) csata óta. E győzelem bizalmat és harczi kedvet öntött a magyarokba; egy új kor hajnala látszott föltűnni, a melyben a rég elunyt s Europa által elfeledett hősök nyomába egy új, életerős ivadék lépett, melynek vezére a Zrinyi család két sarja lett. A Zrinyiek nevét tisztelettel említé a világ, tisztelettel a nemzetet, melynek gyermekei reménykedve várták nyomoruk megszűntét. Ily boldogító reményt, ily önmegtagadó küzdelem eredményét semmisítette meg a vasvári békekötés, melynek békepontjait a kormány sokáig eltitkolta.

A béke megkötése után egy más csapás is érte hazánkat. Zrinyi Miklós, a magyar nemzeti párt feje meghalt, ki egyedül lett volna képes a szerte ágazó erőket összegyűjteni, s minden magán érdek kizárásával a haza javának előmozdítására felhasználni. Kik utána következtek, azok vagy nem birták meg a munkát, vagy csak a mindennapi önérdek körében mozogtak. Nem csuda tehát, hogy a nemzetre szabadulás helyett békókat hoztak, melyeket kiontott vérök sem tudott enyhíteni.

Az általános elkeseredés szülte a Wesselényi-féle összeesküvést, melynek egyik szomorú véget ért hőse Zrinyi Péter volt.

Zrinyi Péter, ki bátyját a bánságban követte, 1617 körül született Verbovácson, Körösmegyében. Miklóssal egyenlő nevelésben részesült, de mint a korlátolt felfogású emberek, úgy ő sem tudott önálló lenni, hanem szívesen hajlott mások tanácsára. Mig élt Miklós, ettől függött, ezt utánozta, ennek tanácsát követte. Utánozta Miklóst a költészetben, a menyiben a közös őst dicsőítő époszát horvát nyelvre fordította, melyet a horvátok önálló eposznak szeretnének föltüntetni.

A harcban Miklós parancsait fogadta, a politikában követte tanácsát. Miklós halála után leginkább kitünt az, hogy Péter nem szervező tehetség, s az elvált feladatot, bármennyire támogatta is őt neje, Frangepán Anna Katalin, önmaga iránt való bizalmatlansága, a cselekvés pillanatában tanúsított habozása, örökös ingadozása folytán nem tudta győzelemre juttatni, sőt tervének bukásával önmaga is elbukott.

Zrinyi Péter azonban, ha mások tanácsát követte is, a részletek kivételében, Miklós halála után nem volt annyira befolyásolható, hogy magát a fő dolgot is mások tanácsára fogadja el. Élete fő céljának tekinté a török elleni harcot, érzelmei, meggyőződése ezen ösvényt jelelték ki számára, melylyel még akkor sem szakított teljesen, mikor a töröktől várták az összeesküdtek a segítséget. Benne kiírthatlanul megvolt emez érzés, meg, mint minden Zrinyiben; ezt nemzete, családja iránt tartozó hagyományos kötelességnek tartotta. Mint államférfi messze elmaradt bátyjától, de mint katona megállta mellette helyét. Ezt a pályát jelelte ki számára a természet is, mely őt roppant erő, vitézség és bátorsággal ajándékozta meg.

Népszerű volt a Zrinyi név az egész országban, Zrinyi Péter neve különösen az volt Horvátországban, melyet annyiszor megvédelmezett a törökök ellen. Nép-

szerüségét különösen emelte 1663-ban a boszniai pasa ellen Ottoác közelében kivivott győzelme, melylyel nemcsak Horvátországot, hanem a szomszédos örökös tartományokat is megvédelmezte a török pusztításaitól.¹ „E győzelemnek híre bejárta Európát. Míg a horvátok népdalokban dicsőíték, az ujságok a mivelt világ minden zugába elvitték Zrinyi Péter nevét, sőt magában Bécsben is voltak, a kik mondták, hogy a károlyvárosi generalatus jobban illetné meg Karinthia, Krajna és Styria megmentőjét, mint Auersperget, ki a veszély perczében Laibachba szaladt.”²

Katonai erénye emelte Zrinyi Pétert ama magas polczra, honnan a haza sorsát intézik; győzelmes hadakozásai folytán lett neve ismeretes nemcsak a hazában, hanem e haza határain kívül is.

A kormány, hogy az általános elégtelenséget elnyomja, melyet a magyarok tudta nélkül megkötött sérelmes béke támasztott, a befolyásos egyéneket, egyháziakat úgy, mint világiakat, Bécsbe, november végére tanácskozássra meghívta.³ Nem volt ugyan titok a kormány előtt, hogy a vasvári békével még azok is elégedetlenek, kik eddig a legnagyobb hűséggel ragaszkodtak az uralkodó házhoz, hogy Lippay György érsek-primás, Wesselényi Ferencz nádor, Nádasdy Ferencz országbíró, Zrinyi Péter károlyvárosi algenerális, később bán és velők az egész ország e békét alkotmány sértésnek bélyegezték; de mégis reménykedett, hogy igyekvését siker fogja koronázni most, mikor már Zrinyi Miklós nem élt. Az udvar alig tudta Zrinyi Miklós halála fölötti örömét az illemparancsolta gyászszal elrejtteni; a közös ellenséggel együtt örült akkor, mikor az egész keresztény világ gyászba borult. Nem feledte el az udvar azt, hogy ő vallásában is türelmes volt; hogy a pozsonyi országgyűlésről távozó protestans rendek nála, mint a

¹ Katona XXXIII. 432.

² Wesselényi és társainak összeesküvése. Pauler Gyula. I. 14.

³ Horváth M. VI. 5.

magyarság fő oszlopánál, búcsúlátogatást tettek; hogy az 1655-ben újra szőnyegre került örökös királyság leghevesebb ellenzője volt. Nagy bűne volt még a kormány előtt az is, hogy az egész ország bizalmát birta, jellemtisztaságánál fogva erre valóban érdemes volt s hogy végre szellemi tehetségénél fogva leginkább képes volt a magyar érdekeket megvédelmezni. Hitte tehát a kormány, hogy terve sikerülni fog, mert a magyarság elvesztette vezérét.

A kormány azonban várakozásában csalódott. A meghívottak nem akarták, de nem is tudták volna az ország közvéleményét megváltoztatni és azt, mit alkotmány sértésnek tartott mindenki, nem lehetett föltüntetni e kormány atyáskodó gondoskodásának. A mindennapi események eléggé ellentmondtak ennek, az egész ország szenvedése némaságában is elég hangosan tiltakozott ezen föltevés ellen.

Leopold szelid, jó kedélyű uralkodó volt, ki örömét találta a zenében, költészetben és vadászatban; kit neveltetése hozzászoktatott ahhoz, mit környezetében kormányzásnak neveztek, mi azonban nem volt más, mint gépies munkája egy hivatalnoknak. Megtartotta a hivatalos kihallgatásokat, végig ülte a tanácsüléseket, a hivatalos iratokat ellátta aláírásával, ezeket szétküldte; de hogy ő maga a kormányzásban czélt jelelt volna ki s megválasztotta volna az eszközöket, lett volna akarata, ez nem történt meg soha. Mindenben tanácsosai után indult, mit ezek elhatároztak, ő megerősítette. Ez nem is lett volna rossz, ha a korona tanácsosai a bizalomra érdemesek lettek volna; „de Ausztriában, Leopold környezetében a leggyengébb, legelvetemedettebb, leghitványabb emberek ültek, és az elvnek következménye az lett, hogy a ki Lipótot személyesen ismerte, nem győzte eléggé csodálni jólelkűségét, jámborságát, míg a ki csak országait és azok nyomorúságát látta, hajlandó volt őt a legkegyetlenebb zsarnoknak tartani.“¹

¹ Wesselényi. Pauler Gy. I. 39.

Lipótnak sem érzéke, sem tehetsége nem volt a kormányzás iránt, és bár mindenben mások által vezetett, mégis volt benne két dolog, mi őt némelykor kihozta egykedvű mindennapiságából. 1. Istentől nyert joga népeket kormányozni s erre nagyon féltékeny volt; 2. az a meggyőződés, hogy ő lelkiismeretében kötelezve van minden alattvalóját a r. kath. vallás kebelébe visszavezetni.

Nem birt ugyan tiszta fogalmával hatalmának, de ez is elegendő volt arra, hogy az alkotmánynak ellensége legyen; a második pedig sértette alattvalóinak lelkiismereti szabadságát.

Meghitt emberei olyanok voltak, a kiknél a tehetség hiányát nem pótolta a jóakarát. Mindnyájan önhasznukat keresték, kik kezet fogtak ugyan akkor, ha a népek szabadságát kellett megrontani; de mindég ellenei voltak egymásnak, mert mások bukásából önzésük hasznot meríteni véltek. Azonban nemcsak a tehetség hiány volt meg a korona tanácsosaiban, hanem még más is, mi első sorban előmozdította a béke megkötését. Ők mindnyájan ellenségei voltak a magyarnak, mint oly nemzetnek, melynek alkotmánya túlkapásaiknak határt szabott, mely nemzetről ama meggyőződést táplálták, hogy gyűlöli a németet s ha a töröktől megszabadult, ellenük fog fordulni.

IV-ik Fülöp spanyol király is betegeskedett s halála esetére a kiterjedt birodalom sorsa egy két éves gyermek gyöngé kezeibe lett volna letéve. Békét kellett tehát kötni a törökkel, hogy ezen válság beálltakor XIV-ik Lajost meg lehessen akadályozni rabló hadjáratában, kit misem tartott volna vissza azon esetben, ha Austria a törökkel van elfoglalva.

Mindez együttvéve áldozatul dobta a magyar nemzetet s elfeledtették velök, hogy Magyarország bukásával semmi sem fogja visszatartani a törököt a védtelen örökös tartományok pusztításától.

Az udvar meghívására számosan jelentek meg Bécsben, hogy meghallgassák Lobkowitz Venczel miniszter előterjesztését, melylyel az elégedetlen magyarokat akarta a király megnyugtatóni.

Az előterjesztés azonban, mely semmikép sem tudta az Érsekújvár, Nagyvárad elveszte, Zerinvár elpusztulásából eredő bajt kisebbiteni, nem nyugtatta meg a magyarokat. Sőt a béke pontjainak ezen szokatlan kihirdetési módja csak megerősítette azon általános gyanut, mely azzal rémített országszerte, hogy a békepontok között vannak a magyarokra nézve igen károsak is, ezeket azonban a kormány bölcsen elhallgatja.

Az ígéret, hogy ő felsége a Vág vidékén egy erősséget fog emelni, melyből a török kalandozásai gátolhatók lesznek; hogy a német katonaság pontos fizetését már megparancsolta kamarájának, nehogy a népet zsarolják, csak oly ígéreteknek látszottak, melyek már annyiszor tétettek eredmény nélkül. Várad bár elesett — így folytatta az előterjesztés — de visszakerültek Szatmár és Szabolcs megyék, honnan a felső megyék sikeres védelmét vezetni lehet. Az előterjesztés csodálattal fejezi ki végül a fölött, hogy a magyarok azt mondogatják, hogy e béke az ő tanácsaik nélkül kötött, hiszen már az 1662-iki országgyűlés elfogadta ezeket? „Ámde akkoron — felelék az urak — Nógrád védelméről, Érsekújvár erősítéséről, nem pedig a török birtokban hagyásáról volt szó; mondhatták azt is, hogy akkoron még nem állott az ország védelmére oly tetemes külföldi segély, nem ébresztett a szentgotthárdi győzelem oly nagyszerű reményeket.”¹

Ha ez előterjesztések megfelelték volna is a valóságnak, még akkor sem lett volna képes a kedélyeket lecsillapítani. Csak néhány évvel ezelőtt fondorkodtak a kassai és szatmári főkapitányok s az udvar egyéb hivei a törökkel, hogy a hajduságot kiirtsák. A megkötött

¹ Horváth M. VI. 7. Corneli: Frag. 331.

béke önkénytelenül azon félelmet igazolta, hogy a törökek kötött béke után a német most az országnak még meglévő szabadsága ellen is fog törni, melyre a legjobb alkalmat a béke valóban megteremtette.

A törökök elől Bécsbe vitt koronát dec. 19-én visszavitték Pozsonyba, de ezen kívül a magyarok, kik az előterjesztést némán és mély aggodalomba merülve hallgatták végig, még azt is követelték, hogy az országból az idegen katonaságot vonják ki. E némaság s a követelés, mely bizalmatlansággal fogadta a korona amaz ígérését, hogy a katonaságnál a fegyelmet fönn fogja tartani, fenyegető magaviseletet árult el; ebből megtudhatták a német tanácsosok, hogy a magyarok nem egyhamar fogják elfeledni a békekötést „s készebbek lesznek a végsőt is megkísérteni, mint a máséból gazdaguló idegen zsoldosokat s kapitányokat türni hazájokban.”¹

A magyarok, kik Bécsbe hivattak, nem szóltak a békéhez. Ha mindnyájan nem is tették magokévé az egész országban a békekötésről elterjedt véleményt, de hogy elítélték, azt bizonyítja hallgatásuk. Magokat e békét elfogadni, nem is tartották följogosítva, mert erre a nemzettől, mely akaratát az országgyűlésen nyilvánítja ki, megbízatásuk nem volt. Ők, bár a királytól hivattak is meg, mint magán emberek hallgatták végig az előterjesztést, mit egy ünnepélyes nyilatkozatban a nádor ki is fejezett. Wesselényi Ferencz nádor 1665. jan. 5-én a pozsonyi káptalan előtt mindnyájok nevében fejezte ki tiltakozását, mondván: „mi a békét sem a Karok és Rendek nevében, kiktől megbízatásunk nincs, nem akarjuk, de nem is fogadhatjuk el.”²

A béke elfogadása helyett inkább leírták az ország szétszaggatottságát, az általános nyomort, a közbiztonság állapotát, melyet nemcsak a török, hanem a német katonaság is veszélyeztet; olyannak tekintik az országot,

¹ Corneli. 334. Horváth M. VI. 8.

² Wesselényi tiltakozása. Országos levéltár.

mely legyőzetett, melyet lenéznek, megvetnek és semmire sem becsülnek.¹

A tett ígéretek, hogy ezek majd mind megváltoznak, nem nyugtatott meg senkit; de volt a meghívottak közt kettő, Lippay és Zrinyi, kik már akkor sem érték be a tiltakozással, mikor Wesselényi Ferencz nádor Souches és gr. Abensberg császári biztosokkal a Vág mentére ment, hogy az építendő erősség számára alkalmas helyet keressenek, hanem szövetségeseiket kerestek. „De mindkettejét már megelőzte egy nő: Zrinyi neje, Frangepán Anna Katalin.”² A Velenczében székelő francia követtel már Zrinyi Miklós halála után, midőn a követ részvétiratot küldött hozzá, levelezett s férje tudta nélkül a francia király közbenjárását a magyar ügyekben a követ által kikérte.

Bonzi Péter püspök s velencei követ szívesen fölajánlotta szolgálatát, ha erre neki Zrinyi Péter megbízást küld, melyet Zrinyi akkor, mikor Rothal gróf, az Erdély és Magyarország közti viszonyok elintézésére kinevezett kormánybiztos, 1665. elején Szatmár, Kálló, Tokaj, Ónod és Léva várakban elhelyezett magyar katonaságot elbocsájtotta s e várakat az Erdélyből kivezetett német katonasággal rakta meg,³ a legnagyobb készséggel megküldött, és teljesen megbarátkozott a francia szövetség eszméjével. Sőt irt Schönborn Fülöp János, a nagy tekintélyű mainzi érsek és választófejedelemnek, ki a rajnai szövetség élén állt, továbbá felkereste Gremonville lovagot, a bécsi francia követet, kinek egyszersmind tudtára adta Bonzi és Schönbornnál tett lépéseit. Itt azonban már Zrinyit megelőzte Lippay érsek-primás, ki bizalmát első sorban a rajnai szövetségbe helyezé s csak másodsorban XIV-ik Lajosba. Rómához is fordult a magyar főpap, ki a béke meg-

¹ „Regnum Hungariae est victa natio, penitus contempta, spreta, pro nihilo habita,” másolat az erdélyi fiskális levéltárból. Pauler Gy. után.

² Wesselényi Pauler Gy. I. 48.

³ Katona XXXIII. 583.

kötése után hazáját is el akarta hagyni, melyet ellenségei az enyészet szélére vittek. De győzött benne a hazaszeretet, hazájában maradt, hogy megmentse azt, mi még megmenthető. Élénk színekkel festette le Barberino bibornok előtt hazája nyomorát s a szt. Széktől támogatást, pártfogást kért, melyben annyiszor részesíté Magyarországot, a kereszténység védfalát.¹

Gremonville belátta azt, hogy a magyarok szövetsége egy osztrák-francia háború esetében nagy hasznára válnék urának, de mivel ez még a beláthatlan jövőben volt, Lippay tanácsára mérsékletre intette Zrinyit és türelemre, de egyszersmind jó szóval tartotta.

Zrinyi Péter, ki a politikában nagyon rövidlátó volt, hitt e szavaknak. Wagner Ferencz² ugyan azt állítja, hogy a francia szövetség eszméjét már Zrinyi Miklós fölkarolta, s épp ez volt oka azon örömnök, melyet az udvar gyászos halálakor is alig tudott elrejtteni. Tény az, hogy Guitry marquis a békekötés után tett neki ajánlatot, hogy XIV.-ik Lajos választassék meg magyar királylyá, helytartója pedig legyen Zrinyi Miklós, ki azután ezen minőségben francia pénzen az elveszett részeket is visszaszerezhetné. Csábító ajánlat, de Zrinyi Miklós e szomorú viszonyok között sem feledkezett meg a székely mondásáról, kit midőn az ördögök pokolba vittek, az emberek eme szavaira: „Jaj szegény, már rosszabb dolgod nem lehetne!” így válaszolt: „Dehogy nem! hátha az ördögök rajtam ülnének, a helyett hogy visznek, és úgy kellene a pokolba mennem? nem volna-e akkor még rosszabb dolgom?”³ Ez adomát Zrinyi Miklós élte utolsó napján mondta el élénk bizonyítékaul annak, hogy ő sohasem feledkezett meg hazájáról, a melynek még a vasvári békekötés után is volt mit vesztenie.

¹ Nádasdy II. vallomása. Titk. lev.

² I. 178.

³ Bethlen Miklós önéletrésében. I. 320.

Zrinyi Péter azonban nem volt ily elővigyázó. Hitte, hogy reá, kinek ősei a haza védelmében ontották vérüket, hagyományként szállott a kötelesség az elárvult hazáról gondoskodni, megmenteni a bukástól vagy vele együtt elveszni. Ha őse, a szigetvári hős, a védelmezett falak romjai alá temetkezett, kivonhatja-e magát ez alól most, megmentheti-e életét akkor, mikor hazájára huzák a halálharangot?

Mentségére szolgál Zrinyi Péternek az, hogy a kormány intézkedése mind jobban fenyegette alkotmányunkat. Csak így lehet megérteni, hogy jöhetett létre a Wesselényi-féle összeesküvés, mely nem volt egyéb egy ábrándos tervnél, mi nemcsak őket döntötte végveszélybe, de a hazára is nehéz napokat hozott.

A várakból elbocsájtott magyar katonaság messze földre elvivé annak hírét, hogy a kormánynak már nincs bizodalma a magyarban; a német zsoldos nép pedig zsarolás- és pusztításai által még azok előtt is meggyűlölgették e népet, kik ezelőtt a német barátság mellett küzdöttek. Azokban az aknában, melyek Székelyhidát romhalommá változtatták, a Lobkovitz által aláásott nemzeti szabadság előképét szemlélték. Sokan, az ország nagy része, menekülni óhajtott az ily gyámság alól, mely a hazát agyonnyomással fenyegette.

1665. január 24-én Zrinyi Péter horvát bánná neveztetett ki. E kinevezés azt bizonyítja, hogy a kormány teljesen bizott benne, nem is sejtette, miben töri Zrinyi fejét, és ha tudták is róla azt, hogy a békekötésnek nem embere, ezt csak annak magyarázták, hogy ő, kinek eleme a harcz, nehezen tud békében élni. „A kinevezési okmány őt Selimir, Crescimir, Zvonimir régi horvát hősökkel tette párhuzamba. Említé őseinek, bátyjának, saját magának harczy érdemeit, vitézségét, melylyel 1663-ban Styriát, Krajnát és Karinthiát a végpusztulástól megmentette, a Károlyvárosi végekben 800 fegyveressel túlnyomó török erőt megvert, és a Zrinyi

nevet a kereszténység pajzsává, a törökök rémévé tevé:"¹

Ha ezzel őt a kormány le akarta kenyerezni, ugyan hiába fáradozott. Nem tudta elfeledni, mennyire mellőzték a mult években s mellőzik a magyar tanácsosokat még akkor is, ha magyar ügyekről volt szó; látnia kellett a nemzet nyomorát, az alkotmányon ejtett sérelmeket s ez lehetlenné tette kibékülését az udvarral. S mikor visszatért bánágába, nem arra törekedett, hogy a békét fentartsa, hanem hogy megboszulván a török rablókalandjait, valami nagyobb csapás által a török háboruját elősegítse.

Alig ért haza, már is harczi zaj támadt a határon, mi megdöbbsentette a bécsi udvart. Ugyanis hírét vette Zrinyi Péter, hogy a boszniai pasa a még náluk idéző török hadakkal és ágyukkal készül kiostromolni egy kis végbeli erődöt, melyet Zrinyi Péter még a mult háboruban emelt. De Zrinyi őrt állt s azonnal fegyverbe állította Szlavonországot, mozgásba hozta a szomszéd Krajnát, hogy méltón fogadhassa az ellent. E készülődés hírére a pasa fölhagyott tervével; de Bécsben újra bizalmatlanok kezdtek lenni Zrinyi iránt, s azt hitték, hogy Zrinyi e tette által, a vasmári békekötést akarja megszegni.²

Ez alatt az ország sorsa mind roszabra fordult. A török a békekötés óta Érsekújvárból mintegy 200 falut hódoltatott be, portyázó csapatai ép úgy járták a felvidéket, mint a béke előtt. Kisebb nagyobb csapatokban jelentek meg, majd itt, majd amott, szedtek adót, behajtották a sarczot, hol a kétségbeesett nép ellentállott, ott rabolt, gyujtott. S ez nem vétetett még békeszegésnek sem, mert a rablócsapat, melynek száma nem haladta meg az 5.000-et, ágyuk nélkül pusztított.³ A főnemesek kik nagyobb fegyveres néppel birtak, kiknek váraik,

¹ Wesselényi. Panler Gy. I. 51.

² Racki Ferencz 1873. 10.

³ Corneli. Fragm. 270.

vagy legalább megerősített várkastélyaik voltak, ellentárlhattak a töröknek, de maga a nép, mely szalma-gunyhójában nem talált menhelyre, türte a rablásokat, míg végre mindenéből kifosztva, szaporította a koldusok számát.

A német zsoldosok sem tettek máskép. Bécsből a zsoldot csak papiron kapták meg, bár a király megparancsolta kamarájának a zsold pontos fizetését. Vagy ha kaptak is, azon a sok kézen míg keresztülment, annyira elmállott, hogy mielőtt helyére ért volna, már elveszett. Ezek is tehát rablás és fosztogatásból tartották fönn magokat. Melyik értette jobban a fosztogatást, a védő vagy a támadó katonaság-e, ezt talán az ellenök táplált gyűlölethöl lehet megítélni. Jobban gyűlöltek a német zsoldosokat, mint a törököt s ha azok folytatták azt, mit Esztergom ostroma, és Györ alól való futásuk után Csallóközben, majd ismét Esztergomban véghez vittek 1594-ben, akkor nem lehet csodálkozni azon, hogy a királyi kormány alatt élő magyarok inkább óhajtották a török uralmat, mint azt, mely alatt szenvedtek. Ezen gyűlöletet csak növelte az a tudat, hogy ezeknek védeni kellene őket.

Az elkeseredés a tél folyamában annyira növekedett, hogy a nép a kisebb csapatokban járó németeket körülvette s fenyegető hangokat hallatott, és végre szükségessé vált az is, hogy a néhány emberből álló katonaság csak a vármegyék által melléjük adott fődözet mellett mehettek faluról falura. Ezen megyei kíséret visszatartotta ugyan őket a rablástól, de a nép boszujától is megmentette. Ha a földnépe behódolt, megmenekedett az örökös rettegéstől, melynek különösen a Vág-vonal volt kitéve, hol a régi végházak az ellenség kezében voltak, újak pedig még nem épültek. Csak 1665. szep. 24-én tette le Wesselényi Ferencz nádor Szelepcsényi kalocsai érsek, Souches tábornagy és más egyházi és világi, magyar és német urak jelenlétében ünnepélyes szertartások között az új várnak alapkövét,

mely Galgóczzal szemben a Vág mellett építtetett s Leopoldvárnak nevezték el.¹

Leopoldvár alapkövének letétele nem sokat lendített az ország sorsán s azon vidéket még akkor sem védelemzheti meg, ha teljesen elkészül. A török becsapások nem tartattak békebontásnak, ezeket pedig akadályozni, beszüntetni Köprili a nagyvezér sem akarta. S ily szomorú kilátások között nem érkezett vigasztaló hír, mely a szenvedések végét remélni engedte volna. Sem a rajnai szövetségtől, melytől Lippay, sem Franciaországból és Rómából, honnan Lippay és Zrinyi vártak segílyt, nem érkezett semmi biztató. A magyar elszigetelve magára maradt s nem tudta, mit tegyen, még vezére sem volt, a ki a dolgot megindíhatta volna. Csak most tünt ki, mi volt a hazára nézve Zrinyi Miklós, ki vezére, központja lehetett volna a nemzeti mozgalomnak, kinek tiszta jelleme az ország tiszteletét, esze, erélye mindnyája bizodalját megszerezte volna. Költői kedélye, hazaszerete a legnagyobb biztosítékul szolgálhatott volna arra, hogy a minek ő áll az élére, az nem fog önző magánérdekre felhasználtatni; a kezébe letett hatalmat nem fogja azok ellen fordítani, kik személyes ellenei voltak.

Lippay szerette Zrinyi Pétert, de róla jól tudta, hogy ő csak katona, s ily nagy, és eredményeiben könnyen végzetessé válható nemzeti mozgalom vezetésére nem alkalmas. Wesselényivel, a nádorral, feszült viszonyban élt nádorsága óta. Maga Zrinyi is csak akkor közeledett Wesselényihez, mikor a hazája sorsán kétségbeesett Lippay teljesen visszavonult és a fájdalomtól megtörve várta be halálát. (1666. jan. 3) „Lippai György az Esztergami Érsek Boldog asszony havának harmadik napján meghal.“²

Csak Zrinyi Péter nem nyugodott. Gremonville kitérő válasza nem vették el kedvét, nem semmisítették meg reményét. Kért, sürgetett segítséget, júniusban nejét

¹ Corneli. Fragm. 371.

² Petthó IV. 36.

is felküldte. Ő alig várta XIV. Lajos parancsait, hogy azokat vakon végrehajtsa, hűségének zálogául 13 éves szép fiát, Jánost, kezesül ajánlván, kit tanulás ürügye alatt kiküld Párisba csak a király adjon neki írásbeli biztosítást, hogy oltalmazni fogja a magyarokat.¹

Zrinyi Péter nem tudta, mit kér. Ha XIV. Lajos írásban kötelezi magát, hogy a magyarokat segít, akkor ezzel kiadta volna kezéből a béke vagy háboru között való választhatási jogát, akkor nem ő szabja meg az Auszriával kötött béke határidejét, hanem Zrinyi Péter és vele a magyarok, kik akkor bizonyosan nem haboztak volna a háborút megkezdeni. XIV. Lajos azonban most békét akart Auszriával, neki a békére szüksége volt. Ezért Gremonville csak kitérő feleletet adott, e helyett mind Zrinyit mind nejét óvatosságra intette. Zrinyinét erre figyelmeztetni fölösleges volt, mert az okos asszony jól tudta, hogy családjá merész játékba fogott, mely ha nem sikerül, az egész családot a végveszélybe dönti. „Hogy azonban Zrinyi kedvét ne veszítse, Gremonville számára 4.000 tallér évdíjt eszközölt ki a francia királytól, meggyőződven már az eddigiekből is, hogy Zrinyi igaz hive a francia szövetségnek.”²

Mindezen bajokhoz még a vallási sérelmek járultak. „Báthory Zsófia, II. Rákóczy György özvegye, ki mióta Sámbar és Kis jezsuiták által a kath. vallásra térítettett, Ferencz fiát is abban nevelteté, az említett jezsuitáktól ösztönöztetve, Lorándfy Zsuzsánnának a pataki reformált iskola javára tett alapítványait lefoglalta, a reformált lelkészeket jószágaikból kiüzette, vagy legalább az eddig számokra kijárt dijaktól megfosztotta; jobbágyságot, szolgálait a kath. vallásra hajtotta.”³

A protestansok nehezen tűrték ugyan azon méltatlanságokat, melyekkel a német zsoldos katonák az egész országot illették, keserűséggel töltötte őket el a német

¹ Wesselényi. Pauler Gy. I. 53.

² U. o.

³ Horváth M. VI. II.

urak gunyos beszédei, „hogy majd a magyaroknak is letépik nemsokára forgóikat, kucsmáik és kalapjaik ékességét, s megfélemeztetik a szilaj népet; arany és ezüst gombjaikat majd leszaggatják mentőjükről s ólommal cserélik föl, cseh nadrágba szorítják lábszáraikat s igát vetnek kevély nyakaikra,“¹ ezt mind eltűrték; de valásuk védelmében már az 1662-iki országgyűlésen erőlyesen föl szólaltak s bár a török háboru a küszöbön volt, mindaddig nem akartak egyéb dolgok tárgyalásába bocsájtkozni, míg vallási sérelmeik orvosolva nem lesznek. És midőn ez nem történt meg, odahagyták az országgyűlést, miután a nádornál tiltakozásukat a hozandó törvények ellen letették. Azon határozatokat pedig, az 55. törvényczikkelyt, melyek már királyi megerősítést is nyertek, a 13 felvidéki megye a zemplényi gyűlés végzése szerint érvényteleneknek nyilvánítá, mint olyanokat, melyek az evangélikus rendek beleegyezése nélkül készültek és ezeket Székely Endre és Szuhay Mátyás által Bécsbe vissza is küldötték.²

A vallási sérelmek nagyobb aggodalmakat támasztottak, mint a politikaiak. Kitűnik ez a megyék fölirataiból, melyeket a nádorhoz intéztettek. Így pl. Gömörmegye 1662. szept. 30-án intézett föliratot a nádorhoz, melyben a megye keservesen panaszkolja el a török és a német dúlásait, de utána teszi: mindezeknél mégis majdnem jobban és fájdalmasabban sért Lippay érseknek dézsmá szedése.³

A 13 vármegye Báthory Zsófia erőszakos vallás-terjesztéséről midőn értesült, újra gyűlést tartott s a 13 vármegye nevében követeket küldött Bécsbe, kik nemcsak vallási sérelmeik orvoslását, de már a német katonaság kiverettetését is kérték. A követek azonban ismét csak biztatásokkal bocsájtattak haza.

¹ Corneli Fragm. 371.

² Horváth M. V. 513.

³ Sárospataki füzetek. 1830. 946.

A vallási sérelmek nem orvosoltattak, a német katonaság nemhogy kivonatott volna az országból, hanem még Lévát és Nyitrát is ezzel rakták meg.

Igaz, hogy a vallási sérelmeket egyenesen nem a kormány kezdeményezte, de ez teremtette a helyzetet s a felelősség is a kormányt terheli. Azok, kik erőszakosan terjesztették a kath. vallást, gyakran bár törvénytiltotta módon jártak el, nem büntették meg, nem marasztaltattak el, hanem addig vizsgálták az ügyet, míg végkép elaludt. És ha nem feledkezünk meg Leopold egyéniségéről, egész határozottan azt mondhatjuk, ezek kedves dolgot műveltek a kormány előtt, s adandó alkalmmal nekik ez érdemül rovatott föl. Számosan annak köszönhették magas állásukat, hogy áttértek; viszont Zrinyi Miklós azért nem lett nádorrá, mert türelmes volt.

Nem mindenütt tekintették egy formán az országban a vallási sérelmeket. Zrinyi bánságában, Dunán túl, Dunán innen, a török szomszédságában a török elleni gyűlölet minden mást leszorított, itt vallási sérelmekkel nem is igen álltak elő, mert voltak egyéb bajaik is, melyek a lét és nemlét váltságaival fenyegettek. De a felvidéken, hol a 13 vármegye úgy szólván egy kis királyságot képezett, melynek külön főkapitánya volt, belügyi és védelméről kerületi gyűléseken gondoskodott, hol a többséget a protestansok tették, egészen máskép álltak az ügyek. A 13 vármegyében u. m. Szepes, Sáros, Zemplén, Ung, Bereg, Ugocsa, Abauj, Borsod, Torna, Gömör, Heves, Szabolcs és Szatmárban a vallási sérelmek minden mást kiszorítottak. Igaz, hogy a déli megyék részben vagy egészen beleestek a török birtokba, ezekben meg-megfordultak a portyázó csapatok; de az éjszaki rész ettől teljesen ment volt. Sokat tett az, hogy elnyomóik messze, a szabadító Erdély közel volt, melyhez több kevesebb e megyék közül tartozott, és a török oltalom alatt vallási szabadságot és nyugalmat élvezett. Itt jobban is gyűlöltek a németet, mint a törököt, mert a német mint a vallási, mint az alkotmányos szabadságot

egyaránt fenyegette. „Gyakran lehetett hallani: Inkább Allah, mint Wer da,“¹ és e mondás leginkább jellemezte a 13 vármegyét. Csak így magyarázhatjuk meg azt, hogy e vármegyékből legtöbbször határozottan a töröktől vártak segítyt, míg Zrinyi Péter még akkor is, mikor a törökkel alkudozott, inkább hajlott a franczia szövetséghez.

Míg a királyság hivei tanácskoztak a teendők fölött, miként kellene a haza bajain segíteni, addig a 13 vármegyében támadt közszellem határozott lökést adott a megindult mozgalomnak s egymáshoz közelebb hozta azokat, kik eddig külön-külön akartak a haza sorsán változtatni. E tanácskozások, melyeket a főurak folytattak, bár mi veszélyt sem rejtettek magokban; de mivel titokban tartattak, az udvarnál visszatetszést szültek, nem tudták a nemzet jogait biztosítani, az uralkodó visszaéléseket megszüntetni. „Ugy látszik mindazáltal, az érsek vagy a nádor, mégis tett a császárnál némi előterjesztéseket; mert Leopold a nyár folytában (1665.) még egyszer összehívta az urakat Pozsonyba s maga is megjelent köztük Lobkovitz minisztere kíséretében.“²

Leopold kívánatát az urak elé terjesztette, mely nem állott egyébből, minthogy ezek a vasmárvai békekötést elfogadják s annak pontos megtartása mellett őket arra bírja, hogy a török kalandozásai s a behódoltatás megakadályozása végett néhány német ezrednek szállást adjanak. Nem volt tehát elég, hogy a magyar katonaságot elbocsájtotta, a meglévő várakat németekkel töltötte meg, hanem még a helyett, hogy a magyarok kérését tekintetbe véve, a benlevőket kivezette volna, inkább ezeket újabb ezredekkel szaporította.

Ha figyelembe vesszük a kormány eljárását, ebben nagy következetességet látunk. A német tanácsosok kivétel nélkül ellenségei voltak a magyarnak; a nemzetet, mely alkotmányára, vallásszabadságára féltékeny volt,

¹ Pauler Gy. Wesselényi I. 63.

² Horváth M. VI. 13.

mely mielőtt megválasztott uralkodója fejére tette volna a koronát, tőle az alkotmány és törvényeinek megtartására esküt kívánt, mely királyának nem tulajdonított oly jogokat, milyen a bécsi udar fogalma szerint a királyt megillették, a nemzetet mondom a becsempészett német hadak által lenyügözni és alkotmányából kiforgatva meg-alázni akarták.

A magyarok jól ismerték az udvar szándékát s ezért a helyett, hogy a király akaratát azonnal teljesítették volna, Wesselényi nádor által a királyhoz élénken ecsetelt szenvedéseik hosszú sorát terjesztették föl, melyeknek egyedüli oka a vasvári békekötés. E szenvedéseket nemcsak a török, hanem a német katonaság is súlyosbítja s azért kérve kérik ő felségét, szabadítsa meg őket a bajok forrásától, legyen bizalommal hű magyarjai iránt, hazájok védelmét bizza a magyarokra s tapasztalni fogja, hogy a német katonaság nem hübb, nem vitézebb a magyarnál. Ha e kérésök meghallgatásra nem talál, úgy kénytelenek azt hinni, hogy ezek nem a török dúlásainak megakadályozása végett tartatnak az országban, hanem, hogy Magyarország szabadságát tiporják össze.

Lobkovitz herczeg ismét csak azt felelte, melyet a béke szükségességéről, az építendő várról, a katonaság nagyobb fegyelemben tartásáról már mondott. Később mindazonáltal megígérte a király, hogy Léva, Nyitra, Tokaj, Szatmár, Kálló és Onódba német katonaság helyett magyart fog tenni s ezek tartására némi pénzösszeget is fog rendelni.¹ Erre a jelenlévők egy része nem vonakodott többé elfogadni a vasvári békekötést, vagy legalább azt nem ellenezte.

A kibékülés azonban sem őszinte, sem tartós nem volt, mert a kormány nem tartotta meg ígérését s a magyarok pedig belátták, hogy ez csak szép szó volt, melyet mint annyiszor, most sem követett tett.

Az általános elégtelenségnek kifejezést adott a 13 vármegye nov. 12-én Kassán tartott gyűlésén, hol

¹ Istvánffy. XLIII. 560.

a vasvári békekötésnek ujabbban is ellentmondott.¹ A 13 vármegye ezt megtehetette, mert nem a nemzet küldöttei vettek részt a pozsonyi gyűlésen, hol nem országgyűlés tartatott, hanem csupán csak a király által meghívottak jelentek ott meg. Tette ezt a 13 vármegye azért, „mert látván egyrészről a török rabló kalandjait, másról a labanczok ragadozásait s hatalmaskodásait, mi elébb csak gyanu volt, mindinkább hitté kezdett válni a kedélyekben: hogy a bécsi udvar akként egyezett meg a Portával, miszerint mind a ketten tetszésök szerint bánhassanak az országgal, bár mit mivel is egyik, abban őt a másik ne akadályozza:”²

A hit erőt vett még azokon is, kik a pozsonyi gyűlés után reményleni kezdtek. Nem lehet csodálni tehát, hogy Zrinyi Péter e szomorú állapotokból ujabb ösztönt merített.

Az általános nyomor mindnyája keblébe elhintette a szabadulás utáni vágyat s bizonynyal megragadják az első kínálkozó alkalmat, ha ez nagy áldozatot követelne is. Lippay visszavonult, de ekkor már nemcsak Zrinyi gondolkodott külsegélyről; sokan voltak, kik ezt óhajtották. A fentebb felhozott körülménynél fogva a felvidék a török, a többi nyugat segélyével akart szabadulni a veszedelemből.

Zrinyi Péter új reményt ébresztett a lengyel trónürből. Azt hitte, hogy XIV. Lajosnak sikerülni fog a lengyel trónra egy francia herceget ültetni s ekkor a lengyel-magyar szövetség létrehozható. Zrinyi Péterhez csatlakozott Mursai Vitnyédy István, híres lutheranus főember, a Zrinyi háznak igaz hive, ki már Miklósnak is birta bizalmát, továbbá Borfői Bory Mihály, Wesselényi Ferencz nádor meghitt és bizalmas embere.

Vitnyédy ügyvéd volt, ki először Sopronban, mint városi hivatalnok, nyert alkalmazást. Később tevékenysége, esze folytán a város bizalmát teljesen megnyerte,

¹ Wagner. *Analecta Scepus*. II. 30.

² Horváth M. VI. 15.

országgyűlési képviselője lett. E minőségben csakhamar országos tekintélyre vergődött. Mint kitűnő jogász a legelső családokat nyerte meg, cliensei voltak az Eszterházyak, Zichyek, Tökölyek, Nádasdyak, Kérik, Batthyániak, Pálffyak és sok mások. Vitnyédy különös ragaszkodással viseltetett a Zrinyiek iránt, és ezek bizalmát valóban megérdemelte. Szerette hazáját az önfeláldozásig, vallásos volt türelmetlenség nélkül, melegen érzett, józanul, hidegen gondolkodott, munkás valamely dolog kivételében, s ha kellett, vakmerő. „Ismerte a félországot, nemcsak amugy fölületesen, de le a szívek mélyéig, a veséig. Nagyon jól ismerte Wesselényi gyengeségeit, még jobban Nádasdy csalfaságát, kit csak chameleonnak nevezett, és szívéből gyűlölt. De éppen azért valódi lelkesedéssel csüggött a bánon:“¹

Vitnyédy valódi politikus volt. Mint a Zrinyiek barátja, minden török szövetségnek ellensége volt, mert a mult és jelen példái után nem tudott benne bízni. És mégis elítélte az elkeseredés szülte tetteket, nem helyeselte, hogy Lippay ellent akart mondani a békének, mert erre a magyarnak nem volt elég ereje, fegyvere. Türelemre intette hitsorsosait is, hogy a megnyugvás által félrevezessék a kormányt s készülhessenek a harcra.

Bory Mihály királyi táblai bíró, Wesselényi javainak kormányzója, 1665. év óta korponai főkapitány, Vitnyédynek tökélyetes ellentéte volt. Bory ember volt minden nemesebb érzelem nélkül, ki senkit és semmit sem szeretett önmagán kívül, ki mindég csak önhasznát kereste s csak akkor fáradt ki, ha őt magát sértették meg. „Önzésben Nádasdyhoz hasonlított némileg, de veszélyesebb volt az országbirónál. Nádasdy Bory helyzetében valószínűleg nem hagyott volna nyomot a történelemben míg Bory, ha Nádasdynak születik, felforgatta volna az egész országot. Beteges testében vas erély és merészség lakott; értett a fegyverviseléshez, és a mult háboruban

¹ Pauler Gy. Wesselényi I. 69.

mint a korponaiak vezére szép csatát nyert a dúló tatárokon, de szintúgy otthon volt a cselszövésben.¹

Bory már 1663-ban, midőn mint a nádor küldötte Regensburgban járt, hogy a birodalmi gyűléstől a török ellen segítséget kérjen, Schönborn érsekkel összeköttetésbe lépett s általa a haza ügyét a francia királynak ajánlotta. Levelet is írt 1664-ben, de mivel választ nem kapott, nagyon félt attól, hogy talán rossz kezekbe került levele s e dologgal nagyon hallgatott, még a nádor előtt is titkolta.²

Wesselényi Ferencz nádor udarában Bory mellett nagy befolyása volt Leszenyei Nagy Ferencz, nádori ítélőmesternek, ki különös befolyással birt a nádornéra, Széchy Máriára, ez pedig férjére. A nádorné, ki már az 50 évet meghaladta, gyakran betegeskedett, még mindég az a nyughatatlan tette vágyó Széchy Mária volt, ki fiatal éveiben magaviseletével általános föltűnést keltett, ki Murány védelméről nevezetessé lett, ki betegeskedései daczára, most is azon töprenkedett, miként lehetne a haza baján segíteni. Bory ép ezért bátran közeledhetett a nádorhoz, nem félt nagy akadékoskodásaitól, mert ez nagyon jól ismerte urnőjének érzelmeit.

Nagy Ferencznek egyedüli vágya volt, hogy hivatalában előbbre menjen. Sima, megnyerő modora, alkalmazkodási képessége biztosították számára ura és urnője kegyét; lélekébersége, bátorsága és szolgálati készsége, ha ez áldozattal nem járt, számára sok barátot és egy kis népszerűséget szerzett. „Jellemtelenségben hasonlított ugyan Boryhoz, de mig Bory önzésében volt valami megdöbbenő, daemóni vonás, Nagy Ferenczben egy mindennapi, haszonleső gazemberrel találkozunk. Boryban legalább megvillant az eszme, hogy más irányt ad az ország sorsának: Nagy Ferencz soha sem gondolt másra, mint-hogy hivatalában előre menjen, ura és urnője kegyét

¹ Pauler Gy. Wesselényi I. 75.

² Uj magy. muzeum. 1855. 410.

megtartsa és öregbitse s a legrosszabb esetben is a felszinen maradjon.“¹

Vitnyédy még 1664-ben Zinyi Miklós életében irt a mainczi választó-érsek és holsteini hercegnek az ország érdekében; a birodalom segélyére jött francziákat hazánkban ő üdvözölte, gyakran megfordultak sopronyi házában; ismerte Guित्रy ajánlatát, melyet mindenkép előmozdítani akart; de sem ő, sem Bory állásuknál fogva mitsem tehettek a franczia-magyar szövetség érdekében. Zrinyi Miklós nagyon óvatos volt s így Vitnyédynek tevékenyebb működése csak azon időre esik, melyben már Miklós nem volt az élők sorában, Zrinyi Péter pedig neje, Frangepán Anna Katalin kezdeményezésére Gremonville lovaggal összeköttetésbe tette magát.

Nem lehet föltenni sem Zrinyiről, sem Vitnyédyről hogy a megkezdett uton megállapodtak volna, hogy tevékenységökök az utjukba gördült akadályok miatt csökkent volna, sőt ellenkezőleg mindent megtettek, hogy ügyük diadalt arasson. Csak azt nem lehet határozottan tudni, vajjon Vitnyédy közeledett-e Boryhoz, általa nyeretett-e ez meg a tervnek, vagy pedig Bory felhasználván az összeköttetést, melyet 1663-ban a Német birodalomban jártakor szerzett, tovább is ezen működött a haza érdekében s magát Wesselényit és nejét e tervnek előkészíté. Tény az, hogy Széchy Mária Vitnyédyvel már 1662-ben azon volt, hogy Zrinyi Péternek legidősb leánya Ilona Katalin és ifju Rákóczy Ferencz közt házasság létesüljön.² Wesselényiné érdeklődött Ilona Katalin házassága iránt, mivel közeli rokonságban volt.³ A családi összeköttetés, a rokonok találkozása, csak alkalmul szolgált arra, hogy

¹ Pauler Gy. Wesselényi I. 76.

² Vitnyédy levelei. Tört. Tár. XV. 252. XVI. 27.

³ Zrinyi Péternek atyja György nőül birta Széchy III. Tamás leányát, Magdolnát, ki nővére volt II. Györgynek, Wesselényiné atyjának. Zrinyi Péter tehát és Wesselényiné, Széchy Mária, első unokák voltak. Wagner Károly. Collect. G. F. II. 125. Nagy Iván. Magy. családai. X. 529, 533.

Wesselényi nádor panaszát a haza szomoru sorsa fölött, Zrinyi Péter előtt kiöntse, kinek azután nem volt nehéz szövetségre birni a nádort, kit Bory és Vitnyédy értesítése folytán neje erre már régebben ösztönzött.

Vitnyédy mindent elkövetett, hogy a főurakat egy szövetségbe vonja össze, a nép között pedig járt-kelt, ezek közt elhintvén az elégedetlenség magvait, hogy mire a cselekvés ideje elérkezik, készek legyenek a tetre.¹

Zrinyi Péter 1665-ben a trencsényi fürdőkben találkozott Wesselényi nádorral, hol Rákóczy Ferencz is jelen volt anyjával együtt. Itt határozottatott el a házasság, melynek egyengetője Wesselényi volt.² De hogy ezen alkalommal tanácskozások is folytak volna Wesselényi és Zrinyi közt kötendő szövetséget illetőleg,³ tévesen állítják némely történetíróink, mert Wesselényi csak hosszas habozás után, környezetének befolyása alatt 1666 elején határozta el magát arra, hogy egy szövetségbe gyűjti a hazafiakat,⁴ s csak 1666. ápril 5-én lépett Wesselényi és Zrinyi egymással frigyre a stubniai fürdőben.⁵

Első szervezője tehát az összeesküvésnek Vitnyédy volt, kinek tanácsa után indult Zrinyi Péter bátyja halála óta; a francia összeköttetés Zrinyi Péter nevére ment, kiből Gremonville teljesen bizott, míg Wesselényi iránt még később sem viseltetett valami nagy bizalommal, sőt Zrinyi Pétert is intette, ne bizzék tulságosan a nádorban.⁶ Nem Wesselényi volt tehát az első szervező;⁷ de akkor, mikor az elégedetlenség mindinkább terjedt, mely-

¹ Szalay L. V. 106.

² Wagner Ferencz. I. 188. W. tévesen azt állítja, hogy Rákóczy jegyese, Zrinyi Miklós leánya volt.

³ Horváth M. VI. 18.

⁴ Pauler Gy. Wesselényi I. 80.

⁵ Szalay L. V. 106.

⁶ Pauler Gy. Wesselényi I. 88.

⁷ Wagner Ferencz tévesen ezt állítja: Vesselenius Prorex, turbarum, quae postea secutae sunt, omnium, praecipuus Architectus fuit.“ I. 187.

nek jogos alapja volt, mely elől ő hivatalánál fogva sem térhetett ki; midőn belátta, hogy a király német tanácsosai végveszedelembé döntenek a hazát, ha a nemzet idejében nem gondoskodik önmagáról: akkor állott az elégedetlenek élére, a mely helyet neki, mint nádornak, állása jelelt ki.

Nagy veszteségére volt a magyar ügynek Lippay György érsek-primás halála (1666. jan. 3.), ki bizonyára egyike volt azon férfiaknak, kikre a magyar a haza válságos helyzetében támaszkodhatott volna. Utóda Pohronczy Szelepcsényi György nemcsak hogy nem értett egyet a nemzeti jogok védelmében a főurakkal, „hanem még a protestánsok vallásszabadságát is megtámadni látszék akarni, midőn az eperjesieket a városukban építtetni kezdett evang. főiskola művének folytatásában gátolni igyekezett.”¹ A jelen körülmények közt azonban, midőn a kormány országgyűlést tartani nem akart, mikor úgy is nagy készséget mutatott alkotmányunk megnyirbálására, azon tette az országgyűlés által elfogadott és szentesített törvényekbe ütközött, melyek a szabad vallásgyakorlatot a protestáns felekezetnek is megadta.

Az ország első emberében tehát Wesselényi nem bizhatott. Tudta jól azt, hogy Szelepcsényi György, ki már 22 éve kanczellár, ki mindenét az Osztrákháznak köszönheti, mely őt esze, tudományossága és szolgálatkészségeért alacsony sorsból a legelső méltóságra emelte, nem lelkesül a magyar szabadságért, hisz nem is volt e haza gyermeke.

Nádasdyban sem igen bizhatott, bár ő is elkezdett panaszkodni az udvarnál. Tudományosan képzett, tapasztalt ember volt, de élete számos oly esetet mutat föl, melyből kitűnt, hogy ő nagyon változékony ember. Ifjú éveiben a protestantizmus mellett küzdött; 1643-ban a csepregi templomban magát ünnepélyesen katolikusként vallotta, a protestantizmust üldözni kezdte, 40 ezer

¹ Horváth M. VI. 18.

jobbágyát visszavezette a kath. egyház kebelébe;¹ tiltakozott az 1647-iki törvény ellen, mely szabad vallás-gyakorlatot enged; barátja volt II. Rákóczy Györgynek, de mivel ezért az udvar bizalmát elvesztette, Rákóczy halála után, hogy ismét kegyelembe fogadtassék, a német hadakat a megyék ellen védelmezte. Buzgott a béke mellett, mikor az egész ország háborút akart, s végre ő volt az egyedüli magyar, ki 1664-ben Zrinyi Miklós alatt Muraközben állani nem akart, s nem ettől, hanem Montecuccolitól vette parancsait.

Nem akarta ugyan az ország romlását; „szerette volna a nemzet boldogságát, de főczélja mégis csak mindig saját nagysága maradt, melyet a nemzet kárával is kész volt megvásárolni. Ép oly kevés, sőt még kevesebb odaadással, mint nemzete iránt, viseltetett a bécsi kormány iránt; de hízelt és szolgált neki, mert nem látott magára nézve hasznót, sőt kárt az ellenkezésben.“²

Nagyon csínján kellett Nádasdyval bánni, nehogy idő előtt megbánja tettét.

Zrinyi Péter 1666. február havában indult meg Markovicza várába, hol leánya és Rákóczy Ferencz esküvője márcz. 1-én volt megtartandó. Széchy Mária Zsolnáig ment eléje s elvezette őt Beszterczebányára, hol Wesselényi betegen feküdt. Itt Wesselényi és Zrinyi abban állapodtak meg, hogy esküvő után elmegy a stubnai fürdőbe, hova a nádor is készült, hol minden föltűnés nélkül megbeszélhetik a további teendőket.³

Az ifju párt Szelepcsényi, ki a király személyét képvisel, adta össze. A számos és fényes vendégsereg vidáman ülte meg az ünnepet, melyen azon kor szokása szerint a táncz mellett még lófuttatás is tartatott. Nádasdy nem volt ott. Zrinyi Péter teljes jókedvében tánczolt,

¹ Petthó G. IV. 26.

² Pauler Gy. Wesselényi I. 35.

³ U. o. I. 84.

futtatott, és a lóversenyen győzött, de azért nem feledkezett meg Wesselényinek tett ígéretéről.¹

Stubnán az előre meghatározott napon Zrinyi Péter is megjelent, a hol már többeket összegyűjtve talált. Ott voltak: Vitnyédi, Bory, Nagy Ferencz, ennek nagybátyja, Keresztury László alnádor és nyitrai alispán, és végre Nagyidai Székely András, ki azonban, Vitnyédy ítélete szerint, nem volt egészen kifogástalan hazafi, mert némileg Nádasdyhoz hajlott. Itt² a fölött tanácskoztak, mi módon lehetne a német miniszterektől véginségre juttatott országon segítni.

Zrinyi Péter Vitnyédyvel egyetemben a francia szövetséget pártolták, bár voltak e tanácskozáson olyanok, kik inkább a törökhöz hajoltak, mert ettől Apafy közbenjárásával inkább reméltek segítséget nyerhetni.³ Határozattá lett, hogy Zrinyi erről értesítse Gremonville utján XIV. Lajost, kérjék ki segélyét; a követtel pedig értekezék Wesselényi is.⁴

Fölhatalmazták Zrinyit, hogy a francia királytól a szükséges 100.000 tallért kérje és azt az összeesküvés céljaira fölhasználja; e végre a nádor az egész nemzet nevében neki egy felhatalmazást adott azon kikötéssel azonban, hogy az átveendő összeget a magyar rendek nála lévő követeinek utasítása szerint tartozik felhasználni. Wesselényi Zrinyi Péter mellé társul Iványi Fekete László meghitt emberét adta, kiknek céljuk volt meggyőzni a francia követet a nádor s az egész nemzet őszinte szövetkezéséről.⁵

És végre azon kor szokása szerint szövetségeket egymásnak adott hitlevéllel erősítették meg, melyet pecsét-

¹ Horváth M. Zrinyi Ilona. 6. és k. k. II.

² Horváth M. e tanácskozásokat a lakodalom helyére és idejére teszi VI. 19.

³ Horváth M. a török pártfogást említi és csak másodsorban a francziát VI. 19.

⁴ Horváth M. U. o. Szalay L. V. 103.

⁵ Fekete László vallomása. Titk. lev.

jök és aláírásukkal láttak el. A latin hitlevélben a szövetség czéljául „a hazát fenyegető veszélyek elhárítását jelelték ki, az ország törvényei és a királyi diplomák értelmében.”¹

Ezen gyűlés után Zrinyi Péter Bécsbe sietett, hogy Gremonvillet a történekről értesítse. Gremonville figyelemmel hallgatta Zrinyi előadását, de határozott választ most sem adhatott. Csillapítá a bánt, türelemre inté, mert királya most a Leopolddal kötött békét meg nem bonthatja.

Zrinyi mégsem csüggedt. Fölhivatta magához Vitnyédyt, hogy ez a francia király számára adja elő a magyarok czélját — melynek jogi alapját az arany bulla képezi, — a szövetség föltételeit és módozatát.²

Vitnyédy fölterjesztésében a maga és Zrinyi tervét irta le, melynek lényegesebb pontai a következők: a magyar trón XIV. Lajos rokonának ajánltatik föl, ki azonban azt választás folytán nyeri el; Magyarország szövetkezni fog a dalmatákkal, szlávokkal, erdélyiekkel, oláhokkal, moldvaiakkal,³ vagyis a dunai confoederatio; Magyarország alkotmányának épségben tartásával tagja legyen a birodalmi gyűlésnek és pedig szavazati joggal; a lengyel nemzet, a melynek trónjára egy francia herczeg ültetendő, legyen szövetségese a magyarnak; Lubomirski pedig, ki ezt akadályozza, ölessék meg; a török, hogy ezen tervek elé akadályokat ne gördítsen, némi adóval elégíttessék ki s hogy e teher minél kisebb legyen, a francia és hollandi követek azt eszközöljék ki. És végre e szövetségre a francia király 30 nap alatt határozott választ adjon.

Ha e tervek alapján a szövetség létre jöhetett volna, Magyarország századokra biztosítva lett volna minden kültámadás ellen, minthogy szövetséges szomszédoktól lett volna körülvéve; de egyszersmind e kiter-

¹ Rački. 15, 16.

² E módozatot Szalay Wesselényinek tulajdonítja V. 106; valamint Horváth M. VI. 19.

³ Szalay V. 106; Horváth M. VI. 19.

jedt szövetség kezébe oly hatalom lett volna letéve, melynek folytán Europa irányadó hatalmává Magyarország lett volna, ide esett volna e világrész sulypontja a nyugoti tartományokból s egyszersmind Ausztria örök időkre lefegyvereztetett volna.

A szövetség azonban nem létesülhetett, mert maga Gremonville sem tartotta a dolgot oly sürgősnek; másrészt mert a terv magának Wesselényinek és társainak sem nyerte meg tetszését. Tudta jól azt a nádor, hogy erre XIV. Lajos királyi szavát nem fogja adni; idegenkedett a francia trónjelölttől, mi neki nagyon álmosszerű, kalandos tervnek tetszett.

E terv benyújtása első sorban eszközle azt, hogy fölkaroltatott azok terve, kik nem a francia, hanem a török segílytől vártak szabadulást. 1526-tól kezdve a török volt az, mely a magyarnak segílyt adott Ausztria ellenében; e hatalom volt az, mely megvédte Erdélyt s így az országban menhelyet nyitott az üldözött hazafiaknak, az üldözött vallásnak. Nem is lehet csodálni tehát, hogy azok, kik hazánk éjszaki részén laktak, hol a törökök elleni gyűlölet nem fejlődött ki annyira, e tervet fölkarolták. Kérdés csak az volt, miként indítsák meg az alkudozást a törökkel; Kara Ibrahim, az egri pasa által-e, ki nagy tekintélyű ember volt a törökök között, ezen kívül tudott magyarul és a magyarok között sok barátja volt, vagy pedig az erdélyi fejedelem által? A többség ez utóbbit választá, melyet a hagyomány már nekik előirt. Bocskay óta minden segedelem ez országból jött, s valamint az előző években, úgy most sem utasítá vissza a testvérnép segítségét. Apafy Mihály nem is soká váratott magára, mert mihelyt e szövetségnek csak neszt hallotta, azonnal követeket küldött a nádor udvarába, hogy ezek ott körültekintsenek.

Bethlen Miklós és Teleky Mihály voltak a fejedelem küldöttei. Bethlen Miklós fiatal, 24 éves ember volt, ki fiatalsága daczára sokat utazott; sokat tanult, de hiűbb és nagyravágjobb volt, mint tehetségei meg-

engedték volna. Ugyanaz a Bethlen Miklós, ki Zrinyi Miklósnál volt szomorú halála idejében; ismerős volt több magyar urral, megfordult Gremonvillenél is, kivel tanácskozott, miként lehetne Magyarországból háborút szítani. „De az éleseszű francia mindjárt átlátta, hogy Miklós urfi nem oly nagy dolgokra való ember s azért udvariásan, de kitérőleg felelt, és 1000 livrest küldött neki, csak hogy mielőbb hazamenjen, mert tartott, hogy még valamikép a császári udvarral lép összeköttetésbe, mire némi hajlamot vélt benne felismerhetni.”¹

Teleky Mihály nem volt ugyan oly tudományosan művelt, de mint államférfiu magasan állt Bethlen Miklós fölött és igazán e zavarteljes idők embere, ki „beillett volna, ha nem Richelieu, legalább Mazarin iskolájába.”² Ildomos, ravasz, merész vagy tartózkodó volt, amint a körülmények parancsolták. Mindég a célzott tartotta szeme előtt, az eszközök közül pedig, tekintet nélkül arra, hogy azok tisztességesek-e vagy nem, azokat válogatta, melyek legrövidebb idő alatt és legbiztosabban célhoz vezetnek. Ezen küldetésében azonban lelkiismeretének közönyössége nem lett próbára téve, mert ő, mint magyar és református egyenlően akarhatta Magyarország szabadulását.

Alig kötöttetett tehát meg a szövetség Wesselényi és Zrinyi között, már is két részre szakadtak. Zrinyi ugyan elfogadta azt, de nem hagyott fel a francia segély kieszközlésével, mert ő még akkor sem tudott teljesen a török szövetséggel megbarátkozni, mikor már a francziáktól mitsem várhatott s egyedül erre lett utalva. Az utolsó pillanatban is kész lett volna ezek ellen harcolni, ha a francia segílyt megnyerte, ha Bécsből erre felhatalmazást nyer.

A szövetségre csak előnyös volt Rákócynak Zrinyi leányával történt összekelése. Rákóczy apósától ösztönözve a pataki iskolának visszaadta az anyja által lefoglalt

¹ Pauler Gy. Wesselényi I. 92.

² U. o. I. 93.

alapítványait, valamint a protestáns lelkészeknek visszatartott fizetéseit s hogy a sérelmeket még inkább feledtesse, ezen összeghez még ezer aranyat csatolt. A czél ezzel el volt érve, mert azok is, kik eddig féltékeny szemmel kísérték a Rákóczy családot, most hozzá csatlakoztak utógondolat nélkül, mit bizonyítanak a protestánsok ama nyilatkozata, „melyek szerint a fejedelem husz ezer fegyveres kart nyert légyen e tette által maga mellé.”¹

Wesselényi Murányba hívta meghittjeit, köztök Csáky Ferenczet, a keletéjszaki megyék főkapitányát is² hova az erdélyi követek is Késmárkon keresztül megérkeztek. Késmárkra a követek azért mentek, mert ennek ura, gr. Thökölyi István, a felvidék leggazdagabb embere, látszott legalkalmasabbnak arra, hogy Magyarország és Erdélyt összekösse és a közös cselekvés terére vezesse.

A jelenlévők a gyűlésben először a titoktartást esküvel fogadták, s ezután a nádor előadta meghívatusuk okát. Felsorolta a nemzet sérelmeit, hogy ennek megszüntetését a kormánytól hasztalan várják, mely országgyűlés nélkül, az ország törvényei ellenére akar uralkodni. Nyíltan kifejezte, hogy az ország helyzetén másképp segíteni nem lehet, mint a török pártfogása mellett általános felkeléssel. Kétségtelen, hogy ez nagy veszélylyel jár, minthogy a császárnak állandó követe van Konstantinápolyban, ki ezen uton idő előtt megtudhatná a magyarok igyekezetét s mielőtt tehetnének valamit, őket megsemmisíthetné. Ezért az egész dolgot nagy titokban kell előkészíteni, a közvetítésre az erdélyi fejedelmet

¹ Horváth M. VI. 20. Szalay L. V. 106. Corneli. 457.

² Szalay L. V. 107. Pauler Gy. idézett munkájában Csáky Ferenczet csak a Murányban tartott második tanácskozásra hívja meg az 1666. jul. 16-iki meghívó szerint. Valószínűbb azonban, hogy Csáky nemcsak a második, hanem az első tanácskozáson is jelen volt, hol e szerint az erdélyi követekkel találkozott, mit különben a jul. 16-iki meghívó sem zár ki.

kérjék föl, ki követe által eszközölje ki a segedelmet, mit feltűnés nélkül megtehet. Mintán mindezekben meg-
egyeztek, egy iratot nyújtott át az erdélyi követeknek,
melyben a török segélyért a szultánnak évi 60 ezer
tallért ígért Magyarország részéről adó fejében. „Ször-
nyűködve fogja megérteni a világ, — monda Wesse-
lényi — hogy keresztény urunktól elpártoltunk s hogy
annak szárnyai alá adtuk magunkat, kinek eddig leg-
mérgeőbb ellenei voltunk; de nincsen más mód segite-
nünk magunkon s a közügyön. A jelenvoltak megannyian
titoktartást esküvel fogadtak egymásnak, s a gyűlés
eloszlott.”¹

Apafy Mihály erdélyi fejedelem Teleky követe
által a történetekről értesülvén, még augusztusban Kon-
stantinápolyba küldé követét, Balló Lászlót.²

Még XIV. Lajostól a hozzá küldött fölterjesztésre
nem jött válasz, midőn a szövetség egy hatalmas taggal
szaporodott. Magyarország leggazdagabb embere, Nádasdy
Ferencz országbiró a szövetség tagjává lett. Nádasdy
ezen időben teljesen elszigetelt volt. Tettei, a béke és
a német zsoldosok pártolása, Munkácsban viselt dolgai
elegendők voltak arra, hogy őt a magyarok kerüljék.

Ezen elszigetelt helyzetében éber figyelemmel kísérte
a magyarországi dolgokat, nem kerülte ki figyelmét a
stubnai özszejövetel sem. Elhatározá, hogy a nádor
barátságát keresni fogja, a szövetségbe belép, mi egy-
üttal kiköszörüli a népszerűségén ejtett csorbát. A nádor
különben is már öreg, törődött ember volt, kinek halála
esetére, ha addig a magyarok bizalmát meg tudja nyerni,
nádorra lehet, mi különösen sarkalta a nagyravágyó
embert. Nagy Ferencz, Hölgyi Gáspár, személynöki
ítélő mester és Szenthe Bálint meghitt titkára gyakran
mondogatták ezt előtte, de nem mondtak újat.

Nem tudta ugyan még a szövetkezés célját, de
hisz ekkor még magok a vezetők sem tudták, de erre

¹ Szalay L. V. 107.

² Bethlen János I. 365.

nem is volt szüksége. Akkor is azonban, mikor kötelezettséget vállalt, ezt csak általánosságban akart vállalni, úgy, hogy míg egyrészt a szövettekkel tart, az udvarral sem szakít, mert jól tudta ő, ki hidegen és megfontolva vizsgálta az ország helyzetét, hogy a magyar magára hagyatva valami eredményt kiküzdeni képes nem lenne. E játékban, mely reá nézve végzetessé vált, csak nyereséget látott még azon esetben is, ha az országban zavarok támadnának. Mint oly ember, kit az udvarnál szívesen látnak, ha a szövetségesek terveit ismeri, a zavaros időben az udvar mentő angyala lehet, kire azután az annyira ohajtott nádorság szállani fog. „Két-szinű, merész játékra vállalkozott, de ismervén a viszonyokat, bizott magában, ügyességében, kész minden perczen elárulni vagy az összeesküvést az udvarnak vagy az udvart az összeesküvőknek, ha a szükség úgy kívánja.“¹

Nádasdy Ferencz julius második felében elküldte szövetséglevelét Wesselényinek, a melyben különösen hangsúlyozta az óvatosságot s kérte őt, hogy szövetségbe lépését, mivel neki sok ellensége van, kik őszinteségét is kétségbe vonnák, senkinek el ne mondja és hozzá hirt csak a megbízott hírnökök által küldjön.

Wesselényi meg volt győződve, hogy az országbíró csak megfontolás után tette meg ezen lépést s azért a szövetséglevelé párját aláírva megküldte neki. Wesselényi a sérelmeket, melyeket Nádasdytól szenvedett, teljesen elfeledte, lépése fölött örömét és szeretetét iránta a hozzá irt levelében ki is fejezte. „Higyje, bennem az állhatatos jó igyekezetnél egyebet nem talál, hanem tapasztalt igaz szolgájának, apjának.“²

Mig Apafy követe Törökországban járt, megérkezett XIV. Lajos válasza, mely semmiképen sem elégítette ki a felhevült kedélyeket. A franczia király halasztást javasolt, erre azonban a magyarok hajlandók nem voltak

¹ Pauler Gy. Wesselényi I. 96.

² A murányi szövetség levelé, jul. 28. 1666. Titk. lev.

különösen azért is, mert a szövetségesekhez ekkor már nagyon sokan csatlakoztak. A francia válasz megérkeztekor azonban mégis szükségesnek látszott, hogy a szövetségesek kölcsönösen lelkesíttessenek, hogy újra és újra emlékeztetbe hozassék az arany bulla záradéka, melynek értelmében a magyar nemzetnek joga van a nemzeti jogokat és törvényeket sértő kormány ellen fegyverrel is fölkelni. A külviszonyok kedvezőtlenlése hozta tehát össze Murányban másodszor a szövetségeseket, hogy ezek újra tanácskozzanak a teendők fölött. Augusztus 23-án számosan jelentek itt meg, mely összejövetelre azon ürügy használtatott föl, hogy ekkor akar Wesselényi László fiával kibékülni.

E gyűlés tartama alatt míg Wesselényi Csákyval, Bartakovich János honthi alispánnal, Barkóczyval és másokkal a várban kártyázott, vendégeskedett,¹ addig a megbízható emberek: Bory, Nagy Ferencz, Keresztury László, Vitnyédy István, Székely András, Fekete László, Keczer Menyhért, Fáy László, Kende Gábor, Nagy András, Szuhay Mátyás és Szepessy Pál hajnalonként titkos gyűléseket tartottak a vár aljában, egy pajtában, a melytől az avatatlanokat hajduk tartották távol, és az eredményről a nádort mindég pontosan értesítették.²

A gyűlés elérte a kitűzött eredményt. A szövetségeket a francia válasz nem hangolta le, hanem ujabban is egyesültek a haza megmentése körül; megesküdtek, hogy szorosan össze fognak tartani s felvették az „interessatusok“ nevét.

Zrinyi mindenről értesítettett. Belenyugodott ugyan, de nem szívesen, mert ő a török szövetséggel semmikép sem tudott megbékülni. Meg is izente Wesselényinek a küldött hirnöktől beleegyezését, de hozzátette: „rosszabb az orvosság a halálnál.“³

¹ Bartakovich vallomása. Kam. lev.

² U. o.

³ Nagy Ferencz vallomása. 1670. okt. 16. Titk. lev.

A három vezér-férfi: Wesselényi, Nádasdy és Zrinyi ezen alkalommal új szövetséglevelet adtak egymásnak¹ melyben „mint Magyarország legfőbb oszlopai egyesült erővel kívánván hasznára lenni az országnak, titoktartás ígérete mellett lekötelezik magokat mindannak előmozdítására, mi által Magyarország fentartása eszközölhető, s egymás támogatására, ha valaki közülök, vagy azok közül, kiket titkukba beavatók lesznek, e miatt üldözést szenvedne.”²

Az őszi vége felé Balló László is visszaérkezett Konstantinápolyból a nélkül, hogy a nagy vezérrel, ki az ügyek vezetését teljesen kezében tartá, még csak szólhatott volna is. Köprili nagyvezér ez időben Kréta szigete ellen folytatott hadjáratot.³ Az „interessatusokat” azonban ez nem tartotta vissza, sőt még nagyobb hévvel fogtak hozzá, melyet nagyban szított a német katonaság féktelensége. Sürgetéseikre Balló másodszor is utra kelt azon utasítással, hogy a nagyvezért, bár hol legyen is, keresse föl.⁴

Nagy baj volt az, hogy a szövetséges magyaroknak Nádasdyt kivéve elegendő pénzők nem volt, mit a közcélra fordíthattak volna. Wesselényinek, Zrinyinek, kik szívesen adtak volna, nem volt, Nádasdy pedig ily áldozatra nem volt kész, mert nem bízott abban, hogy befektetett pénzét valaha vissza fogja kapni. Balló második útjára is a szükséges pénzüsszeget csak nagy nehezen tudták kiteremteni. Balló, ki többször járt a török fővárosban s a viszonyokat ismerte, határozottan állította, hogy követségének csak úgy lesz sikere, ha a megvesztegetésekre szükséges 40 ezer tallért neki ren-

¹ 1666. okt. 20. Szalay L. V. 108. Horváth VI. 21.

² Szalay V. 108.

³ Pauler Gy. i. m. e követségről nem emlékezik meg s elsőnek mondja Balló második útját. Horváth M. azonban Bethlen János I. 365. támaszkodva ezt határozottan állítja s szerinte Balló már II-szor ment novemberben.

⁴ Bethlen János. U. o.

delkezésére bocsátják a szövetségesek. Nádasdy adhatott volna. Ily körülmények között Wesselényi irt Zrinyi Péternek, hogy Gremonvillenél a pénzsegélyt sürgesse. A jelen körülmények közt a nádor nem tehetett egyebet, mint Thököly Istvánhoz fordult, ki az utazásra szükséges 3000 aranyat kiteremtette.¹

Vitnyédy a dolgok lassu menetével semmikép sem tudott megbarátkozni. A vakmerő ember egy furfangos tervet készített, mely vállalkozó és kevés bátor ember segítségével is kivihető lett volna, mi egyszersmind a magyarokat tette volna a helyzet uraivá. Tudta ugyanis ő, hogy Leopold, mint szenvedélyes vadász, gyakran csekély kísérettel messze elbolyongott a Praterben, Laxenburgban vagy Ebersdorf környékén, úgy, hogy néhány merész lovas kíséretét könnyen leverhette volna, őt magát pedig elfogván, valamely magyarországi várban mind addig fogságban tartathatták volna, míg a magyarok jogos kívánságának eleget nem tesz. E tervet közölte Wesselényivel, ki azonban a vakmerő embert figyelmezte, hogy e terv sikerülte esetén sem hozna valami eredményt, mintán Leopold a kicsikart föltételeket úgysem tartaná meg. De különben is a királyt bántani nem szabad, mert ő jó, csak tanácsosai rosszak.²

Vitnyédy azonban nem tudta fejéből kiverni e tervet, folyton ezzel foglalkozott, s most, a mikor ennek végrehajtására egy új, jó alkalom kínálkozott, nem akarta ezt elszalasztani. Leopold ugyanis nősült. A fogadtatás terve szerint Leopold arája, IV. Fülöp spanyol király leánya elé csekély kísérettel Schottwienig volt menendő. Vitnyédy terve tehát az volt, hogy ő utjában, még mielőtt Schottwienig jutna, meglepi a királyt s ezt Kaszavárott Trencsénben Petróczy Istvánnál foglyul tartja mindaddig „míg Leopold magát kellő biztosítás mellett nem kötelezi, hogy az országnak valamely Ausztriától távolabb eső városában tüstént és személyesen ország-

¹ Nagy Ferencz vallomása. 1670. okt. 16. Titk. lev.

² Pauler Gy. Wesselényi I. 109.

gyűlést nem tartand, a magyarság iránt ellenséges indulatu minisztereket elbocsájtja s megbünteti, a német katonaságot az országból kivezetteti s a protestansok vallási sérelmeit orvosolja.“¹

Zrinyi Péterhez fordult ekkor Vitnyédy, mert bizott benne, hogy Zrinyi nem viseltetik oly kegyelettel a király iránt, mint Wesselényi, és mivel tőle a merényletre szükséges 500 embert könnyebben megkaphatja.² Zrinyi majdnem bottal verte el Vitnyédy követét, ki ép oly makacs volt, mint gazdája. A követ nem csüggedett és elment Selley György légrádi kapitány és Nyitrai György báni lovászmesterhez, mintha Zrinyi küldte volna, és az kívánta, hogy adjanak melléje 500 lovast. A követben azonban nem biztak, s kérdést intéztek Zrinyihez, ki haragosan parancsolta meg, hogy az illetőt verjék vasra és küldjék hozzá; a követ azonban még idejében tovább állott.

Igy hiusítottatott meg Zrinyi által e merénylet, mely a menyegzőt ugyan megzavarta volna. Midőn Wesselényi minderről értesült, nagyon megharagudott Vitnyédyre úgy, hogy, ha hamarjában kezébe kapja, kész lett volna őt a Dunába dobálni. Zrinyit pedig kérte, hogy ha Vitnyédy Csáktornyára jő, ölesse őt meg, mit Zrinyi meg is ígért, de nem tett meg.³

Leopold lakodalmára, melyet, Vitnyédy kalandos terve ugyan megzavart volna,⁴ számosan jöttek föl a

¹ Horváth M. VI. 22.

² Pauler Gy. W. I. 110. P. csak 40—50 embert említ, de Szalay L. V. 108; Horváth VI. 22. 500 emberről szólnak. Valószínű, hogy P. az első merényletre szükséges számot a másodiknál említi.

³ Pauler Gy. W. I. 110. Szalay L. V. 10. és Horváth M. VI. 22. szerint Vitnyédy megöletése Nádasdyra bízott.

⁴ Wagner F. „Parum ab erat, quin dies publicae laetitiae Sacra, Caesari suprema, Provinciis feralis, Europae toti exitiabilis, paucorum immani scelere fieret; novus Maritus e suavis, quae amor texuerat, in alia longe vincula abriperetur.“ Nem nevezi meg a merény szervezőjét, de az egésznet mégis Wesselényinek tudja be, midőn róla így szól: „Et pergebat nefarii consilii permiscere Regnum, donec mors, mitior sanc,

magyar urak közül is, kik fényes diszmagyar öltözékeikkel nagyban előmozdították a bevonulás ünnepélyének fényét (decz. 5.)

Wesselényi nejével, Bory és Nagygyal, Zrinyi és Nádasdy is feljöttek, ki most először közeledett az udvar előtt a nádorhoz, mi nem kerülte ki az udvaroncok figyelmét. Nádasdy egész eddig teljesen birta az udvar bizalmát, de e tette, hogy Wesselényihez csatlakozott, ki folytonos panaszai miatt már kellemetlen vendége volt az udvarnak, reá is a gyanu árnyékát vetette.¹

Wesselényi Zrinyi által újra alkudozni kezdett Gremonvillevel, mert a pénzre égető szükség volt. Megbizta Zrinyit, hogy mondja meg a követnek, hogy a magyarok XIV. Lajos halogató eljárását bizalmatlanságnak tekintik, sőt Zrinyivel egyetemben ő maga is küldött a követnek egy iratot, melyben kifejezi, hogy a magyarok tovább már nem várhatnak s ha a francia király most nem akar háborút Ausztriával, küldjön legalább 100,000 vagy csak 60—70 ezer tallért, a többiről majd maguk fognak gondoskodni, de erre 40 nap alatt határozott választ kérnek.²

Gremonville lovag azonban nem igen bizott Wesselényiben. Mielőtt tehát vele bővebben értekeznék, megakarta kezeit kötni, hogy biztosítva legyen még az esetre is a feladástól, ha Wesselényi megunván a francia huzavonát, e szövetséggel szakítani akarna. Azt akarta, hogy Wesselényi legyen az ő kezében, ne pedig megfordítva. Így tehát a nádor és bánnak, hogy egy sajátkezüleg szerkesztett iratban adják elő neki követelésöket, hogy ő ezt királyának megküldhesse.

quam hominis facinora commeruissent, nefandum telam abruptit.“ I. 205., 206. Katona István W. ellen határozottan kimondja, hogy úgy ezen, mint egyéb magyar ügyben W. előadását csak a legnagyobb elővigyázattal kell elfogadni, mert nem megbízható. XXXIII. 667.

¹ Nádasdy írja Szenthének 1667. jan. 2. Pottendorf. Titk. lev.

² U. o.

A francia követ nem várta meg a nádor válaszát, hanem míg a nádor Bory és Nagygyal a kezökből kiadandó irat tartalmáról tanácskoztak, váratlanul egy nap késő este a nádorhoz ment.¹ A váratlan vendég azonnal hozzáfogott a dolog érdemleges tárgyalásához s előmutatta neki a Vitnyédy által szerkesztett szövetség pontjait s kérdezte: belenyugodnak-e ebbe a magyarok? készek-e felmondani a császárnak az engedelmisséget?²

Látta ebből a nádor, hogy Vitnyédy a pontokba nemcsak azokat foglalta be, melyeket mindnyájan akartak, hanem ezeken kívül még a maga véleményét is s így a megbízatás határait túllépte. Wesselényi kitérőleg felelt s kijelentette, hogy Vitnyédy mindezzel megbizva nem volt. Gremonville azonban ezzel nem elégedett meg, hanem biztatta a nádort XIV. Lajos hatalmas támogatásáról a nélkül azonban, hogy királyát lekötölte volna. Az ígéret azonban csupán csak azt mondta, legyenek készen, hogy az első alkalommal, ha Ausztria és Franciaország közt a háboru kitör, azonnal a cselekvés terére léphessenek, mi úgy látszik nincs messze s azonnal bekövetkezik, ha az angol-osztrák szövetség létre jön.

Wesselényi a francia biztató szavának engedett s kész volt azonnal leülni s egy fölterjesztést írni XIV. Lajoshoz, melyben az említett föltételek mellett megemlíti még azt is, hogy sokan a hazában a francia király őszinteségében kételkedni kezdenek s ezért óhajtandóbbnak tartják a török szövetséget. De ő, Osvald Ferdinánd — *álneveket használ felterjesztésében* — ezt megakadályozta, mert jól tudja, hogy a török segítsége az egész ország romlását vonná maga után. „Ők a többi ajánlataik mellett folyton állhatatosak; de legalább pénzzel segítse őket a király, ha magára nézve idő előttinek vélné a háboru megkezdését; s azon esetre, ha az ügy

¹ „Valószínűleg 16—19-ke közt valamely napon, mert Gremonville már 23-án ír a találkozásról.“ Pauler Gy. Wesselényi I. 112.

² U. o.

netalán rossz véget érne, eleve is biztosítsa külön mind-egyikét 50 ezer tallért érő jószág adományáról valahol a Rajna mellett.“¹ „De azon esetre is, ha tervök sikerül, már most határozza meg jutalmukat. Életüket XIV. Lajos kezébe teszik le, de készek még gyermekeiket is átadni neki kezesekül, katonáit váraikba fogadni. Kérik azonban, hogy minden maradjon titokban, mert különben Ausztria elkészül s őket megsemmisíti.“²

E levél, melyet Wesselényi és Zrinyi aláírtak, megpecsételték, erre esküt tettek, megnyugtatta Gremonvillet, de nem teljesen. Nem bizott ő Wesselényiben úgy, mint Zrinyiben s bár bizalmatlansága e levél átadása után sem tűnt el, de legalább nem tartott többé tőle.

A francia követ elérte célját, megkötötte Wesselényi kezét, a szövetségesek azonban ezzel mitsem nyertek. Nekik pénzsegélyre lett volna szükségök, de bármennyire sürgették is, ezt nem kaptak; sőt a Wesselényi iránt táplált bizalmatlanság volt egyik oka annak, hogy nem kaptak, mert Gremonville — így írta véleményes fölterjesztését királyának — attól tartott, hogy ha Wesselényi keveset kap csak okul fog szolgálni arra, hogy a pénzt magának megtartván, az ügynek árulója legyen.

Bár a francia szövetség az „interessatusoknak“ ígéretnél egyebet nem hozott, mégis ezen alkalommal az egy lépéssel előbbre haladt. Itt beszélte meg az ügyet és hozta tisztába Wesselényi Nádasdyval s mivel sehonnan sem nyertek reményt, még nagyobb szükségét érezték annak, hogy a három fő szorosabban egyesüljön egymással. 1666. decz. 19-én új hitlevelet adtak egymásnak, melyet aláírásuk, pecsétjük és esküjökkel megerősítettek. A hitlevél így hangzik: „Mi Hadadi gróf Wesselényi Ferencz Magyarország palatinusa, fogarasföldi gróf Nádasdy Ferencz ezen Magyarország bírója, és gróf Zrinyi Péter horvátországi bán, látván azt, hogy Magyarországnak s

¹ Horváth M. VI. 22. Petrovics gyűjtemény II. 2. Szalay V. Szalay V. 109.

² Petrovics. II. 5.

az magyar nemzetnek ügye s állapotja oly veszedelembé jutott légyen, hogy ha mi, kik az országnak első oszlopi vagyunk, valami szabados úton elejét nem vesszük, ezennel végső romlásra jut az ég alatt ilyen híres, nemzetes, nemes nemzetnek az ő sorsa. És jól lehet ezen mi országunknak se határiban való kisebbségét, se pedig nemzetünknek kevesbűlését, az ki annak okait tudja, senki sem csudálhatja, mert több kétszáz esztendőnél, hogy az magyar nemzet a többi keresztyén országokat oltalmazván s az ő mellét annak az egész világot elnyelni s maga hatalma alá hajtani kívánó pogányságnak pajzsul eleibe vetvén, és azzal szüntelenül mindennapi vére kihullásával, másoknak sokszori nagy távolról való nézésével, vagy veszedelmünkre való segedelmével tusakodván nyomtatott meg ennyire, hol nyilván való ellenségtől. hol per indirectum, de feltett czéllal attól is, a kitől oltalmat kellett volna venni: mind azon által, hogy ezen megmaradott kevés nemzetet a keresztyénységben és az ő nemében és az országot csak ezen szorult hatáiraiban is megtarthassuk, igen szükségesnek láttuk, elsőben is azt, hogy mi hárman hittet kötelezzük arra magunkat, hogy mind az ilyen derekas dolognak titok alatt kell maradni, s úgy folyhatnak jobban a feltett jó szándékok; assecuráljuk azért egymást mi parolánkra, annak is hitünknek, sőt lelkünk üdvösségének is elveszése alatt, hogy ezen munkálkodásunkat és köteletségünket, s a mellett föltett szándékainkat s igyekezetünket, senkinek ki nem jelentjük semmi móddal; sőt azokat is, kik ezen dologban tudósak, titokban tartjuk hasonlóképen.

Másodszor azon obligatio alatt, valamit Magyarország s nemzetünknek javára, megmaradására és előmenetelére elménkkel feltalálhatunk s az megcselekedhető lészen: azokat mind elkövetjük szorgalmasan és ha másokhoz való folyamodással kell is annak meglenni: effectuáljuk, nem látván, se remélvén ilyen utolsó romlásra jutott állapotunkban senkitől bizonyos reménységet előmenetelünkre, sőt csak ezen statusban való megmara-

dásunkra is hogy mindezekben egymás híre nélkül semmit nem cselekszünk, hanem mindenkhez egyenlő akarattal, és megegyezett elmével kezdünk, munkálkodunk végig, állandóképen. Sőt, mivel minden dolognak az ő kimenetele bizonytalan, ha ezen okokból vagy mindnyájunknak, vagy akármelyikünkkel pártját fogni s a galibából kisegíteni. Adtuk azért egymásnak kezünk írása és pecsétünk alatt kelt levelünket, hogy gyakran szemünk előtt viselvén, ezen dolognak s kötelességünknek violálásával lelkünket az örök kárhozatra ne vessük, s e világi mód szerint becsületünket megne sértsük, se el ne veszítsük!“¹

Bécsben időzésök alkalmával Wesselényinek sikerült Lobkovicz minden örködése dacára a királyhoz bejutni, kitől engedelmet nyert, hogy 1667-ik év marczius elején Beszterczén rendkívüli nádori széket tarthasson, mely alkalommal a király a kiküldött biztos által meghallgathatná és orvosolhatná az ország sérelmeit.²

Ily eredménnyel távozott Wesselényi Bécsből, utját Pozsonynak vette, hova Zrinyi és Nádasdy őt elkísérték. Zrinyi és Nádasdy nem elégedtek meg Bécsben egymásnak adott hitlevelökkel, hanem itt még egy másikat állítottak ki, melyben egymással halálukig tartó szövetségre lépnek. Hasonlókép hitlevelet cserélt ki Nádasdy Széchy Máriával. „Ezt — így irt Zrinyi, így Nádasdy — ha kíváncsi nagyobb biztonság okáért, véremmel is subscribálok, sőt arra is felelek, hogy mindenben pártját fogva, neki élek, halok, mind szerencsékben, mind szerencsétlenségben, ha valamit hallok ártására valót, róla mint igaz esküdt öcsese megintem. Ugy segéljen Isten, valamint ezeket szívből kívánom!“³

Gremonville ha nem bizott Wesselényiben, még kevésbé bizhatott Nádasdyban, kiről tudta azt, hogy az udvarral a legjobb viszonyban van, azt pedig, hogy

¹ 1666. decz. 19. Titk. lev.

² Horváth M. VI. 22.

³ Pauler Gy. W. I. 116.

az esküvő alatt Wesselényihoz való közeledése miatt bizalmatlankodni kezdtek iránta, nem vette észre. Inkább aggódott tehát, mint örült az új szövetségesnek s lelkére is kötötte Zrinyinek, hogy ne mondja el neki, mily viszonyban vannak a szövetségesek a francia kormánnyal. Gremonville azonban nem soká maradt meg tartzkodásában, Nádasdy meg már úgy is tudta a történeteket. És így történt az, hogy midőn Zrinyi Nádasdyval értekezésre szólította föl a francia követet, ez megjelent az achani korcsmában, Laxenburghoz közel, hova a találkozás kitűzve volt.

Zrinyi ekkor Nádasdynál időzött Pottendorfban, ezek tehát innen kocsin mentek az achani korcsmába, Gremonville Bécsből álruhában, mint kereskedő. (1667. jan. 14.)¹ „Gremonville híven politikájához, határozott, írásbeli nyilatkozatot kért. „Mi oka felkelésüknek? mit kívánnak királyától, mit ajánlanak neki viszontszolgálatul? mit tehetnek ők hárman?“ hozzátévé, hogy iratukat eredetiben megtartja magánál, másolatban pedig el fogja küldeni királyának. Ő minden jót vár, és reményli, hogy ha még egyszer beszélhetne Wesselényivel, őt teljesen ki fogná elégíthetni.“²

E kérdésekre azonban határozott választ nem adhattak, minthogy a múlt év deczemberi hitlevelök szerint mindent, mibe kapni fognak, először közösen megbeszélnek s csak közös megegyezés után fognak a dologhoz. Annyit azonban mondhattak, hogy ők veszendőbe indult szabadságuk védelmére s a haza épségének helyreállítására szövetkeztek.

Komolyan beszéltek azonban arról, miként lehetne a lengyel trónt, melyet János Kázmér már szívéből megunt, az ifjabb Conde Henrik Gyulának megszerezni. Már közel volt az az idő, melyben a lengyel király lelépett a trónról (1668.) Lubomirski György herczeg pedig, Lengyelország nagymarsalja, ki a francia terveknek

¹ Pauler Gy. W. I. 117.

² U. o. I. 118.

legnagyobb akadályja volt, még mindég nem volt megalázva, tehetetlenné téve, Vitnyédy ugyan válalkozott arra is, hogy a herceget élve vagy halva hatalmába keríti, de nem sikerült, mi által a francia követben azon gyanút ébresztette, hogy a furfangos ügyvéd ezzel csak pénzt akart tőle kicsikarni. Felszólította tehát Gremonville a két grófot, „nem tehetnének-e ők valamit Lubomirski megöletésére: mire ők nemmel feleltek; abban csak a nádor tudna tenni valamit.“¹

Zrinyi és Nádasdy Pottendorfban újra tanácskozásuk tárgyává tévők a francia szövetséget. Tanakodtak, irjanak-e Gremonvillenek s hogy mit? Irtak végre, de csak általánosságban a személyek megnevezése nélkül s iratuk inkább kérdéseket, mint feltételeket foglalt magában. Bizhatnak-e a francia király segélyében, micsoda feltételek alatt; Lengyelország ügyével elválhatlanul összeköti-e a magyar ügyeket; mikép adna és mily mértékben a magyaroknak segélyt? Irtak Wesselényinek is, jönné fel ő maga is tanácskozás végett, vagy küldjön egy megbízható embert a szövetség feltételeivel, mi a francia követ kétségeit eloszlatná, kivel jó volna az ügyet tisztázni még a beszterczei gyűlés előtt, hogy akkorra már pénzők is legyen.²

Lubomirskira nézve Zrinyinek az volt véleménye, hogy a nádor által kerestesse föl s puhatolja ki szándékát, akar-e király lenni? Ha nem, talán megnyerhető volna a szövetségnek, a francia tervnek, s ekkor tőle hitlevelet lehetne venni, ellenkező esetben megbízható emberek által el lehetne tétetni láb alól.³

Gremonville azt felelte e levélre, hogy a magyar urak küldjék meg neki feltételeiket s ő azokra kielégítő választ fog adni. De kérte egyszersmind őket, tudósítsák

¹ Nádasdy vallomása Pauler Gy.-nál I. 119.

² U. o.

³ A titkos levéltárban e tervet Nádasdy kezeirásával leírva találjuk; német fordítása mellett egy jegyzékben azt olvassuk, hogy ez Zrinyi véleménye.

Vitnyédyről s tegyenek valamit Lubomirskit illetőleg.¹ Wesselényi azonban ingadozott s nem tudta magát elhatározni, vajjon megküldje-e a francia követnek a szövetség-levelet. Kezdett kételkedni a francia ígéretnek megbízhatóságában s csak úgy találomra nem akart oly nagy horderejű okmányt kezeiből kibocsájtani. De ingatagsága Gremonville követeléseivel szemben a legnagyobb zavarba hozta Nádasdyt, ki Zrinyi távozása folytán egymaga folytatta az alkudozásokat.

A francia szövetség létrehozását első sorban az sürgette, hogy az „interessatusoknak“ nem volt pénzök, mi nélkül pedig oly dologba kezdeni nem lehetett, mely egy egész országot érintett. Wesselényi és Zrinyinek nem volt, így tehát, ha akartak is, nem adhattak; a harmadik, Nádasdy a magyar Croezus pedig csak tervekkel szolgált a szövetségnek a helyett, hogy a szükséges összeggel elősegítette volna az ügyet. És kétségtelen, hogy ha a szövetségeseeknek van pénzök, magok részére megszerezhatték volna a török pártfogást s Magyarország szenvedéseinek véget lehetett volna vetni; míg Nádasdy szűkmarkúsága az ő és társainak bukását eredményezte. Ha nem tudnánk a történelemből példákat fölhozni, melyek azt bizonyítják, hogy ugyancsak a török pártfogása mellett hazánk alkotmánya biztosítva lett, a megmaradt részekkel pedig a kormány emberségesebben bánt, alkotmányellenes törekvéseit, legalább egy időre, félretette; akkor Nádasdy szűkmarkúsága fölött hozandó ítéletünkben tartózkodóbbaknak kellene lennünk. De akkor, a midőn a multból merített példák után azt mondhatjuk, hogy erélyes és hazáját szerető vezér kezében a török-pártfogás csak használhatott volna hazánknak, akkor ítéletünk kimondásában, mely Nádasdyt elítéli, misem tartóztathat bennünket vissza.

Wesselényi tett lépéseket a magyar-lengyel szövetség érdekében is, de ez egy pár levélváltáson kívül mitsem eredményezett.

¹ Titk. lev.

Lubomirskit illetőleg Nagy Ferencz, ki a lengyel-magyar szövetség létrehozásán fáradozott, Ruby Jánost ajánlotta Wesselényinek a nagymarsall meggyilkolására.¹ A nádor azonban nemhogy nem adta beleegyezését, de ezt egyenesen megtiltotta, míg végre Lubomirski hirtelen halála e kérdést végkép megoldotta.²

Lubomirski halála, ki a királynak is hatalmas ellenfele volt, sok mindenféle beszédre adott okot;³ gutaütés folytán beállott halálát azonban első sorban Vitnyédy ösztönzésére az „interessatusok“ akarták kizsákmányolni. Vitnyédy és maga Wesselényi is el akarták hitetni Gremonvillevel, hogy a nagymarsallt megmérgezték, de a francia követ utána járt a dolognak és a halál tulajdonképi okát megtudta, minek az lett a legrosszabb következménye, eltekintve attól, hogy a szövetségesek pénzt nem kaptak, hogy a francia követ még kevesebb bizalommal viseltetett Wesselényi és így a magyar szövetségesek iránt.⁴

A külviszonyok kedvezőtlen volta Wesselényi bizalmát kezdte megrontani. Belátta, hogy a francia király a magyarokat csak akkor és addig segítené, ha neki szüksége volna ezekre s mindaz, mit eddig tőle nyertek, nem egyéb biztatásnál, a mely még csak erkölcsi támogatást sem nyújtott a szövetségnek. Törökországból sem kapott hirt, Erdély követei is csak gyéren jöttek. Ily leverő körülmények közt a trencsényi találkozás sem hozhatott valami jó eredményt, mely alkalommal összejötteknek mi biztatót sem lehetett mondani.

A trencsényi tanácskozásra „Nagy Ferencz — Wesselényi parancsa folytán — január hó vége felé, Pál fordulása táján, a dunáninneni megyék néhány főemberét hívta, némely magánügyek ürügye alatt.“⁵

¹ Nagy Ferencz lőcsei vallomása. 1670. szept. 14.

² 1667. jan 31.

³ Theatrum Európeum X. 529.

⁴ Nádasdy I. vall. Titk. lev.

⁵ Pauler Gy. Wesselényi I. 122.

Nagy Ferencz mihelyt a magánügyeket elvégezte velök, azonnal előadta, hogy őket a nádor parancsa folytán hívta össze a végett, mi módon lehetne a hazát a török becsapásaitól és a romlást előidéző védő hadseregtől megmenteni. De hogy velök egész nyíltan tanácskozassék, szükségesnek látja, ha egymást esküvel biztosítják az iránt, hogy a hallottakat elmondani nem fogják. Már ez indítvány visszatetszést szült, sokan tartottak attól, hogy e tanácskozás a kormány ellen irányul, minek gondolata is már félelemmel töltötte el őket. Beszéltek, az ily dolog veszélyes voltáról, a csehek sorsáról, mire Nagy Ferencz sietett megjegyezni, hogy gondolatában sincs őket az ország és törvényei ellen való cselekvésre biztatni, mire letették esküjüket. Csakhogy most meg Nagy Ferencz nem hozhatott fel oly dolgot, mi érdemes lett volna a titoktartásra. Abban állapodtak tehát meg, hogy Nagy Ferenczet és Hidvéghyt a nádorhoz fogják követségben küldeni, hogy kérjék fel őt közbenjárásra a császárnál, nehogy a török igájába kerüljenek.¹

De mit lehetett várni a követségtől? Hisz Magyarország nádora alig juthatott mult év december havában a koronás királyhoz, hogy tőle engedélyt kérjen nádori szék tartására.

A felvidéket folyton zavargásban tartotta Báthory Zsófia térítési buzgalma, melyben nem igen tartotta szem előtt a korlátokat. E visszaéléseket a megyei gyűlések elítélték, ezekért Bathory Zsófiára birságot vetettek ki; de ezt nem hajthatták be, mert ő ellenszegült, az országgyűlésre hivatkozott, a melynek tartására a kormány nem volt hajlandó, azonban megparancsolta gr. Csáky Ferencz felvidéki főkapitánynak, hogy a megyék ítéletének végrehajtását még fegyveres erővel is megakadályozza.

A vallási viszályok lecsillapítása egyedül a nádort illeti, ki hivatalánál fogva a nemzet közbenjárója a

¹ Sándor István vall. Kam. lev.

királynál, és a a nemzetet képviseli a koronával szemben. E viszályok lecsillapítása czéljából az ország legtekintélyesebb egyházi és világi urait Pozsonyba hívta össze, hogy ott a teendők fölött tanácskozzanak. A legkülönbözőbb vélemények merültek itt fel, melyekre a nádor kijelentette: „akár van az eretnekeknek gyökeres joguk, akár nincs; minthogy a király birtokuk megtartását esküvel ígérte, ígéretét meg kell tartania.“¹

Határoztatott végre, hogy a nádor a beszterczebányai gyűlés után hívja össze a panaszos feleket s legyen rajta, hogy barátságos uton egyességre jussanak; ha azonban ez nem sikerülne s ennek elodázása veszélyes lenne a haza, a király vagy a Rákoczy-házra, adja vissza compromissum útján a plébániai jövedelmeket.²

Megbotránkozását fejezte ki a gyűlés még Pethő Zsigmond felvidéki alkapitány eljárása fölött, ki Wesselényi ellen az udvarnál árulkodott. Bár a gyűlés nem hiszi, hogy az ily aljas feladások Bécsben hitelre talál-
nak, mégis óhajtja, hogy Pethő példa végett megbüntettessék.³

E támogatás azonban nem sokat használt Wesselényinek, kire már úgyis neheztelt az udvar örökös panaszai miatt. Szóval ugyan mondták, hogy teljes bizalommal viseltetnek iránta, de tettel ellenkezőt bizonyítottak.

Mindez annyira hatott a nádorra, hogy ő kész lett volna kolostorba vonulni, s ott várni be a haza fölött tornyosuló viharok lezajlását, környezetének azonban mégis sikerült őt erről lebeszélni.⁴

Schonnan sem várhattak szabadulást a szövetségesek. A külügyek nem kedveztek a nemzet felszabadítási harcának; a hazát pártokra osztotta a vallási viszály; pénzök pedig nem volt, mivel új helyzetet

¹ Pauler Gy. Wesselényi I. 127.

² Kam. levéltár.

³ U. o.

⁴ Pauler Gy. Wesselényi I. 129.

teremthettek volna, mi ügyüknek kedvező lenne. Ily körülmények között nyílt meg a beszercezbányai nádori gyűlés, melyre számosan jelentek meg.

Jelen voltak: Szelepcsényi György érsek-primás, Wesselényi Ferencz nádor, Nádasdy Ferencz országbíró, Zrinyi Péter bán, Eszterházy Pál, Szathmáry királyi személynök és sokan mások az előkelők és nemesek közül.¹ E gyűlésen jelen volt gróf Rothal is, mint királyi kiküldött, hogy Zrinyivel egyetemben hallgassák meg a panaszokat s azok orvoslását tanácsukkal előmozdítsák.

A 13 vármegye és még más követek csak vonakodva jelentek meg e gyűlésen, a melyen Rothal elnököl, ki ugyan a császári tanácsosok között legjobban ismerte a magyar ügyeket és a magyarok iránt legtöbb jó hajlandóságot mutatott.

A magán gyülekezetekben azonban heves jelenetek fordultak elő. Azokon kívül, kik a beavatottak közül valók voltak, e gyűlésen megjelentek a 13 vármegye követei, képviselői és ezek közt az, ki gazdagságra nézve köztök első volt, ki a lefoglalt prot. egyházi javak visszaadása folytán népszerű is lett: Rákóczy Ferencz.² Rákóczy Ferencz, választott erdélyi fejedelem, most avattatott be először a szövetség titkaiba; a megyei nemesség főbbjeinek pedig tudtára adatott és megígértette, hogy sérelmeik orvosoltatni fognak, ha az urak tervök végrehajtásában számolhatnak a közép és kisebb nemesség bizalmára és hazafiui készségére.

Mindannyian megnyugodtak abban, hogy a megkezdett ösvényen tovább kell haladni, csak az képezhetne kérdés tárgyát, mily eszközökkel és mikor lehetne czélt

¹ „Convenerunt de more archiepiscopus Szeleptsenius, palatinus Veselenius, iudex curiae Franciscus Nadasdius, banus Petrus Zrinius, Paulus Eszterhazius, personalis Szatmari alique quamplurimi, cum proceres, tum nobiles, seu ambigua iura disceptaturi, sen iudices iudiciumque consiliorum.” Corneli. Fragm. 16. Katona XXXIII. 685.

² Szalay V. 110.

érni? Erre nézve négy vélemény hozatott föl,¹ melyek közül legenyhébb és legmérsékeltebb volt a nádoré. Wesselényi indítványozta, hogy egy ünnepélyes követség által kérjék föl a királyt, hogy az idegen zsoldosokat vezesse ki az országból, a haza védelmét bizza a magyarokra; a magyar ügyeket ne a nemzet ellenségei által tárgyaltassa, hanem, mint királyi esküjében ígérte, kizárólag magyarok által; és végre az ország százados alkotmánya és törvényei szerint országoljon. Ha pedig a király ezen kérésre nem hajolna, akkor döntsön közöttök a fegyver, mi végre az erdélyiek és a török segítségét előre kérjék ki.²

Zrinyi véleménye az volt, hogy Magyarország alkotmányának teljes épségben tartásával csatoltassék a német birodalomhoz, minek folytán alaposan várni lehetne, hogy a német birodalom Magyarországot mind a török ellen, mind királyának önkénye ellen meg fogja védeni.³

E vélemény azonban semmiképen sem tetszett a többségnek, mert így az ország két császár közé kerül-vén, előbb utóbb vesznie kell. Szükséges tehát, hogy a hatalmasabbhoz csatlakozzék. A mohácsi vész óta, vagy másfél századon át eléggé tapasztalhatták a magyarok, mi vár reájok, ha két császár közt a viszály almáját képezi országuk. Az ország határa mindég szűkebb és szűkebb lett s hazájok, a melynek azelőtt két tenger vetett határt, most a Kárpátok lánczának keskeny vonalára törpült. Ez is el fog veszni minden bizonynyal, ha a vasvári békekötésnek még egy hasonlója fog véget vetni a háborúnak, s a magyar, kinek Magyarországon kívül nincs hazája, nincs hajléka, kénytelen lesz vagy faluról falura koldulni kenyerét Németországban, vagy rabul művelnie a török járma alatt ősi örökségét.⁴ Ez

¹ Katona XXXIII. 687. Horváth M. 3-at említ. VI. 23.

² Katona XXXIII. 687. Horváth M. VI. 24.

³ Katona XXXIII. 688. Horváth M. VI. 24.

⁴ „Hungaris aliam extra Hungariam non superesse Hungariam, nullum forum tectumque, igitur vicatim obire Germaniam, et stipe corrogata,

ellen csak egy mentség van, folyamodjanak a törökhöz, kitől erre annyiszor és oly kedvező föltételek alatt ösztönöztettek. Igaz, hogy ez által Ausztria elveszti paizsát, a törököt misem tartja vissza, hogy országait védelmezze; de a keresztényi kötelesség nem terjed ki annyira, hogy önvesztével védelmezzen másokat.¹

A negyedik vélemény végre azt mondta, egyesítsék a német birodalom, Magyarország- és Erdély fegyvereseit s ezekkel viseljenek hadat a mohamedánok ellen.² Ez a vélemény azonban hallva született.

A harmadik vélemény fogadtatott el, melynek értelmében az „interessatusok“ magokat és az országot a törökök pártfogásába ajánlják. E véleményt elfogadták: Wesselényi, Nádasdy, Zrinyi és Rákóczy a nemesség nagyobb részével. „Az összeesküvés fejévé Wesselényi, cancellárává Nádasdy, titkárává Boér Ferencz választott meg. Hadvezérré Zrinyi Horvátországban, a Tiszánál Rákóczy neveztetett ki.“³

Az összeesküves tehát szerveztetett; addig azonban, míg ennek ideje elérkezik, mindenki titoktartásra esküdött.

A szövetségesek többségét e tervtől nem tartotta vissza Balló második sikertelen vállalata sem. Ő ugyanis két hónapig hasztalan várt Konstantinápolyban Köprili Ahmed nagyvezérre, ki már előbb indult Kandia ellen. IV. Mohamed szultánnál hasztalan próbált volna szerencsét, mert ez a vadászaton kívül semmire sem gondolt s a birodalom tulajdonképi feje, ügyeinek vezetője Köprili Ahmed volt. E titkot levélre bizni pedig nem lehetett, mert nem voltak bizonyosak abban, kinek kezébe kerül. Ezen uton Panajotti tolmács is megtudhatta volna, s

sese sustentare necesse habebunt; aut in patria ad colendos commodo barbarorum avitos agros retinebuntur pro mancipiis. Katona XXXIII. 869.

¹ U. o. XXXIII. 690.

² U. o.

³ Corneli Fragm. II. 42.

általa a bécsi udvar, miként később valóban általa tudta is meg.

Ballónak ugyan utasításul adatott, hogy a nagyvezért, bárhol van is az, keresse föl, és mégis Konstantinápolyból visszatért a nélkül, hogy a nagyvezérrel találkozott volna. Mi lehetett ennek az oka, följegyezve nem találjuk; de a legnagyobb valószínűséggel azt állíthatjuk, hogy Balló azért nem ment a nagyvezér után, mert nem volt pénze.

Balló tehát mitsem végezve 1667. jan. 27-én hazafelé indult némi reménynyel, a mi azonban nem állott egyébből, minthogy a törökök tudnak valamit a magyar-francia egyezkedésről „és abból, hogy e hódító, hirtelen nemzet késedelmeskedik a magyarok segítségére lenni, nem épen kedvező következtetéseket vonnak a magyar barátság értékére nézve.”¹ Hiu remények voltak ezek, melyeket csak az erős akarat, a hazán segíteni, keltett és táplált.

Apaffy kész volt márcziusban ismét leküldeni Ballót azon utasítással, hogy igyekezzék Köprilihez jutni. Ha pedig ez lehetetlen volna, akkor Apaffy nevében kezdje meg a tárgyalást a nagyvezér helytartójával. A 40.000 tallér elmaradását pedig mentse Wesselényi betegségével, de határozott ígéretet tegyen, hogy mire a porta védelméről biztosítja Magyarországot, akkorra meglesz.

Mindezen határozatok és a gyűlés elkerülte a jelenlévő Rothal figyelmét, ki Zrinyivel egyetemben a béke helyreállítására küldetett ki a kormánytól. A követek ugyanis vele nem is tanácskoztak, mert benne, mint külföldiben, a magyar ügyek tárgyalására a király képviselőjét látni nem akarták.² Szelepcsényi sem vett részt a titkos gyűlekezeten; a királyhoz intézendő feliratot azonban ő is aláírta, melyben sérelmeiket számlálták föl és kérték a királyt, hirdessen ezek orvoslására ország-

¹ Pauler Gy. Wesselényi. 133.

² Szalay. V. 110.

gyűlést, melynek már oly rég letelt az ideje.¹ Ez iratot letették a nádor kezébe a király elé terjesztés végett.

A szervezésben már Wesselényi nem nagy részt vett. Betegsége akadályozta őt a nyilvános szereplésben s hogy halálát közeledni érzé, megtette végrendelezését. Szakmárdi János királyi személynök előtt márcz. 16-án megerősíté végrendeletét, melyet már a megelőző évben a turóczi konvent küldöttei előtt tön.²

1667. márczius 28-án Beszterczebányához közel fekvő Lipcsén utolérte a halál. Holttestét ápril 18-án vitték Murányba, hol 22-én temettetett el.³ Halálával a szövetséget pótolhatlan veszteség érte. Az ügy, melynek ő első bajnoka volt, vele elvesztette nemzeti jellegét s utódai kezében mindinkább magánügygyé törpült. Szellemi tehetségére ugyan nem hasonlítható sem Zrinyi Miklós, sem Lippay Györgyhöz, de szerette hazáját úgy, miként e kettő s vitéz és ildomos volt. Ő volt az összekötő kapocs, a szövetségnek legnemesebb képviselője és halálával kidőlt a magyarság harmadik oszlopa, melynek elseje Zrinyi Miklós, a második Lippay György volt.

Állítják, hogy Wesselényi halála óráját közeledni érezvén, mindent fel akart fedezni a császárnak.⁴ Ez azonban csak Nádasdy második vallomásában birja alapját, ki ekkor az egész ügyet ártatlannak akarta feltüntetni és az egészet két asszony nagyravágásának betudni: Széchy Mária és Frangepán Annának. Ez állításra azonban már Frey állami közbíró megjegyezte, hogy: „plus quam ridiculum, quasi vero vir prudens et generosus, maxime vero S. C. Majestatis intimus

¹ Horváth M. VI. 25.

² Pauler Gy. Wesselényi. I. 135.

³ Pauler Gy. Wesselényi I. 136. Petthó IV. 27.

⁴ „Veselenium, beneficiorum, quae Austriaci principes in eum contulissent, memorem, voluisse, propinqua morte, recentem adhucdum conspirationem retere, plures memorant; verum coniugem, Annam Mariam Szetsiam, non modo machinationum consciam, sed participem, precibus rationibusque, ut taceat, exoravisse.“ Corneli. Fragm. II. 42.

consiliarius per foeminam facile seduci queat aut debeat.”¹ Nem lehet elhinni, hogy Wesselényi végnapjaiban beállott csüggedés sulya alatt ezen lépésre határozta volna magát, mert hisz ő tudta legjobban, mint Magyarország nádora, mily keveset várhat a nemzet a kormánytól; de különben is mitsem tudott a töröksövetség eredményéről. Mindez csak azt bizonyítja, mit különben a beszterczebányai gyűlésen tett indítványából is tudunk, hogy ő nem volt kiengesztelhetetlen ellensége az Osztrákháznak

¹ Vádlevél a titk. lev.

ZRINYI III. PÉTER BUKÁSÁIG.

1670. ápr. 18.

Wesselényi halála után csapás után csapás érte az „interessatusokat,” mihez járult még az is, hogy egymással meghasonolva, más és más irányban kezdenek működni. Wesselényi volt az, kit állása a vezérszerepre kijelelt s önzetlenségénél fogva erre alkalmas is volt, míg most, mikor a nádori szék betöltve nem volt, az egész szövetség elvesztette fejét, fő intézőjét, ki a közbizalmat is birta.

Nádasdy, ki csak most, hogy a szövetségesekhez csatlakozott, tudta elfeledtetni kortársaival viselt dolgait, vágyódott a nádorság után és hitte, hogy ha ez állást elnyeri, lesz elég hatalma és tehetsége a királylyal a nemzetet kibékíteni. Zrinyi Péter, ki második feje volt a szövetségnek, ő is felakarta használni a helyzetet és jutalmat várt, bár ez nem volt az ország nyugoti részének fejedelemsége, miként azt némelyek állítják.¹ Nem

¹ Horváth Mihály VI. 25. azt mondja, hogy Zrinyi a lázadást arra akarta felhasználni, hogy magát török segélylyel Magyarország déli

is lehet ezt föltenni Zrinyiről, ki a török szövetségbe is csak a beszterczebányai többség akaratára, de nem szívesen egyezett bele. Családjának története, hagyományos meggyőződése a családnak, mely a haza egyedüli és legnagyobb ellenségének a törököt vallotta; ő, ki egyedüli hivatásának a török elleni harczot tekintette, nem engedték neki meg, hogy a török szövetségét igénybe vegye, habár ez emelkedését mozdította volna is elő. Még akkor sem csatlakozott őszintén a törökhöz, mikor saját megmentése ezt neki előírta volna. Ki így gondolkodik, így tesz, arról nem lehet föltenni, hogy a török segélyre támaszkodva fejedelemségről álmodozzék.

Wesselényi halálával megürült nádori széket a kormány betölteni hogy nem akarja, mutatja ezt azon eljárása, melynek értelmében Leopold Szelepcsényit és Nádasdyt 1667. ápr. 30. királyi helytartónak nevezte ki.¹ Nádasdy azonban keveset törődött ez eljárással, mely az alkotmány tekintetbe nem vételét bizonyította; mert ő ezen állását csak ideiglenesnek tekintette, mely után a nádorság következik. Erre már birta a szövetségesekhez való csatlakozása folytán a nemzet bizalmát, s most csak arra törekedett, hogy az udvarét is megnyerje. „Ez utóbbi célból szokott fogásához nyult, és árulkodással bizonyítgatván hűségét, törekedett magáról minden gyanút elhárítani, mert tartott attól, hogy Gremonville netalán kiszalaszthatna valamit, mi ártalmára lehetne.”²

Alig mult el a beszterczebányai gyűlés és hoztak az „interessatusok“ határozatokat, Nádasdy, a királyi helytartó, már is tett elég világos célzásokat Gonzaga, a haditanács elnöke előtt Wesselényi terveiről, a magyarországi összeesküvésről; később Laxenburgban és Bécsben Leopold előtt említette, hogy a felvidék rosztban töri a fejét, a törökkel leveleznek. Megbizásából Szenthe Bálint

és nyugati, vejét Rákóczyt pedig a keleti részek és Erdély fejedmévé tegye. Szalay V. III.

¹ Horváth M. VI. 26.

² Pauler Gy. Wesselényi I. 138.

tett kimerítő jelentést előszóval a császárnak Laxenburgban, május havában.¹ Ezzel azt akarta elérni, hogy a kormány országgyűlést hívjon össze, melynek nagyon természetesen első dolga lett volna a megürült nádori széket betölteni. Ezen szolgálatainál fogva, hivatalos állása, utolsó kineveztetése helytartóvá és a közbizalom folytán az ő ítélete szerint más nem lett volna megválasztható, mint ő. E célja elérésében támaszkodhatott Zrinyire és Széchy Máriaára, kikkel megegyezett, hogy egymást segíteni fogják, mi bizonynyal ekkor bizonyult volna be először.

E hírek azonban, melyeket Nádasdy közölt a kormányval, nem birták ezt arra, hogy országgyűlést hívjon össze és a nádori széket betöltse. A nádori szék, bár ennek hatalomköre sokfélekép meg volt csonkítva, még mindég birt oly jogkörrel, mely hatalmas gátlója lehetett a korlátlan hatalomra törekvő bécsi kormányval. Ily híreket a kormány különben is kapott már a vasvári békekötés után, azoknak sem volt eredménye, ezektől sem tartott.

A bizalmatlanság egymás iránt egyeseken is erőt kezdett venni. Nádasdy a szövetség éllére akart állani, hogy ez által előmenetelében segítsék, de tapasztalnia kellett, „hogy Erdélyből jönnek mennek az emberek s ő még sem tud semmit arról, mit végez az ujra kiment Balló Törökországban? Igaz, hogy még Apaffy sem tudott még úgy május végén, junius elején, de Nádasdy azt el nem hitte. Félt, hogy a mozgalom protestáns mozgalommá fajul és akkor tudta, nem lesz jó dolga a katholikusoknak.“² Bizalmatlan volt Zrinyi iránt, kiről

¹ Nádasdy IV. vallomása. Ugyanezt mondja Donnellan Nádasdy érdekében beadott emlékiratában, 1669-ben: „fecit (t. i. Nádasdy) enim sequentia 1. Significavit S. M. tredecim Comitatus Superioris Hungariae esse male intentionatos, tractare multa nociva, correspondere cum Turcis, idque significavit bis Laxenburgi et semel Viennae; 2. Idem curavit significare per Valentinum Czente, suum protonotarium.“ Titk. lev.

² Pauler Gy. Wessselényi. I. 144.

Nagy Ferencz előtt e szavakat mondotta: „Zrinyi urammá akar válni, abból semmisem lesz.“¹

Bory Mihály Wesselényi halála után csatlakozott Nádasdyhoz s ennek a nádorság elnyerésében segédkezet is nyújtott;² „majd azonban felülkerekedett bizalmatlansága a hitetlen ember iránt, ki sokkal inkább hasonlított hozzá, sem hogy benne biznia lehetett volna.“³ Ép így gondolkozott Nagy Ferencz is.⁴

Jól tudta ezt Nádasdy, kinek cselekvésében Wesselényi halála képezte a forduló pontot, és épen azért, hogy mindent tudjon, Szenthe Bálintot kémül küldé a tőle idegenkedő szövetségesek közé, kinevezvén őt országbírói ítélő mesterré, kinek székhelye Eperjes volt. Szenthe előmenetelét Nádasdytól várta, engedelmeskedett tehát neki; de mégis megjegyzé, nem lesz-e veszedelmes mélyebben bele bocsájtkozni ezen összeesküvésbe, melyre a császár figyelmét épen ők hívták föl? „Nekünk folytatnunk kell a dolgot az interessatusokkal, mondá Nádasdy, még pedig két okból: először, hogy rájuk vigyázhassunk, nehogy valami meggondolatlanságot kövessenek el, és a felség boszuját kihívják, az országot tönkre tegyék. Másodszor, hogy velük összeköttetésben maradván, tetteikről az udvart értesíthessük, és így mind az udvarnak, mind a megyéknek kedvébe járván, a nádorság dolgában mindkét tényezőre számíthassunk.“⁵

Szenhének ezen vallomása, melyet maga Nádasdy is megerősít,⁶ egész határozottan leírja Nádasdy eljárását, úgy, hogy ez iránt kétséget sem lehet támasztani. Wesselényi haláláig csatlakozott az „interessatusokhoz“ azért,

¹ Nagy Ferencz vall. Titk. lev.

² Szalay V. 112,

³ Pauler Gy. Wesselényi. I. 141.

⁴ U. o. I. 143.

⁵ Szenthe vallomása a prim. lev.

⁶ IV. vallomásban: „Recordari clementer suam Mt. quae ego post eundem conventum Novizolii ante primum abitum meum in superiorem Hungariam de factiositatibus nonnullorum Laxenburgi humillime revelaverim.“ Prim. lev.

hogy elvesztett népszerűségét visszaszerezze; Wesselényi halála után, mely forduló pontját képezi magaviseletének a szövetségesekkel szemben, csak egy czélja volt, ezek vállain a nádorságig jutni.

Ha mentségére maradt valami, csak ez egy: a nagyravágyás vakká tette, elvette eszét és nem tudta, mit művel. Csakis így lehet megérteni eljárását, mely homlokegyenest ellenkezik adott szava, kezeirása és esküjével, és reá sajnálattal vegyest kárhoztató ítélet bélyegét süti.

Zrinyi Wesselényi halála után újra kedvencz tervét karolta föl: a keresztény nyugat segélyével akarta hazáját fölszabadítani nemcsak az osztrák kormány, hanem a török hatalom alól is. Házi gondjai közepette is folyton a hazára gondolt s nemzete érdekében semmiféle fáradtságtól sem ijedt vissza.

Miklós árvájának, Ádámnak gyámja lett és egyik gondnoka. 1665. decz. 15-én Zrinyi Péter és Löbl Zsófia közt kötött egyesség értelmében átvette az összes Zrinyi-féle jószágoknak azon részét, melyet 1649-ben Miklóssal kötött csereszerződés értelmében birt. Miklós halálával a szerződés is megszűnt, e birtok tehát Péter tulajdonába ment át; de öcscsétől, Ádámtól ugyancsak az 1665-ik évi szerződés értelmében a tengermelléket is átvette, melyért évi 5000 forint haszonbért fizetett.¹

Ádám birtokát Miklós özvegye, Löbl Zsófia kezelte, mi sok surlodásra adott okot. Péter hirtelen, fellobbanó természetű volt, ki nem tűrte Löbl Zsófia beavatkozását a katonai ügyekbe, melyek kizárólag hozzá tartoztak; majd elfoglalt oly javakat, melyeket az özvegy magáénak vallott; az özvegy grófné pedig mindenben jogsértést látott, jogaira pedig nagyon féltékeny volt; azon kívül nyakas természetű, érzelemre nézve pedig inkább volt német, mint magyar. Ehhez járult, hogy Péter neje, Frangepán Katalin is folyton viszályban volt az özvegy-

¹ Horvátországi orsz. lev. Pauler Gy. után I. 145.

gyel, minden egyesség, békítés csak nyugpont volt, a mely után újból kezdtek. Mindez „Zrinyi Péterre nézve oly nyomasztóvá vált, hogy később, életének legválságosabb pillanatában, az országos gondok közt is e kellemetlenségek jutottak eszébe, és azok orvoslását sürgeté, midőn hire, neve, élete, családjának boldogsága, az ország üdve koczán forgott.“¹

Mindezen viszontagságok közepette is, melyek ketség kívül nyomasztólag hatottak működésére, folytonos összeköttetésben, maradt Gremonvillevel, míg Nádasdy csak a leveleket küldte el Zrinyinek, a melyeket Gremonville Nádasdy czime alatt Zrinyinek irt.

Zrinyi maga nem csüggedt, másokat is meg akart óvni ettől. Biztatta az interessatusokat kitartásra és egyetértésre. De úgy látszik, rajta is erőt vett Gremonville bizalmatlansága Nádasdy iránt, kit, bár a franczia követtel váltott levelezést ismerte, különösen serkentett, hogy: „vegye szívére az ország sorsát; munkálkodjék, míg él, hogy gyermekének jó emlékezetet hagyhasson magáról.“²

Gremonville soha sem bizott Nádasdyban, nem szövetséglevele, nem esküjében. Ő volt talán az egyedüli, kinek éles tekintete Nádasdy lelkébe pillantott, látta kétkulacsosságát, és meg volt győződve, hogy Nádasdy, mihelyt nádorrá lesz, megszűnt az interessatusok társa lenni. Nem is óhajtotta, hogy Nádasdy czélt érjen, mint Zrinyi és mások a szövetségből, sőt jobbnak látta, ha ettől elűttetik. Hogy azonban Nádasdy ezt ne is gyaníthassa, nem hagyta ki őt, sőt fölhasználta, a mire csak fölhasználható volt.

Gremonville Nádasdy és Zrinyinek találkát adott Hochau és Minkendorf között elterülő kis erdőben, hova Nádasdyval még Baranyai Kiss Mihály és veje, gróf Draskovich János is elment. Az erdőben azonban csak

¹ Pauler Gy. Wesselényi. I. 145.

² Ruzsinszky Gásp. vall. Kam. lev.

a francia követ, Nádasdy és Zrinyi tanácskoztak körülbelül 2—3 óra hosszáig.

Mi okozta Gremonville e kezdeményező lépését? Ugyanekkor rontott ugyanis XIV. Lajos Belgiumra, hogy azt, mint neje örökségét elfoglalja. IV. Fülöp halála után a kiskoru II. Károly foglalta el a spanyol trónt, mely alkalommal a kitűnő jogász Ducange által szerkesztett iratban igényt emelt a spanyol Németalföldre, mint neje örökségére. Jogi alapját követelésének a Brabantban divó örökösödési rend (devolution-jog) képezte, melynél fogva az első házasságból született leánygyermek elsőbbségi joggal bír a második házasságból származott gyermekek felett; továbbá hogy egy spanyol hercegnő nem mondhat le örökösödési igényéről, vagy ha lemondott, miként XIV-ik Lajos neje, ez nem kötelező. Nagyon jól tudta ezt XIV-ik Lajos s hódítás vágyát ily törvényes mezbe öltöztette. Mivel azonban valószínű volt, hogy a háboruban Leopold rokonának védelmére fog kelni, szükséges volt, hogy a magyarokat háboru esetére magának megszerezze s őket ura tetleges támogatásáról biztosítsa. Ezért hívta őket Gremonville tanácskozásra.

Zrinyi szeptember havában egy új szövetségest szerzett a magyar ügynek, gróf Tattenbach Erasmust, a dúsgazdag stajer főurat, „ki Szileziában, a német birodalomban, a Harzhegységben és kivált déli Styriában, közel a horvát-tót határszélekhez nagy jószágokkal birt, és a stájer helytartótanácsban helyet foglalt.”¹ Tattenbach gyakran találkozott Zrinyivel, ki midőn látta, hogy részvételt van a magyarok sorsa iránt, meghívta őt Csáktornyára. Itt poharazás közben még jobban megbarátkozott Zrinyivel, kit különösen tisztelt, mint korának legvitézebb emberét. Zrinyi őt akkor, mikor látta, hogy benne megbízhat, értesítette a magyarországi dolgokról, melynek sikerét a francia király jóakarata biztosítja.

¹ Pauler. Gy. Wesselényi. I. 147.

Tattenbach beállott a szövetségbe s szep. 9-én hitlevelet adott, melyben kötelezi magát, hogy „híve lesz, titkait senkinek el nem mondja, dolgait előmozdítja, őt soha el nem hagyja, Isten őt úgy segítse, a mint ez ígéretet megtartja.“¹ Tattenbachnak a hitlevél megírása előtt voltak ugyan aggodalmai és komoly megfontolást ajánlott;² de Zrinyi könyvedén megnyugtatta. „Ne aggódjék! Lesz pénz, a mennyi kell, lesz minden; nem is lesz ott Zrinyi maga, lesznek ottan mások is.“³ Zrinyi nem a cillei grófságot ígérte Tattenbachnak, ha a szövetségbe lép, mint ezt Wagner F. után történetíróink közül némelyek átvették,⁴ sem aggodalmait ezen ígérettel nem oszlatta el. Sőt ellenkezőleg a birtokot Zrinyi a maga számára kérte a kibékülés jutalmául, miként ez Zrinyi II-ik vallomásából kitűnik.⁵

Mig Zrinyi ily nagy bizalommal eltelve a francia királytól várta hazája felszabadítását, a szövetségesek azon része, kik a törökben biztak, Balló visszaérkeztek szomorú csalódásaikról győződtek meg. Balló Köprili nagyvezérrel találkozott 1667. jun. 19-én, de előterjesztésére azon határozott választ adta, hogy a szultán most a csak nem rég kötött békét meg nem szegheti, a magyarokat nem segíeyezheti.

A nagyvezér Ballónak átadta Apaffynak szóló levelét, melyben megdicsérte a fejedelem jóakarátát. Továbbá így ír: jőlehet a béke, melyet a római császárral nem rég kötött, kezeit megköti, egyébként is akadályozva van, hogy az ajánlatot elfogadja, reményli

¹ Pauler Gy. Wesselényi. I. 148. Wagner F. így idézi a hitlevelet: „Ego Erasmus aeternum et immortale Numen testem invoco: me omni ope, opera, sanguine ipso, Exellentissimi Proregis, ac foederatorum Ungarorum Consilia promoturum: si sciens, volensque fallo, aut mala fide utor, Deum, Deique Matrem, divos Coelites omnes, iratos, infensosque habeam.“ H. M. I. 236.

² Rački. 22.

³ Pauler Gy. Wesselényi. I. 149.

⁴ Wagner. I. 236. Horváth M. VI. 28. Katona XXXIII. 723.

⁵ Rački 314, 357, 359.

azonban, hogy eljő az idő, melyben alkalma lesz hű szolgálatát tényekkel is bebizonyítani.¹

Ibrahim, a kihajabég, a nagyvezér titkos tanácsosa, mintegy belügyminisztere, továbbá Panajotti a tolmács is irtak Apaffynak levelet. Ibrahim Köprili leveléhez hasonló tartalmat küldött, az álnok Penajotti pedig a legmérgesebb szavakkal ajánlotta a dicsőséges tervezetet; tette ezt azért, hogy az általa tervezett czélt sem Balló, a követ és általa Apaffy fejedelem meg ne tudja és meg ne akadályozhassa.²

Mennyire igaz és alapos volt a magyarok félelme, midőn az Ausztriától nevelt és taníttatott Panajottitól tartottak, nem sokára kitünt. Ugyanazon hajó, mely Ballót a szárazföldre vitte, hozta meg Panajotti levelét is Manucca della Torre Marc Antonio császári és portai tolmácsnak, és ez által az osztrák residens Cassanovának.³ Tudosította a tolmácsot és általa Cassanovát, hogy az erdélyi fejedelem tervez valamit a császár ellen; követe oly fontos ügyben járt itt a nagyvezérnél, hogy ezt papirosra bizni nem tartja tanácsosnak. Ez alkalommal ugyan ő megakadályozta, de figyelmezteti ő fel-ségét, hogy jobban vigyázzon a magyarokra és horvátokra.

Balló és Cassanova jelentése körülbelül egy időben érkezett meg rendeltetési helyére. Apaffy azonnal értesíté (aug. vége felé) a magyarokat. Balló tanácslá nekik, hogy ne csüggedjenek, mert ő reményét még nem vesz-tette el; hogy a magyarok még ne törjenek ki, de tartsák készen a török számára szánt pénzt.⁴

Még mitsem határoztak a magyarok, mikor Panajotti árulása ismeretessé lett Nádasdy útján, ki mint a csász. titkos tanács tagja, Panajotti levelének mását vette. Igaz, hogy a levél általánosságban szól, de Nádasdy

¹ Katona XXXIII. 703.

² U. o.

³ Pauler Gy. Wesselényi. I. 153. Wagner. F. I. 237.

⁴ Bethlen János I. 356.

sejthette legjobban, hogy ez intés mégis felébreszti a német kormány figyelmét, mi neki nem sikerült s meg fog vigyázni mindent; nagy kérdés tehát, hogy ő ily ellenőrködés mellett is megőrizheti-e a kormány bizalmát, a nemzet előtt népszerűségét? Azonnal irt Nádasdy titkos jegyekben Nagy Ferencznek, „hogy a kutya Panajotti, ki mindig ellensége volt a magyaroknak, a császári residensnek elárulta Marc Antonio által Balló küldetését.”¹ és kérte őt, hogy gyors futár által minderről értesítse Apaffyt, hogy vagy ölesse meg Panajottit, még mielőtt a török fővárosba visszatérne, vagy jelentse fel árulását a portánál, hogy mind ő, mind Marc Antonio hivatalát veszítsék.²

Nagy Ferencz azonnal közölte e hirt a szövetségesekkel, irt Apaffynak is. A szövetségesek körében nagy volt a rémület s már előre látták, hogy indítatik egyesek ellen vizsgálat és már az a hír is keringett, hogy az osztrák örökös tartományokban már sereget gyűjtenek a magyar mozgalom leverésére, mi szintén hitelre talált. Az Istenre kérték tehát szorongatott helyzetükben a szövetségesek a fejedelmet, ne kiméljen pénzt, fáradságot, küldjön új követet a portára, ki ezen romlásnak, mely mindnyájok veszedelmét idézi elő, elejét vegye.

Apaffy nem késedelmeskedett s Inczédy Pétert sietve küldé a portára, hogy Ballo munkáját folytassa, ki azután, nehogy az ügy ismét Panajotti kezén forduljon meg, egy törökül tudó magyart vitt magával. Apaffy tanácsa sokat tanakodott, mily eljárással éljenek Panajottit illetőleg. Megemlíteni, egyenesen árulással vádolni a tolmácsot nagyon veszélyes lenne már csak azért is, mert a ravasz görög könnyen árulással vádolhatná magát a vádlót; meg nem említeni pedig lehetetlen, mert ekkor Panajotti tovább folytathatja gonosz mesterségét. Abban egyezett meg végre a fejedelem tanácsa, hogy Köprili-

¹ Pauler Gy. Wesselényi. I. 154.

² Pauler Gy. u. Nagy vallomása. I. 154

hez irt levélben megemlítik ugyan az árulást, de nem az áruló nevét, s ha a nagyvezér kérdezősködnék az áruló neve után, Inczédy Péter felelje: hogy ő ugyan nem kételkedik Panajotti becsületességében, de a magyar urak esküvel erősítették, hogy ő volt.¹

Inczédy sem járt nagyobb sikerrel. A nagyvezér válasza most is csak az volt, mi előbb: kedvesen fogadja a fejedelem hűségét a Porta iránt, és míg ebben állhatatosan megmarad, adóját pontosan megküldi, ellenfeleitől nem kell tartania; de a császárral kötött békét a jelen körülmények között megszegni nem lehet.

A magyarok aggodalma tehát nem szűnt meg, bár ez alaptalan volt. Ausztria fegyverkezett ugyan, de nem Magyarország, hanem XIV. Lajos ellen. Spanyolország segílyt kért Leopoldtól, mit ez nem tagadott meg, bár Gremonville mindent elkövetett, hogy Ausztriát semlegességre bírja. És XIV. Lajos aggodalma nem volt alaptalan. Jól tudta, hogy Witt János, ki Corneliusszal III. Vilmos kiskorusága alatt Hollandia élén állott, nem fogja tétlenül nézni Németalföld elfoglalását, a mely Hollandiának függetlenségét veszélyezteti; hanem a jeles államférfiu mindent el fog követni, hogy oly szövetséget hozzon létre, mely hazáját a szározon megvédi a francziák ellen, hajóhada a tenger felől úgy is biztosította. Witt Jánosnak sikerült is Anglia és Svédországgal a hármasszövetséget (Trippl Alliance) megkötni, mely 1668-ban Hágában iratott alá a szövetségesek megbízottjai által. E szövetség, mely Ranke szavaival élve: „Európa ellenszenvének közös kifejezéseül tekinthető Lajos féktelen rabló vágya ellen,” arra kényszerítették Lajost, hogy az 1668. Aachenben kötött béke értelmében a Franche Comté Spanyolországnak visszaadja. Ha tehát Leopold hadai idejében a harcz színhelyére érkeznek, Lajos a támadó háborúból a védelmi harczra szoríttatik, melynek kimenetét ily szövetségesekkel szemben előre lehetett látni.

¹ Bethlen J. I. 387.

Ily nagy dolgokkal szemben Cassanova bizonytalan jelentésének nem nagy fontosságot tulajdonítottak. A kormány eljárása tehát csak ennyiből állott: utasította Cassanovát, hogy tudjon meg többet; Apaffy követének pedig, ki ez időben járt Bécsben, állítólag némi határvillongások miatt, tulajdonkép pedig azért, hogy megtudja, sejt-e valamit a bécsi udvar az erdélyi fejedelem és a magyarok közti összeköttetésről, megnyugtató levelet irtak és a sérelmek orvoslását ígérték a legközelebb Pozsonyban összeülő bizottságon.¹

Az erdélyi ügyek vezetését ekkor Rottal János vette át. Apaffy követe látogatást tett Rottalnál is. Rottal, ki nagy hálával viseltetett a fejedelem iránt s nem feledte el, hogy ő Appaffyt fiának fogadta, nem elégedett meg azzal, hogy a fejedelem levelére csak feleljen, hanem még titkárát is Horváth mellé adta.²

De az a körülmény, hogy az erdélyi ügyek vezetését Rottal vette kezébe, a legnagyobb aggodalomba ejtette Nádasdyt, kinek Rottal a halandók között legnagyobb, legveszedelmesebb és soha nem pihenő ellensége volt.³

Rottal János arany gyapjas vitéz családja a 15-ik században vándorolt Lusatiából az osztrák örökös tartományokba és 1622-ben magyar honosítást nyert.⁴ Maga Rottal több magyar előkelő családdal rokonságban volt anyja után, ki Thurzó Szaniszló nádor huga volt s anyjától magyar neveltetésben részesült. Nem is volt ember Leopold tanácsában, ki a magyar ügyeket úgy ismerte volna, mint ő, kormányférfiai közt is ő volt a legnépszerűbb. Ismerős volt a legtöbb magyar főuri csa-

¹ Bethlen J. I. 375.

² Ioanes a Rothal, non immemor, principem Apafium se in filium ante triennium adoptasse, pro litteris per litteras respondere non contentus, internuncio principis Apafii suum adiungit secretarium." Katona XXXIII. 705.

³ Pauler Gy. Wesselényi I. 157.

⁴ 1622. 79. t. cz. 1638. 93. t. cz. Corp. Jur. Hung.

láddal, Apaffy fejedelem pedig fogadott fia volt. Feltétlen híve volt az ausztriai háznak s Leopoldnak — ki őt grófi rangra emelte s a legjelesebb rendet neki megszerezte — hasznosabb szolgálatokat tett, mint tehetett volna akkor, ha magyarnak születik. Szolgálatait nem korlátozta nála a nemzeti érzelem s mivel anyja részéről magyar volt, oly népszerűsége vergődött, milyen csak egy császári tanácsos hazánkban lehetett. A korona feltétlen bizalma, a magyarok előtt népszerűsége kilátásba helyezték a honosított előtt a nádori hivatalt. Ezért volt ellensége Nádasdynak és viszont, azért vigyázott Nádasdyra annyira, hogy alkalom adtával a helytartó befolyását csökkenthesse vagy egészen megsemmisíthesse. Midőn pedig 1666-ban látta, hogy Nádasdy a nemzeti irány felé hajlik, nem mulasztá el Lobkovitzot figyelmeztetni és különösen kiemelte Nádasdy nyilatkozatát hogy: kész az akatholikusoknak templomaikat visszaadni.¹

Nádasdy sem maradt adós, elkövetett mindent, hogy Rottal sikereit meghiúsítsa, mi érdemeit növelte volna a kormány előtt.

Horváth Ferencz Rottal titkárával együtt október 3-án keltek utra és 6-án Csejte alá értek, „mely mellett akkor az ut Liptónak és így tovább Erdélynek vezetett. E vár Nádasdy birtoka volt és esetleg ekkor számos vendégével itt tartózkodott. A két utas bebocsájtatást kért s mihelyt Nádasdy megtudta, hogy ezek egyike Rottal követe, azonnal eszébe jutott, mily jó volna tudni, mit ír Rottal Apaffynak. Az utasokat bebocsájtották, de Nádasdy azonnal utasította Baranyay apródját, hogy őket itassa le s a leveleket a titkártól lopja el. A titkár azonban nem ivott bort, de Nagy Ferencznek különben sem tetszett e terv, ki ez utasításnál jelen volt. Azonnal megjegyezte, hogy ha a levelek itt vesznek el, Nádasdyt fogják gyanuba venni, mi ugyan-

¹ Volf. Fürst. Wenzel Lobkowitz. 243.

csak veszedelmes dolog lenne; sokkal jobb, ha az ut közben megbízható emberei, mint rablók, támadják meg a követeket s megfosztják leveleiktől. Nádasdynak tetszett e terv s miután a teendőket vejével, Draskovich Miklóssal még jobban meghányták, kiválasztottak négy megbízható embert, őket megeskettették és a szükséges utasításokkal ellátták. Midőn a két követ útját tovább folytatta, Vágújhely közelében, egy mély utban éjjel megtámadtattak. A rablók első kérdése volt: hol vannak a levelek? Leveleiktől megfosztattak és mindenöket, mijók volt, elrabolták, de nem sebesítették meg. A megrémült titkár a szomszéd sűrűbe rejtette el magát, követte őt Horváth is, a rablók pedig dolgukat befejezén, távoztak.¹

Nádasdy nagyon megörült a fogásnak, bár a levelek mi fontosat sem tartalmaztak, egyet kivéve, melyből kitűnt, hogy Bánffy Dénes tanácsnok a bécsi udvar zsoldjában áll. Nádasdy közölte a leveleket Nagy Ferencz-czel s a fontosabbakat megtartotta magának, a többit pedig megsemmisítette. Nagy másnap hazamentében találkozott a két követtel, őket házába vitte s a titkárt a trencsényi postához, Horváthot pedig Árvába, gróf Thökölyihez szállította, honnan mindegyik rendeltetése helyére ért.²

Vagy a követtől, vagy a hír megelőzte a követet, de hamar megtudta ezt Rottal. Ő azonnal belátta, hogy a támadók nem voltak zsákmány után járó rablók, de ezek mit is törődnének levelekkel; hanem kiküldött szolgák, a kik más érdekében, más parancsára cselekedtek.³ Az a kérdés tehát, kinek volt érdekében ismerni a levelek tartalmát? Rottal azonnal megköszönte Nagynak titkára iránt tanúsított szivességét, egyszersmind fölkérte, nyomozza a rablókat. Mások azonban, különösen az erdélyiek e rablást a kormánynak tulajdonították,

¹ Katona XXXIII. 705. Wagner Fer. I. 238.

² Katona XXXIII. 705.

³ U. o.

mely már hallott a magyarok lépéseiről, Apaffy köz benjárásáról;¹ azt hitték, hogy az udvarnak állott első sorban érdekében megtudni, nincsen-e Horváthnál oly levél, mely a török-erdélyi ügyre világot vet-hetne.²

Leopold a rablás után a maga küldöncze által küldött Apaffynak egy levelet, melynek tartalma az előbbivel megegyezett. Kérte Apaffy fejedelmet, hogy a köztök fenálló jó egyetértést továbbra is fentartsák. Levele végén Apaffynak azt is megírja, hogy a rablókat minden lehető módon kutatni fogja, hogy, ha kézre kerülnek, méltó büntetésöket elvegyék.³ Ugyan e küldöttnek adta át Rottal is levelét, melyben felel Apaffy levelére és okadatolja, hogy mult alkalommal követe mellé mért adta titkárát társul; azért, mert oly fontos dolgot akart közölni, mit papirra bizni nem tanácsos. E levelében tudósítja a fejedelmet arról is, hogy az udvarhoz a rablásról különféle híreket hoztak; de megnyugvására írhatja, hogy itt visszautasítottak minden gyanusítást és a fejedelem őszinteségében teljesen megbiznak. Ő is mindenkép azon lesz, hogy e hitet ápolja. Arra kéri azonban a fejedelmet, tartsa szeme előtt az általános és igaz mondást; „Fide, sed cui, vide.“⁴

Apaffy 22-én kelt levelében felel Rottalnak úgy, miként fiu ír atyjának. E levelében a fejedelem hivatkozik már bebizonyított őszinteségére, melyről mások bármit mondjanak is, azzal ő nem törődik, azért ő megmarad az igazság és tisztesség útján. A pozsonyi gyűlésre követet nem küldhet, mert az nagyon messze van s mint követének megrablása bizonyítja, követe személye sincs

¹ Katona XXXIII. 705.

² Bethlen J. I. 377. Pauler Gyulánál I. 162.

³ Katona XXXIII. 706.

⁴ Katona XXXIII. 707. 708. Leopoldnak első levele október 1-én kelt, a második 11-én, Rottalé 13-án. Pauler Gy. i. művében csak az elsőről tesz említést s ez elsőnek tulajdonítja a második alkalommal küldött levél tartalmát, valamint Rottal intését. Weselényi I. 159.

biztonságban. Ha a gyűlés Eperjes vagy Kassán tartatnék, mely közelebb fekszik, jobban lehetne elintézni az ügyet, de követeit ide is csak menlevéllel küldené el.¹ Leopold és Apaffy közt még több levél is váltatott Rottal utján, míg végre Leopold engedett a fejedelem kérésének és a gyűlés színhelyéül Eperjest, az időre nézve 1669. apr. 14-két tűzte ki.²

A török fővárosba küldött követek nem hoztak valami biztató hirt s ezek szerint legalább egyenlőre a török szövetségre gondolni sem lehetett. Ily körülmények között Nádasdy a békés eszközök felé hajlott. Szerette volna, ha már országgyűlés tartatik, melyen ő nádorrá választatott volna meg s e minőségben hitte, hogy az ország és a király között helyre fogja állítani a békét. De nem is igen bizhatott a szövetség eredményében. Mert ha végigtekintett az országos fejtelenségen, ha látta, hogy alig gyűlhet össze 12 ember, ki egy értelem-ben volna a teendők iránt, nem minden ok nélkül mondhatta, hogy a nádorság betöltését nemcsak nagyravágyásból, de a haza java miatt is sürgeti.³

Méltán boszankodhatott tehát, hogy a felvidék, mely Bocskay idejében azért kelt fel, mert országgyűlés nem tartatott, most ettől irtózik, mert ettől jót még nem nyert; s ha az összehivatnék is, nem jelennek meg azon. A jövőbe vetett remény hiánya, a nemzeti tespedés, a mely nem mert az akadályokkal megküzdeni, jogosan kelthették föl Nádasdyban a boszankodást, különösen, ha még nem tévesztjük szem elől azt, hogy ő az országgyűlés tartásától várta céljának elérését, a nádorságot.

Ily körülmények között Nagy Ferencz tanácsára ismét Zrinyihez fordult, kire a felvidék leginkább hallgatott, miután az a népszerűség, mely Zrinyi tanácsa

¹ Katona XXX. III. 709.

² Horváth M. VI. 29.

³ Nádasdy írja Szenthének 1667. okt. 18. Titk. lev.

folytán Rákóczyt körülvevé, ködként szétoszlott. Ha sikerül a bánnak a Rákóczy-féle zavarokat, a vallási viszályt lecsillapítani, övék lesz a 13 vármegye, sőt Erdély is, „csak ne bizzák a dolgot sok emberre, hanem a nádornéra, kinek nagy a tekintélye, általa jó sikert remélhetni, mert tudják a felvidékiek, mit teszen nálok Murány szeretet vagy félelemből!“¹

Nádasdy követte a tanácsot és irt Zrinyinek, kérve kérte őt, menjen el a felvidékre és ott hozza rendbe a dolgokat. Zrinyi Péternek már régebben kellett volna a felvidékre felmenni, már csak azért is, hogy az özvegy nádornéval, ki őt fiává és örökösévé tenni akarta, az ügyet tisztázza. Ha e családi szerződés kedve szerint dől el, akkor céljához egy lépéssel — mint hitte — közelebb áll. Zrinyi e birtokok folytán a szendrei kapitányságot, majd a kassai generalust remélte elnyerhetni, ha pedig ez birtokában van, oly hatalom tétetett le kezében, melylyel az egri törököt féken tarthatja, a hódoltság határait a Sajóig visszaszoríthatja; sőt a 13 vármegye élén, mint a felvidék főkapitánya, Lengyelország, Erdély és Havasalföldet egy szövetségbe köthette volna össze, melynek elég ereje lett volna a török ellen támadólag fellépni. Zrinyi Péter tehát ekkor is, mikor társai a törökkel akartak szövetkezni, a török elleni harczra gondolt. De mindeddig nem mehetett, mert a francia viszonyok alakulása minden figyelmét lekötötte. XIV-ik Lajos, ki értesült Gremonville által Leopold készülődéseiről, most jobban fölkarolta a magyar ügyet, hogy azon esetre, ha az osztrák hadak Spanyolország segélyére sietnének, Leopold kezét keleten a magyarok által megkösse.² Gremonville figyelmét semmi sem kerülte ki. Mig egyrésről a bécsi udvart békére hangolni igyekezett, a magyarokat szorosabban magához fűzte, annál is inkább, mert hallotta, hogy a velencei spanyol követ szeretné Zrinyi Pétert négyezer horvátal királya zsoldjába

¹ Nádasdy írja Szenthének 1667. nov. 12.

² Horváth. M. VI. 27.

fogadni a francziák ellen s már alkudozik is Zrinyi egy megbízott emberével.¹

Nem volt azonban nehéz Gremonvillenek e tervet meggyújtani, ki nagyon jól tudta, mily állhatatosan ragaszkodik Zrinyi a francia szövetség eszméjéhez, mely ezzel örökre megsemmisítettett volna. S így teljes hitelre talált Zrinyi előtt amaz állítása, hogy ez csak a bécsi udvar által ellene felállított kelepce, kiből már rég nem biznak.

Nádasdynak november 1-én Szenthéhez irt leveléből tudjuk azt, hogy Zrinyi Hochauban november első napjaiban találkozott Gremonvillevel, hogy az ügyet végkép elintézzék.²

E találkozáson, melynek Nádasdy is tanuja volt, Gremonville határozott alkut kezdett a magyarokkal, melyre megbízatása is volt. Ajánlott pénzt a magyaroknak, a tényleges segítséget pedig azon esetre, ha Leopold a harczot XIV. Lajos ellen megkezdéné.

Zrinyit ez ajánlat teljesen kielégíté és megnyugtató, különösen az a két dolog, 1-szor: hogy Gremonville megbízatását a komoly alkura francia levélben fölmutatta; melynek latin másolatát át is adta Nádasdynak; 2-szor: hogy a francia követ pénzt is ajánlott, mi tényleges bizonyítékául szolgált az őszinteségnek.

Zrinyi és Nádasdy azonban nem voltak egy véleményen. A bán teljes hitelt adott a francia követ szavainak, tőle pénzt is fogadott el a szövetség céljaira; arra törekedett, hogy a francia-magyar szövetség minél hamarabb megvalósuljon. Zrinyi nem talált más módot, mely hazáján segíthetne, mint idegen segílyt, mi valahára véget vetne a zsoldos csapatok garázdaságainak, és alkotmányunkat eredeti épségébe állítaná vissza. Mit is tehetett a magyar ekkor már! Vagy türi tovább példátlan türelemmel, mint intézkednek idegenek a hazá-

¹ Gremonville jelentése. Pauler Gy. nyomán. I. 166.

² „Zrinyi itt van. Még ma jó ki a kalmár végezni velünk.“ Pot-tendorf nov. 1-én. Nádasdy. Titk. lev.

ban, a koronázási eskü ellenére, a nádori hivatal betöltése mint odáztatik el; mily lenézőleg fogadják a magyar főurakat Bécsben s koronás királyuktól mint zárják őket el; bajaikat nem orvosolják, az országgyűlés szünetel, az idegen zsoldosok garázdaságai ellen védelemre nem számíthat; vagy pedig fegyvert ragad sarkalatos törvényeinkre támaszkodva, mely ekkor még nem töröltetett el s kiüzi hazája határai közül a nyomorgatókat. Zrinyi ez elvet vallotta és ez eszközöktől nem riadt vissza, mert így hitte, hogy a szabaddá lett ország lerázhatja magáról a török igát is.

Nádasdy azonban nem akart ennyire menni. Ha az országbiró és kinevezett királyi helytartónak egész életét, tetteit, gondolkodás módját, szóval az egész embert szigorú vizsgálódásunk tárgyává tesszük, úgy találjuk, hogy minden vonás, mit életéből birunk, azt bizonyítja, hogy ő nem akart ennyire menni.

Már ott, hol Nádasdyt a szövetségbe lépésekor jellemeztem, arra törekedtem, hogy benne az olvasó egy oly embert lásson, kiben minden érzelmén egy uralkodott, minek mindent alárendelt, s ez egy a nagyravágyás. Wesselényi törődöttsége, hajlott kora már eszébe juttatá a nádori hivatalt, mely után hogy vágyott, vallomásán kívül tettei is bizonyítják. A lélektani okok, mik kevésbé csálnak, mint a följegyzett tettek, mert azok legtöbbször egy egész, tevékeny élet megmagyarázóivá lesznek, sem engedik elfogadni azt, hogy Nádasdy komolyan akarta a dolgok ily fejlődését; Nádasdy nádor akart lenni, az ország első embere a király után. Ezt bizonyynyal nem érheti el, ha a francia szövetséget eredmény koronázza, mely szövetségnek első megindítója, meghittje Zrinyi volt; a francia szövetségben tehát ő csak Zrinyi után következett volna, mint valóban mögötte is állt és a bánt Gremonville előtt soha meg nem előzte. A török szövetség kötésénél Zrinyi, Apaffy, Rákóczy és még mások is megelőzték; ezt sem akarhatta tehát. Ha mégis a szövetséghez csatlakozott akkor, mikor annak még

czélját sem ismerte, csak annyit tudott, hogy akarnak valamit, tette ezt azért, hogy népszerűsége vergődjék, hogy a szövetség vállain a nádorságot nyerhesse el. Nem akart szakadást előidézni a király és nemzet között, hanem magát mindkettő előtt nélkülözhetlennek akarta bemutatni; célja volt, hogy a kibékült nemzet népszerű emberét a korona a nádorsággal jutalmazza.¹

Ezt bizonyítja Nádasdy magaviselete is Gremonvillevel szemben. A neki felajánlott pénzt nem fogadta el; hogy ellenvetéseket is tett, mutatja az a körülmény, hogy a francia követ megbízatásának latin másolatát nem Zrinyinek adta át, kihez eddig Nádasdy útján minden iratot küldött, hanem magának Nádasdynak, hogy ezt a francia király ösztönzéséről jobban meggyőzze, melyre nagy szükség volt. Én tehát egyesekkel szemben² ama meggyőződésnek adok kifejezést, hogy a dolgok ezen állásával Nádasdy nem volt megelégedve; hogy első vallomásában csak igazat mondott, midőn azt mondja, hogy ő, férj és atya, ily veszélyes dolgokba nem ereszkedhetik³ és végre Nádasdy maga is az igazi okot hozza fel fiához irt levelében, midőn azt mondja, hogy mindazt csak a nádorságért tette.⁴

A szövetséget azonban, daczára annak, hogy a dolgok ennyire fejlődtek, nem hagyhatta oda, mert ezzel népszerűségét, mit éppen a szövetségbe való lépéssel szerzett meg, teljesen aláásta volna.

Ha Nádasdy belenyugodott volna a francia szövetségbe, ha az elért eredményekkel meg lett volna

¹ Bethlen Ján. I. 392.

² Pauler Gy. Wesselényi I. 166. állítja, hogy Nádasdy Gremonville level folytatott tárgyalással meg volt elégedve.

³ Pauler Gy. u. o. I. 167. azt mondja, hogy eme mondása nem érdemel hitelt.

„In hac etiam miseria, de qua arguor, nihil aliud quaesivi, quam maledictum palatinum, quo adeptus, credebam, me omnia redintegraturum, ac etiam gratias novas adepturum, non solum per rerum istarum manifestationem, verum etiam per earundem extinctionem.“ Katona XXXIII. 720.

elégedve, mért unszolja Zrinyit, hogy a felvidékre menjen, hogy ott a pártokat kibékitvén, őket az országgyűlés tartására hangolja? Zrinyi csak Nádasdy unszolására ment a felvidékre, magától nem igen sietett.¹ Czélja nem lehetett más, mint hogy az országgyűlés egybehívását előmozdítsa, ezen nádorrá választassék és az ügyek vezetését kezébe vegye.

Zrinyi Nádasdy ösztönzésére deczember közepén a felvidékre ment, hol Széchy Mária őt már mint örökösét fogadta. Szendrő birtokba vételét elintézte ugyan, hajlandó volt ezért Széchy Máriának százezer forintot adni, bár ezt neki is kölcsön kellett volna venni, de a pártok kibékitése nem sikerült. Ennek oka egy részt az volt, hogy Zrinyi csak rövid ideig maradt Patakon és e néhány nap sokkal kevesebb volt, sem hogy oly élessé vált ellentéteket, milyen ekkor az anyja által vezetett Rákóczy és a protestánsok közt volt, kiegyenlíteni lehetett volna; másrészt itt is nagyobb gondja volt Zrinyinek arra, hogy a franczia érdekeket Lengyelországban előmozdítsa és ezáltal a franczia segínyt Magyarországnak biztosítsa, esetleg ennek a lengyel szövetséget is megszerezze.

E tervét Zrinyi Péter közölte Rákóczyval is és őt megeskettette, hogy titkát megőrzi és vele fog tartani. E szövetség eredménynyel csak a jövőben kínálkozott, mert most Rákóczynak keze kötve volt anyjától, a protestánsoktól, azon kívül halálos ellenségeitől volt körülvéve, kiktől, legalább most, nem szabadulhatott.

Mindezek azt mutatják, hogy bár Zrinyi Péter Nádasdy kérésére hajlott is, érte tett is egyet mást; de mindég megmaradt azon az uton, a melyre bátyja halála után lépett; kedvencz tervét, a török ellen a keresztények szövetségében harczolni, nem ejtette el s most a szövetség tulajdonképi feje ő volt. Igaz, hogy ez időben a szövetségesek véleménye annyira szétágazott, hogy

¹ Pauler Gy. Wesselényi I. 165.

félteni lehetett, hogy nem sokára bekövetkezik az az idő, a melyben ez teljesen szét bomlik; Zrinyinek pedig nem volt sem oly nagy tekintélye, sem oly szellemi tehetsége, hogy ezeket egyesíteni, a szétágazó erőket egy célra fordítani tudta volna; de a mennyiben ily lazán álló szövetségben meg nem nevezett vezérről, fejről szó lehet, annyiban Zrinyi Péter volt az.

Zrinyi Péter Murányban Szendrő és Murány birtokát illetőleg Széchy Máriával, az özvegy nádornéval, megköté a szerződést, úgy miként tervezve volt, mi után Széchy Máriával a szomszédos Lipcsére sietett, hol Wojenskivel találkozott. A lengyel pap helyeselte Zrinyi tervét, ígérte, hogy a francia érdekeket támogatni fogja hazájában, előmozdítja a lengyel-magyar szövetséget; addig azonban kérte Zrinyit, várjanak a magyarok, nehogy a kedvező időt és alkalmat megelőzve, vesztleket készítsék elő.

Itt találkozott Zrinyi Wesselényi Lászlóval is, ki Lengyelországból jött, hol a francia követtel beszélt a magyar ügyek felől, mi ő előtte egészen újság volt. Zrinyit kivéve senki sem tulajdonított a szellemszegény gróf beszédének fontosságot; de Zrinyi ezt oly nagyra becsülte, hogy azonnal saját költségén Farkasföldi Farkas Fábiánt, putnoki alkapitányt követül küldé a lengyelországi francia követhoz, hogy ez kitudja, tulajdonkép mennyiben áll a követ érdeklődése. Zrinyi levelet is adott követének és utasítást, hogy szükség esetén menjen el Párisba is a francia királyhoz.

Zrinyi annyira átadta magát a keresztény hatalmakkal kötendő szerződésnek a török ellen, hogy még a környéket is bejárta és magyar szokás szerint, poharazás közben a török ellen izgatott. Figyelmeztette Bars, Hont és Nódgrád megye tekintélyeit arra, hogy keresztények s ne növeljék igyekezetök által a pogányság hatalmát. És hogy szavának súlyt kölcsönözzön, emlegette ismeretségét a német fejedelmekkel és biztosította

a jelenlevőket Styria, Krajna és Karantania segélyéről.¹

Zrinyi Péter Bécsen keresztül ment haza; itt fölkereste a velencei követet s ennek beszélt a magyarok készülődéseiről. Nyilatkozott azért, hogy a köztársaság őt, ki 1667-ben velencei nobilevé lett, mit ősei, a brebiri grófok, már 1314-ben nyertek meg, és általa Magyarországot pártfogásába fogadja. A köztársaság azonban sokkal jobban el volt foglalva a török elleni harczczal, semhogy még más nemzetnek is segélyt adhattott volna. A követ tehát dicsérte Zrinyi és a magyarok igyekezetét, buzdította, hogy éleszsze a török ellen táplált ellenszenvet honfitársaiban; de, bár megígérte, hogy kormányánál a magyarok kérését pártfogólag fogja előterjeszteni, segélye a biztatásnál többre nem terjedt ki.

Zrinyi eme tevékenysége mig egyrészt élő bizonyítékul szolgált arra, mily rövidlátó politikus volt, másrészt nem tudta előmozdítani az eredmény első és nélkülözhetlen föltételét sem, az egységet. Mig ő Franciaország, Lengyelország és Velence pártfogását és segélyét kereste, s az ezen kormányoktól nyert hitegetések és biztatásoknak teljes hitelt adott; addig azok, kik vele együtt a hazában az egyetértést előmozdítani igyekeztek, inkább a még létezőnek is megbontására törekedtek. Ezek közé tartoztak Széchy Mária, Bory és Nagy Ferencz, mind a három ellensége Nádasdynak.

Midőn nyilvánossá lett a Zrinyi és Széchy Mária közt kötött szerződés Szendrő és Murány birtokát illetőleg, a nádorné jószágaiból Nádasdy is akart magának szerezni. Fel is kérte Zrinyit, járjon közbe, hogy ő Lipcsét megkaphassa. Lipcse azonban már Zichy István kamarai elnöknek volt szánva, ki már több szolgálatot tett Széchy Máriának. Lipcsét valóban Zichynek ígérték, de Zrinyinek eme közbenjárása alkalmul szolgált, hogy Nádasdy ellenségei Zrinyit tőle elidegenítsék és a bánban

¹ Nagy Ferencz lőcsei szept. 14-ki vall. Racky. 23.

egyszersmind támaszt is nyerjenek Nádasdy ellenében. „Mínthogy pedig Zrinyi még most jó barátja volt Nádasdynak, minden erejüket megfeszítették, hogy a jó viszonyt megbontsák és egyre mondák Zrinyinek, mi szüksége van Nádasdyra? Képes ő egymaga is mindent véghez vinni. Hogy magához ne térjen, Bory Bécsig elkísérte, és folytonosan csepegtette belé a mérget, úgy hogy a mire Zrinyi Csáktornyára ért, már nem bánta, hogy Zichy kapja Lipcsét, és csak azon törte fejét, mikép mentse ki magát Nádasdyval szemben, hogy oly rosszul járt el megbízatásában.“¹

Igy indult bomlásnak minden. Ha valaki nem tudná ez esetet, mely világosan kimutatja, hogy a szövetség tevékenységének rugóját az anyagi érdek képezte, még azt gondolná, hogy Széchy Mária és emberei alkalmasabb vezérnek tartották Zrinyit, mint a fontolgató Nádasdyt és ezért csoportosultak Zrinyi köré és lettek Nádasdy ellenei. Anyagi érdek vezette tehát az egész szövetséget és így nem is volt meg a mindentől ment, egyedül a célért való lelkesedés, mely ily nagy munkához megkivántatott volna. Mindannyi között Zrinyi volt a legtisztább és ezért minden hibái mellett is legrokonszenvesebb alak. Nem kereste a királyságot magának és vejének, nem birtok és vagyonvágy vezette; de hogy azért ő az általa megszabadított országtól nem várt volna semmit, nem lehet állítani. Egy oly állás, mely kiterjedtebb hatalomkörrel ruházta volna föl, vagy az összes magyar hadak vezérsege, bizonynyára megfordultak agyában; nála azonban még ekkor is mentségül lehet felhozni, hogy ez állásban is csak alkalmazást keresett a haza szolgálatában.

Nádasdy előtt nem maradt titokban az, hogy Lipcse birtokától Zichy ütötte el. Boszuságot érzett e fölött, s ha tekintetbe vesszük fő jellemvonását, azt nem is feledte el. De első vágya volt a nádorság. Mig Zrinyi

¹ Pauler Gy. Wesselényi I. 176. 1667. márcz. 13. írja Zrinyi Nagynak. Titk. lev.

kalandos terveket szőtt, mások a török pártfogást akarták megszerezni Ausztria ellenében, Nádasdy mindent megtett, hogy minél hamarabb nádorrá lehessen, s mint ilyen elnyomja a mozgalmat, s a királylyal kibékítse a nemzetet.

Nem is mulasztott el egy alkalmat sem, hogy az uralkodó előtt hűségét és ragaszkodását bebizonyítsa. Már eleve figyelmeztette a felvidéki mozgalmakra a kormányt, ez azonban nem vette figyelembe a közléseket s meggondolatlanul továbbra is azon az uton maradt, mely az országban az iránta tanúsított bizalmat is meg-ingatta, a reményt, hogy az jobbra fordul, teljesen megsemmisítette és az általános elégedetlenségnek vetette meg alapját.

Ily körülmények közt érkezett meg az eperjesi gyűlés ideje, melynek, hogy mi eredménye sem lesz, előre jelezték a biztosoknak adott egyoldalú utasítás és felhatalmazás, mely a vallási sérelmek orvoslását egészen kizárta, pedig ez volt a legégetőbb.

Zrinyi Péter, mint kiküldött királyi biztos, midőn az eperjesi gyűlésre ment, a kedélyeket mindenütt annyira felizgatva találta, hogy méltán tarthatott a lázadás kitörésétől. Ha ez megelőzi tervét, ha a nép maga kezd intézkedni, nem fog az hallgatni eddigi vezetőjére; a lázadás a boszu harczává fog fajulni, mely egységes vezetés hiányában bizonyosan csakhamar le fog veretni s az ország sorsa mostohább lesz az eddiginél. A protestans lelkészek már egyházi beszédeikben előre hirdették a jövő nagy eseményeit, izgatták a népet testi és lelki szabadságaik védelmére. Így működött Vitnyédy is szétküldött levelei által. De ezen lelkesítés is többet ártott, mint használt. Az izgatóknak kifakadásai a katolikusok ellen azt eredményezték, hogy ezek a mozgalomtól, mely a köz-népnél vallási jelleget öltött, magukat mindinkább elkülönítették, s a kormány figyelmét is magokra vonták, mely csakhamar több és több katonaságot küldött az országba.

Az eperjesi gyűlés 1669. ápril 14-én nyitott meg, melyre Leopold biztosokul Rottalt, Szegedy Ferencz váci püspököt, Zrinyi Péter bánt és Pethő Zsigmond ónodi kapitányt nevezte ki. Apaffy részéről Kapó György, Teleki Mihály és Nemes János voltak megbízva.¹ Képvisele volt még a 13 felvidéki megye, e megyékben lévő 8 sz. k. város,² melyek a megelőző év május 7-én Zemplénben tartott gyűlésükön hasztalan kérték a sérelmek orvoslását.

E gyülekezet eredménye azonban sem Apaffyt, sem a felvidéket ki nem elégítette. Apaffy sok máson kívül követelte, hogy Rákóczy Ferencztől, ki magát választott erdélyi fejedelemnek czimeztette, vonassék meg e cím használata és kényszerítessék arra, hogy kárpótolja mindazokat, kik atyja iránt tanúsított hűségök miatt inségre jutottak. Sürgette továbbá, hogy a protestansok vallási szabadsága teljesen visszaállítassék. Ebben megegyezett a felvidék követeivel; de a királyi biztosok ennek tárgyalásába sem bocsátkozhattak, minthogy felhatalmazásuk erre nem volt. Megigérték azonban, hogy Apaffy és a felvidék eme kérését a trón elé fogják terjeszteni.

A biztosoknak eme egyoldalú felhatalmazása birhatta a felvidék követeit arra, hogy országgyűlés tartását követeljék, melytől egész eddig idegenkedtek. Belátták, hogy ha mindég csak királyi biztosokkal kénytelenek alkudozni, akkor csak azon dolgok kerülhetnek szőnyegre, melyekre felhatalmazást nyertek. A megyei követek tehát nagy zajjal követelték az országgyűlés megtartását,³ hol a nemzet önmaga intézkedik sorsa fölött és orvosolhatja nemzeti és vallási szabadságán ejtett sérelmeit.

Május 29-én oszlottak szét a követek, kik könyek közt kérték a hazatérő erdélyi biztokosokat, bírnák reá a fejedelmet, hogy a török segedelmének megnyerése végett még egyszer küldene követet a Portára, mert

¹ Katona XXXIII. 740, 741.

² U. o.

³ U. o.

látják, hogy rajtuk, fölkelésen kívül már semmi egyéb nem segíthet.¹

E mozgalmak, melyekben a két vallásfelekezet mindinkább külön kezdett válni s az a félelem, hogy szabadságunk megvédésére kezdett mozgalom a magyar fajt fogja pusztítani a küszöbön álló vallási harcban, indította arra Zrinyi Pétert, hogy ápril 25-én gyorsfutárt küldjön Párisba s XIV. Lajosnál az annyiszor megígért segély megadását sürgesse.

Még el sem oszlott az eperjesi gyűlés, máris fordultak elő összekocczapások a két vallásfelekezet között. Selmecz városát bizonyos eljegyzési ügyben az esztergomi szent szék elmarasztalta a katolikusok javára s mivel a kárpótlási összeget a város megtagadta, a város tulajdonát képező sörház, korcsmák, malmak, szőlők és jobbágyságok gróf Balassa Bálint honthi főispán lefoglalta. E zavarban a katolikusok még azon kérelemmel járultak Leopoldhoz, hogy a német protestánsok templomát és kórházát adja nekik át, mit Leopold meg is tett. A protestánsok azonban ennek ellentmondtak és a katolikusok csak is Ivanelli bányagróftól nyert segítséggel foglalhatták azokat el. E forrongások alkalmával nem csak a városban, de a város határain kívül is fordultak elő zajos erőszakosságok, melyek a két fél közti gyűlölséget csak növelték; míg végre Nádasdy közbelépése egy kis nyugalmat szerzett, ki Leopoldnak a végrehajtás felfüggesztését tanácslá, mi el is fogadtatott.²

Ezen fellépésével Nádasdy a protestánsok bizalmát is megnyerte, kik most sérelmeik közt az országgyűlés elmaradását is felhozták. Nádasdynak ezek voltak legjobb napjai. Az udvar bizalma mellett népszerű is volt; általánosan sürgették az országgyűlés tartását, a nádori szék betöltését és ebben az időben sem az udvar, sem az ország részéről másra a választás nem is eshetett volna. Ő már úgys gondolkozott az ország sorsáról,

¹ Katona XXXIII. 763.

² Acta et Statuta 13. Commitatum. N. M. K. fol. Cat. 1787.

mintha nemzete által vezérré választatott volna. „Ha a legfőbb polczra őt nagyravágása ösztönte, úgy meg volt benne ama nemesebb nagyravágás is, hogy mint vezér nemzete sorsát okosan intézze, egy jobb jövőnek alapjait vesse meg.“¹

Sokat gondolkozott az ország helyzete fölött, mi baja a magyarnak és hogyan lehetne rajta segíteni? Ő nem volt oly vérmes reményű, mint Zrinyi, kalandos terveket sem kovácsolt; de hidegen, megfontolva a körülményeket, belátta, hogy minden felszólalás hasztalan mindaddig, míg benn egységre szert nem tesz.

Zrinyi Miklós példájára e végből két iratot ő is szerkesztett, melyek közül az egyik beszéd volt az ország négy statusához czimezve, melyben egységre inti őket; a másikban e kérdés fölött elmélkedett: Miként lehetne Magyarországon segíteni? Egyik irat sem látott azonban napvilágot és így mitsem eredményeztek; csakis némely meghittebb embere birt róla tudomással.²

Nemsokára azonban a csalódás hajnala virradt azokra, kik nem sokat aggódtak a török segély meghiusulta miatt, mert a francia szövetséget is elég hatalmasnak tartották arra, hogy a mindinkább reájok sulyosodó önkény alól meneküljenek. Az april 25-én kiküldött gyorsfutár julius 7-én nyert XIV. Lajostól választ, melyből nagyon is megtanulhatta Zrinyi, mennyit ér a francia segély-biztatás, és hogy XIV. Lajos csak eszköznek tekintette a magyarokat céljainak elérésére. „Viseltessenek engedelmességgel törvényes fejedelmök iránt — így szól a válasz — s várják inkább szenvedéseik végét saját hódulatuktól és királyuk igazságos voltától, mintsem hogy magok ellen lázítsák az eget oly támadás által, melynek a kereszténység közös ellene egy-maga fogná hasznát venni!“³

¹ Pauler Gy. Wesselényi I. 182.

² Nádasdy II. vall. Titk. lev.

³ Petrovics gyűjtemény IV. 6

A francia szövetséggel a lengyel is megsemmisült. A török elárulta, a francia cserbenhagyta és a lengyel nem is egyezkedett a titokzatos névtelenségbe burkolt szövetséggel. A magyar nem segítve külföldről, elhagyatva saját kormányától, magára maradt és ezen elhagyatottságban nem volt oly embere, ki a helyzetet felfogva a szövetséget úgy tudta volna vezetni, hogy ennek a hazai kárát ne vallotta volna.

Ezen állapotban némelyek oda utasítva látták magokat, hogy magoktól tegyenek valamit. Az özvegy nádorné és emberei készek is voltak erre; arra azonban, hogy egységet hozzanak létre, nem is gondoltak. Tudták, hogy Nádasdy haragszik reájok és a helyett, hogy ezt kibékitették volna a hazai érdekében, Farkas Fábrián által még Zrinyit is elvonták tőle, hogy a szakadás annál nagyobb és kiegyenlíthetlenebb legyen.

A szövetségesek között egyetértés már csak külsőleg volt meg, valójában már rég elváltak egymástól. De az egyesek nem hogy elváltak, hanem árulói is lettek a szövetkezet minden tervének, s hogy a kormány ekkor még fel nem lépett, ennek az volt az oka, mert tanácsosabbnak tartotta a magyarokkal mindaddig csinján bánni, míg a mozgalom vagy magától el nem mulik, vagy több adat nem lesz kezében. Fekete László Szelepcsényinek, Bory Széchy Mária beleegyezésével Rottalnak elmondott mindent, sőt Széchy Mária az összeesküvés iratait is felküldte Bécsbe, s így történt az, hogy a kormány előtt Nádasdy magaviselete, ki még csak az előbb teljes bizalmát, birta gyanussá lett, erélyes fellépése pedig az 1668. december 6-án Bécsben tartott gyűlésen megerősítette mindazt, mit a kormánynak besugtak. Nádasdy jó neve az udvarnál ködként párologott el, gyanusabb lett, mint Zrinyi, mert annak senkije nem volt a befolyásosabb kormányférfiak között, míg Zrinyit Rottal pártfogolta.

Legválságosabb befolyással volt XIV. Lajos magaviselete Zrinyi Péterre, ki már egészen beleélt ebbe

magát, ki a töröknek áruló közeledését a francia segély biztos reményében maga mondta el a bécsi gyűlés alkalmával az osztrák kormánynak, s hogy miként járjon el, ettől utasítást is fogadott el. Most mindaz egyszerre megsemmisült, min élte egész lelkesedésével csüggett, mi kilátásba helyezett egy oly háborút a török ellen, mely hazánk e régi ellenségét, annyi inségének okozóját, végkép kiszoríthatta volna hazánkból. Zrinyi csak egy gondolatnak élt és ez nem volt más, mint a török elleni háború.

Zrinyi ezen helyzetben oly lépést tett, a melyet bizonyosan azelőtt ő ítélt volna el legjobban. Jelentést tett az udvarnál a történetekről.

Történetiróink a régiek nyomán Zrinyinek eme lépését máskép és máskép okadatolják, más és más tényezőknek tudják be. Szalay László¹ nem akarja elfogadni azt, hogy Zrinyit e lépésre Nádasdy ellen táplált gyűlölet vagy megbuktatási vágy vezette; hanem indokoltnak hiszi azzal, hogy ezt csak fogásnak használta arra, hogy a megijesztett bécsi kormány, mely elődeinek, testvérének és az ő érdemeit nem méltányolta, neki magasabb hivatalt adjon. Horváth Mihály² több ok, mint együttes tényező következményének tudja be e lépést, u. m. újabb meghasonlás Nádasdyval és a felvidék intézőivel, kiket a külsegély bizonytalansága mellett is kelletténél tovább, eszélytelenebbül látott rohanni; mindez arra indíthatták Zrinyit, hogy a maga biztosítása végett tegye meg ezen lépést. Pauler Gyula az első feljelentést Rottal előtt a török ajánlatát illetőleg³ Zrinyi közlékenységének tudja be, ki kikérdezte Zrinyit, még mielőtt ezt észrevette volna; de ez már megtörtént a bécsi gyűlésen; vallomását pedig a szövetségről Rottal ügyességének tudja be, ki a hirtelen fellobbanó Zrinyiből mindazt kivette, mit már úgy is tudott, vagy a mi

¹ Szalay V. 119.

² Horváth Mihály VI. 32.

³ Pauler Gy. Wesselényi. I. 223.

az eddig ismerteket kiegészítette. Állítja, hogy vallomásának éle Nádasdy ellen irányult, ki Rottal ellensége volt; de mikor e vallomást tette, mondott olyanokat is, mik reá nézve nagyon terhelők voltak.¹

Előttem a felhozott vélemények egyike sem látszik elfogadhatónak. Zrinyi ugyan akarta a felvidéki, majd a károlyvárosi főkapitányságot; de az elsőt akkor, a mikor még a jul. 7-iki francia válasz nem érkezett meg; a felvidéki főkapitánysághoz kötött reményeket és kilátásokat említettem, minek csak is akkor lett volna értelme, ha a francia szövetségből lesz valami, de különben is, ha e főkapitányságot nagyon akarta volna, akkor az özvegy nádornéval kötött családi szerződést végrehajtja, mi bizonynyal elősegítette volna őt amaz állás elnyerésében. A károlyvárosi generalatus meg ugyancsak rövid ideig volt üresedésben. Auersperg Farkas május közepén halt meg és még Zrinyi Eperjesen volt, mikor ez Herbstein József gróf maltai lovaggal betöltetett. Igaz, hogy e sietségnek oka az volt, mert Zrinyi maga is kérte a generalatust; de éppen e sietség mutatja azt, hogy Zrinyi a kormány előtt olyant nem tett, mit jutalmazni kellett volna. Nádasdy ellen táplált haragot minden történetíró említi, de ez egyedül csak nem indíthatta Zrinyit árulásra, mert Nádasdyval bukik veje, Rákóczy is, s ez nem állhatott szándékában.

Horváth Mihály véleményét illetőleg okul Zrinyi meghasonlását Nádasdy és a felvidék vezetőivel az éppen most felhozott oknál fogva nem fogadhatom el. A felvidék mozgalmainak tulajdonítani ezt csak akkor lehetne, ha Zrinyi a francia válasz előtt tette volna feljelentését; XIV. Lajos felelete előtt e lépésnek már csak azért sincs értelme, mert hisz Zrinyi maga is közremunkált a kedélyek előkészítésében, bár nem akart a harcznak vallási jelleget kölcsönözni.

Zrinyi jelentését a török ügyről már említettem. De a bánt vallomásra nem vezette Rottal ügyessége

¹ Pauler. Gy. Wesselényi I. 256.

sem, mert bármily jó indulatot is mutatott ez Zrinyi iránt, egy pillanattig sem feledhette el azt, hogy Rottal a császár feltétlen hive; neki ilyeneket elmondani épp annyi lett volna, mint önmagát a császár vagy még helyesebben, a magyarok iránt ellenséges érzületű császári kormány előtt vádolni, mi bizonyosan örült gondolat. Zrinyi közlékeny volt és hamar bizalmas, az igaz; de hogy önmaga kárára is az lett volna, azt jellemvonásaiban hasztalan keresem, hasztalan vallomásaiban.

Én Zrinyi eljárását egyedül lélektani okokból tudom csak megmagyarázni, és e magyarázathoz annál is inkább ragaszkodom, mert ez Zrinyinek nemcsak e lépését, hanem minden következő ingatag eljárásának kulcsát magában foglalja.

Zrinyi Péter vitéz féfiu volt, de hiányzott benne Miklós magasztos lelkülete és jellem-szilárdsága. Minden reményét a keresztény fejedelmekkel kötendő szövetségbe helyezte s e szövetség folytán oly erőt hitt Magyarországon öszpontosíthatni, mely a törököt kiüzte volna hazánk határai közül. Hitte, hogy ha a magyar föl szabadul a török járom alól, számban is megszaporodva, győzelmes háborujának befolyása alatt oly hatalmassá lesz, hogy alkotmányát és szabadságát is képes lesz megvédeni a kormány ellen. Hogy Zrinyi első sorban a török elleni harczra készült, mutatja eljárása is. A végvidékeken a harcz soha sem szünetelt, a török rablásai napirenden voltak. Itt-ott megtorolták ugyan e rablásokat, a felvidék pedig Egerbe küldött ajándékaival akarta magát biztosítani, „de nagyobb csapást mégis csak Zrinyi ejtett 1669. elején a törökön, a boszniai pasának levágván 400 emberét.¹ Akkor is harczolt tehát Zrinyi a török ellen, mikor a magyarországi szövetségesek Apaffy utján a Porta segélyét akarták megszerezni. Sohasem helyeselte a török pártfogás keresését s ha a szövetséget más irányba terelni nem tudta, maga keresett oly szövetségest, mely nézetével megegyezett. Ő mindég az ország első

¹ Pauler Gy. Wesselényi I. 228. Theatorum Europ. X. 31—32.

ellenségének tartotta a törököt s kész lett volna a nemzet királyválasztási jogáról is lemondani, oda hatni, hogy Magyarország örökös királlysággá legyen, mit bátyja annyira ellenzett, ha hihette volna, hogy a Habsburgház ez esetben támadólag fog fellépni a török ellen. Neki egy célja volt, kiűzni a törököt hazánkból és ezt a keresztény országok szövetségében elérhetni hitte.

XIV. Lajos július 7-iki válasza ez egy, de mindent magában foglaló reményét semmisítettette meg. És e szomorú helyzetben mit tehetett? Zrínyi Miklós a vasvári békekötés után, Lippai György egy évvel utóbb visszavonultak, mert tudták, hogy a haza szomorú helyzetén emberi erővel segíteni nem lehet. Magasztos lelkületük, jellem-szilárdságuk megóvta őket a meg nem engedett eszközöktől, a kormány alkotmánysértései nem nyújtottak nekik példát, hogy hasonlóval torolják azt vissza; nem akartak oly vállalatához fogni, mely, hogy mennyi áldozatot kíván, azt előre tudni sem lehet. Visszavonultak és vártak az időre, melyben szolgálatukat ismét felajánlhatják a hazának.

Messze ezek mögött maradt Zrínyi Péter. Egyedül katona volt ő, még a politikában is, ki nem a véres áldozatot, melylyel kivivatik, hanem egyedül a győzelmet tekintette és ha kardja előbb eltörik, meg van fosztva mindentől, mi megmenthetné őt a bukástól. És ilyenkor beáll a visszahatás. Az önerejéből merített bizalmat bizalmatlanság, a jövőbe vetett reményt reménytelenség, kétségbeesés váltja föl, mi ismét maga után vonta az eszközök fonák megválogatását, összerombolását annak, minek alkotásán azelőtt maga is közreműködött.

E visszahatást mindezekon kívül csak előmozdította Széchy Mária és embereinek gyanúsítása, mi Nádasdy iránt táplált harag szülőökává vált. Reményében csalódva s az a hit, hogy eddigi szövetséges társai elhagyták, hogy ezek ellenségei, végzetesebbé tették reá nézve a helyzetet és oly tettekre ragadták, melyek csálhatlan bizonyítékai az önmagával való meghasonlásnak. Csak egy,

reményeitől így megfosztott, önmagával meghasonlott élet mutathat fel oly ellentétes tetteket, melyeknek megfejtése mind meg annyi talányként áll előttünk, melyeket csak is akkor lehet érteni, ha ezek szülőkául magát a kedélyt fogadjuk el, melyet a rohamosan megindult események szétszaggattak. Ebben találok fel én okát Zrinyi ezen és következő ingatag eljárásának.

Rottal nemcsak Zrinyi vallomását, hanem még azt is előterjeszté a kiküldött bizottságnak, mit ő évek óta már észrevett, mit gyűlölete Nádasdy iránt fölhozni tudott, megrontani azonban Nádasdyt mégsem tudta. Mindezeket nem látták elegendőnek arra, hogy ellene törvényes eljárást kezdjenek. Zrinyinek pedig, ki magáról is beismert terhelő dolgokat, Rottal meghozta a császár izenetét, hogy minden felejtve van, a jövőben azonban hűsége és engedelmissége által tegye jóvá korábbi hibáját.

Mig Zrinyi ezen időben egyszerre több különböző dologba kap, — majd fiával akarja Nádasdy egyik leányát elvettetni, hogy a meggyöngült szövetséget e frigy megerősítse,¹ majd Mihály lengyel király házasságát egy osztrák herczegnővel akarja megakadályozni, mi a magyar-lengyel szövetséget örökre kizárná a lehetőségek közül, — addig Nádasdy Donellán jezsuita által értesült az ellene emelt vádról. Az országbíró és királyi helytartó sietett oly nyilatkozatot tenni, melylyel önmagát a vád alól tisztázi és az uralkodó kegyelmét számára viszaszerezni hitte. Mig Zrinyi folytatta azt, mit évekkel ezelőtt megkezdett, Nádasdy az összeesküvéstől magát egészen távol tartotta s hogy kegyelmet annál biztosabban nyerjen, egészen az udvar karjaiba vetette magát. Nádasdy a bécsi gyűlés tartama alatt (1669. július) Leopold lábaihoz borult, neki vallomásokat tett a nélkül azonban, hogy a császár bizalmát megnyerni tudta volna. Majd egy védíratot terjesztett föl a kormányhoz, melyhez Wesselényi és Zrinyi közt kötött szövetség leveleit, Wesselényi által a Portára küldött követ számára adott

¹ Nagy Ferencz lőcsei II. vall. 1670. szept. 14. Kam. lev.

utasítást, Gremonville felhatalmazását és még más okmányokat csatolt, és e védirat és okmányokkal azt bizonyítgató, hogy ő a Portára küldött első követtség után egy évre tudta csak meg a törökkel való czimboráskodást; Zrinyi és Wesselényihez csak azért csatlakozott, hogy ezek terveit meghiúsíthassa és a császárt így is szolgálhassa. Nem is mulasztotta el a császárt a felvidék mozgalmaira figyelmeztetni. Müller Fülöp jezsuita által is könyörgött Leopold előtt és kérte, viseltessék iránta bizalommal, mert ő fontos dolgot akar vele közölni; de személyesen is felkérte a császárt, kérdezze őt ki, a felség azonban ezt nem tette.¹

A titkos tanács azonban e védiratra sem adott határozott kegyelmet, sőt később, bár Nádasdy Lobkovitz herczeg felszólítására egy újabb emlékiratot is nyújtott be, melyben hivatkozik az első iratban kifejezett hűségre, melyet ha megszeg, a legszigorubb büntetésnek veti magát alá, erre sem nyert megnyugtató választ.

Leopold ugyan utasította Lobkovitz herczeget 1669. decz. 1-én kelt leiratában, hogy adja tudtára Nádasdynak, miszerint hódolatát kegyesen fogadta,² bizik benne, hogy ígéretét meg fogja tartani és szolgálatait kellően méltányolni is fogja. „Azonkívül a mit egyebet még meghagyok önnek, azt szintén részletesen adja neki elő.”³ De e kétértelmű válasz,⁴ mely határozott kegyelem helyett semmitmondó szavakat foglalt csak magában, nem került ki Nádasdy figyelmét. Nem oszlatta el aggodalmát az sem, hogy az udvar felhívta, adjon véleményt, mit kelljen tenni a magyarországi zavarok lecsillapítására; az sem, hogy Leopold, ki csak mostanában biztosította Nádasdyt hogy elsőszülöttje Vasvármegye főispánságát el fogja nyerni, 1670. január 4-én pedig Zala és Somogy megye

¹ Nádasdy első vallomása. Titk. lev. Horváth Mihály VI. 32.

² Majláth : Gesch. des Österr. Kaiserstaates IV. 75.

³ U. o.

⁴ Horváth M. VI. 33. a császár ez iratáról állítja, hogy ez határozott kegyelmet foglal magában.

főispánságát is neki ígérte, ha atyja, kit Isten még sokáig boldogul hagyjon élni, dicső halállal ki fogott mulni: „¹ ő mindezek daczára elégüleenül hagyta oda a fővárost, „igérvén egyébiránt, hogy nem fog elmulasztani semmit, mi által a felségnek és az országnak javát, saját tisztességének öregbitésére, előmozdíthatja:“² Hogy Nádasdynak aggodalmi alaptalanok nem voltak, mutatja a következmény.

Zrinyi tovább haladt azon az uton, a melyet feljelentésével megtagadott, a melylyel annyi és annyi elérhetlen czélokat hozott kilátásba és ezekhez nem vezető eszközöket ragadott meg. Nádasdy épen Zrinyi feljelentése folytán nem fogadta el ennek házassági ajánlatát; az a körülmény, hogy följelentéseinek a kormány nem tulajdonított fontosságot, milyent ő várt s nem jutalmazták őt meg, bosszúsággal töltötték el a bánt, ki oly kifakadásra engedte magát ragadtatni, mely semmikép sem használt neki, sem az összeesküvés céljainak.³ Még nagyobb hévvel, több erőt hozva mozgásba, karolta fel az egyideig elhagyott tervet, mely ismét feleleveníté a franczia szövetség eszméjét. Az a kudarcz, melyet XIV. Lajos izenete szült, melyből megtanulhatta volna, mily fontosságot tulajdoníthat a külsegélynek, nem józanította ki ábrándjából, sőt meghasonlott kedélye olyképen ébresztette életre ezt, mintha reá nézve eddig semmi tanulságot sem eredményezett volna.

Bécsben tartózkodása idejében fölkereste sógorát, Frangepán Ferenczet, kivel éveken keresztül nem a legjobb viszonyban volt. Elbeszélte neki hazája szomorú helyzetét, tervét, mely segítene ezen és őt szövetségre hívta föl. Frangepán, kinek a kormány eljárása ugy sem tetszett, készségesen elfogadta Zrinyi ajánlatát, neki titok-

¹ Libri regii XIV. k. után Szalay L. V. 121.

² Pauler Gy. Wesselényi I. 291.

³ 1669. július hóban a császár előszobájában, az udvaroncok előtt elvesztve önuralmát, e szavakra fakadt: „Majd féltek még tőlem“, és felindulva, majd magánkívül hagyá el Bécset.

tartást és közreműködést ígért. Mindezek után elővette Zrinyi horvátul szerkesztett utasítását, hogy Frangepán ezt olasz nyelvre lefordítsa, melynek kézbesítésével és a lengyelországi követséggel Bargigli Ferencz olasz dominikánus bizatott meg, ki ekkor Frangepán szolgálatában állott. Ez utasításban¹ a legélesebb szavakkal kel ki az osztrák-ház és Leopold személye ellen és célja volt, hogy a lengyel király kedvét elvegye az ily házzal kötendő házassági szövetségtől. Bargigli Wojenskihez lett utasítva s az utasításon kívül egy levelet is adott neki, melyben Mihály, Lengyelország királyát a trónon üdvözölte és jövőre pártfogását kérte ki. Bevallott célja e küldetésnek az volt, hogy Zrinyi, mint a lengyelek nagy barátja, lengyelországi nemességet kapjon, mely szükséges volt arra, hogy ő Széchy Mária lengyelországi birtokait, miután a magyarországiakat illetőleg az egyezés megszűnt, megszerezhesse. E követség is eredménytelen lett, s csak egy súlyos adattal szaporította a vádat, mely később, fogsága idejében, ellene emeltetett.

Apaffy ezenközben Rozsnyait küldte a Portára; de mivel ez mi eredményre sem vezetett, a felvidék Nagy Ferencz által magát Zrinyit ösztönözte, hogy ő küldjön követet a nagyvezérhez, ki Magyarország nevében tegyen a szultánnak ajánlatot. Hosszas tanakodás után, mivel már minden más reménye megsemmisült, maga Zrinyi is kezdett megbarátkozni ez eszmével és Bukováczkynak sikerült is rávenni a bánt, hogy őt Konstantinápolyba küldje.

Bukováczky 1669. december 14-én érkezett Salónikibe,² hol a szultán ekkor tartózkodott és azonnal megtevé Zrinyi Péter és a magyarok nevében ajánlatát. Örömmel hallgatták a divánban Zrinyi meghódolásának szándékát, ki oly nagy és félelmes ellensége volt mindég a töröknek, de nem mindnyájan bíztak Zrinyi ajánlata

¹ Titk. lev.

² Titk. lev. Horváth M. VI. 33. Konstantinápolyt, és 1670 első napjait említi.

őszinteségében. Egy rész épen azért, mert Zrinyi tette ez ajánlatot, tartottak tőle, hogy ez csak csel akar lenni, melybe ha meggondolatlanul bele rohannak, ugyan megadhatják az árát. Nem tudták elhinni, hogy Zrinyi Péter, kinek minden őse rettegett ellensége volt az ozman birodalomnak, most ennek őszintén nyujana békejobbot s vele szövetkezni akarna; nem hitték el, hogy szakítani tudna családjá hagyományaival azon föltétel alatt, „ha őket a németek és jezsuiták zsarnoksága alól kiszabadulni segíti“ a szultán.

Voltak azonban a szultán tanácsában pártolói is az ajánlatnak, kik határozottan állíták, hogy nem szabad e kínálkozó alkalmat elszalasztani, a mely csak előnyére válhat az ozman birodalomnak és meggyengíti a keresztényeket. Még azon esetre is, ha a bán közeledése nem volna őszinte, ha a feltételeket nem tartaná meg, lesz mindég annyi hatalma a töröknek, hogy engedelmességre és hűségre szorítsa. E véleményt pártolta a szultán udvari papja, Wani és a mufti is, különösen azért, mert látták, hogy ez a vélemény Mohamed szultánnak is megtetszett.¹

E véleménykülönbség, mely a divánban nyilvánult, arra ösztönzé Mohamedet, ki idegenkedett minden határozat-hozataltól, hogy Bukováczyt a nagyvezérhez utassítsa, kire az ügy eldöntését bízta. A kitüntetés azonban, melylyel Bukováczyt fogadták, ebben a legvérmesebb reményeket keltették, a mit nem is mulasztott el Zrinyinek megírni, még mielőtt Kandiába indult volna.

Bukováczy Kandiába érkeztekör már ott találta Apaffy követét, Rozsnyay² ki hasonlóan a magyar ügyekben fáradozott. Rozsnyay csak általánosságban kérte a magyarokkal kötendő szövetséget és engedélyt, hogy Magyarországból egy ünnepélyes követség jöhessen,

¹ Pauler Gy. Wesselényi I. 314.

² „Jisdem plane diebus legatus principis Apaffi ac C. Zrini interfuere aulae supremi vezirii.“ Katona XXXIII. 778.

mely a pontozatokat megállapítaná;¹ Bukováczy ellenben, bizva ügyében, a Szalonikiban előterjesztett föltételekkel állott elő. Ezen előterjesztés értelmében Bukováczy a magyarok segélyére 30 ezer embert kér oly utasítással, „hogy Magyarország várait, melyekben most német őrség van, még ha török segélylyel veszik is meg, ne a törökök. hanem a magyarok vegyék birtokukba; ha Magyarországra nehéz napok virradnak, a török birodalom egész erejével tartozik megvédelmezni.“² Ezen szolgálatokért és az örökös szövetség fejében Bukováczy 12 ezer tallért ajánl föl évi adóul a magyar rendek nevében.³

Ez ajánlatra Bukováczyt különösen a Salonikiben tapasztalt jóakarát is buzdította, és talán még az is, hogy a nagyvezér környezetében is akadtak egyesek, kik a magyarok pártfogását sürgették. A két követ, Bukováczy és Rozsnyay meg nem egyező ajánlata a nagyvezért azonban arról győzték meg, hogy a magyarok egységre még most sem jutottak, s így tehát a magyarokkal valamibe fogni még most nem lehet. De Panajotti is nagyban előmozdította a nagyvezér eme nézetét, ki a magyarok ajánlatát, „szemtelenségnek“ bélyegezte.⁴ Gondoskodott is arról, hogy e szövetség nemcsak ered-

¹ Katona XXXIII. 778.

² U. o. XXXIII. 779. A következő pontban folytatólagosan ezeket mondja Katona: „ipse (Zrini) Hungariae dominium; suis gener autem, Franciscus Rákotzius, principatum Transsilvaniae possideant.“ Azt, hogy a magyarországi részek Zrinyi fenhatósága alatt legyenek, ki most a maga nevében kezdte az alkudozást, ezt mint nagyon természetes következményét fellépésének, elfogadhatjuk, bár erre kevésse előbb maga Zrinyi sem gondolt. De hogy Rákóczynak meg az erdélyi fejedelemséget is akarta megszerezni, több történetíró (Hammer: III. 646; Bethlen János: II. 10; Szalay V. 122; Horváth M. VI. 33.) ellenében Pauler Gyula állítását fogadhatjuk el (Wesselényi I. 315.) ki Rákócziról nem is emlékezik meg. E mellett szól azon egyszerű, de megdönthetlen érv, hogy a magyarok Apaffy segélyére rászorultak, ezt tehát ily ajánlattétel által nem tehették a szövetség ellenségévé. Hogy Rákóczy fejedelemségéről szóló hír honnan eredt, a következőkben látni fogjuk.

³ U. o.

⁴ Pauler Gy. Wesselényi I. 317.

ménytelen legyen a felek szétválasztása folytán, hanem hogy a bécsi udvar is megtudja, hova Casanova már Bukováczkynak Salonikiba megérkeztéről jan. 15. irt.

A nagyvezér sokáig tanakodott, mitévő legyen. Zrinyiben, a törökök e kérlelhetlen ellenségében ajánlata daczára sem bizott és ezt Panajotti nem is engedé vele elfeledtetni. De tekintetbe vette a helyzetet, a melyben a török birodalom volt. Kandia ostroma nagyon kifárasztotta hadait, míg ez idő alatt a keresztények békében éltek; az 1664-ik év pedig intő példaul is szolgált, hogy azon esetre, ha a békét fölbontván, Ausztriát megtámadja, nemcsak ennek haderejét fogja maga előtt látni. Mindezen körülményeket tekintetbe véve, a vezér nem határozott, hanem csak elődázta határozatát. Bukováczyt Salonikibe küldte vissza, hova ezeket irta: Zrinyitől mindenekelőtt kezességet kell kérni, és pedig fiát vagy valamely várának átadását; meg kell győződni, hogy tulajdonkép miként állnak a dolgok, lehet-e a sikert remélni? Zrinyit addig is biztatni kell a boszniai és kanizsai pasák által, hogy nem sokára nagy haderő fog jönni segítségére. A szultán írjon neki levelet és nevezze ki összes keresztény hadai fővezérévé, mely után oly nagyon sóvárog és hirdessék, hogy a Dunán, Száván és Dráván a törökök hidakat vernek.

Köprili Bukováczyt többé nem fogadta, neki levelet vagy más jelvényt, milyent a pártfogásba vett fejedelemnek szokás volt adni, nem adott; Apaffy követét azonban magához hivatta, előtte a fejedelem hűségét megdicsérte és neki Apaffynak szóló levelet adott, melyben hangsúlyozta, hogy a két császár által esküvel megerősített békét megzavarni nem szabad.¹

Bukováczy Salonikiban sem kapott levelet a szultántól, hanem haza küldték azon ígérettel, hogy a választ a boszniai pasa útján fogja Zrinyi megkapni. A követ nem minden remény nélkül tért vissza.

¹ Katona XXXIII. 780.

Panajotti nem elégedett meg azzal, hogy Casanovát mindenről tudósította, hanem még Rozsnyay által Apaffynak azt is izente, hogy ha a porta a magyarok részére áll és megszegi a békét, egyszersmind elfogadja az 500.000 tallért, mit bujdosó vetélytársa Zolyomy Erdély trónjáért ígért, és követelni fogja azon várakat, melyeket az 1664-iki béke miatt nem kérhet. Ibrahim pedig azzal a hírrel lepte meg Rozsnyayt, hogy Zrinyi Péter a maga részére Magyarország, Rákóczy részére pedig Erdély koronáját kéri.

E kettős izenet nem tévesztette el hatását. Apaffy visszavonult teljesen a szövetségből és a bécsi udvartól február 28-án jött levélre, melyben megintti őt a bécsi kormány, hogy óvakodjék az elégedetlenektől, július 17-én válaszol és igéri, hogy mindenben az udvar akarata szerint fog eljárni.¹

Panajotti híven értesíté a történetekről Casanovát, értesítésében azonban kérte, ne nevezze meg őt kormányánál, mi ha kitudódnék, őt nagy bajba keverné és lehetetlenné tenné további szolgálatait. Casanova jelentését feb. 15-én küldé meg kormányának, tudósítá egyszersmind hogy most a török nem fogadta el Zrinyi ajánlatát; de nem kételkedik abban, hogy később, ha a felség másutt lesz elfoglalva, a kért segítséget meg fogja adni. Közlé kormányával Panajotti tanácsát, hogy Zrinyit el kell tenni láb alól.² De nemcsak Casanovától, más uton is jöttek hírek a bécsi udvarhoz, melyek ezt kiegészítették és a bécsi udvar aggodalmát növelték.

Zrinyi Péter Bukováczy első tudósítását vévén, Frangepánnal egyetemben nagy tevékenységet fejtett ki, Rákóczyt is felhivta, hogy felvidéki rendekkel tanácskozzék és tegye meg előkészületeit. A felvidék tehát 1670. jan. 24-én Zemplében gyült össze, hogy tanácskozzék a teendők fölött. Általános volt már a készülődés

¹ Katona XXXIII. 781. Bethlen J. II. 7.

² Pauler. Vesselőnyi I 319.

és úgy látszott, hogy a lázadás kitörését már csak napok választják el.

A kormány már Casanovának első jelentésére Zrinyi és Frangepán tetteit vizsga szemmel kísérte, mi nem maradhatott Zrinyi előtt titokban. Vette észre, hogy bizalmatlankodnak iránta, azt is hallotta, hogy a török mozogni kezd, és még Bukováczy meg sem jött, már is megakarta változtatni tervét, s kész lett volna fegyverrel támadni arra, kinek segélyét követte által éppen most sürgeti. Ujra feléledt benne a remény, hogy állandó tervét megvalósíthatja, és háborúra bírhatja Ausztriát a török ellen. „Közeledni kezdett tehát megint a királyhoz és a miniszterekhez és felhasználta az alkalmat, midőn szerencsét kívánt Lobkovitznak, hogy Auersperget, a „Zrinyiek ostorát“ megbuktatta, hogy a török mozgalmait szóba hozza.“¹ E levelében írja, hogy a török készülődik, s míg szomszédai mind fegyverkeznek s önvédelmükről gondoskodnak, neki ezt a haditanács megtiltotta. Meghódolni a töröknek, neki adót fizetni bármi csekélyet is, neki nehezebb, mint meghalni. Magát nem védelmezheti, mert elvonják tőle az eszközöket, rabszolgája lenni a pogánynak nem akar, így tehát nincs más hátra, minthogy arra kérje a császárt, adja neki birtokaiért Krajnában Gottschet és a pisinói grófságot. Irt Kollonics németujhelyi püspöknek, ki iránt nagy bizalommal viseltetett és kérte, eszközölje ki az udvarnál, hogy a maga igazolása végett megjelenhessék. Zichy Istvánnak pedig, hogy Lobkovitznál hasson oda, hogy a zavarok lecsillapítása reá bizassék; neki ez sikerülni fog, mert a nemzet szereti s hallgat szavára.

Mindezen lépések sejteni engedik, hogy Zrinyi Péter éppen a cselekvés pillanatában fog habozni és nem tud megbarátkozni a török-segítség eszméjével. Egész életében ez ellen küzdött, a török iránt táplált ellenszenvben nevelkedett föl és sokkal ingadozóbb volt, semhogy családja hagyományaival szakítani képes lenne.

¹ Pauler Gy. Wesselényi I. 323.

Bukováczky megérkezte újra tevékenységre ösztönzi Zrinyit. Fegyverkezni kezd, először Potolt, majd Kapronczát akarja megszerezni s fegyvereseivel megrakni; igyekezik, hogy az oláhokat pártjára vonja. Érintkezésbe teszi magát a kanizsai pasával s bár ez nagyon megörült Zrinyi barátságának, segílyt azonban mindaddig nem adhat, míg erre parancsot nem vesz. Kérte tehát Zrinyit, hogy ezt sűrgesse. A Frangepánokat Horvátországba, Bargiglit Velenczébe küldi, mit midőn Austriában megtudtak, az általános rémülés a kormányt is nagyobb tevékenységre ösztönözte.

Zrinyi követte a kanizsai pasa tanácsát és a boszniai pasához fordult, ki eddig, miként hitte, bizonyosan megkapta az utasítást. Fölszólította, hogy mennél előbb küldje el az ígért 6 ezernyi dandárt; a budai pasához is fordult, hogy utasítsa a végbeli bégeket, hogy ezek mindenben segítségére legyenek. Maga már mintegy nyolcz ezernyi oláh, morlák s uszkók csöcselék népet gyűjtött zászlaja alá; Tattenbachnak Gráczt elfoglalását tűzte ki czélul, Frangepán által pedig Horvátország rendeit hívta föl, hogy neki meghódoljanak.

Ezen általános mozgalmak idejében a bécsi kormány szelid eszközökkel szándékozik a vihart elhárítani, mert Casanova jelentése folytán tudta azt, hogy a határozottabb fellépésre még mindég van ideje. A török, legalább is addig, míg Kandia ostromát ki nem heveri, nem fog beleavatkozni a magyar ügyekbe és így a kormánynak még elég ideje van. Leopold tehát márcz. 27-ére Besztercebányára gyűlést hirdet, melyen a sérelmek orvoslását ígéri. E gyűlésre a panaszok meghallgatása végett biztosokul a kormány kizárólag magyarokat nevezett ki, kik egyszersmind az ország első hivatalnokai voltak.

Szelepcsényi, Nádasdy, Széchényi György kalocsai érsek, Szegedy Ferencz váci püspök, cancellár, Bársony György nagyváradai püspök, Forgách Ádám tárnokmester, Csáky Ferencz kassai főkapitány és Zichy István kamara-elnök képezték a bizottságot, mely bizottság kül-

detése azonban ismét egyike volt azon félszeg rendszabályoknak, melyekkel a kormány még ily mozgalmas időben is hatni akart. E bizottságnak utasítása volt ugyan, hogy hallgassa meg a panaszokat, a haza nyugalmit és fenmaradását illető nyilvános ügyeket a rendekkel elvégezze, de nem volt fölhatalmazva arra, hogy a sérelmeket orvosolja. Annyiszor és annyszor fölterjesztették már az egyes gyűlések panaszaikat, hogy a kormánynak ezen kívánsága, hogy a sérelmek újra is felsoroltassanak, lehetett gúny is, lehetett együgyűség is. Ily eszközökkel a nyugalmat helyreállítani akarni akkor, mikor már az ország a felkelés lejtőjére sodortatott, Zrinyi fegyverkezett, legalább is örületes gondolat. A kormány azt gondolta, hogy fél-rendszabályait a magyarok által keresztül viheti s mit ezelőtt nem tett, most tisztán magyar hivatalnokokat alkalmazott; de nagyban csalódott.

A követek mihelyt értesültek arról, hogy a kiküldött bizottság a sérelmek orvoslására fölhatalmazva nincs, kölcsönösen megbízó leveleiket el sem fogadták; hanem miután kemény szavakba foglalt követeléseiket, melyre kétségtelenül nagy befolyással volt Zrinyi fölkelésének hire, benyújtották, s május 12-ére új gyűlést hirdettek, mindjárt másnap széteszlottak. E gyűlésen a békítő szerepet Nádasdy vitte, kinek a magyar urak között legnagyobb tekintélye volt, kire az elégedetlenek is hallgattak, minthogy megbízott embere, Hidvéghy, ezek közt nagy szerepet játszott. Nádasdy ugyan eleinte nem bizott Zrinyi sikerében; de hogy most tüzetesebb híreket is vett és sikereit általánosan beszélték és valónak tartották, a nyugtalanság rajta egészen erőt vett. Magához hívatta Kende Gábort és megkérte, menjen Erdélybe és mondja meg Apaffynak, legyen ő Magyarország királya, neki meghódol; de Zrinyinek nem. Kende azonban visszautasítá e megbíztatást, mivel Nádasdy nem rendelkezhetik egy ország koronájával. E beszélgetést Kende elmondta Nagy Ferencznek.¹

¹ Nagy Ferencz lőcsei vall. 1670. aug. 22.

Zrinyi azonban még a cselekvés pillanatában is, akkor, mikor már megállapodásról szó sem lehetett, újra ingadozott. Igaz, hogy a török segély még mindég késett, Apaffy visszavonult, Tótország rendei sem akartak meghódolni; de ingadozásának okai nem ezen körülmények voltak, melyek erélylyel végre is legyőzhetők lettek volna, hanem saját állhatatlansága. A vizsályt újra békés uton akarta elintézni és a végből Forstall Markot, majd Borkovich Márton zágrábi püspököt közbenjárókul Bécsbe küldi.

Borkovich megjelenése, az ügy előadása nagyon meglepte a minisztereket, kik mindeddig nem akarták elhinni, hogy Zrinyi a török szövetséget pártolná. De a mily váratlan volt a hír, ép oly rögtöni lett Zrinyi ellen az intézkedés. Borkovich ugyan nem mint Zrinyi követje ment Bécsbe s ezt Zrinyi kérésére tette; hanem akkor, mikor az ügyről a kormányt értesítette, ennek egyszersmind felajánlotta szolgálatát, megígérte, hogy Zrinyit ő felsége iránti hűségre visszavezeti.

Borkovich által hozott híreket marczius 19-én Lobkovitznál vették tanácskozás alá és határoztatott, hogy Spankau tábornok a stajer és karántán földön lévő hadakat egyesítse s ezek élén Horvátországba nyomuljon a lázadás leverésére. De éppen Borkovich ajánlata folytán Lobkovitz, Montecuccoli és Hoher úgy vélekedtek, hogy minden esetre nyereség volna, ha a lázadókat el lehetne ámítani, Bécsbe csalni, vagy legalább is a püspök által ígérekkel egy időre tétlenségre kárhozthatni, hogy gemmisíttetésök annál biztosabb legyen. E határozat szerint egy időben küldetett Spankauhoz a rendelet, hogy úgy intézkedjék, hogy Zrinyi, Frangepán és Tattenbach ne egyesülhessenek; egy időben a Sziléziában állomásozó lovasság a jablunkai szoroshoz, a cseh-morva és az alsó-ausztriai ezredek Leopoldvárhoz, a Vág-vonalra rendeltettek az esetleg felső-Magyarországban kitörendő zavarok lecsillapítására. Határozták továbbá, hogy a császár Borkovichot küldje el Zrinyihez s levelében egész általános-

ságban ígérje neki, hogy ha magába száll, ha meghódol, panaszait illendően előadja, a kegyelem ajtaja nem lesz előtte elzárva; de e levélben határozott kegyelemről s egyezkedésről szó se legyen.

A magyarországi forrongások fölrázták Leopoldot is a tétlenségből és egykedvüségből. Löbl Zsófia levele is kezébe került, melyeket ez nővéréhez, Bécsben lakó Felicitáshoz küldött, melyben Zrinyi Péternek a törökkel kötendő szövetsége van leírva. Felicitás e levelet átadta páter Müllernek, hogy ez a császárnak mutassa be.¹ Tanácsosainak pedig gondjuk volt arra, hogy könnyelmű tétlenségeket a veszély nagyságával elpalástolják, minek eredménye az lett, hogy Leopold mindenbe beleegyezett, a mit tanácsosai javasoltak. Hogy magát Leopoldot e hírek mily aggodalomba ejtették, mutatja Pötting, a spanyol udvarnál lévő követéhez intézett levele (march. 26.): „E merény álomnak látszanák, de igen is való; magam sem hinném, ha veszedelmemre nem látnám. De bizom Istenben, hogy megsegít; s majd becsületre tanítom őket, újjaikra verem olyant, hogy fejeik is legördülnek bele.“²

A zágrábi püspök sietve tért vissza Zrinyihez a kegyelem hírével és a császár levelével, a melyben „a régi kegyelem folytatásán kívül újabb kedvezések“ is ígértettek.³ Borkovichon kívül Forstall Mark, Zrinyi Péter gyóntatója is megérkezett, ki által Lobkovitz megízené Zrinyinek: „hogy nem fog hűtlennek, lázadónak nyilváníttatni; életében, javaiban, becsületében, szabadságában, hivatalában és méltóságában semmi csorbát sem fog szenvedni, feltéve, ha idején engedelmeskedik, fiát túszul adja s engedelmissége és bizodalma jeléül, egy nevével jegyzett üres lapot, melyre a kegyelem feltételei volnának irándók, küld Bécsbe. Ha netalán

¹ Racki. 123. Pauler Gy. Wesselényi. I. 358.

² Majláth: Geschichte des Öst. Kaiserstaates. V. 76.

³ Katona XXXIII. 840. „continuationem pristinae gratiae; et adhuc novos favores.“

a bánáságról lemondana, a varasdi vagy károlyvárosi kapitányságot fogja megnyerni. Megígéré továbbá, hogy adósságaiból 40 ezer forintot kifizet s általában virágzatra juttatja családjá ügyeit az udvarnál, őt ismét kedves atyafiának nézendő és soha el nem hagyja.¹

Lobkovitz ezen ajánlata csak megerősítették Zrinyit békés szándokaiban, melyre különben is Forstall, a család hű emberre által folyton ösztönöztetett, ki a bán eme lépésében nem látott egyebet ijesztésnél, melylyel a bécsi kormányt Zrinyi érdemeinek méltánylására kényszeríteni akarta.

Borkovich és Forstall hirei Zrinyit arra bátorították, hogy a béke föltételeit ő szabja meg. Nem találta ki, mért ily engedékeny a kormány; nem hitte el, hogy ez csak csel volt, mely megkönyíti Spankau működését, s az ő megsemmisítését annál biztosabban előkészíti. Pedig Spankau közeledése elég világos magyarázatát adta Lobkovitz izenetének; ebből, ha egyébből nem is, megtudhatta volna, mi maradt még számára fön.

Zrinyi Forstallt gyorsan föltételeivel visszszakludta Bécsbe, melyben Lobkovitz által családjá részére tett ígéreteken kívül, még a következők foglaltattak. A felség éljen hathatós eszközökkel a haza védelmére; a hazában magyarok neveztesse ki tábornok, ezredes és kapitányokká; ő neveztesse ki varasdi generalissá, és ezt örökölje fia, ha arra való lesz; ajándékoztassék meg Pisino, Gottschee, Fiume és Tersatz birtokával,

¹ Zrinyi védíráta Katonánál XXXIII. 840. Védírátaban a bán állítja, hogy ezeket határozottan Lobkovitz a császár nevében tette: „Princeps a Lobkovitz, supremus minister et aulae praefectus, distinctius, et articulatus mihi promisit, nomine majestatis V. C. per P. Mag. Marcum Forstall Augustinianum.“ U. o. Pauler Gyula azt állítja, hogy Forstallt Zrinyi Péter 25-én ezen és még más tételeket is magában foglaló föltételekkel küldte Bécsbe, még mielőtt Borkovich megérkezett volna Csáktornyára. De miként látni fogjuk, valószínűbb az, hogy Forstall 3-szor volt Bécsben s második útjában vitte magával P. által följegyzett föltételeket. Hogy ezen ajánlatot kapta Zrinyi, azt vallomásaiból tudjuk.

mint örökös grófsággal; ha családi jószágait a török becsapásai folytán elvesztené, adjon neki a császár másutt megfelelő kárpótlást; adassék általános bünbocsánat; ezen megegyezést biztosítsa vagy a szász, vagy a bajor herceg, vagy a német birodalmi gyűlés, vagy a pápa. Ezen feltételek határozottabb körülírására mind a kormánytól, mind pedig a magyaroktól biztosok küldessenek ki teljes felhatalmazással, hogy a felhozott tételekből a körülmények szerint törölhessenek, vagy ha szükségét látják, joguk legyen ezekhez még másokat hozzá függeszteni.

Ezen föltételekkel, melyekhez egy sajátkezűleg irt levelet is mellékel, küldötte Zrinyi Forstallt Bécsbe.

Borkovich mérsékletet tanácsló javaslatához csatlakozott a gráczai haditanács is, mely sokkal kiterjedtebb és veszélyesebbnek tartotta a mozgalmat, mint az valóban volt. A bécsi kormány-tanács látszólag el is fogadja ezen javaslatokat, kiméretlen szigorából enged is; de az alkotmány teljes helyreállítására, mely a mozgalmat lecsillapítaná s magát a kormányt is megerősítené, csak azért sem gondolt, mert konstantinápolyi követétől tudta, hogy a magyar mozgalom vezetői pártfogásra nem számíthatnak. A kormány-tanács soha sem adta föl a tervet, hogy Magyarországot alkotmányától megfosztva, örökös tartományai közé olvaszsza be; minden egyes zavaros idő csak fölelevenítette e vágyat és a végczél valóságát helyezte kilátásba, ha az országot erővel szoríthatja engedelmességre. A meggyöngült országnak — úgy hívék — nem lesz ereje megcsonkított alkotmányának védelmére kelni, vezérférfiainak szomorú vége másokat el fog rettenteni hasonlót megkísérteni. Ily gondolkozásu és korlátlan hatalomra törekvő kormány-tanács természetes ellensége volt a magyar alkotmánynak, az alkotmányt védő mozgalom vezéreinek. De soha sem volt Ausztriának oly tanácsa, mely inkább ezen elvet vallotta volna, mint a jelenlegi, mely ezen elv diadalra juttatásához szükséges kormányzói bölcsességből keveseb-

bet birt volna. Lobkovitz és társai tehetetlenségüket gyűlölettel pótolták és még elhitték, hogy ezzel már bírják mindazon eszközöket, melylyel egy országot szabadságából kiforgatni lehet, és el lehet némítani egy nemzetnek szabadsága iránt való lelkesedését. Hogy mennyire csalódtak, bizonyítja a történelem; hogy az elhullottak véréből új sarjadék kelt, mely nem kevesebb bátorsággal küzdött az alkotmány és a jogtiprók ellen, tanúsítja a későbbi szabadságharczok; hogy e harcokban elhullottakat minden hibájok daczára vértanúknak ismerte el a nemzet, mutatja ama kegyeletes érzés, melylyel ezek emlékét a magyar megőrzi.

Zrinyi tele reménynyel a jövő iránt nem is gondolta, hogy feje fölött a vihar már összezsapott. Forstall megérkezvén Bécsbe, mentegeti Zrinyit, Lobkovitz és Hocher pedig Forstallnak Zrinyi jövője fölött támadt aggályait eloszlatják azzal, hogy Lobkovitz reménytébresztő levelet küld Zrinyinek.

Ezalatt azonban a kormány Erdődy Miklósnak pénzt ad, hogy Zrinyi ellen fellépjen, kit a kormány hivatalától fosztott meg és fejére, mintha gonosztevő volna, jutalmat tűzött ki.

Tattenbachot érte utól először a Nemesis. Ennek ugyanis bizalmas és családjának régi szolgáját Riebl Boldizsárt lopás miatt elfogták, ki, hogy magát kiszabadítsa, elárulta urát, hogy ez is részes a magyar mozgalmakban. Állításának bizonyosságául két levelet mutatott elő, melyeket ura irt, melyekben foglaltatott a fegyverkezést illetőleg mindaz, miben Zrinyivel már megegyezett. A városbíró a levelet átadta Breiner Gogofrédek, a fogoly is jobban kikérdeztetett s az iratok felküldettek Bécsbe Hocherhez. Mindezekről Tattenbach mitsem tudott s nem sejtve a veszélyt, Gráczbba ment, hol Breiner, nem várván meg az utasítást, őt elfogatta és a várba záratta.¹ (márczius 22.)

¹ Wagner I. 241.

Bécsben nagyon tartottak attól, hogy Tattenbach elfogatása nagy zajt fog ütni, és Zrinyi szabadon bocsajtását fogja követelni, vagy éppen jövőjét sejtve, idejében biztosítja magát. Nagyon óhajtották tehát Forstallt megnyugtatni. Elmondták neki, hogy Tattenbach nem a lázadás, hanem könnyelmű kicsapongása miatt fogatott el. Forstallnál ez nem is okozott aggodalmat, mert nem tudta azt, hogy Tattenbach szövetséges társ s így annál könnyebben elhitte azt, mit neki mondtak; de aggasztotta az a huza-vona, melylyel ügyét a német miniszterek nyújtották.

Horvátországban sem kedvezett a talaj a nyílt lázadás kitörésére. Frangepán Ferencz minden igyekezete daczára sem tudta a nemességet részére hódítani, kik az Erdődyek és Draskovichok példáját követve, megmaradtak a császár hűségében. Ezt azonban tetteleg nem bátorkodtak kifejezni, mert attól tartottak, hogy a báni végvidék vitézei ha Zrinyihez csatlakoznak, vagyonukban tetemes kárt fognak szenvedni. Ezért Borkovich zágrábi püspökkel a békés kiegyenlítésen fáradoztak. Frangepán emberei által világgá bocsajtott hírek kétség és félelem változatos érzelmeit keltették föl az országban, mely míg a lelkesedést lóhasztja, az egységes sikerre vezető működésnek is gátul szolgálhat.

Frangepán Ferencz a brezoviczai gyűlés után — melyen beszédét szívesen hallgatták és többen vele egyetértettek, bár voltak olyanok is, kik óvakodtak a hűségfogadástól Zrinyi iránt — gyűlevész csapatával a Szávához ment, hol a császári sereg számára küldött élelmet elfogja. Erre Herberstein, Károlyváros parancsnoka Frangepán ellen indul, kit gyűlevész hada magára hagy, majd később Herberstein zsoldjába lép.¹ A fegyvereseitől elhagyott Frangepán Zágrábba, innen Zrinyihez fut, Bukováczy pedig a török földre menekül.

Zrinyi Péter reménye csakhamar kétségbeesésre változott. Aggodalmasan hallotta a császári hadak köze-

¹ Katona XXXIII. 796.

ledését, melyek más ellen, mint ő ellene nem jöhettek, miután a török nem mozdul; Forstall pedig még mindig nem jött meg. Ily helyzetben újra a budai pasához, de Borkovichhoz is irt; az első, mert utasítása nem volt, nem mozdult, a zágrábi püspök pedig válaszában azt tanácsolta neki, hogy menjen fel Bécsbe.¹ Végre megérkezett Forstall (ápril 5.)² telve reménynyel és biztattással, mi a szorongatott Zrinyi és Frangepánra nagy hatással volt. Mindkettő kész volt meghódolni, Zrinyi János fiát kezesül az udvarhoz küldeni, ki különben sem osztotta ez ügyben atyja nézetét,³ de az üres lap ismételt követelése szeget ütött Zrinyi fejébe. Mit akarnak ezzel? kérdezte gyakran, melyre feleletet adni nem tudott. Az udvar erre halálos ítéletét, vagy adott engedményeinek visszavonását fogja-e irni?

Forstallnak sikerült végre eloszlatni Zrinyi aggodalmait Leopold kegyességével, melytől ő maga is legtöbbet remélt. Zrinyi átadta Forstallnak fiát, az üres lapot, mindketten a császárnak czimzett levelet, melyben a történetek feledését és kegyelmet kérnek. A császári hadak közeledése ugyan benne is aggodalmat keltettek, de bizott azon ígéletben, melyet neki Lobkovitz és Hocher tettek. Ez ígéret, ide-oda járás azonban nem czélzott mást, mint időnyerést, melyre a kormánynak, hogy a mozgalom vezéreit megsemmisíthesse, szüksége volt. Elhátározta már rég, hogy Zrinyinek és társainak kegyelmet nem ad, és még Lobkovitznak rokoni szeretetére való hivatkozása sem volt más, mint hazugság, mely Zrinyi félrevezetését czélozta.

Ezen idő alatt a császári hadak föltartóztatlanul közeledtek céljukhoz, mely nem volt egyéb, mint hogy Zrinyinek elvágja útját Kanizsa vagy felső Magyarország felé. Maga Forstall elindulása előtt is irt Herberstein Miksa grófnak, hogy állítsa meg a német hadak útját

¹ 1670. apr. 5. Rački 146.

² Pauler Gy. Wesselényi I. 382.

³ Rački 126.

a Muraköz felé, ne keltsen közeledésével gyanut Zrinyiben, ki teljesen kibékült a kormánynyal, mert ezen esetben beállhat az eshetőség, hogy Zrinyi igénybe veszi a rendelkezésére bocsájtott török segítséget.

Spankau azonban, ki ekkor már Potohhoz érkezett s itt a tervet megállapította, erre nem igen hallgatott, mert a neki adott utasítás egészen másképp hangzott. Hasztalan fordul maga Zrinyi is a császárhoz Forstall távozása után, hogy „hivja vissza Spankaut, ki Horvátországban ellenségre nem talált, minthogy ő a török szövetséget már elejtette,”¹ hasztalan volt mindez, a katonaság által vont kordon mindég szűkebb és szűkebb lett.

Midőn mindez mi eredményre sem vezetett, de a Bécsből jövő választ bajos is lett volna megvárni, Zrinyi Spankauhoz is küldött (ápril 8.) egy olasz levelet, melyet Frangepán fogalmazott. Ebben azt írta a bán, hogy ő arról értesült, miszerint Spankau „a császári sereggel Muraközbe készül; de ő — Zrinyi — már ügyét a császár ítélete alá bocsájtá. Meghódolt, fiát Bécsbe küldé és kész a markézzal² minden pillanatban, ha kívánják, kész szintén utána menni. Esze ágában sincs valamit tenni ő felsége ellen s reményli, hogy ha Spankan jön, nem fogja őt ellenségnek tekinteni. Fontolja meg, mily következményei lehetnének annak, ha másként bánnék vele, ki minden perczen kész vérét ő felségeért kiontani. Követei meg fogják erősíteni levelét.”³ Spankau a követeket 11-éig ott tartotta, a mikor már az indulásra teljesen elkészült s ekkor ama nyájas izenettel küldte őket vissza, hogy ő a török ellen van kirendelve, s reményli, hogy Zrinyivel nem sokára személyesen is fog találkozni. Spankau sem e levélnek, sem Forstall iratának nem hitt. Azt gondolta, hogy mindkettőnek célja őt

¹ Katona XXXIII. 797. Wagner I. 244.

² Így nevezték általában Frangepán Ferenczet.

³ Pauler Gyula Wesselényi. I. 385. Istvánffy is megemlékezik a levélről e néhány szóval: „et licet Serinius illi stipulatam submissionis suae gratiam significaret ect.” XLIV. 563.

visszatartani néhány napig, mely alatt a török segély megérkezik. Azon volt tehát, hogy Zrinyivel gyorsan végezzen, még mielőtt a török segélyére lehetne.

Forstall megérkezett, de mily különbség volt az előbbeni és a mostani fogadtatás között, mi leginkább bizonyítá a megváltozott helyzetet. Eddig ígéreteket tettek, biztosítékot kértek, most, midőn ezt megnyerték, már ezzel sem elégedtek meg. Forstallt szemtelennek találták, szolgálatait tolakodásnak nevezték el; Zrinyi Péter fiát nem találták elég biztosítéknak; a fehér laphoz a bán nem mellékelt meghatalmazást, hogy azt ki lehet tölteni, pedig ezt nem kérték, mert erre ugyanis a kormány föltételeit kellett irni.

Végre abban állapodtak meg, hogy Zrinyitől feltétlen meghódolást követelnek, Spankaut pedig utasítják, hogy ily meghódolást elfogadjon, mi a vérontásnak is véget fog vetni.

A fehér lapot betöltve adták vissza Forstallnak, melyen a következő föltételek voltak följegyezve: az uralkodó követeli, hogy váraiba császári őrséget fogadjon; Bécsbe menjen és büntársait, ha ilyenek volnának, föl-jelentse.¹ Forstall megígérte, hogy igyekezni fog ezen feltételek elfogadására és teljesítésére Zrinyit rábírní; de Frangepánra nézve, mivel ebben nem bízott, magát nem kötelezte.

A visszatérő Forstall már nem találta Zrinyit Csáktornyán. Zrinyi és Frangepán nem tudták őt bevárni, ki a föltételeken kívül még Lokbovitznak két rokoni és baráti érzelmet hazudó levelét is magával hozta (ápril 16.) Spankau már 12-én megkezdte a támadást, s mig Breinert 4000 emberrel Légrad ellen küldte, ő maga lovas és dragonyos ezredeivel Csáktornya ellen indult. „Zrinyinek kedve lett volna ellentállni és megverekedni;

¹ „Princeps iussit, — ut me obligarem ad suscipiendum praesidium caesareum; ad Viennam veniendum in persona; et ad denunciandum complices, siqui essent; quae omnia a me facta et praestita sunt.“ Zrinyi véd-irata Katonánál. XXXIII. 842.

de a német Purgsdorf dragonyos kapitánya figyelmezteté, hogy Spankaut a császár és nem Herberstein vagy Breiner küldik.¹ Ez lehűtötte Zrinyi harczkedvét s ily körülmények között nem tehetett mást, minthogy Káldy György, lovaskapitányát küldje Spankau üdvözlésére, maga pedig kitérjen a közeledő vihar elől. A 2000 morlak,² kik Csáktornya védelmére ide összehozottak, Zrinyi Péter és Frangepán Ferencz vezérlete alatt kétségtelenül győzedelmeskedtek volna Spankau 600 főből álló lovas csapata fölött, annál is inkább, mert a várac 72 ágyuja is támogatta volna őket; de hogy Zrinyi mégis elállott a harcztól, ez azt bizonyítja, hogy még mindig hitt a kibékülésben. Ez érzelem sem volt azonban benne meg állandóan. Akkor, hogy Csáktornyára visszavonult; mikor a török hadak mozdulatlansága s a császáriak közeledése megsemmisülését jósolták; a hír, melyet e hadról és czéljáról vett; az a kínos állapot, melyet a bizonytalanság szült, vajjon felkeltek-e a felvidékiek szava után indulva vagy sem, mind együttvéve Zrinyit a kétségbeesés örvényéhez sodorták, s ekkor a helyzet nyomasztó hatása alatt a kemény férfi majdnem sirt dühében és a legvégsőre készült. Csáktornya falaira kivonatta az ágyukat, előőrsöket rendelt a keresztény végek felé és elkeseredve monda Frangepánnak: „Előbb, mint rám teszik kezüket, megkísértem a végső eszközöket. Jósá-gaimat, tisztességemet, becsületemet elvesztettem, még csak fejem van meg; de ezt drágán, hogy megemlegessék! akarom eladni. Beküldöm fiamat kezesül! Ha kell, magam is törökké leszek, hogy megmentsem magamat, hogy győzzek a harczban.“ De ez csak egy pillanatig tartott. A mily heves volt kitörése, ép oly hamar el is múlt; pedig ha tudta volna, hogy hivatalától már megfosztották; ha hallotta volna, mit Herberstein mindenütt hirdetett, hogy az ő fejére 10.000, Frangepánéra 5.000 tallér

¹ Pauler Gyula. Weselényi. Zrinyi jun. 26-iki vallomásai alapján. I. 391.

² Istvánffy XLIV. 565.

tüzetett ki; ha látta volna ama pusztítást, melyet a károlyvárosi németek és a végvidékiek elfoglalt jószágain véghez vittek: úgy bizonynyal nem teszi le a fegyvert, és vagy megvédelmezi a család ős fészket, Csáktornyát, melyet a család százados dicső emlékei a magyarság szentélyévé avattak; vagy annak üszkei alá temetkezik, mely megóvta volna őt, családját és Csáktornyát a bitangok piszkos kezeitől. És ki tudja, mit hozott volna ekkor a jövő?! Vér folyt volna, de ezt legalább nem a hóhér keze ontotta volna és rosszabb, mint az eperjesi vértörvényszék napjai, a nemzetre úgy se virradhatott volna.

Zrinyi letette a fegyvert és teljesítette azt, mit Forstall által Bécsben ígért. April 13-án éjfél előtt 11 órakor nyergeltetett s ő maga Frangepánnal együtt megtette előkészületeit neje jelenlétében. Egy „Isten hozzád“-ot mondott nejének s lóra vetette magát és Frangepánnal, valamint 20 kísérelével az éj védelme alatt Csáktornyáról távozott, hogy Bécsbe, veszedelmébe menjen.

Zrinyi neje bizott a jövőben, hitte, hogy a szorongatások ideje csakhamar el fog mulni és minden ismét visszazökkenik az előbbi kerékvágásba. A bucsuzás pillanatában nem sirt, nyugodtan nézett távozó férje után, kit többé nem látott ez életben.¹ Alig távozott a férj, Zrinyiné hozzá látott, hogy mindent, mi a kilátásba helyezett eredményt kockáztathatná, megsemmisítsen. Elégetett minden irományt, mit ártalmasnak tartott, köztük Frangepánnak Zágrábból irt leveleit, az oláh püspöknek szánt diplomát, a boszniai és kanizsa pasáknak a szövetség érdekében irt leveleit és Tattenbach szövetség levelét.

Zrinyi Frangepánnal és csekély kísérelével az első nap a leggyorsabb menetben Körmendig ment; másnap már sokkal lassabban haladtak s a Pinka folyó mellett

¹ Lahn valloása 1670. apr. 23. Rački 293.

egész Német-Keresztesig jutottak,¹ hol a második éjt töltötték. Előttem úgy látszik, hogy Zrinyit Körmenden érte el az aggodalom az iránt, menjen-e Bécsbe, vagy várja meg, mire fordulnak a dolgok? Ezen aggodalmat látom a második nap sokkal lassabb utazásában kifejezve, melyet midőn Frangepán elosztatott, a harmadik és negyedik napon az elsőhöz hasonló gyors menetek következtek.² A harmadik napon Kőszegen Somogyi Andrással beszélt Zrinyi, ki a város egyik legtekintélyesebb és leggazdagabb tanácsosa volt. A protestans Somogyi, ki e mozgalmától nemcsak nemzetiségi, hanem a vallási ügyek javulását is várta, mindent elkövetett, hogy Zrinyit bécsi útjáról lebeszélje s rávegye arra, hogy Bécs helyett a felvidékre, Rákóczyhoz csatlakozzék.³ De Zrinyi nem hallgatott reá s még az nap a kaboldi várba, Kéry Ferencz grófhhoz szálltak.⁴

¹ Pauler Gy. i. m. I. 392. azt mondja, hogy : Keresztesen a Pinka vize mellett háltak jezsuitáknál. "A jegyzetben pedig kifejezi azt, hogy mivel Magyar és Német-Keresztes van, melyikben szálltak meg a menekülők, nem tudja. Helyreigazításul a következőket jegyzem meg : A pornói apátságot 1121-ben István nádornak egyetlen fia, István alapította, ki bucsut vévén a világtól, a cisztercezi rendbe lépett és összes örökségét a rendnek adományozta. Ezen adományt II. Endre király megerősítvén, létrejött a pornói apátság, melyhez Pornó és Monyorókerék mezővárosokon kívül még 13 helység és az egész keresztesi hegység tartozott. Később független apátság lett s mint ilyent bírta 1531-ben Verancz Antal, ki e javadalmat 1553-ban, mint pécsi püspök is élvezte. 1643-ban a jezsuiták soproni társházának adományozták ez apátságot, a melyet a rend egész eltöröltetéséig birt. Ez apátsághoz tartozott Keresztes, 1670. körül csak Német-Keresztes, a melynek még ma is csak főkköztségét képezi Magyar-Keresztes. Sem Magyar, sem Német-Keresztesen nem épült jezsuita zárda, hanem volt Pornón, ott, hol most az Ó-major van, romjai azonban ennek sem láthatók. A menekülők tehát nem a jezsuitáknál háltak meg, hanem Keresztesen, a mostani Német-Keresztesen, mely akkor, mint a pornói apátság kiegészítő része, a jezsuiták birtoka volt.

² Az első nap mintegy 10, a második nap $3\frac{1}{3}$, a harmadik 7, és a negyedik nap ismét 10 mérföldet tettek.

³ Széchenyi írja Montecuccolinak. Szombathely 1670. május 20. Had. lev.

⁴ Katona XXXIII. 798.

Kéry tántoríthatlan hive volt a császári háznak, ki már a megelőző napokban is küldött híreket a kormányhoz a mozgalomról, így akart magának érdemeket szerezni a kormány előtt. Most, hogy Zrinyi és Frangepán várában szálltak meg, bár ezektől tudta, hogy hova tartanak, mégis, míg vendégei aludtak, futárt küldött Bécsbe, hogy a kormánynak jelentse Zrinyi és társának megérkeztét, szándékát és utasítást kért, mi tévő legyen.

Vendégei azonban előbb odahagyták a várat, még mielőtt a válasz megérkezett volna s így ő, mivel annyi ereje nem volt, hogy őket letartóztathatta volna, biztatta vendégeit szándékuk kivitelében s hogy ha ezek ingadozni találnának, ebben őket megerősitse, velök ment. Utközben találkozott szolgáljával, ki meghozta számára az utasítást, mely ebből állott: ha Zrinyi és Frangepán Bécsbe tartanak, engedje őket; ha azonban tervöket megváltoztatnák, tartóztassa őket le, ha pedig már elmentek volna, tegyen erről jelentést.¹

Erre azonban nem volt szükség, mert Zrinyi és Frangepán apr. 17-én reggel Kaboldról elindultak és önkényt — nem azért, mert Rákóczyhoz vezető ut már

¹ E levelet, melyet Leopold aláírt, közli Katona (XXXIII. 799.) Azonban ezen levelet nyomdahiabával együtt átveszi Szalay (V. 126.) és Horváth M. is (VI. 39.) A szövegben ugyanis (Quod mihi subito voluistis notificare adventum Zrinii et Frangepanii Potae" ect.) „Potae" helyett „Portae" olvasandó; hibásan mondja tehát Szalay, hogy a menekülők „Poty", Horváth, hogy „Paty"-on szálltak meg. Istvánffy (XLIV. 565) és Wagner (I. 245.) azt állítják, hogy gr. Kéry (Istvánffy: „Nary-Ferencium Comitum") a menekülőket meghívta magához s ezeket gyalázatosan elárulta, a honnan azután Bécsbe kísértettek. Wagner még mentegeti is Kéryt az árulás vádja ellenében, és e tettében inkább egy nemes vonást vél felismerni. Dicséri őt, ki a haza jólétének barátját feláldozta. Ezen állítás is azonban téves, valamint Istvánffy, Katona, Wagner, Szalay és Horváth Mihálynak az idézett helyeken amaz elbeszélése, mely szerint Spankau Csáktornya vivását már meg is kezdte volna és ennek tartama alatt menekült volna Zrinyi és Frangepán a várból. Zrinyi menekülése már megelőzte Spankau odaérkeztét, a ki előtt apr. 14-én vivás nélkül kaput tárt Csáktornya, miként látni fogjuk.

zárva volt előttök,¹ — Bécsnek vették útjokat, a hová a leggyorsabb menetekben ápr. 18-án reggel meg is érkeztek és a Landstrasse külvárosban, az augustinianusok kolostorában megszálltak.²

Megérkezésük nagy meglepetést szült a kormány köreiből, mely most, azon volt, hogy őket szép szerével hatalmába kerítse. Ismét Lobkovitz álnokul a rokoni kötelék álarca alatt hintáját küldte a menekültekért, mely őket a belváros „Fehér hattyú” fogadójába vivé; este felé pedig oly magánszállásokra osztották be őket, a melyek előtt különben is őrzőjárat szokott lenni s így vigyázni lehetett reájok anélkül, hogy ezt a foglyok észrevették volna.

Az a körülmény, hogy Kéry is velük jött, szolgáltatott okul amaz állításra, mintha ők, mint foglyok jöttek volna Bécsbe. De kitünt, hogy ez állítás téves és nem is soká tartotta magát, különösen miután nyilvánossá lett, hogy maga az udvar is ennek ellenkezőjét vallja.³

Spankau apr. 13-án Csáktornya közelébe jutott a nélkül, hogy valami gyanút keltett volna benne. De ezen éjjel mégsem merte megközelíteni a várat, hanem várt reggelre, a mikor teljes csatarendben jelent meg a vár előtt. Az első felszólításra megnyílt Csáktornya kapuja, és azon kor szokása szerint a Zrinyiek egy tisztje kihozta a kulcsokat, valamint Zrinyiné izenetét, hogy Csáktornya mindig nyitva áll a császár hadainak.⁴

Spankau hasztalan kereste a várban Zrinyit és Frangepánt, kik ekkor már a Murán jóval túl, Lenti felé tartottak. Spankau Zrinyi nejével és Aurorika leányával tiszteletteljesen bánt, de őket elmenni nem engedte.

¹ Istvánffy: „ad Ragotzium alii in superiorem Ungariam, nisi aditus fuissent interalusi, verosimilius abituros asserebant.“ XLIV. 565.

² Rački. 198.

³ Leopold pr. 53-án spanyol követéhez ezeket írja: „Der Zerín und Frangepán haben sich selbst Arrest gestellet“ Majlát. V. 84.

⁴ Pauler Gy. Wesselényi I. 395.

Átvette az egész várat, melynek őrizetére a Leslie gyalogezredből Kanitzki kapitány alatt 100 embert rendelt, maga pedig sietett Kottori elfoglalására. Ugyanezen nap Breiner Légrádot foglalta el, miután Czindery György, ki Zrinyi Péternek iránta tanusított kegyességét rút hálátlansággal boszulta meg, neki a legkönnyebben megközelíthető helyet kijelelte s az 1500 harcziás és részben protestáns őrséget e meghódolásra rávette.¹

Ezzel a déli részeken a mozgalom elfojtatott, vezérei a császár hatalmába kerültek. Mint valami jól végzett nehéz munka után a császári hadsereg megkezdte azt, mit oly páratlanul jól tudott: a rablást és pusztítást.

Zrinyiné a katonaság tisztjeit, mint vendégeit fogadta, csakhogy ezek nem érdemeltek ily szíves fogadtatást és ezt ugyan rútul fizették vissza. Hogy ellenségre nem találtak, felbomlott teljesen a fegyelem. A legénység a bornak esett, minek hogy mihamarabb vége legyen s a legénységet engedelmességre lehessen szorítani, magok a tisztek verették ki a hordók fenekét. Később a kijózanodott katonaság megkezdte a rablást, a miben jó példával a tisztek jártak elől. Csakhamar kipusztították az egész várat úgy, hogy mire a gráczi haditanács küldötte a foglalást hivatalból megkezdhetette, a 72 ágyun, némely értéktelen fegyver, mappa, leveles láda, egy két fabutor, kép és három nadrágon kívül mit sem irhatott már össze. Mindent elvittek vagy elpusztítottak, úgy, hogy Zrinyiné 60 cselédjével együtt majdnem élelem nélkül maradt.

„Spankau lovat és kocsit, két órát, 12 ezüst serleget, szőnyeget, egy ezüst kardot; Leslie és Grana ezredek lovakat, fegyvereket, a főlovászmester 50 aranyt, Kaniczki kapitány 12 ezüst tálczát és asztalkendőket, ki ezüst gyertyatartókat, ki mást tulajdonított el magának.² A mi Csáktornyan, ugyanaz történt a többi elfoglalt jószágokon. A minek értéke volt, azt a császári katonaság

¹ Pauler Gy. Wesselényi I. 396.

² Pauler Gy. Wesselényi I. 397.

elvitte, mit el nem vihetett, azt összevissza törték, rombolták.¹ Később a katonaság példája egész Horvátországban utánzásra talált úgy, hogy Zrinyi és a szövetségesek birtoka szabad zsákmány tárgya lett. Mire Zrinyi és Frangepán Bécsben magokat kegyelemre megadták és e meghódolástól várták sorsuk javulását, akkorra Frangepán neje, mint földönfutó, Valvasone gróf nagybátyjához Rosacisba (Friaul) menekült, Zrinyi neje és leánya pedig mindenből kifosztva, mint valóságos koldusok, őrizet alatt tartattak. Zrinyi Bécsbe ment, hogy Leopold lábaihoz borulva, a maga és családja számára kegyelmet kérjen; ezen időre a császári sereg Horvát-Tótországban mindent behódoltatott, kirabolt és így a mozgalomnak véget vetett.

¹ Istvánffy XLIV. 565. azt mondja, hogy Spankau Zrinyinét drága butoraival és egész házi készletével Német-Ujhelyre kísérte, Herberstein pedig az összes Zrinyiféle javakat a császár nevében lefoglalta. Láttuk azonban a pusztítást, mihez még azt jegyzem meg, hogy midőn a beteg Zrinyinét jul. 15. b. Zeiss ezredes Csáktornyáról Grácza kísérte, csak 50 frtja volt és még a szükséges ruházatban is hiányt szenvedett. Ennyire nem volt ellátva Zrinyiné még a szükségesekekkel sem.

ZRINYI III. PÉTER HALÁLÁIG.

1670. apr. 18. — 1671. apr. 30.

Zrinyi Pétert és Frangepánt Lobkovitz kocsija vitte be a belvárosba, hol a „Fehér hattyu“-hoz szálltak, estefelé azonban már szétválasztattak. Lobkovitz és társai, kik minden emberies érzés hiányában csak a boszúra gondoltak, szerették volna a menekülteket azonnal szigorú fogságba taszítani; de mivel a felvidéki mozgalmak miatt különösen Zrinyi szolgálatait nem nélkülözhatték, egyenlőre megelégedtek azzal, ha őket őrizet alatt tartják. Zrinyi Pétert Ugarte báróhoz, a városi őrség alezredéséhez, Frangepánt pedig gr. Traun őrnagyhoz szállásolták be¹ Lahn Rudolfot, Zrinyi lovászmesterét pedig, kiről, mint a bán bizalmas emberéről, hitték, hogy sok dologba be van avatva, Arnold kapitánynál helyezték el, „mert e tisztek lakása előtt örök álltak, és így vigyázni lehetett rájuk anélkül, hogy fogságban lévőknek látszottak volna.“²

¹ Katona XXXIII. 799. Wagner I. 245.

² Pauler Gyula. Wesselényi. I. 394.

Zrinyi és Frangepánnak ezen első, szelidebb fog-sága okáról sokfélekép vélekedtek. Némelyek¹ állítják, hogy a menekültek azért nem tétettek először mindjárt szigorú fogságba, mert Zrinyinek és Frangepánnak az előkelők közt sok barátja volt; az általános vélemény pedig azt mondta, hogy már kegyelmet kaptak s panaszt jöttek tenni azok ellen, kik őket rágalmazták; azok pedig, kik a dolgot higgadtabban latolgatták, Zrinyi és Frangepán megjelenéséből azt következtették, hogy az összeesküvés nem is volt oly veszélyes, milyennek azt hirdették.²

Az eseményeket azonban ha tekintetbe vesszük, ha nem feledkezünk meg Lobkovitz álnokságáról és mindenben hozzá hasonló kormánytársairól, Hochernek a magyarok, Abelenek Zrinyi iránt táplált gyűlöletéről: akkor már nem pusztán véleményt, hanem a tiszta igazságot egész határozottan kimondhatjuk.³

Lobkovitz és társai a bán és a markéz Bécsben létekor délfelől jövő veszedelemtől nem tarthattak; Cassanova jelentéseiből tudták, hogy a török a felkelőket segélyezni nem fogja; de tarthattak a felvidéki mozgalomtól s pedig alaposan, hol annyi gyúanyag volt összehalmozva; hol a vallási türelmetlenség tetőpontját érte el, mely ha kitör és a szabad vallás-gyakorlatot írja zászlójára, Apaffy minden békehajlama daczára is, kérdés, nyugton maradhat-e akkor, ha az elégedetlenek már némi eredményt mutatnak fel? Apaffy, kiben a kormány bizalmatlanságánál fogva mitsem reménykedett, a harczból nem vonhatta volna ki magát, talán még akkor sem, ha a főfegyverkezett Magyarországra szomoru napok virradnának, mert ő, népeinek protestans többségétől talán kényszerítetett volna arra, hogy a veszélyeztetett vallás-szabadság védelmére fegyvert fogjon. Bocskay és Bethlen emléke még nem halványodott el egészen s ez

¹ Katona XXXIII. 799. Wagner I. 245.

² Pauler Gyula. Wesselényi. I. 394, 395.

³ Szalay és Horváth M. erről hallgatnak.

reményt is nyújtott, hogy a vallás védelmére kezdett népszerű háboru nem hoz kudarcot és az erdélyi fejedelem jogait csökkenteni nem fogja. A fejedelem tehát, ha a felvidéki mozgalom sikerrel kezdődik, akkor az eredményben részesül; ha pedig a balszerencsét megváltoztatja, az egész királyság vezérévé és a protestans vallás védelmezőjévé lesz, miként volt Bocskay és Bethlen. Addig a viszonyok is változhatnak, mi a török beavatkozást is kilátásba helyezte.

Minden együttvéve arra birta a bécsi kormányt, hogy a menekültekkel, kik úgy is hatalmában vannak, legalább addig emberségesen bánják, míg a felvidéken a kormány ügye jobbra fordul, mire eszközül ezeket is fel lehet használni. Nem a sok jó barát befolyása, nem is a kegyelembe való visszafogadás volt a tiszteséges őrizetnek az oka; hanem a felvidéki mozgalom által keltett félelem, melynek lecsillapítására ezen az uton Zrinyit felhasználhatni hitték, mi ha megtörténik, a két menekült nem kerül el sorsát, melyet már előre hirdetett Leopoldnak Magyarországhoz intézett levele. Ugy is történt.

De mi történt a felvidéken? A besztérczebányai gyűlés után az izgalom nőttön nőtt. Mindenütt heves beszédek tartattak melyekben még a király személyét sem kimélték, kinek szemére hányták, hogy nem tartja meg annyiszor tett ígéretét, koronázási esküjét, hogy a magyarság pusztulását nem gátolja. Ehhez járultak Zrinyiről keltett hírek, hogy a török szövetségét, védelmét megnyerte, neki athamet küldött, királylyá nevezte ki; de a fejedelem ezt visszautasította, és maga számára csak a varasdi generalatust kérte, királynak pedig azt fogja elismerni, kit a nemzet szabadon választ meg.

Mindez és a sérelmek élénk emlékezete a szabadulás órájának közelségét helyezték kilátásba. Rákóczy, Zrinyi távollétében vezére a mozgalomnak, sem nyugodott. Nem sikerült ugyan Rákóczynak atyjának Munkácson őrzött kincseit hatalmába keríteni, anyja még a várba sem

eresztette be,¹ de ez nem akadályozta meg őt abban, hogy Zrinyiről szállongó hírekre, továbbá az általános elkeseredésre támaszkodva a fegyveres fölkelést Patakon el ne határozza.

A meghívottak gyülekezetében felolvasták Zrinyinek márczius 10 és 20-án kelt leveleit, melyben Rákóczyt és a felvidékieket arról tudósította, hogy ő már csak a perczet várja, melyben a munkát megkezdheti. Ez és a róla szállongó hír nagy benyomást tett a jelenlévőkre, kik egy perczig sem kételkedtek, hogy Zrinyi már megkezdte a harczot, hogy ezt győzelmesen folytatja. Ők sem akartak hátra maradni, tenni akartak ők is, mire alkalom csakhamar kínálkozott.

Még javában tartott a tanácskozás, (apr. 9.) mikor Stahremberg Rüdiger gróf, ki később Bécs hősies védelméről lett nevezetes, ekkor Tokaj kapitánya, Kollonics Miksa gróf zászlótartója és 8—9 tiszt kíséretében Patakon megjelent. Gróf Stahremberg komája volt Rákóczynak, kiben, bár tudta, hogy a magyarság gyűlöli a németet, feltétlenül bizott s Sárospatakon tett ezen váratlan látogatásának célja az volt, hogy Rákóczytól erdeiben teendő favágásra engedélyt kérjen.² Rákóczy szívesen fogadta vendégeit, de hogy másnap reggel ezek ott tartózkodását magyar elvtársainak elmondta, és kérdé tőlük, mitévő legyen ezekkel, Baksa István kivételével a mellett voltak, hogy a tiszteket le kell tartóztatni és a vezér nélkül maradt Tokaj várát meg kell venni. Határozattá lett, hogy Stahremberghez követeket küldenek, kik fölszólítják őt, adja át Tokaj várát, mely

¹ Katona XXXIII. 805. Horváth M. VI. 40.

² Pauler Gy. Wesselényi. II. 6. Horváth M. VI. 40. tévesen állítja, hogy meghívott vendégek voltak, ezek számára tehát R. úgy készítette elő a kelepczét. Horváth M. ezt Petthő Gergelytől (IV. r. 30.) veszi át, ki így írja le: „Hogy Tokajt meg vehessék, annak Gondviselőjét, eő Felsége Mareschallusát Gróff Ernestet Rudigert Stahrenberget szomszédság színe alatt más Német Tisztekkal Rákóczy Ferencz Sárospatakra hía fegyverét el veszi, és Regécz Várába rabságba küldi.“

Rákóczy jogos birtoka, mert a felség királyi hitlevele és esküje ellen tartja az országban a garázda németeket. Ha nem teszi, elveszik fegyvereit és fogságra vetik tisztjeivel együtt.¹

Stahremberg, mint előre látható volt, megtagadta a vár átadását, de kardját a legelső szóra átadta és egyszersmind kijelentette, hogy a császárért életét is kész feláldozni. Rákóczy ezután a tiszteket Regéczre küldte tisztességes fogságba, a vármegyéknek pedig megírta, „hogy a tokaji kommandáns magányos házba tétetett.”²

A felvidéki mozgalom ezzel lépett a tettek mezejére, mely után egyesek, mint Baksa is, kik látták, hogy már visszavonulni nem lehet, az ügyek minél erélyesebb folytatását sürgették. Ezen gyűlésen addig, míg a 12-ére hirdetett eperjesi gyűlés határozni fog, Rákóczyt és Bochkayt fővezéreké választották meg és legközelebbi célul Tokaj elfoglalása tűzetett ki.

Rákóczy az egri basától csak 200 lovast kért, hogy a mozgalomnak a török segély folytán nagyobb hatása legyen azokra nézve, kik ebben még mindig kételkedtek. Bochkay pedig felparancsolá az egész Hegyalját, nemest és nemnemest fej és jószágvesztés terhe alatt mindenkit táborba hívott.

A megyékben az elégedetlenség magvai már rég elhintve voltak, Zrinyiről szállongó hírek növelték az általános felkeléshez kötött reményt s most, hogy a megyék Rákóczi levelét vették, nem hallgatva a kisebbségben lévők tanácsára, nyíltan Rákóczyhoz csatlakoztak. A megyék között első volt Zemplén, melynek példját követte Ung, Abauj, Gömör, Borsod megyék, a hol az ellenzék

¹ Pauler Gy. Wesselényi II. 7. Szalay V. 128. és Horváth M. VI. 40. azt mondják, hogy Patakon Stahremberget és társait Leopold iránti hűségökben akarták megtántorítani. Ezen helyeken csupán csak Tokaj átadását célzó törekvést kell érteni.

² Rákóczy levele Szepesvármegyéhez. 1670. apr. 10. Szepesmegyei levéltár.

vezérei összetett kezekkel nézték, mint terjed tovább az elégtelenség, a felkelők miként hódítanak magokhoz mindég nagyobb és nagyobb tért; majd mások, miként Csáky is, nem érezvén magokat biztonságban, elmenekültek.

Tokajt ugyan megvédelmezte¹ Schöning Vilmos György őrnagy, Stahremberg távollétében a vár parancsnoka; de Ónod és Diósgyőr várak őrsege csatlakozott Rákóczyhoz; Eperjes alatt pedig egy német csapatot vernek föl és a meddig csak elterjedt a fölkelés, a postákat és harminczadokat mindenütt lefoglalták. Strassoldo megvédelmezte Szatmárt, Kassa nem akart csatlakozni; de a gombácsi erdő mellett (Aranyos-Medgyesről Szatmárba vezető uton, a Szamos mentében) vívott győzelmes ütközet a magyarokban reményt keltett, hogy a jó kezdet jó véget érend még akkor is, ha Erdély, ha a török összetett kezekkel nézik is harcaikat. A nemzetek szabadságharczában az első, bár csekély jelentőségű győzelem gyakran kiszámíthatlan következmények szülőokává vált. A szabad föld határai között az első győzelem után fel tudott mutatni egy helyet, hol a szabad ember fölénye a szolga fölött bebizonyított; önértetet, bátorságot öntött még azokba is, kik a dologhoz a kezdet félelmével fogtak; az első győzelemben ügyük igazságának megjutalmazását látták a Gondviselés részéről, kit mindég pártfogójoknak vallottak. Nem volt szabadságharcz a világon, melyben a népek ügyük védelmezésére ne kérték volna föl az igazságos és a zsarnokot büntető Istent és minden nép az első győzelemben imájok meghallgatását látta. Az, hogy Rákóczy az egri pasa segélyét hiába kérte, hogy Apaffy egyenesen megtagadta segélyét, az csak a vezéreknak szerzett gondot; maga a nép, mely az ügyek titkaiba beavatva nincs, mely csak a külső eredményeket veszi számba és ebből lelkesedést merit, bár ezek üdvös eredményeit kellőleg méltá-

¹ „Azonban Tokajt ostromolyák, és Viják, de heában.“ Petthó. IV. r. 30.

nyolni sem tudja, sokkal távolabb áll attól, semhogy csak csökkenteni is tudná a győzelem reményét. Pedig a nép teszi a nemzet zömét, ez a nemzet-test, melynek lelkesedése már maga föler fél győzelemmel. Ki ezt biztosítani tudja, ki a népet távol tudja tartani a csüggedéstől, az győzni fog.

Mindezek a bécsi kormányt arról győzték meg, hogy a lázadás már eddig is nagy mérveket öltött és bizalmatlanságánál fogva még mindég tartott a töröktől és és Erdély fejedelmétől. Ha e két hatalom csupán csak erkölcsi támogatást nyújt a felkelőknek, nem lehet akkor meghatározni, hogy a mozgalom hullámai meddig fognak terjedni, különösen most, mikor a kormány annak gátot vetni sem tudott.

A külföld ugyan egyelőre nem fenyegette Ausztriát, a szomszédos államoktól kapott is megnyugtató választ; de aggasztóvá tette a helyzetet az, hogy az udvar erre úgy szolván egészen készületlen volt. Hadseregének legnagyobb része Horvátországban volt, hogy ezeket a felvidékre vigye, szüksége volt legalább egy hóra. A sziléziai ezredek ugyan már utban voltak, de az sokkal kevesebb volt, semhogy csak rövid ellentállást is ki tudna fejteni azon esetre, ha a felkelők gyorsan szervezkednek és egységes működésben egyeznek meg. A legnagyobb bajt pedig az tette, hogy a kormánynak pénze nem volt, mi különben nála ez rendesen hiányzott.

Ilyen volt a helyzet akkor, mikor Zrinyi és Frangepán Bécsbe érkeztek. Természetesen tehát a kormány csak a körülmények kényszerének engedett, mikor boszúját nyugodni hagyta; de különben is remélte, hogy Zrinyi ígéreték és szép szavakkal ráveszik a mozgalom lecsillapítására. Ha ez megtörtént, ha a mozgalommal végeztek, akkor is fölvehetik azt, mit most el kell ejteniök, boszújokat kielégíteni azokon, kik — az ő itéletök szerint — e mozgalmat támasztották. Már Honthban is szervezkedett a mozgalom, a bányavárosok elfoglalását is tervezték, mi pénzhez jutattatta volna a szövetségeseket,

mikor Zrinyi és Frangepán elfogatásának híre villámként közējők ütött. Ugyan a bányavárosok elfoglalásának terve a szövetség kebelében kiütött vallási viszályok miatt dugába dőlt; de a halálos csapást a mozgalomra mégis csak Zrinyi elfogatásának híre mérte, kiről azt hitték, hogy eddig legalább is Horvátország ura, s a török segélylyel az örökös tartományokat leczkérteti. Minden megsemmisült e hírrel; az előbbeni lelkesedést csüggedés, a reményt kétségbeesés váltotta föl.

Zrinyi csak Bécsben tudta meg a felvidék támadását. A felvidéki mozgalom és az a folytonos szemmel-tartás, melylyel minden léptét kísérték, arról győzték meg őt, hogy itt az udvarnak előzékeny bánásmódja daczára is fogoly. Ez zavarólag hatott reá, mit beszéde és egész magaviselete is elárult. Panaszkodott, hogy fogoly, pedig önkéntes megjelenésével eléggé bebizonyította hűségét. Hasztalan mondták neki, hogy bizzék a császár kegyességében. Leoldta kardját és átadta Ugartenek, de ez nem fogadta el, mert a császár neki erre parancsot nem adott.¹

Zrinyit aggodalom szállta meg, ez azonban egy időre ismét eloszlott Lobkovitz herczeg ajánlatára, ki Hoher báró jelenlétében a felvidéki mozgalom lecsillapításának támogatására kérte fel. „Ha ezt kedves rokon megteszi, szentül ígérem a teljes bocsánatot, szabadságot, ő felsége régi kegyelmét, összes javainak és méltóságainak visszanyerését és a legközelebb megürülendő generalatust: egy szóval, még nagy emberré teszem kegyelmedet.“²

¹ Rački. 213, 216. Pauler Gy. Wesselényi II. 37.

² Zrinyi védirata Katonánál: XXXIII. 842. Pauler Gy. i. h. II. 38. azt állítja: „nem valószínű, hogy Lobkovitz oly határozott ígéretekkel tett volna.“ Ezen ígéretek megtételét bizonyítja első sorban vallomásaiban Zrinyi, hol ezt határozottan állítja. De ha ez nem volna is, bizonyítaná Lobkovitznak ama csalárd eljárása, melyet Zrinyivel szemben követett. Őt mindég kedves rokonának nevezte, ő mondta ki az elvet, hogy „A felség jó czél végett élhet csalárdsággal“ (Pauler Gy. i. h. I. 357.) és

A bán ezen ígéretekre készségesen ajánlotta föl a kormánynak szolgálatát. Zrinyi többet tett, mint mennyit a kormány tőle várt. Nemcsak vejének, Rákócznak, hanem leányának is irt a gyöngéd szeretet hangján, hogy ha az egyik ellentállna kérésének, a másik szeretetével erre rá vegye. Sorsában, mivel magát erősebbnek hitte, és mégis elbukott, azok jövőendő szerencsétlenségét látta és ezért a szeretet és az aggodás hangján kérte őket, forduljanak vissza azon utról, melyen ő veszedelmébe rohant, boruljanak a császár lábaihoz, hogy békében élhessenek. Az ő sorsa is kezükbe van letéve, azért is mutassák meg, hogy szeretik, hogy gyermekei. Irt Bar-kóczy Istvánnak is, Nagy Ferenczet pedig Rákóczyhoz küldte, hogy levele annál biztosabban eredményt mutasson föl.

Zrinyi levelével egy időben érkezett meg Leopoldnak ápril 22-én kelt levele. E levelében Leopold felelősekké teszi a mozgalmak élén állókat ama bajokért, melyek ennek folytán az országot és az ártatlan pórnépet érhetik. Isten, a hűtlenség boszulója, ki Zrinyi Pétert és Frangepán Ferenczet és jószágait kezébe adta a királynak, büntőrsaikat is megfogja szégyeníteni.¹ „Azért titeket egyenként és együttvéve ezen sorok által kegyelmesen és atyailag megintünk és buzdítunk; sőt a királyság törvényei értelmében a hűtlenségre szabott legsúlyosabb büntetés terhe alatt komolyan és szigoruan megparancsoljuk és elrendeljük, hogy az előbb említett Rákóczyhoz, a lázadó és haza ellenségéhez, bármi ürügy alatt ne csat-

végre ezt bizonyítja ama körülmény, hogy az ígélet szóval tétetett csak. Forstall által Lobkovitz küldött levelet Zrinyinek, mikor fiának felkűldését sürgette; de a levében ezen ígéreteket nem foglalta bele, hanem csak szóval tette, mert már akkor számított arra, hogy azt megtartani nem kell, megtartani nem fogja. Szóval ígérte ezt most is és ezen eljárás már márczius 19-én Lobkovitznál tartott tanácskozmányon a kormány is magáévá tette, midőn határozta, hogy: „a kegyelem csak — fogás legyen.“ (Pauler Gy. i. h. I. 357.)

¹ Bethlen J. II. 25. Katona XXXIII. 804.

lakozzatok; — annál kevésbbé küldjetez követeket Eperjesre a meghatározott napon (máj. 12.)“¹

Ezen királyi leirat értelmében mind a menekültek, mind pedig Rákóczy és azok, kik vele tartanak, lázadónak nyilvánítottak. Hogy pedig azok, kik ez ideig is e mozgalom ellen voltak, el ne csüggedjenek, e leiratban megírta a király, hogy legrövidebb idő alatt sikeres támogatásban fognak részesülni.²

Ez ígélet nem jelezhetett mást, mint hogy a király újabb hadakat is fog küldeni az országba, mi azokra nézve, kik a katonaság garázdaságát eléggé tapasztalták, nem volt valami nagyon vigasztaló. Ez tehát nem csilapithatta a mozgalmakat, sőt ehhez hasonló esetek előidézhették volna ezt. A katonaság pedig, melynek jövedele még csak jelezve volt, nem kelthetett félelmet a szövetségesekben, mert ha egyéb körülmény nem jö közbe, annak megjöttéig megerősödhetett volna a mozgalom, s oly terület ura lett volna, melyről bizonyára vonhat magához annyit, hogy szembe szállhat a rendes hadakkal. Ez inkább biztatást és tevékenységet ajánlott tehát, nem fegyverletételt, mert ezzel a kormány egyenesen azt mondta ki, hogy most nincs elegendő hadereje.³

Nem az ellenséges hadsereg közeledése volt tehát oka annak, hogy Rákóczy és társai letették a fegyvert, hanem Zrinyi levele. Zrinyi Péter bukása egyszerre semmisítette meg a török szövetséghez kötött reményeket; az a körülmény, hogy Zrinyi, kinek közreműködéséhez kötötték az eredményt, Bécsben fogoly, adta meg az egész vállalatot megsemmisítő halálos döfést. Apaffytól

¹ Katona XXXIII. 802.

² U. o.

³ Istvánffy XLIV. 565; Wagner I. 245. Katona XXXIII. 806. azt mondják, hogy Rákóczy azért tette le a fegyvert, mert az ellene küldött nagy hadseregnek ellent úgysem állhatott volna. Ez azonban anahronismus, mert Rákóczy előbb letette a fegyvert, még mielőtt újabb hadak jöttek volna hazánkba; Spork és Heister tábornokok még csak utban voltak, Leopold levele is ezt csak igéri.

magától tudták meg azt, hogy reá ne számítsanak, Zrinyi levele megmagyarázta a török tétlenségét. A közvélemény Zrinyi bukása óta sokat változott, Zrinyi levele pedig lefegyverezte a felvidéket.¹

A tályai gyűlés (május 1.) csak eredményét tünteti föl a megelőző eseményeknek. Rákóczy itt előadta, hogy többé már szó sem lehet a harczról, miután Zrinyi fogoly, hanem csak a megbékülésről. Ő, valamint Bochkay, Forgách Miklós, Wesselényi Pál, Keglevich Miklós és Barkóczy István, kik a helyzetet jobban ismerték, jól tudták azt, hogy mihelyt leteszik a fegyvert kezökből, szó sem lehet oly békéről, mely őket valami kedvezményekben is részesítené; hanem velök a kormány mint lázadókkal fog elbánni és számukra csak a kegyelem utja marad; épp azért azt akarták, hogy fegyverrel kezökben tegyenek béke ajánlatot a kormánynak. Különösen érdekében állott ez Rákóczynak, ki ilykép apósának, Zrinyi Péternek megkegyelmezését is kieszközölhette volna.

A gyűlésen megjelentek többsége nem így gondolkozott. A kisebbség, mely a mozgalom elejétől fogva ellenzéket képezett, de az általános lelkesültség által elnémíttatott, most egyszerre többségre vergődött s még hallani sem akart a további fegyveres ellenállásról, ha ennek végcélja a mindnyájoknak kegyelmet osztó béke lenne is. Ezek hevesen keltek ki a mozgalom vezetői ellen, nem kimélték Rákóczy személyét sem s Baksa indítványára elhatározták, hogy „leteszik a fegyvert, és minden vármegye gyűlést tartván, felir a felségnek, kijelenti tetteinek okát, és könyörög: tartsa meg őket a felség régi jogaikban, ők élni halni készek ő felségével.”²

Ezen határozat leginkább bizonyítja, hogy Zrinyi esete, és az ebből származó rémhír, hogy 6000 főre

¹ „Ezeket Patakon hallván I. Rákóczy Ferencz megrémül, azontúl fogadott katonáit el bocsáttya, fegyverét le teszi és az el hagyott Anynyához Munkácsra veszi magát.” Petthó IV. r. 30.

² Pauler Gy. Wesselényi. II. 44.

menő császári hadsereg közeledik a felvidékre,¹ mely rémületet idézett elő és ez mennyire vakká tette a követek legnagyobb részét. Leteszik a fegyvert, kegyelemért folyamodnak és jogaik épen tartását kérik ama kormánytól, mely ennek megnyirbálását évekkel ezelőtt már megkezdte; melynek mindég szálla volt a szemében Magyarország kiváltságos helyzete, az ország alkotmánya, mi első sorban megkötötte a korlátlan hatalomra törekvő kormány kezeit. Az ily kormánynál még gondolni sem lehet a teljes bocsánatra. Igéreteket tesz akkor, mikor gyöngének érzi magát; de mihelyt megerősödött, boszúval felel. És a tályai gyűlés ily kormányhoz fordult kegyelemért és az ország jogainak épentartásáért.

Rákóczy azonban és vele együtt azok, kik fegyverrel kezökben akarták a békealkudozást megkezdeni, nem bíztak a megyék felirataiban, melyekre a megelőző időkben sem hallgattak; hanem e helyett Nádasdy, Szélepcsényi és Rottal közbenjárását kérték ki és remélték, hogy ezek közbenjárására a mozgalomnak az országra nézve káros következménye nem lesz, német sereg nem jó az országba.

Rottal Rákóczynak azt tanácsolta, hogy személyesen menjen Bécsbe és tapasztalni fogja Leopold kegyességét.² Zrinyi és Frangepán szomorú esete azonban eléggé kimagyarázta, ha kételkedett volna, milyen Leopold kegye, és ezért nem a királyt, hanem édes anyját kereste fel, kit jó sorsában került, balsorsában pedig az anyai szeretet védő szárnyai alá menekült. „Te rossz fiu — mondá neki, egykoru feljegyzés szerint — szövetséget kötöttél az eretnekekkel, fegyvert fogtál oktan ipad tanácsára királyod ellen, és buval, bánattal töltöd el napjaimat. De ipad megkapta jutalmát! Ellened és bolond hiveid ellen is jó már a császár serege. Örvénybe rohantál, de még bizom a császár kegyelmében, csakhogy most már vége háborúnak és ne gondolj annak további

¹ Katóna XXXIII. 807.

² U. o.

folytatására. Váramban vagy, hol én parancsolok, és neked, ha akarsz, ha nem, engedelmeskedned kell!”

Rákóczy anyja tanácsára igyekezett hibáit jóvá tenni. Fegyveres népét elbocsátja, Stahremberget és társait ajándékokkal megengesztelve, nagy pompával, saját kocsiján Tokajba visszaküldi, a postákat, harminczadokat és az elfoglalt várakat a császárnak visszaadja. Anyja¹ ezalatt fiának megkegyelmeztetését Bécsben sikerrel szorgalmazta, miben hatalmas támogatói voltak a jezsuiták.² A kormány tekintettel anyja érdemeire, Rákóczy fiatalságára, neki kegyelmet ad azon föltétel alatt, hogy bündijjül 400 ezer forintot fizessen, várait a német őrség előtt megnyissa, trencsényi jószágait pedig, melyek a felkelés kezdetekor már lefoglaltattak, a korona birtokában hagyja.

Rákóczy Ferencz kegyelmet kapott anyja könyör-gésére; de ugyanekkor le kellett mondania arról, hogy Zrinyi és társai érdekében valamit is tegyen. Zrinyi és Frangepán nem kerülhették ki a kormány boszuját; Bochkay István, Forgách Miklós, Wesselényi Pál, Kende Gábor, Ispán Ferencz, Gyulaffy László, Csernel Pál, Fábián Farkas pedig és sokan mások Erdélybe menekültek.³ Azok ellen pedig, kik a tályai végzés után sem akartak szétoszlani, Rákóczy Ferencz az egész nemes-séget segélyül hívta s így magok a magyarok előbb helyreállították a nyugalmat, még mielőtt a császári sereg megérkezett volna. Az egész felvidéken csend állott be, mit később ama jajok zavartak meg, melyeket a kormány boszuja szült.

Ha a kormánynak egyéb czélja nem lett volna, mint a támadt zavarokat lecsillapítani, akkor hallgat a

¹ „Az Annya Bátori Sofi, mint igen értelmes asszonyság a Császártól neki a bocsánatot meg nyeri, innét is származott, hogy azután Rákóczi Ferencz mind eő Felsege hívségében, mint bátorságos állopotban meg maradt.” Petthó IV. r. 30.

² Horváth M. VI. 41. Szalay V. 130.

³ Katona XXXIII. 808.

megyék felirataira és a már megindított sereget megállítja. Minden megye egyhangulag a béke helyreálltát bizonyította és kérte a kormányt, ne küldjön több német katonaságot az országba, mert hisz ugyanis a benlévők rakoncátlansága volt részben oka a lefolyt mozgalomnak is. A megyék kérése azonban nem talált meghallgatásra, mert a kormánynak sokkal messzebb kiható terve volt, mint a felvidéken a nyugalom helyreállítása. Rendezni akarta az országot, rendezni az ő felfogása szerint úgy, hogy Magyarország Ausztria karjaiba dőljön mint egy oly tartomány, melyet győzelmes harcokkal hódított meg.¹ Birni akarta a hódítónak minden jogát, elfojtani minden szabad szellemet, alkotmányunk helyébe akarátát, az igazság helyébe a jogot akarta léptetni.

Leopold Maria-Zellbe ment május 12-én „imádkozni Magyarország boldogsága és megmaradásáért.”² Ezen utjából visszatérve, nyilvánította akarátát, mit a megyékhez is megküldött. Válasza rövid, de szigorú volt, melyben jogról beszél és kötelességről, és azokat, kik hazájok jólétéért zsarolók ellen, az alkotmányért a kormány ellen nyilatkozni, tenni merészeltek, egyszerűen „zavargóknak” nevezi. Így bélyegezte meg maga a koronás király a létért való küzdelmet és hazánknak alkotmányához való ragaszkodását.

„Joga és kötelessége — így ír — az országot és alattvalóit a zavargók ellen megvédeni s azért nem fogja tűrni, hogy Magyarország, a kereszténység védbástyája, békétlen emberek által megrontassék. Minthogy azonban igazság szerint különbséget kell tenni jók és rosszak között, ezeknek különválasztására, és a haza oltalmára sereget küld a felvidékre. A vezéreknak meg fogja parancsolni, hogy senkinek a hű alattvalók közül panaszra

¹ Leopold gr. Pöttingnek, a spanyol udvarnál lévő követének máj. 22-én ezeket írta: „A magyar ügyek jó állapotban vannak; én meg akarom ragadni az alkalmat a magyar közügyeknek másképp való elintézésére”. Majláth. V. 96.

² Tud. Ért. II. 267.

okot ne adjanak; de a hazafiak is tartásuk kötelességüknek, hogy a sereget minden szükségessel ellássák, a miért annak idejében kárpótlást fognak kapni.¹

A jelzett hadsereg Spork és Heister tábornokok vezérlete alatt június elején meg is érkezett, melynek létszáma mintegy 9 ezeret tett.² Még e sereg megsem jött, már is egyes túlbuzgók felhasználván azt a körülményt, hogy Magyarország önmagát fegyverezte le, megkezdtek rémes munkájokat. Kobb Farkas, Kassának Csáky távozása folytán helyettes főkapitánya, hogy ideiglenes hivatalának véglegesítését tettek által kiérdemelve, Köröskényi Gáspárt és társait elfogta és Ujhely mellett huszad magával karóba vonatta; másokat pedig a czekei erdő szélein akasztatott föl.³

Ez csak kezdete volt a szenvedéseknek. A megérkezett katonaság kezét fogva a már itt lévőkkel, folytatta borzasztó garázdaságait, mi ellen biztosítva senki sem volt, mert a magyarokat nem igen tartották hű alattvalóknak. A visszahatás nemcsak a politikai, hanem a vallási téren is kezdetét vette és folyt az eszközök válogatása nélkül. Ezen eljárásával a kormány ugyan elvonta egyesek figyelmét a politikai támadástól, sőt a túlbuzgók táborából pártfogókra is talált;⁴ de első sorban gyűlöltté tette a nagy többség előtt magát a vallást is, mely ilykép terjesztetett. Sokra nézve szerencse volt, hogy más vallást követtek, mert áttérésekkel megmenthették magokat az üldözések elől; míg azok, kik a rom. kath. vallásban éltek, ha bűnök sokkal kisebbek voltak is, leirhatlan méltatlanságnak voltak kitéve.

És mit ért el a kormány? Csendet ugyan csinált, de ez csak olyan volt, milyen a közeli vihart szokta megelőzni. Igazságtalan és kegyetlen eljárásával egy

¹ Pauler Gyula. Wesselényi. II. 55.

² Katona XXXIII. 808.

³ Horváth M. VI. 41.

⁴ „Gróff Kollonics Leopold Német Ujhelyi Püspök, és mások nagyon munkálkodnak azon, hogy Magyar, és Horvátországban a Schismaticus

újabb támadásnak vetette el magvát, mely újra kétségessé tette a Habsburgház hatalmát Magyarországon.

E békés fordulatra sokban megváltozott Zrinyi és Frangepán helyzete. Zrinyi hitte, hogy leveleire a mozgalom le fog csillapodni, hogy gyermekei megmentéséért mindent el fognak követni és ez be is teljesedett; de épen ellenkezőjét tapasztalta a kormány részéről annak, mit levelei sikerére jutalomkép várt. Lobkovitznak és kormánytársainak vele szemben tanúsított tiszteletteljes magokviselte látszólagos szabadságát valóságosnak tűntette föl; ígéreteik folytán remélte, hogy a kormány készségét, melylyel a mozgalom lecsillapításához járult, őszinte megtérésének fogja venni; a mozgalom lecsillapítása körül szerzett érdemeit méltányolni fogja és ezért a multa feledés, a jelenben pedig teljes kegyelemben részesül.

Minél nagyobb volt e remény, annál keservesebb lett reá nézve a csalódás. A mozgalom lecsillapult ugyan-csak az ő közreműködése folytán, de ezzel helyzetében beállott a fordulat. Lakásuk fogságra változott, melyet fián kívül másnak felkeresni nem volt szabad és bizonyosan a kormány által szélnek bocsájtott kósza hirre, hogy Frangepán szökni akar, öröket állítottak szobáik elé. Most már igazán foglyok voltak, tovább már kételkedni sem lehetett, mert e kételyt minden perczen eloszlatta az az egyhangu zaj, melyet a kivont karddal föl alá járó őr okozott.

Zrinyi és Frangepán még kiméletes eljárásban részesültek, de nem úgy Lahn Rudolf. A kormány jól tudta azt, hogy Lahn bizalmas embere Zrinyinek, azért megérkezésök ötödik napján¹ Hoher már megkezdte kihallgatását. Lahn ragaszkodott Zrinyihez és eleinte nagyon óvatosan beszélt, de hogy Hoher kinpaddal fenyegette, elmondott mindent mit tudott. Vallomása azonban nem

Ráczok, Oláhok, Oroszok Catholica Római egyességre lépjenek; foly-is á dolog szerencsésen.“ Petthö IV. r. 30. Ez történt az egész országban.

¹ Lahn Rudolf vall. 1670. apr. 23. Rački. 206—211.

terhelte annyira a menekülteket, mint a kormány várta; újabb vádakat sem foglalt magában, mert ezeket már a kormány mind ismerte.

Hogy az örök megjelentek Zrinyi és Frangepán szobái előtt, az első hevesebb kitörést csakhamar nyugodtság váltotta föl s hogy őrök előtt minden gyanút elhárítsanak, leoldták kardjaikat s e megjegyzéssel: ő felségének ők mindenben engedelmeskedni akarnak, átadták őröknek, melyeket azok most már elfogadtak.

Ily körülmények között szükségesnek látták, hogy írásban mentsék magokat. Zrinyi, ki még ekkor sem sejtette legnagyobb veszedelmét, egy levélben, melynek szerkesztésére nem nagy figyelmet fordított, leirta tetteit, melynek magyarázatánál arra törekedett, hogy bebizonyítsa, miszerint ő soha sem közeledett őszintén a törökhöz; érintkezésével csak tudni akarta a szultán és nagyvezér szándékát Magyarországot illetőleg s ennek felterjesztése által a kormánynak szolgálatot tegyen, hazánk megvédését lehetőleg könnyítse. Ha emberei, kiket eszközül használt föl, megbizátásuk határait átlépték, ezért őt felelőssé tenni nem lehet, ki az első gyanúsításra Borkovich zágrábi püspököt, majd Forstallt Bécsbe küldte, hogy a felőle szállongó rágalmakat elnémissák törekvéseinek elmondása által.

Felterjesztése azonban hitelre nem talált. És akkor, mikor látta, hogy ellenségeinek pártját fogják, az ő és családjának romlását előkészítik a kétségbeesés vett erő rajta. Irt a szomszédos pasáknak, Bukováczy által elért eredményt túlozva adta a magyarok tudtára; de ezt csak azért tette, hogy a reá rohanó veszedelmeket magától elhárítsa. Lobkovitz herczeg kegyelmi ígéretére minden összeköttetését megszakította, az előszabott feltevéleket mind teljesítette, letette a fegyvert még pedig akkor, a mikor Spankau és Breiner javait pusztították. Könnyen ellentállhatott volna ezeknek, megvédelmezhetten volna javait, de ő nem akart a felség ellen hadakozni. kinek kegyelméről biztosított. Letette hát a fegyvert,

idejött, hogy a felség lábaihoz boruljon. Ha vétkezett, ezért kegyelmet kapott és most mégis jobban lakol vétkeért, mint megérdemlené. „De legyen ezért, és minde nekért áldott az Ur neve.“¹

Frangepán nem egy, hanem négy levelet irt, melyekben míg egyrészről tetteit mentegeti, másrészről különösen arra törekszik, hogy vallomásai árán a császár kegyelmét megszerezze magának.²

E vallomások, valamint a pápai követ közbenjárása sem használt semmit, ki először csak Frangepán érdekében szólt, de hogy nem utasították vissza közbenjárását, Zrinyit is pártfogásába vette. Mindaz azonban, mit nyert, csak ígéret volt, s hogy ezt tett nem követte, a későbbi események leginkább bizonyítják.³

Még egyszer csillámlott fel Zrinyi lelkében egy halvány remény-sugár, mely csakhamar örökre kialudt. Mi adott erre okot? Lobkovitz herczeg értesítette Zrinyit, hogy levele a kívánt eredményt hozta. Egyszersmind biztatta, hogy ezentúl is működjék közre a mozgalom lecsillapításában, hogy Rákóczy példáját a megyék is kövessék. „Zrinyi ismét remélt, és nyíltan kimondá, hogy oly szolgálatot tőn a felségnek, mely elismerésre és jutalomra méltó.“⁴

E remény is csakhamar szétmállott s csak két napig töltötte el bizalommal Zrinyi keblét. Hogy május 12-én Leopold Mária-Zellbe ment, a fejedelem távollétét hozták föl ürügyül s őrök számát megkettőztették. Ez idő óta senki sem szólhatott velök négy szem között, hanem csak a szolgálatban lévő tiszt jelenlétében. Ez újabb szigor Zrinyit újra szenvedélyes kitörésre vezette s ez érzelem befolyása alatt irt Lobkovitznak, melyben föl- említette, hogy Rákóczy és a felvidéki mozgalom lecsillapítása körül tett szolgálata jutalmat, nem pedig büntetést

¹ Rački. 226—30. Istvánffy XLIV. 566.

² Rački. 230—39.

³ U. o. 216; 254.

⁴ Pauler Gy. Wesselényi II. 67.

érdemel. Levele azonban mitsem használt, sőt ártott, melyet a kormány elbizakodottságnak magyarázott, s még azt is rossz néven vették már tőle, hogy megkegyelmeztetését remélte. Már letehetette a kormány álczáját, boszútól sugalt kiméletlen eljárását már megkezdhetette; nem kellett attól tartania, hogy ez által a magyarok ellenszenvét és keserüségét növelni fogja, hisz ekkor kezdte meg a meghódolt ország ellen hadjáratát.

A császári hadsereg az ország határához közeledett, melynek számát az általános rémület félelmes nagyságnak mondotta. Sokan menekültek s a megmaradtak az eszélytelenül felemelt fegyvert még eszélytelenbbül elhányták, mi még a védelem reményét is megsemmisítette. Az országnak ezen helyzete Lobkovitz, Montecuccoli és Hoher miniszterekben, a magyarság esküdt ellenségeiben, azon gondolatot ébresztette, „hogy a szétfutottak, a kudarczot vallottak irányában minden szabad, mi nekik csak tetszik.“¹

Említettem, hogy a kormánynak ha nem lett volna más célja, mint a felvidéki mozgalmakat lecsillapítani, hadsereget nem kellett volna az országba küldeni, különösen nem most, miután e mozgalom Zrinyi levelére lenyugodott, vezetői elmenekültek s a megyék felküldött irataikban a kormányt hűségük és ragaszkodásukról biztosították. A cél tehát nem lehetett más, mint a mit már II. Ferdinánd uralkodása alatt 1624-ben a koronatanácsban a spanyol követ tanácsolt: hogy az ország alkotmányából kiforgatva, a Habsburg-ház örökös tartományai közé soroztassék.

Ez volt terve a kormánynak, s hogy ezt elérje, áldozatoktól sem riadt vissza. Erre nagyon kedvezőnek látszott a jelen pillanat. Az ország fellázadt királya ellen; az aranybulla értelmében fegyvert fogott alkotmánya védelmére. De fegyverét elhányta és így önmagát gyöngítette meg; maga a lázadás pedig — úgy hitték —

¹ Bethlen János II. 36.

jogot ad a császárnak arra, hogy fegyverrel torolja meg azt, mit ellene fegyverrel elkövettek. Áldozatul kell esni azoknak, kik a nemzetet vezették, kik ha életben maradnak, birni fogják a nemzet bizalmát s egy kedvezőbb alkalommal azok köré gyülekeznek. Ismerték Tacitus¹ mondását: ha a vezéreket elteszik láb alól, a magára maradt nép mocszani sem mer, és ennek követésétől nem riadtak vissza.

Elhatározták tehát, hogy a helyzetet felhasználva, megkísérlik e terv keresztülvitelét. A terv azonban akár sikerül, akár nem, Zrinyi és még mások végveszedelme kikerülhetlen, az ország sanyargatása bizonyos; de mit törődött ezzel a kormány, mely ily eszközöket használt föl egy ország rendezéséhez! Spork és Heiszter vezérlete alatt megindított had elárasztja az egész felvidéket, miután Bochkay és Bonis igyekezetei sikertelenek voltak és így az egész ország Ausztria lábaihoz dobott oda.

A sereg mihelyt ura lett a helyzetnek, az elfogatás hosszú sora is megkezdődött. A mily korlátlan volt a gyanú, ép oly általános az elfogatás, mely alól még a nők sem vétettek ki. Apaffy, ki az eseményekről értesült, nem hitte, hogy a nők is a kormány rendeletéből fogattak el, és ezért Hedry Benedek követét Bécsbe küldte az elfogottak érdekében.²

Az egész ország már a császáriak hatalmában volt, Löcsére Rottal elnöklete alatt Leopold egy bizottságot is kiküldött, mely feladatául nyerte: „hogy a közbékét s nyugalmat az országban lehető legsikeresebb módon eszközölje; a császári hadakat a kellő figyelemben tartsa; a vétkeket az ártatlanoktól különválaszsa; és végre mindent a régi nyugalmas állapotba helyezzen vissza.”³

¹ Tacitus köztársasági érzelmű volt; de midőn belátta, hogy korában a köztársaság lejárta magát, a józan monarchiát tartotta leghasznosabbnak.

² Katona XXXIII. 815.

³ U. o. XXXIII. 812.

Egy vár volt mégis, melyben magyar őrség őrködött magyar parancsnokság alatt, mely visszautasította a felhívást, hogy hódoljon meg. Ecsed megadta magát, Kassa meghódolt, egyedül Murány sziklavára áll még, hova Wesselényi özvegye, Széchy Mária zárkozott. Pedig e vár birtokára volt legnagyobb szüksége a kormánynak, hol az összeesküvés iratai is őriztettek.¹

A lőcsei bizottság Károly lotharingiai herczegre bizta a vár megvételeét, ki egy erős hadosztályal a vár alá érkezett s ennek vivását meg is kezdte. A vezér azonban csakhamar belátta, hogy az erős vár megvétele nagyon kemény munka leend, hogy soká daczolhat serege minden erőlködésével, mert csak egy helyen lehet megközelíteni, de ez is oly szűk út, hogy ezen csak egyesek támadhatnak, nem pedig tömegesen;² azért a fegyverrel való megvétel helyett inkább arra törekedett, hogy a várat békésen vehesse birtokába. És ez sikerült. A sziklavár megnyitotta kapuját a császáriak előtt azon föltétel alatt, hogy minden bentlévő személye és vagyona sértetlen maradjon.

Lotharingiai Károly Széchy Máriával rangjához, neméhez méltó udvariassággal bánt, mihelyt azonban Spork a megadásról és ennek föltételeiről tudomást vett, Bécsből vett parancs folytán Széchy Máriát Makayval együtt elzáratta.³

A kormány, mely közegei által intézkedett, nem tartotta magára nézve kötelezőknek azon ígéreteket, melyek nevében tétettek. Széchy Máriát a capitulatio daczára is letartóztatta, valamint más több nőt, mely eljárás még abban a korban is hihetetlennek tartatott. Nagyon jellemzi Leopold kormányát, ki ily miniszterek

¹ Wagner I. 246.

² U. o.

³ Wagner I. 247. azt mondja, hogy Spork a leggonoszabb aszszonyt azért záratta el, mert őt oly kiméletes bánásmódra, a milyenben Károly hg. részesítette, méltónak nem találta. Meglátszik rajta, hogy Leopold-, a „nagynak“ történetét írta meg.

tanácsa után indulva akarta birodalmát és népeit boldogítani!

Murányt gróf Volkra Ottó, a löcsei bizottság kiküldött tagja vette át, ki természetesen legnagyobb gondot fordított az irományokra.

Ezen irományok s a már megejtett vallomások alapján a löcsei bizottság nagy mérvű elfogatásokat eszközölt, és ebben nem volt tekintettel sem nemre, sem állásra. Széchy Márián kívül elfogattak még Forgách Istvánné és Barkóczy Istvánné, kik közül e két utóbbi néhány napi fogság után Ungvárról szabadon bocsájtatott. Csak ezután tudta meg Apaffy, hogy mindezen elfogatásokról tudnak Bécsben és azt helyeslik.¹ Nemcsak azok tartóztattak le hosszabb, rövidebb fogságban, kik az utolsó időkig a mozgalom részesei voltak; hanem még azok is, kik már jóval előbb császári pecséttel megerősített menlevelet szereztek, sőt sokan letartóztattak még a pórok közül, kik a mozgalom keletkezéséről mitsem tudtak.² A nagymérvű elfogatás általános rettegést keltett és senki sem érezte többé már magát biztosságban. Szó nélkül kellett türni a katonaság garázdaságait, vagyonuk pusztulását; az örökös rettegés csupán az élet megmentésére szorítkozott.

Apaffy, ki ily eljárás mellett fájának, a magyarságnak pusztulásától méltán tarthatott, még egy kísérletet tett az általános nyomor enyhítésére. Balló Lászlót a nagyvezérhez küldte, ki éppen ekkor tért vissza kandiai győzelmes hadjáratából, és kérve kérte őt, vegye pártfogásába Magyarországot. A nagyvezér azonban nem szánakozott a magyarság pusztulásán s így meghiusult Apaffynak utolsó kísérlete is.³

Zrinyiről a kormány határozott. Maga a cél, mit elérni akart, kétségtelenül bizonyítja azt, hogy a kormány már előre tisztába volt az iránt, mily véget fog érni.

¹ Katona XXXIII. 815.

² U. o.

³ U. o. XXXIII. 816.

Ki nem mondatott ugyan ez előre, följegyezve sem találjuk; de ha elfogadjuk azt, mire eljárása kényszerít, hogy Magyarországot alkotmányától akarták megfosztani, azokat, kiket a kormány keze elért, a szabadság és alkotmány védőit el kellett némítani, mert ezek a megújulandó szabadságharcznak már kiállott szenvedéseiknél fogva is természetes vezérei leendettek volna.

Kellett azonban, legalább a külszin kedvéért is, hogy ez eljárásnak törvényes alakja legyen, hogy a kormány kezében legyen adat, a melynek alapján a bűnügygyé minősített eljárást megkezdhesse. Ezért tehát a tulajdonképi per megkezdése előtt az elfogottak előleges vizsgálatnak lettek alávetve, minek vezetése Hocherre, a jogászra bízott, jegyzőül melléje Abele Kristóf udvari titkárt adták.

Hocher junius 26-án reggel kezdte meg a kihallgatást. Hocher mindenekelőtt fölolvasta Zrinyi május 2-án kelt levelét, a melyben addigi tetteiről számot ad s azokat menteni iparkodik. Ezt a bán akkor irta, mikor szobája előtt az örök először megjelentek. Zrinyi ennek tartalmát újra megerősítette és magáénak vallotta. Ezután Hocher kérdezősködött, kikkel volt összeköttetésben? Mily viszonyban volt Locatellivel, ki, mivel Tattenbach barátja volt, szintén elfogatott. Kérdezősködött Káldy felől, kit Zrinyi Spankau elé küldött, most pedig a gráci város-házban fogoly; Ivánovich felől, kit a kanizsai, boszniai és budai pasákhoz küldött; Sárkány és a beszterczebányai levelek felől. Ezekre nyiltan felelt s válasza hitelre is talált Hocher előtt; de hogy Rákóczyval nem kötött szövetséget, ezt kétségbevonta. „Létezik leányának, Zrinyi Ilonának egy levele, melyben jelenti, hogy parancsára kitörtek és Stahremberget elfogták.“ „Szó sincs róla — felelt Zrinyi — bármit is irt leányom. Én mitsem tudtam az egésztől; annyi azonban igaz, hogy Rákóczyt Siklósy András által fegyverkezésre buzdítottam; de Rákóczytól erre választ nem kaptam.“

Hocher ezután külföldi összeköttetései után tudakozódott. Kérdé: mit irt a mainczi érseknek; mily összeköttetésben volt a francziákkal, a lengyelekkel; mért volt követe Párizsban? mennyi pénzt kapott XIV. Lajostól? Ezen kérdésekre nagyon ovatosan felelt s egyáltalán nem ismerte el, hogy a császár ellen panaszkodott volna a francia követ előtt. S ez után kérdi, hogy mért faggatják őt a francia dolgokkal, mikor a török szövetség miatt fogatott el? Ez a császár parancsából történik, felelte Hocher. A horvátországi ügyekre nézve megerősítette azt, mit már máj. 2. irt levelében közölt.¹

Zrinyi másnap levelet küldött Hocherhez, melyben Bukováczkynak törökországi küldetését s ez ügyben Frangepánnal váltott levelezését tárgyalja. Nem akart ugyan Frangepánnak vádlója lenni; de magát védeni nem tudta úgy, hogy az ellen ne forduljon, „csak hogy még akkor is bizonyos jóakarattal, inkább hogy magát védje, mintsem hogy neki ártson.“²

Frangepán vallomása (jun. 26. délután) azonban a horvátországi ügyekre vonatkozólag teljesen megsemmisítette a bán állításait. Egyebekben ismételte a markéz, mit 4. levelében már jelentett, a horvát ügyek felelőségét azonban egészen Zrinyire hárította, minek bizonyságául felmutatta Zrinyinek marc. 24-én kelt levelét, melyben Frangepánt felhatalmazza, hogy Horvát-Tótországban a haza javára munkálkodjék és egyszersmind a markéznek minden tettét magára nézve kötelezőnek fogja ismerni. Zrinyi vádjára váddal felelt. Hangsúlyozta, hogy Zrinyi fiának Bécsbe küldése után mondotta: Herbersteinon boszút áll; ha a török nem bizik benne más-kép, törökké lesz. Ő volt az, ki Zrinyit Bécsbe hozta, különben felső Magyarországba ment volna. A lengyel ügyekre vonatkozólag beismerte, hogy Zrinyi nemcsak a nemesség elnyerhetéséért törekedett, hanem követét azért küldte, hogy a lengyel királynak házasságát az

¹ Rački 279—286.

² Pauler Gy. Wesselényi II. 110.

osztrák főherczegnővel megakadályozza. Ő volt az, ki lefordította Zrinyi fogalmazványát s egyes helyeket enyhíteni is akart, de Zrinyi nem engedte. Ezen iratot vitte magával Bargigli.

Frangepánt, hogy ezen a lengyel ügygyel összekötött legterhelőbb vádját megtette, Hoher megkérdezte, kész-e a mondottakat esküvel is megerősíteni? Frangepán ekkor kezét Hoher kezeibe tette és ezeket mondá: „Isten úgy legyen nekem irgalmas, a mint vallomásomban igazat beszéltem.“¹

Zrinyit fogságában örökös gond aggasztá. Folytonosan azon töprenkedett, hogyan lehet ő rab, ki senkitől nem kényszerítve jött meghódolni; őszinte hódolatát a Rákóczy mozgalom lecsillapítása körül kifejtett tevékenysége és nagy szolgálatai által is bebizonyította? Érezte, hogy egyéb terhelő körülmények mellett legnagyobb vád a törökkel való czimborálás s ezért minden erejét összeszedte, hogy a vádat magáról elhárítsa s az egész dolgot úgy tüntesse fel, mint egy cselt, melylyel a török szándékait kipuhatolni akarta; eszköz volt ez kezében, melylyel a kormánynak használni akart.

Mindezt egy emlékiratban foglalta össze, melyet a császár és Hoher számára készített és július 24-én be is nyújtott.

Ez emlékiratban a török szövetségről szólva feltárta egész valóját. Kimutatta, hogy neveltetése, családja hagyományai, maga az önfentartás is, birtokainak folytonos veszélyeztetése lehetetlenné teszik azt, hogy ő őszintén csatlakozott volna a törökhöz. Fogságban tartását ily körülmények között egyedül annak tulajdonítja, hogy sokan félnek boszujától. De ő kész hitét az oltári szentségre letenni, hogy soha sem fog erre vetemedni.

A magyarok hajlandók a lázadásra. Azért-e, mert alkotmányukat veszélyeztetik, vagy ez már a vérökben van? nem tudja. De ő, ki honfitársai bizalmát megnyerte, csillapította őket.

¹ Rački 289—97.

Sok ellensége van neki, ilyenek a steyer urak is, ilyen maga Frangepán. Ezzel soha sem volt jó viszonyban és így nem is tehető föl, hogy kényes ügyben viseltessék bizalommal az iránt, kitől mindég óvakodott. Ez ellensége, de „tetteit nem csodálja, mert a legbölcsebb sem él úgy első fiatalságában, mint már a férfinak élni kellene.“¹

E nap, melyen védiratát átadta Hochernek, ugyancsak szomoru napja volt. Az ekkor tartott második kihallgatáson meggyőződhetett arról, hogy ügye veszve van, hogy a menekülésre már semmi kilátása sem lehet. A vallatásból megtudhatta, hogy még azon esetben is, ha magát a török szövetség vádja alól teljesen tisztázza is, hátra marad még egy vétek, melyet a császár és a Habsburgház ellen követett el, mely őt vérpadra viheti, ez a lengyel király házassága.

Hoher a második kihallgatást Zrinyi két levelével kezdte, melyeket Rákóczyhoz irt. Rákóczy időközben e két levelet átadta Heisternek, ez pedig felküldte Bécsbe s így jutott a vizsgáló bíró kezébe.

Ezen levelekre egyszerűen azt mondta, hogy nem való dolgokat tartalmaznak s a török segélyről és pénzkiadásairól csak azért irt, hogy Rákóczyt magához vonja és a felvidéket a szükséges pénzáldozatra rábirja.

De ugyancsak megzavarta őt a lengyel ügy, Gicha és Bargigli követsége, melyről őt Frangepán vádolta. Hoher nem úgy adta elő a dolgot, mintha erről őt a markéz vádolta volna, hanem úgy, mint Gicha és Bargigli vallomásait. Állította, hogy Gicha beismerte a bán által célba vett lázadást, mihez XIV. Lajos támogatását kérte ki; Bargigli pedig, hogy azért ment Lengyelországba, hogy ott a király házasságát Eleonora hercegnővel megakadályozza.

Ezen vádak, valamint az, hogy Tattenbachot egyenesen a császár ellen való szövetségre szólította föl,

¹ Zrinyi 1670. júl. 24-iki vall.

egészen megfosztották önuralmától és a legkülönfélébb érzelmek befolyása alatt majd jajveszékelt, majd pedig esküdözött, „hogy ez nem igaz, neki az ilyesre nincs esze.”¹

Zrinyi belátta, hogy ily terhelő vádak ellenében nem elegendő csupán csak tagadni, mi könnyen megátalkodott makacsságnak minősíthető, s ez esetben mentiségére épen nem szolgál; hanem szükséges, hogy e vádak élet vegye, ha lehet ezeket egészen megdöntse. Ezért újra megfontolva mindazt, mit mondani fog, harmadnapra (jul. 26-án) kérte Hochart vagy fogadja el őt, vagy küldje hozzá Abelet, mert fontos közleni valója van.

Abele ily fontos ügyben nem akart közvetítő közeg lenni, ezért Hochar magához hívatta Zrinyit még az nap délutánján, ki előtte a következő jelentést tette: Bargiglinek adott goromba utasítást Frangepán készítésére, neki csak áltolvasás végett adta át; 8 napig asztalán hevert s csak Frangepán sürgetéseinek engedve adta Bargiglinek, kit ő Lengyelországba küldött, hogy számára a lengyel nemességet kieszközölje és Frangepánt a királynak ajánlja. Maga Bargigli sem akarta az utasítást elfogadni; a házassági ügyet pedig az ő követére a dán követ bízta, ki eme megbízásban el is járt. Tehát e dologban nem ő, hanem Frangepán azegyedüli és fő bűnös.

Sem Hochar, sem Abele előtt azonban vádaskodása hitelre nem talált. „E vallomásából Zrinyinek — mondák — látszik, mennyire elhagyta már az Isten. Minél inkább menti magát, annál jobban belé bonyolodik, maga beismervén, hogy a felséges császár személye ellen a legnagyobb vétket elkövette; mert e gyalázatos iratot 8 napig magánál tartá, olvasta és végre Bargiglinek átadván azt, mintegy jóváhagyta, magáévá tette.”²

Zrinyi és Frangepán az egymástól különválasztott kihallgatáson egymás vádlói lettek, mit a kormánybiztos ravaszsága ugyancsak fölhasznált és oda vitte a dolgot,

¹ Zrinyi 1670. jul. 24-iki vall.

² Pauler Gy. Wesselényi II. 117. Raki 311—318.

hogy ezen vádaskodással nagyon megkönnyítették a kormány eljárását, a világ pedig vesztőket még igazságos büntetésnek mondta.

Igaz, hogy az oly eljárást, milyent Zrinyi és társai a mozgalom lefolyása alatt követtek, menteni a legnagyobb feladatok közé tartozik, mert őket nem egy közös cél vezette, az eszközök pedig annyiszor és annyiszor változtattak, a nemes célhoz nem illők is foganatba vétettek, mi örökös szennyfoltját képezi e mozgalomnak; de ennek lehetett volna mégis más lefolyása. Zrinyi ingadozó volt a cselekvés pillanatában, a kihallgatások alatt is a legellentétesebb érzelmek befolyása alatt állott. Akkor nem mert tenni, most még azt is, mit tett, eltagadta. Kétségtelen, hogy ha e mozgalom nem hemzseg a gyarlóságoktól, ha e mozgalmat a rendíthetlen hazafiság kezdeményezi és folytatja: akkor a kihallgatás alkalmával nem az emberi gyöngeség, tévedés és bűnbánattal kellett volna védekezni; nem kellett volna e hűtlenséget hűség, a cselet erénynek föltüntetni; elítélése az uralkodó ház politikájának felségsértési bűn gyanánt soha sem szerepelt volna.

Hanem a megbántott nemzetiség, mellőzött alkotmányunk és törvényeinkkel kellett volna védekezni, mi bizonyára a vádlottakat bírává tette volna azoknak, kik vádolni jöttek s felelőssé lehetett volna tenni őket egy nemzet szerencsétlenségéért. Első sorban fel kellett volna tüntetni azt, hogy maga ez az eljárás, mit ellenők követnek, alkotmány sértés, mert magyarokat a haza határain kívül, nem a meghatározott bíróság, hanem idegenek által vizsgáltatni meg, kik hazánk törvényeit, az ezekben uralkodó szellemet egyáltalán nem ismerik, nem szabad. Arra pedig, hogy alkotmányunk sértetlen maradjon, maga a király is megesküdött, védelmezni első sorban neki kötelessége.

Ez azonban mind nem történt meg.

A Rottal elnöklete alatt kiküldött lőcsei bizottság tagjai voltak: az elnök, Gubasóczy János pécsi püspök, Heister

Szigfrid altábornagy, gróf Volkra Ottó és galanthai Eszterházy Farkas királyi személynök.¹ A bizottság megkezdte működését és mily eredménnyel, említettem. Apaffy követe előterjesztette ugyan a bécsi kormánynak a törvénteket, különösen hangsúlyozta, hogy a nők sem tapasztalnak kiméletet, ezek bebörtönöztetése ellenkezik a nagylelkűséggel is, mert azon hitben volt, hogy mindez a kormány tudta és beleegyezése nélkül, csupáncsak túlságos szolgálatkészségből ered; de később belátta, hogy azok, kik a hatalmat most kezükben tartják, sima beszédök daczára embertelenek, gondolkozásmódjuk megsérti még azt is, mit százados hagyományok szentnek és nemesnek vallanak.

„A kormány — így válaszoltak — nem akarja Magyarország vesztét, hanem csak a rendetlenségek megszűnését. Nem büntetés, hanem a békének helyreállítása czélja a császári hadseregnek, melyet ha elért, jó rendben ki fog ismét vonulni.“ Mily atyáskodó szavak ezek, mily arczátlan bátorság mondhat ilyeneket a tényekkel ellentétben! Lobkovitz engesztelő szavakkal egészen elhalmozta Hedryt, mert tartott attól, hogy a mozgalom újra lobbot vethet, de tettekben egészen másnak mutatta magát. Az elfogott nők továbbra is rabok maradtak, később is csak ezért menekültek meg, mert ezektől a löcsei bizottság mitsem várhatott.

A löcsei bizottság ugyancsak hozzá látott a munkához. Rottal, hogy magát csak tájékozhassa is, Nagy Ferencz megérkezte után, kit Spork tartóztatott le s küldött Löcsére, azonnal megkezdte ennek kihallgatását és átböngészte azon irományokat, a melyek Murányból kerültek a bizottsághoz. Főfigyelme itt azon vallomások és okmányokra terjedt ki, melyek Nádasdyt terheltek és ezen szempontból kezdte meg Nagy Ferencz vallatását is.

Nagy Ferencz helyzetét azonnal felismerte és belátta, hogy menekülését akkor biztosítja, ha minden

¹ Katona XXXIII. 811.

tettét föllebbvalói parancsával védelmezi, ha mindent, miről tudomása van, tartalék nélkül föltárja.¹ Ez első vallomásában (aug. 22.) habozás nélkül mondott el mindent, a mit közvetve vagy közvetlenül megtudott, azt pedig, hogy az interressatusokkal a viszonyt egész végig fentartá urnőjével együtt, a szükségességgel védelmezé. „Szepeßsyvel — így szólt, — ki a nádornétól ezért nem csekély kedvezményekben részesült, kellett correspondentiát tartanunk, hogy az interressatusok titkait megtudjuk, és magunkat biztosítsuk. Közöttük élve azon kellett lennünk, hogy hitelünket előttük helyreállítsuk, és eloszlassuk a gyanut, melyet Nádasdy támasztott ellenünk, azt hiresztelvén, hogy az interressatusok titkait elárultuk az udvarnak.“²

E vallomás elég alapot szolgáltatott Rottal előtt arra, hogy Bécsben a gyűlölt Nádasdy elfogatását kérje. Nádasdy a szövetség felbomlásától kezdve ezen időig teljes visszavonultságban élt. Nagy Ferencz vallomása azonban ama gyanut keltette Rottalban, mit aztán az iránta táplált gyűlölet nagyban megerősített, hogy Nádasdy minden külszin ellenére tovább is fentartá összeköttetéseit, és oly iratok birtokában van, melyek az egész mozgalomra nagyobb világot vethetnek. A legnagyobb sietséggel irt tehát Lobkovitznak, hogy a felség azonnal fogassa el Nádasdyt; foglalja le irományait, szállja meg

¹ Bethlen Ján. II. 42. Wagner: Hist. Leop. I. 246. Katona XXXIII. 819. I. Nagy Ferencz vallomásaira vonatkozólag ezeket mondja: „cui tamen proditio haec nefanda incarcerationem, torturas et consequenter necem mox peperit.“ Nem csupán a felhozott, hanem első sorban ezen adatra támaszkodva mondja Horváth M. VI. 44. hogy: „a titokba avatott Nagy Ferencz vallomásai, melyek tőle a kinpadon csikartattak ki“ stb. (Szalaynak V. 132. erre vonatkozó megjegyzése, bár Horváthtal azonos adatokat idéz, sokkal homályosabb, sem hogy tudni lehetne, hogy az általa említett „tömlőcz“ és „vérpád“ Nagyra vonatkozik-e?) Nagy Ferencz 15 havi fogságban volt, de tévesen mondják, hogy vallomásait kinpadon csikarták ki, mert ennek alávetve nem volt, tévesen, hogy a vérpádon végezte életét. Nagy Ferencz 1671. nov. 28-án nyerte vissza szabadságát és 1679-ben, mint Barsmegye alispánja végezte életét.

² Pauler Gy. Wesselényi II. 131.

várait, mert ő előtte bizonyosnak látszik, hogy régi összeköttetését megújította, és félő hogy mint furfangos ember, a dolognak nesztét veszti s még idejekorán elillan és kisiklik a császár kezeiből.¹

Első sorban tehát Nagy Ferencz vallomása okozta Nádasdy elfogatását, ki elmondta Nádasdynak beszélgetését is Kendével. Wagner² ezzel ellentétben elfogatásának okát így adja elő: „Megtaláltattak (Nádasdynak) Rákóczyhoz irt sajátkezű levelei, melyben neki Magyarország koronáját ajánlja föl bizonyos föltételek mellett; valamint a nagyvezérhez írottak is, melyekben segílyt sürget.“ Ez nem szolgálhatott okul az elfogatásra, mert ily tartalmu leveleket Nádasdy nem irt s így ilyeneket találni sem lehetett. Rákóczynak soha sem ajánlotta föl az ország koronáját, már csak azért sem, mert Zrinyinek volt veje, kinek látszólagos sikereit is irigyelte. Felajánlotta a koronát Kende által Apaffynak, de ezt sem írásban, hanem szóbeli izenet által, azonban ez sem jutott el Apaffyhoz. A nagyvezérrel pedig ő nem levelezett, mert a szövetségesek már eleve kimondták azt, hogy ily nagy dolgot, mint a milyenbe kaptak, nagyon veszedelmes lenne papírra bizni; de meg mivel tartottak Panajotti árulásától, nem a magyarok, hanem Apaffy kezdeményezte és folytatta a törökkel az alkudozást egész addig, a mikor Zrinyi is küldött követet a Portára. Ekkor azonban már Zrinyi és Nádasdy útja elvált egymástól s így utasításokat sem adhatott.

Nagy Ferencz kihallgatása után Rottal Volkra grófot Széchy Máriához küldte, ki a napokban követei által felkereste az elnököt és pártfogását kérte. Rottal felelt, hogy nagyon sajnálja szomorú állapotát, ezen azonban ő nem segíthet. De elküldi hozzá vigasztalására Volkra grófot, mondjon el neki mindent, adja át neki iratait, tegyen előtte teljes vallomást, nehogy később kiderülvén az, mit most hallgatással mellőz, ő felsége

¹ Volf: Fürst Wenzel Lobkovitz. 295.

² I. 247.

megvonja tőle kegyét. Nagy Ferencz is azt izente: tanácsolja, hogy engedelmeskedjék a nádorné, még meg fogja köszönni tanácsát.

Volkra el is ment Széchy Máriához, magával vitte annak mind a két követét Cziráky- és Braun Alajost. Nagyon vigyázott a két papra, különösen Czirákyra, mert véleménye szerint Magyarországon még a papok sem érnek semmit. Kihallgatás alkalmával mikor észrevette, hogy Cziráky intéget Széchy Máriának, azonnal kiküldte.

Széchy Mária ennyi sok biztatásra mindent, mit csak tudott, elmondott. Egész elbeszéléséből kitűnt az, hogy nem mindenben ő, hanem nevében Nagy Ferencz és Cziráky cselekedtek, sokszor anélkül, hogy neki arról tudomása lett volna, többször csak utólagosan tudta meg a történeteket. Vallomásaiban megerősítette azt, mit Nagy Ferencz Nádasdyról mondott, hogy Szepessy, Nádasdy megbízottja, hetenként eljött Murányba és itt Nagy Ferencz és Czirákyval tanakodott a teendők felett, ha pedig Nagy nem volt hon, akkor egyedül Czirákyval értekezett. „E vallomását Volkra deákul, írásban is kivette, és ő aláírta azon hozzáadással: „hogy az magyarból van secretariusus által deákra fordítva, de jól lehet deákul van, teljesen érti és magáénak vallja.“¹

Széchy Mária vallomása nemcsak Nádasdyt terhelte, hanem megismertette a bizottsággal Nagy Ferencz tevékeny közreműködését is, ki úgy szólván első tényezője volt a mozgalomnak. Nevét ugyan nem adhatta oda, de oly fáradhatlanul működött, hogy Vitnyédy halála után ő volt az, ki mindég szerepelt, és a legtöbbről, vagy talán mindenről birt tudomással. Azért sietve irt Rottalnak, hogy Nagy Ferenczet vegye őrizet alá; Czirákyt pedig ő fogatta el és azonnal kikerestette. Sok levelet találtak nála, melyekben a lefolyt vagy a

¹ Pauler Gy. Wesselényi. II. 133.

folyamatban levő eseményekről tudósították a várbelieket. Cziráky azonban nem soká volt a várban, őreit kijátsozta, Murányból megszökött.

Volkrának első teendője volt a kihallgatás után lefoglalni a nádorné irományait. Mindezt el is küldte Löcsére s már említettem, hogy ezek átkutatásával foglalkozott Rottal. Ez iratoknak nagy fontosságot tulajdonított Volkra, sokat várt ezektől Rottal is. De bár találtak ez iratok között több levelet Nádasdy, Bory, Tattenbach és Zrinyitől, megtalálták a Nagy Ferencz által használt titkos írás kulcsát is, de újabb terhelő adatokra nem akadtak, mert ezeket már eleve Nagy Ferencz megküldte Rottalnak és az udvarnak. Ezen iratok átvételével a bizottság bírta a mozgalom összes levelezéseit s míg a bizottság többi tagja is ez okmányokat vizsgálták, Rottal ismét irt Bécsbe és Nádasdy elfogatását sürgette.¹

E szigorú rendszabályokkal szemben voltak egyesek, kik belátták, hogy ez a nyugalmat helyreállítani nem fogja, sőt újabb bonyodalmakra fog okot adni. Ezer éves történelmünk bizonyítja, hogy a magyarnak vérében van fegyvert fogni alkotmánya védelmére, s ha legyőzetik is, ha kezéből kifacsarják a fegyvert, számosakat hirczolhatnak a vérpadra, de lemondani alkotmányáról nem tud. Megfélemlíthetik a legyőzött nemzedéket, de visszatartani nem tudják, hogy az elhullottak emlékét az utódok szívébe ne vesse, azok tetteit erénynek ne tartsa, és mihelyt az újabb nemzedék eléri a férfikort, ez fölveszi ismét a fegyvert, melyhez annyi emlék fűződik, küzd, meg is hal, de tetteivel bátorítja az utókort példája követésére. Elferdíthetik történelmünket, mocsokkal illethetik a szabadság hőseit; de a nemzet kegyelele szeptelenül őrzi meg azok emlékét, megfélelkezni róla soha sem fog. Ilyen a magyar.

E szomorú napokban is voltak egyesek, kiket nem némított el a félelem, kik kötelességöknek tartották még

¹ Wolf. F. W. Lobkovitz. 297.

a korona kegye árán is fölemelni szavokat s a nemzet pártjára állani. Ilyen volt Pálffy Tamás, Leopold tanácsosainak egyike, az igazi magyar főúr. Ragaszkodott az országhoz, védelmezte alkotmányunkat, hangsúlyozta törvényeink kötelező erejét mindenkre nézve és a német urak mindenható hatalma előtt sem hajolt meg. Hibái voltak, de jóvá tette, elfeledteti velünk ezeket az által, hogy kimondta a korona tanácsosai előtt a löcsei bizottság törvény ellenes küldetését. Eme bizottságot nem tartotta illetékesnek arra, hogy azok felett, kiket a kormány lázadóknak bélyegzett, ítéletet mondjon, mert erre Mátyás, az igazságos, II. Ulászló és I. Ferdinánd szentesített törvényei illetékesnek egyedül az országgyűlést mondják. Intézkedése ezen bizottságnak Magyarországon nem is lehet kötelező még akkor sem, ha azok a király által erősítettnek is meg, mert az 1545. 33. t. cz. világosan meghagyja a megyei tisztviselőknek, hogy „ne engedelmeskedjenek ő felsége és helytartója oly rendeleteinek, melyek az ország köztörvényeibe ütköznek.” Az országgyűlésen kívül hozott ily intézkedés pedig nemcsak hogy hazánk köztörvényeibe ütközik, hanem magát az alkotmányt függeszti föl.

Pálffy Tamás sürgette tehát a kormányt, hívjon ő felsége össze országgyűlést Pozsonyban és az alkotmányos utra lépve ez tegye meg szükséges intézkedéseit.

Lobkovitz és a német minisztereknek azonban nem tetszett ezen indítvány. Ki tudja — volt a válasz — mikor lehet Magyarországon országgyűlést összehívni? és ha lehetne, a főpapok, kik talán ártatlanok, a főbenjáró perekben részt nem vehetnének és a rendekben pedig a hányan csak vannak, a vádlottak nem bírakra, hanem szószólókra találnának.¹

E válasz legjobban bizonyítja, hogy a német urak a határozathozatal előtt is elitélték a vádlottakat, hogy nem az ország alkotmányának megtartása, hanem inkább ennek eltörlése volt céljuk.

¹ Titkos tanács jegyzőkönyve, 1670. aug. 25. Tit. lev.

És Leopold, a magyar király? Nagyon örült a magyar ügyek szerencsés fejlődésén; örült, hogy Kassa megadta magát, Rákóczy meghódolt, s a kormánynak más teendője már nincs, minthogy „egy néhány sehonnait üldözöbe vegyen.“¹

Aug. 13-án még egyszer kihallgatta Hoher Frangepánt. Ez alkalommal ismételte a markéz mindazt, mit első vallomásakor mondott és kész volt minden állítását Zrinyivel szemben okmányokkal, tanukkal bizonyítani, sőt a bánnak ezt szemtől szemben is megmondani. Őszintesége mellett magát azzal mentegette, hogy a legkésőbb csatlakozott Zrinyihez, akkor is csak azért, hogy terveit kitudván, a felségnek szolgálatot tehessen. A mit tett, tette boszúból a steyer urak iránt, kiknek ezen lépése és az így szerzendő érdemei által meg akarta mutatni, ki ő. Hogy részéről az egész terv nem volt, de nem is lehetett komoly, mutatja az a körülmény is, hogy ő minden nélkül, ruha, fegyver, katona, több paripa és pénz nélkül jött Csáktornyára.²

Hoher ezen vallomások után Zrinyi és Frangepánt illetőleg teljesen tisztában volt s a kormány céljaiból indulva ki, eme vizsgálatok által teljesen megállapítva hitte a két magyar főúr bűnösségét. Zrinyi, Frangepán és Lahn vallomásai kétségtelenné tették, hogy a bán és markéz elkövették a felségsértés bűnét s hogy ez megállapítható törvény útján is, a fölött. nem is kételkedett, mert mindkettő bevallotta magát a cselekvényt; az pedig hogy az egyik a mit tett cselből tette a török ellen, a másik pedig, hogy ismerje Zrinyi terveit és a felségnek azokat fölfödje; részint Széchy Mária által felküldött iratok, részint Lahn Rudolf vallomásai által czáfoltatnak meg.

Ebből kiindulva azt indítványozta Hoher, hogy a lázadók ellen a kormány pert indítson, a mely a

¹ Majláth. V. 97.

² Račky. 325.

császár által kinevezett rendkívüli bíróság előtt tárgyalassék.¹

Pálffy Tamás a kormány ily eljárását alkotmányellenesnek és nem kötelezőnek mondta, azért ez indítvány ellen volt.

Hocher hogy ezt nem hagyta szó nélkül, az természetes, és hogy bármily erőltetett legyen is okoskodása, mégis a kormány az övét fogadta el, az még természetesebb volt.

¹ Pauler Gyula „Wesselényi Ferencz nádor és társainak összeesküvése“ című munkájában II. 135. Pálffy Tamás szájába adja a következőket: „Ő a lőcsei comissiot nem tartá illetékesnek, hogy a lázadók felett ítéletet mondjon, mert a törvényes forum I. Mátyásnak, II. Ulászlónak és Ferdinánd 1545-iki 44. törvényczikke szerint csak a magyar országgyűlés lehetett.“ Pauler nem idéz ugyan kutforrást, honnan ez állítását merítette; de kétségtelen, hogy Pálffy Tamás, ki törvényeinket ismerte, a jelen esetben pedig, mielőtt a korona tanácsban ily fontos nyilatkozatot tett volna, meg is nézte törvénykönyvünket, ezt nem mondta, nem is mondhatta; és II-or, hogy Pauler Gyula ezen hibás, az igazsággal ellenkező adatot úgy találta valahol és anélkül, hogy törvénykönyvünket megnézte volna, s meggyőződött volna tétele valótlanágáról, felhasználta. Ezen állításomat begyőzni fogom törvénykönyvünk — Corpus Juris Hungarici. Budae, Anno MDCCLXXIX. — ugyanazon cikkeivel, melyeket Pauler idézett és az egyes cikkekhöz, a mennyiben szükséges, a magyarázatot is csatolni fogom.

1. Mátyás, az igazságos uralkodása alatt hozott törvény 1646. Decretum secundum: articulus 3. „Praelerea; quod Nos aliquem vel aliquas ex Regnicolis; sine Praelatorum et Baronum Regni consilio, *nota*, seu crimine *infidelitatis* damnare non valeamus.“ A felségsértés bűnében régente a király ítelt; de Corvin Mátyás alkotmányos érzülete ezen, a szokáson alapuló törvényt úgy bővítette ki, hogy eme királyi jog ne szolgálhasson eszközül alkotmányellenes uralkodás megalapítására, hanem ezt a király és nemzet közös jogává és kötelességévé tette az által, hogy ily esetekben tartozott a király maga mellé néhány főpapot és országbárót venni. Mátyás király így jogi elvvé emelte, hogy: „Nota infidelitatis nemo, sine Praelatorum, et Baronorum consilio, damnetur.“ U. o. I. 218.

2. II. Ulászlónak Decretum septimum, an. 1514. §. 2. „Propterea miserati tam graves calamitates, tamque acerbis

Hocher ellenvetésül azt hozta fel, hogy Zrinyi és Frangepán osztrák nemesek és ebből azt következtette, hogy osztrákok és így Ausztriában is elítélhetők; mint katonák a haditörvényszék alá tartoznak; Ausztria ellen Ausztriában vétkeztek, a tett elkövetésének helye szerint tehát a császár, mint császár és ausztriai főherczeg illetékes bírása a foglyoknak.

clades praedicti Regni nostri Ungariae, Generalem Diaetam et Conventum, universis Dominis Praelatis, et Baronibus, (caeterisque Regnicolis nostris, pro festo Beati Lucae Evangelistae proxime praeterito, indiximus, atque celebravimus.“¹ Hogy ezen törvényt pontot megérthessük, tudnunk kell, miért hivatott össze ezen évben az országgyűlés? Ezen évben zajlott le a pórlázadás, és a magyarok a helyett, hogy az óriási szenvedések emlékét nagylelkű eljárásukkal enyhítették volna, a boszu első hevében az okt. 18-ára hirdetett országgyűlésen még nehezebb békákat raktak e szerencsétlen osztályra. És valóban az egész „Decretum septimum“ ily értelmű intézkedéseket foglal magában és mivel ezen országgyűlésen egy egész osztály ügye rendeztetett, az azért hirdetett országgyűlést nem lehet felhozni, mint a mely az alkotmány értelmében azért hivatott össze, hogy a felségsértők felett ítéletet mondjon.

3) És végre Pauler Gyula által felhozott 1545. 44. t. cz. így hangzik: „Si qui, nulla Dei, et hominum habita ratione, in flagranti crimine, rapinis, spoliis, atque furtis et oppressio-nibus pauperum comperti fuerint; comperta rei veritate, juxta delicti magnitudinem. et qualitatem, per Capitaneos, et Comites, morte, vel alia poena, quam jure, meruerint, puniantur.“ I. 395. Ez meg éppen nem szól a felségsértési bűn mikénti tárgyalásáról, hanem intézkedik azon esetre, ha a felsorolt bűnben az illetők tetten kapatnak, a tett színhelyén, a rögtönítélő bíróság egy alakjában, magok a kapitányok és a megyék főispánjai hozzanak igazságos ítéletet. Azon korban a törvényszékek vajmi kevés számmal voltak; ezen a bajon akar tehát segíteni a 44-ik t. cz. az által, hogy a bírói hatalmat a kapitányok és főispánok kezébe teszi le.

Mátyás király törvényének magyarázatára hivatkozás történik ugyan a jegyzetben II. Ulászló 1492. évben hozott I-só decz. 13. ar. és az 1495. II. decz. 3. articulusára; ez azonban az adott magyarázaton mitsem változtat, mert az elsőben Mátyás törvénye szóról-szóra van idézve, a második

¹ I. 326.

Azonban a menekültek az osztrák nemesi czimet tiszteletből kapták és így ez reájok sem kötelességet nem rótt sem azon ország kiváltságaiban nem részesültek. De legkevesebbé lettek ez által osztrákok és szüntek meg magyarok lenni, pedig egyiket a kettő közül el kell fogadnunk. Mert ha állana az, hogy a nemesi czim által az osztrák nemzetest kebelébe léptek volna be, akkor ezen czim elfogadása is tiltott dolog lett volna épen alkotmányunk értelmében, mely nem engedheti meg, hogy bármi ürügy alatt is a nemzet egyik vagy másik tagja egy idegen nemzet kötelékébe lépjen.

Zrinyire például katonai hatáskört báni hivatala ruházott, e hivatal pedig magyar és ennél fogva nem mentheti föl a magyar törvények alól és nem helyezheti oly törvény alá, melyet ilyennek Magyarországon el nem ismertek. Az 1635-iki országgyűlésen hozták ama fontos és nagy horderejű határozatot, mely szerint „törvényt csak a király és a rendek együtt alkothatnak.“ A haditörvényszék t. czikkeit az országgyűlés soha sem terjesztette fel királya elé szentesítés végett, Magyarországon tehát ez nem is birhat jogérvénnyel.

A harmadikra vonatkozólag azt mondjuk, Hochnak igaza van, ha közönséges bünvádi eljárásról van szó, mert ily esetben a bűn azon törvények értelmében ítélendő meg, melyek a tett elkövetése helyén uralkodnak. Azonban a bán és a markéz a miről vádoltattak, az nem képezheti közönséges bünvádi eljárás anyagát; bűnük politikai vétséget foglal magában, mely nincs helyhez

helyen pedig a főpapok és országbárok mellett még az ország más lakói is említetnek. Hogy ez utolsó helyen sem lehet az országgyűlést érteni, bizonyítják a későbbi években, különösen 1715-ben hozott törvények, melyek a korábbiakat erősítik csak meg.

Ebből láthatjuk, hogy Pauler által idézett helyek nem azt bizonyítják, mit ezekkel bebizonyítani akart, hanem az ő állításával szemben azt, hogy a felségsértés és az abban ez időben ezen nevezet alá foglalt bűnök a király és a melléje rendelt magyar tanácsosok ítélete alá volt bocsájtva.

kötve, hanem azon ország törvényei szerént ítélendők meg, melynek uralkodóját megsértették és a mely ország törvényeinek védelme alatt élnek. A menekültek magyarok voltak, felségsértési bünt ha elkövettek, ezt nem Leopold a császár, hanem a magyar király ellen követték el, tehát nem is lehetnek más törvény alatt állók, mint a melyeket a magyar király szentesített. Tehát csak egyetlen egy törvény szerint lehetett volna őket elítélni és ez a magyar törvény, melyet a király elnöklete alatt csak bíróság vehetett volna foganatba.

De minderre ha tekintettel nem vagyunk is, hanem magát alkotmányunkat, a megerősített törvényeket tekintjük, azonnal belátjuk, hogy Hoher minden okoskodásával sem tudja eloszlatni ama vádat, a melyet a történelemnek a kormány ellen emelnie kell: hogy eljárása törvénytelen, ítéletével alkotmányunkon ejt sérelmet; hogy azon joggal, melylyel a magyarokat ítélet alá vette, sőt halálra ítélte, a császári kormányt sem Isten, sem ember föl nem ruházta és ennél fogva a törvény köpönyege alatt a kormány gyilkosságot követett el.

A felségsértés bűnére Szent István¹ és Kálmán² királyok hoztak összhangzó törvényeket. Mindkét királyunk koruk vallásosságából kifolyólag az általok alkotott törvényekre az egyházi jóváhagyást is kieszközölték és azokat, kik az apostoli király ellen vétettek, nemcsak világi, hanem egyházi büntetéssel is sújtották. Szent István törvénye Kálmán törvényével teljesen megegyezik, csupán csak a bevezetésben van különbség. Szt. István alatt hozott törvény így hangzik: „Ha valaki a király vagy az ország ellen összeesküdött; ezekre nézve az egyház menhelylyel ne birjon.“ Kálmán-é pedig: „Az apostoli Szék jóváhagyásával rendeljük, hogy királyunk és országunk jólétéért minden egyházban naponként imádkozzanak.“ A következőkben megegyeznek: „1. §. És szigoruan elrendeljük, hogy ha valaki a király személye

¹ Corpus juris hung. I. 132. Decretorum liber II. cap. 51.

² U. o. I. 152. Decz. lib. II. cap. 6.

vagy méltósága ellen bármi módon összeesküdött, vagy másokat erre ösztönzött, vagy az ilyennel tudva egyetértett, átokkal sújtassék és a hivek közösségéből kizárassék.“

„II. §. Vagy a ki ilyes valakit ismer és azt bebizonyítani tudván, fel nem jelentené, hasonlókép büntetessék.“

Verböczi István híres „Tripartitum“-ában,¹ melyet II. Ulászló az 1514-iki országgyűlésen nov. 19. a rendek beleegyezésével megerősített, meghatározza az eseteket, melyekben a felségsértés bűnét valaki elköveti. Ezen törvénykönyvében (Pars I. titulus 14. §. I.) ezeket mondja: „Első a felségsértés bűne, ha t. i. valaki fejedelmünk személyére istentelen kezeit teszi, vagy élete ellen fegyverrel vagy méreggel törekszik, avagy azon házba vagy falak közé, hol a király tartózkodik, erőszakkal beront.“ Ezen esetben ugyanazon rész előszavában azt mondja, hogy a király „a bűnösök jószágait, kinek akarja, jogosan és szabadon elajándékozhatja.“²

I. Mátyás³ királyunk a fentebb említett oknál fogva az ítéllethozatalban a nemzetet is részesíté az által, hogy felségsértési esetekben a király mellé főpapok és országbárokból álló bíróságot rendelt. De nem is egyeztethető meg az igazsággal, hogy a sértett s így érdekelt fél legyen bírója a vádlottnak; vádló és bíró a jogi fogalmak szerint egy és ugyanazon személy nem lehet.

II. Ulászló 1492- és 1495-ik⁴ törvényei megerősítik Mátyás törvényét. Az 1492-iki törvény teljesen megegyezik Mátyáséval, az 1495-iki pedig elrendeli, hogy az ország egyéb lakói is hivassanak meg ezen esetben; de ezen törvény nem köti meg teljesen a király kezét. Verböczi „Tripartitum“-a⁵ három módot hoz föl, melyek bármelyike szerint megkezdheti a király a felségsértési pórt. Például ezek harmadika azt mondja,

¹ Corpus juris hungarici I. 12. lapon.

² U. o.

³ 1464. 3. t. cz.

⁴ Decr. I. articulus 13. Decr. II. a. 3.

⁵ Corpus juris hungarici I. 91.

hogy a király megbizhat egyeseket a birói tisztséggel, kik ily esetben ítéletet is hoznak. Ezen eljárás az 1715. 7. t. cikkben is elfogadtatott.

Mindezen törvények tehát azt mondják, hogy a felségsértés és mindazon bűnök, melyek azon korban e fogalom alá foglaltattak, a király elnöksége alatt álló magyar bíróság ítéletének volt alárendelve és hogy ezen bíróság nem is járhatott el más, mint magyar törvények értelmében.

I. Ferdinánd 1546-ban hozott törvényekben¹ kötelezi magát, hogy Magyarországot ősi szabadságában megtartja és sértetlenül megőrzi; hogy a magyar ügyeket erre alkalmas magyarok által végezteti, hogy Magyarországon csak azon királyi iratok birnak érvénnyel és kötelező erővel, melyeket ő felsége magyar Cancellariája bocsájt ki. Ugyancsak I-ső Ferdinánd alatt hozott 1559-iki² törvény határozottan kimondja, hogy a felségsértési ügyek kizárólag a magyar királyhoz tartoznak, természetesen a magyar törvények értelmében. Nagyon szépen megmagyarázza és megerősíti ezen törvényeket III. Károly alatt hozott 1715. 7. törvénycikké,³ a melyben megerősíti az országgyűlés a felségsértési ügyekben Szt. István és a következő századokban hozott ily értelmű törvényeket. Ezen törvénycikk 4-ik pontja szerint a felségsértés megítélése, akár az ország határain kívül, akár belül követtetett is el, a magyar királyhoz tartozik, ki magyar tanácsosaival, a magyar törvények értelmében járjon el.

E pontot megmagyarázza a mellékelt jegyzet, hol egyenesen kimondja, hogy a birodalmi törvények értelmében, melyek nálunk közönségesen ismeretlenek, nem kötelezők, a mieinktől nagyban különböznek, törvényt látni, ítéletet hozni nem lehet.⁴

¹ Corpus juris hungarici I. 402. Decretum IX. a. 15.

² U. o. I. 492. Decr. XIX. a. 43 §. 2.

³ U. o. Decr. ar. 7.

⁴ „Certe secundum Leges Civiles, seu Imperiales, popularibus nostris passim ignotas, eosdem minime obligentes, et a Nostris non parum

Az 5-ik pontban pedig kimondja, hogy ha a király ezt tulajdon személyében tenni nem akarná, ezen esetben rendeli, hogy akkor ezt a király hazánk törvényei szerint, magyar tanácsosai által tegye, kik az ország határain belül itélni és a per egész rendét a királyi felség elé terjesztetni tartoznak.

Az 1791. 56. t. cz. pedig ez ügyekben illetékesnek egyenesen a királyi táblát jeleli ki, mely a legújabb bírósági szervezetig e perekben elsőfolyamodásulag itélt.

Mivé silányul e törvényekkel szemben Hocher meddő okoskodása! És bár a császári kormány elfogadta véleményét, ennek alapján itélt is, lehet-e ezen ítéletet törvényesnek mondani? Nem. A császári kormány e cselekvényével, végrehajtott ítélete által a legnagyobb alkotmány sértést követte el, mely egyformán fenyegette nemzetiségünket, alkotmányunkat és még magát a személybiztonságot is, mely első és nélkülözhetlen föltétele minden államnak. Ez magyarázza meg ama kegyeletet, melylyel a vérpadon elhullottak emlékét az utókor megőrizte, mely azok alakját minden gyarlóságuk daczára is dicsfénnyel veszi körül. Minden szennytől megtisztította őket a vérpadon kiontott vér, tetteikből tanult az utókor és a példa lelkesített. Így aztán bekövetkezett, szenvedései árán ki is érdemelte, hogy lerázván magáról rabbillincseit, mint szabad nemzet állott a népek sorába.

Hocher véleményére a miniszterek egyhangulag elhatározták, hogy Zrinyi és Frangepán ellen a pert megindítják, melynek lefolyása alatt ezek Bécsűjhelyen őriztessenek egymástól elválasztva; de kegyelemkép megengedték nekik, hogy valamely osztrák ügyvédet védőnek elfogadhatnak és ennek tanácsával élhetnek. Ezen tanácskozmányban jelen voltak: Lobkovitz, Schwarzenberg, Montecuccoli, Lamberg és Hocher, kik egyuttal

differentes: judicium celebrari, aut sententiam ferri, haud potest.“ Corpus iuris hun. II. 94.

azt is remélték, hogy a tárgyalás lefolyása alatt akadnak oly adatra is, mi terhelni fogja az elhunyt Zrinyi Miklóst, kinek emlékére így homályt vonhatnak. A miniszterek egyuttal jelentést tettek az eredményről Leopoldnak s hogy ennek beleegyezését annál könnyebben kicsikarhassák, biztosították őt arról, hogy Magyarországon a nyugalom minden beküldött katonaság daczára is csak akkor fog helyreállni, ha Zrinyi, Frangepán és Nádasdy már nem lesznek az élők között.¹

Igazán csodálatos eljárása ez az osztrák miniszteriumnak! Talán ők Leopold személyét illetőleg is oly rövidlátók voltak, mint a politikában? Talán még most sem ismerték a császárt, nem tudták azt, hogy Leopoldnak nincs akarata, önállóságra szert tenni soha sem tudott; vagy talán vele is játékot űztek és meghagyták abban a hitben, hogy ő az, ki cselekszik és intézi a birodalom ügyeit?

Leopold nem volt rossz lelkű, hitelt lehet adni kora történetirójának, ki róla azt mondja, hogy népeinek javát őszintén óhajtja; de éppen az a körülmény, hogy birodalmát hosszú uralkodása alatt annyi szerencsétlenség érte, melyekért első sorban a kormány a felelős, azt bizonyítja, hogy ő soha sem tudott a kormányzói bölcsesség magaslatára emelkedni, hogy még a közepszerűsége is jóval alább állott. Csak egy kis tapintat, valami kevés belátás, ha önzetlenebbül tekinti helyzetét, melyre a Gondviselés által meghivatott, és Istentől eredett jogához a korlátatlanságot nem köti elválaszthatlanul, bizonyynyal számos szerencsétlenség és vérontásnak elejét veszi és útját állja miniszterei lelketlen gazdálkodásának. De ő ennyire sem tudott fölemelkedni s bár nevéhez számtalan szomorú eset fűződik, őt ezekért felelőssé tenni mégsem lehet.

Ily körülmény közt nagyon természetes, hogy Leopold nemcsak beleegyezését adta a per megkezdéséhez, mely

¹ Pauler Gy. Wesselényi II. 139.

már magában foglalta a halálos ítéletet is, hanem még azt is elhitte, hogy e mozgalomnak főtényezője Nádasdy, kit szintén el kell fogatni. Maga Leopold írja ezt spanyol követének.¹

Nádasdyt úgy akarták Bécsbe csalogatni, de midőn az országbíró a személyes megjelenés helyett a császárnak és Lobkovitznak levelet küldött, melyben mindkettőt irgalomra kéri, elhatározták elfogatását.

Kiadatott tehát Nádasdy elfogatására is a parancs, melynek végrehajtása gróf Ursembeck alezredesre bízott, ki 300 lovasával szept. 2-án megindult Pottendorf felé, hol ez időben Nádasdy tartózkodott. Szept. 3-án kora reggel körülveszi a várat, a vonóhidat lebocsátásakor elfoglalja, és nem minden vérontás nélkül elfoglalja azt, maga Ursembeck Nádasdy hálószobájába ront, és őt, ki még az ágyban feküdt, elfogja.²

A kormány ezen tette folytatását képezi alkotmányellenes eljárásának, melyet a vasvári békekötéssel kezdett meg. Magyarország alkotmányos törvényei értelmében senkit a törvényszabta megidézés nélkül elfogatni nem szabad, nem szabad még akkor sem, ha az illető felségsértési bűnről van vádolva.³

Nádasdyt kiragadták az idegen zsoldosok családi otthonából s miután ezek mindent pusztasággá változtattak, magokkal vivék Bécsbe, hol először saját palotájában őrizték, néhány nappal később (szept. 9.) átkísérték az ausztriai országházba, hol az ugynevezett Praelatenstubeba zártak és őrizetére háromszoros őrséget rendeltek.⁴ De

¹ Majláth V. 97.

² Katona XXXIII. 820. Wagner I. 247.

³ 1495. decz. II. a. 3. „ad quem etiam is, contra quem aliquae notae infidelitatis obiiicientur, per literas praeceptorias Regiae Majestatis mediantibus literis exhibitoriis, ad aliquem Conuentum, vel Capitulum sonantibus, personaliter, et non per Procuratorem evocari debet.“ Corpus iur. h. I. 284.

⁴ Wagner. I. 247; Katona XXXIII. 820; Pauler Gy. Wesselényi II. 144.

ugyan e napokban (szep. 6.) a rokonszenves Zrinyi és Frangepán számára is más helyet jeleltek ki, nehogy a népes városban elzárásuk zavargásra adjon okot.¹ Először Zrinyit, utána Frangepánt kocsiban lovas katonaság fedezet alatt Németujhelyre vitték, hol őket a várban elzárták.

Zrinyi, Frangepán, Nádasdy, Bónis és velök sok más az osztrák császár foglya volt, gróf Tökölyi Istvánt halála mentette meg ettől, fia szerencsésen elérte Erdélyt. Kiknek nem sikerült idejében megmenekülni, azok ki lettek téve a német katonaság kiméretlen bántalmainak, mely ez időben széltében és hosszában bebarangolta az országot, fogdosta a „gyanus“ urakat és nemeseket. Mindenütt nyomot hagyott maga után, pusztított, rabolt és gyűjtogatott. Ha ezelőtt is megtette ezt e had, akkor, mikor a kormánynak nem volt oka panaszkodni Magyarországra lakói ellen, mennyivel inkább tette most, mikor e had azért küldetett az országba, hogy a lázadást kiirtsa és az országot megbüntesse!

Rablásait nemcsak e hazában üzte, hanem becsapott a szomszédos Erdélybe is, és elhajtotta a védtelen lakosság marháit.²

Apaffy — ki hasztalanul járt közbe a császári kormánynál, hogy ezt mérsékletre bírja, hogy a bünösökön kívül mások üldöztetését, fogságát, megszüntesse — a történeteket gyors futár által a nagyvezérnek tudtára adta és kérdést tett: „mi tévő legyen?“ E hirre a nagyvezér meghagyta az európai hadak vezéreinek, hogy fegyverkezzenek és legyenek készek Erdély segélyére sietni, ha a németek ez ellen valamit szándékoznak. A nagyvezér Apaffynak a következő levelében hozta tudomására a tett intézkedéseket.³ „A leghatalmasabb Ur csodálkozva értesült leveledből, hogy a németek Erdély határain garázdálkodnak és Erdélyben károkat

¹ Wagner I. 247.

² Katona XXXIII. 821.

³ U. o. XXXIII. 822.

is okoztak. Nehogy a baj tovább terjedjen, hogy Neked és a gondjaidra bízott országnak segínyt nyujtsanak tudd meg, hogy ez mind a budai vezérnek, mind pedig az európai hadaknak megparancsoltatott. Kiváló gondod legyen azonban arra, hogy a két uralkodó között kötött békeszegésre Te okot ne szolgáltatass.“ Néhány napra rá pedig parancs küldetett a budai, váradi és tömösvári pasákhoz, hogy legyenek készek a németek elleni harcra, ha Apaffy fejedelem erre őket fölszólítja.

De nem került erre a dolog. Szomorú eléggé a kép, melyet hazánk e najaiból birunk, mely napokat igazán a nehéz megpróbáltatás napjainak kell neveznünk. Idegen katonaság alkotmányunk s az uralkodót is kötelező törvények ellenére pusztítja fajunkat; a nemzet kezéből kivétt a jog és ezzel idegenek élnek vissza; a kormány törvénytelen eljárása elrémiti az egész országot és egyesek, hogy nyomorult életöket tovább is tengethessék, a bérenczek szolgálivá aljasítják magokat. „Csáky Ferencz kassai főkapitány, mivel eleinte szintén érintkezésben állt Wesselényivel, hogy magát most minden gyanu alól kitisztítsa, a németeket buzgóan segíté a börtönök megnépesítésében.“¹ Ingadozó hűségét azonban a császári kormány előtt a nemzet ellen elkövetett bűnével sem tudta jóvá tenni, sem feledését sem háláját nem tudta kiérdemelni. A nemzet már régen elnémult, de helyette megbélyegezte az, kinek zsoldjába szegődött. Csáky még ez év folytában meghalt és a német tisztek a meghidegült tetem körül mondták ki reá az áruló szót, és a kassai főkapitányt, családját és állását megillető tisztességgel eltemetni sem engedték.²

Az áldozatok száma már megtöltötte a börtönöket, de az üldözés még ekkor sem szüntettetett be. Mig végre Apaffy előbb jelzett közbelépése s az ezt követő török készülődés véget vetett az általános nyomornak és

¹ Horváth M. VI. 44.

² Bethlen Ján. II. 46.

a kormány megkezdte azok perbefogatását, kiket egész eddig elfogatott.

Mig a kisebb vétkesek ügyeit a lőcsei bizottság tárgyalta és egyszersmind a terhelő adatokat Bécsbe fölküldte, addig a Zrinyi, Frangepán és Nádasdy ellen indítandó perben Leopold Hoher indítványára egy rendkívüli törvényszéket alkotott, a mely előtt a főbenjáró per tárgyalását elrendelte. 1670. szept. 20-án bocsájtotta ki Leopold a következő rendeletet: „Ámbár ő felsége a császár báró Hoher János Pál cancellár és a melléje rendelt Ábele Kristóf udvari és belső titkos tanácsos és Hekhing által intézett nyomozás és a három bűnös vallomásai alapján, melyet önként és minden legkisebb kényszerítés nélkül, mi ily kárhozatos és kivételes bűnöknél előfordulni szokott, oly súlyos és iszonyu bűnök tudomására jutott, hogy ő császári felsége minden további törvényes eljárás nélkül, a bevallott és bebizonyított bűntény alapján fölöttök a halálos ítéletet kimondhatta volna: de mégis tetszett ő császári felségének, a vele született osztrák kegyelem folytán, törvényes perfolymot s nekik, ha a magok igazolására tudnak valamit felhozni, a védelmet megengedni; e végből udvari, hadi és Alsó-Ausztria magas kormányzó-testületéből a nevezett udvari cancellár elnöksége alatt bíróságot nevezett ki és Frey György tanácsos, osztrák kamarai ügyvéd és jogtudort utasítja, hogy a három bűnös ellen vádat emeljen“ stb.¹

A császár által kinevezett bíróság tagjai a következők voltak: Hoher János Pál elnök, gróf Windischgrätz Theophil, Hörwart János Henrik, báró Zdenko Gáspár, gróf Windhag Joachim, báró Bacellini Gyula Frigyes, Adlern János, Brünning Just, Abele Kristóf lovag, Leopold János, dr. Molitor János Tamás, dr. Krumpach Jakab főhadbíró.²

Ezen bíróság, melyben hasztalan keresünk magyart, ítelt Zrinyi, Frangepán és Nádasdy fölött az osztrák

¹ Katona XXXIII. 860.

² U. o. XXXIII. 861.

törvények alapján és dr. Frey György osztrák kamarai ügyvéd készítette a vádiratot. És ezen eljárását az ausztriai császár még kegyelmesnek mondja, pedig arra számított e császári leirat, hogy alkotmányunknak ez adja meg a halálos döfést. Nem találjuk e leiratban még a magyar király czimét sem, hanem hazánkban már is úgy intézkedik a kormány, mintha már az örökös tartományok sorában volna, mely tulajdon birtokát képezi a Habsburgháznak. A középkori állapotok szerint, minden nagyobb hűbér-ur adhatott tartományának törvényeket, országában korlátlan hatalmánál fogva egyedüli törvényhozó volt; de ezen törvényeket kiterjeszteni oly országra, mely királyát szabadon választja és a szent koronát csak akkor teszi fejére, ha már kiadta a koronázás előtti törvénykönyvet, melyben az alkotmányt épségen tartani igéri; csak akkor, ha már megesküdött, hogy az országban uralkodó törvényeket meg fogja szentül tartani, újakat csak az országgyűléssel közösen alkot és a magyar ügyeket magyarok által a magyar alkotmány értelmében intézi el: ily országra kiterjeszteni ama törvényeket nem egyéb, mint a hatalommal való visszaélés.

Németországban a magánügyekre vonatkozó perekben a középkorban a római jog alkalmazása terjedt el; Miksa császár a törvényszékek ítéleteiben a római kanoni és a lombardi hűbérjog alkalmazását a bírákra nézve kötelezővé tette; de ezen törvényes eljárás sem volt általános. Az osztrák-bécsi jog az osztrák örökös tartományokban már 1453 óta alkalmazásban volt, melyet az évek hosszú során át kibővített az osztrák főherczeg, mint e tartományok örökös ura. De akár a római, akár az osztrák jogot vesszük is tekintetbe, annyi bizonyos, hogy ez nagyban különbözött az alkotmányos Magyarország jogától, hol az uralkodó nem volt kizárólagos törvényalkotó, hanem a törvényalkotásban csak egyik tényező, a másik mindég az országgyűlés volt.

Az osztrák jog, mint a melynek alkotásában a király és az országgyűlés részt nem vett, soha sem ismer-

tetett el hazánkban kötelezőnek. Sőt tények által bebizonyítható, hogy nemcsak a törvény soha el nem ismertetett, de a királynak alkotmányunk még arra sem adott jogot, hogy alattvalói közül valakit az ország határain kivüleső helyre megidézhesen. V. László 1455. évben magához hivatá Bécsbe Hunyady Jánost.¹ De ekkor már Vitéz János püspök által értesült Hunyady az ellene szót cselről és azt válaszolá: „hogy az országban mindenütt jobbagyi hűséggel teljesítendi királya parancsait, de külföldre menni nem köteles.“ Ha az ország határain kívül nem rendelkezhetett a magyar főnemessel a koronázott király, micsoda jog alapján lehetett a magyar főnemeseek fölött halálos ítéletet mondani Bécsben? Ha Péter 1046-ban trónját vesztette azért, mert fölládozta Magyarország függetlenségét; ha a magyarok I. Endre király alatt inkább megküzdöttek a hatalmas III. Henrik császár és az egész német birodalom erejével, semhogy elismerjék a német császárnak csak névleges fenhatóságát is: bocsájthat-e akkor a független országhoz a német császár rendeleteket? és bár a nemzet az ország trónjára ültette is: feladta-e ezzel szabadságát? belenyugodott-e abba, hogy a császár, mint császár, Magyarországon intézkedjék az ország megkérdése, beleegyezése nélkül? törvényeink ellenére végrehajtásokat foganatosítson, és az ország főnemeseire, az ország határain kívül, idegen törvényszék által, ismeretlen és nem kötelező törvények alapján halálos ítéletet mondjon ki, ezt végrehajtsa? Bizonyyal nem.

A történelemnek nem csak joga, de kötelessége is a mult események jogosult vagy jogosulatlanságát föltüntetni; nemcsak leírni az eseményeket, hanem ezek fölött ítéletet is mondani tartozik és pedig oly mértékben, a mily mértékben az emberiségnek, vagy pedig egyes nemzeteknek hasznára vagy kárára váltak azok.

¹ „A király mint gyermek elhívé szavát (Czilleynek) a grófnak és felhívátá Hunyadit Bécsbe.“ Petthő I. 75.

Legyen szigorú, de igazságos oly események megítélésében, melyek a nemzet életében a válságos napokat jelzik, vagy melyek forduló pontot képeznek. De első sorban kötelessége az a hazai történelemnek, hogy az igazságot kimondja azokkal szemben, kik lelketlen hazudozással bővítve bocsátják világgá az ily események leírását és így magát a nemzetet akarják bepiszkolni.

Hogy a Zrinyi és társai ügyében törvénytelenül járt el a kormány, érzik ezt jól a német történetírók; de a helyett, hogy az igazat kimondva, a történeteket elitelve, a múlt hibáiért a jelenben legalább eleget tennének, újabb ráfogásokkal bővítik az eseményeket és a tudatlanság álarca mögé menekülve, a törvényellenes tetteket jogos és igazságosnak akarják föltüntetni. Azt mondják Zrinyiről, hogy példát idézzek a legujabb történelmi munkák egyikéből, hogy ő császári tábornok és károlyvárosi parancsnok volt;¹ így akarják azután kihozni, hogy Leopold a törvény értelmében mondott fölötté itéletet. Nem azok kedvéért, kik ily eljárást követnek, hanem magáért az igazságért, a nemzet érdekében meg kell tenni a helyreigazítást, hogy az élő nemzedék a történelemből igazságot meríthessen.

Ha a kormány eljárására a törvényesség látszatát lehetne csak mentségül felhozni; ha a legnagyobb jóakarat mellett lehetne enyhítő körülményre akadni: akkor az egész per folyamat fel kellene jegyeznünk, mi ily körülmények között bizonyára szolgálhatna tanulságul. De mikor mindez nincs meg, mikor minden lépten, nyomon a válságos napok szomorú emlékeibe ütközünk, melyek egyikét sem lehet örökre kitörölni, sokkal jobb, ha a tényeket a legegyszerűbb és legrövidebben adjuk elő.

Nádasdy elfogatása csak növelte a félelmet, mely Zrinyi, Frangepán és mások elfogatása után az országra nehezedett. Mit vétett Nádasdy, ki mindég a kormány pártján állott? Felelni azonban erre senki sem tudott.

¹ Alt und Neu-Wien. 923.

De az a körülmény, hogy egy magyar főurat minden látható törvényes ok nélkül várában elfogtak, várát kirabolták, oly magyarázatát adta az egész eljárásnak, mely a tulajdonképi októl nagyon is távol állott, de sokkal alkalmasabb arra, hogy mindenkit megrémítsen. E hír eljutott egész Bécsig és oly általános volt, hogy a kormány szükségesnek látta magát az ellen védeni. „Ezek mellé pedig az első rendü jogtudósok rendeltetnek védőkül, hogy a rágalmozók elnémíttassanak, kik azt mondják: hogy az elfogottak javai képezik azok legnagyobb bűnét.”¹

Egyesek már készültek is a végső ellentállásra, ha váraikban úgy, mint Nádasdy, idegen zsoldosok által támadtatnának meg. „Eszterházy Mihály a fraknoi várba zárkózott, kész védelmezni magát, ha megtámadtatnék, és Zichy István Szelepcsényit inté, ne mutassa magát Pozsonyban.”²

De bármily általános volt is a hit, hogy az elfogottak javai képezik azok legnagyobb bűnét, ez nem felelt meg az igazságnak. Nem lehet ugyan föltenni, hogy erre a kormány oly időben ne gondolt volna, a mikor az egész ország kormányzási formáját megváltoztatni szándékozott, mert e javadalmak hatalmas eszköznek tűntek föl előtte arra, hogy ezek eladományozása által sokakat lekenyerezzen és hallgatásra bírjon. Célja elérésében segítségére volt a félelem is, mi az egész országon erőt vett és csak is ennek tudható be, hogy abban az időben a kormány eljárásának tulajdonképi okát ki nem találták.

A tulajdonképi okot, ezen eljárás elsőrendü alap-tételét maga Leopold jegyezte föl számunkra Pötting grófhhoz irt levelében, melyben ezeket olvassuk: „A magyar ügyek kedvező fordulatot vettek; s én meg akarom ragadni az alkalmat Magyarország közügyeinek másként alakítására.”³ Ez volt az ok, mi a kormányt ily eljárásra vezette, melynek tagjai nem sokat törődtek

¹ Katona XXXIII. 830.

² Pauler Gy. Wesselényi II. 155.

³ Majláth. V. 96.

azzal, igazságos-e ez? Nem tekintették a szenvedéseket, az általános nyomort, mit eljárásukkal előidéztek, mert ez is, egy lépéssel legalább, közelebb vitte őket céljukhoz, mert a meggyöngült, elszegényedett és a félelemtől elnémított országot könnyebben lehetett megfosztani alkotmányától, mely számára kiváltságos helyzetet teremtett a birodalomban.

Rég szálla volt ez már a kormány szemében, ezért volt a magyar előtte illoyalis.

Nádasdyt kétszer hallgatták ki, mielőtt a pert ellene is megkezdték volna, szept. 18. és nov. 14-én. Nádasdy ugyan elfogatása után szept. 11-én Hocherhez intézett iratban kijelenté, hogy ő nem akar a felséggel perben lenni, és éppen ezért engedelnyt kért, hogy ő felségéhez egy nyílt emlékiratot intézhessen, melyben tetteiről számot adva, magát kizárólag a fejedelem kegyelmére akarta bízni; de ez sem akadályozta meg a kormányt abban, hogy Nádasdyval szemben a már elhatározott eljárását fölfüggeszsze. Törvényes szint akart adni a kormány törvényellenes eljárásának.

Nádasdy a kihallgatás alkalmával nagyon ovatos volt és első sorban hivatkozott, hogy már 1668 óta Müller, Gribóczy, Szenthe által figyelmezteté az udvart, de hasztalan; ő maga is juliusban tett szóbeli jelentést, de erre sem hallgattak. Ezzel tehát azt akarta bebizonyítani, hogy ő, a miben részt vett, azt is csak azért tette, hogy az uralkodónak szolgálatot tehessen. A vizsgálatot vezető Hocher előtt azonban ez mitsem használt és elég terhelőnek tartotta ama szövetség-levelet, a melyet Nádasdy a nádorral és Zrinyivel aláírt. Nádasdy továbbá elbeszélte viszonyát Wesselényihez, Zrinyihez, nem mulasztotta el azonban megjegyezni azt sem, hogy 1669. október havától, a mikor a császártól a mult feledését és kegyelmet kért, teljesen visszavonult és összeköttetését Zrinyivel megszakította.

Hasztalan volt minden mentsége. Mindkét kihallgatáson oly faggatásoknak volt kitéve, a felmutatott

levelek által Hocher annyira szorongatta, hogy Nádasdy itt ott az előbb mondottakkal ellentmondásba kevertetett, mi Hochernek annál is inkább sikerült, mert Nádasdynak inkább megrontására, mint az igazság földerítésére törekedett. Mentségeit sehol sem fogadta el, de mindazon adatokat, a melyek bár kis mértékben is terbelték, hangsúlyozta, nagyította. Így azután bekövetkezett az, mi fölött egyébként kételkedni sem lehetett, hogy Nádasdy Zrinyi- és Frangepánnal együtt perbe fogott.

Dr. Frey György hosszasan tanulmányozá a neki átadott okiratokat és ezek nyomán készítette meg vádlevelét Zrinyi, Nádasdy és Frangepán ellen. A kiküldött bíróság a vádlevelet november 7-én kapta kezéhez, melyben a német criminalisták, különösen a szigorú Carp-zovius Praxis criminalisa¹ alapján kifejti, mily nagy bűn a felségsértés. A vádlevél azután áttér annak bebizonyítására, hogy Zrinyi a felségsértés bűnét valóban elkövette. Eme állítása beigazolására felhossa Zrinyi és társainak, valamint Lahn Rudolf vallomásait, továbbá azon okmányokat, melyek a bíróság kezében vannak. Ezek mind azt bizonyítják, „mily titkos és veszedelmes terveken törte Zrinyi fejét. Utalt a Vitnyédy-féle pontozatra a Wojenski és Gichával folytatott alkudozásokra, annak igazolása végett, hogy Zrinyi a törökön kívül más keresztény hatalmakhoz is fordult, kétségkívül nem

¹ A „Corpus iuris hungarici“-hoz is van mellékelve egy „Praxis criminalis“, melynek fejezeténél ezt olvassuk: „De Jurisdictione Sangvinis, et quomodo in Criminalibus procedendum sit.“ 1656. Iecz. 30-án adatott ki és utasításokat foglal magában, miként kell eljárni és hogy kell az egyes törvényeket értelmezni. Azonban nem foglathatom el csodálkozásomat a fölött, hogy ez törvénykönyvünkhöz van csatolva, mikor ezt hazánkban törvénynek elismerni nem lehet, mert tulajdonkép nem is hazánk törvényeit, a melylyel a legtöbb helyen homlokegyenest ellenkezik, magyarázza, hanem az osztrák jogot. Így pl. artikus 61. (II. 23.): „a felségsértés, lázadás, összeesküvés, hazaárulás, a közbéke és biztonság megzavarása kétségkívül Felső-Ausztria bíróságához tartoznak, és senki se bátorkodjék bármi kiváltság alapján ebben bíráskodni.“ Mikor ismerte el hazánk ezen ügyekben ama bíróság illetékességét? Ezt nem tudja senki kimutatni.

más czélból, minthogy menthetetlen tervét sikeresen folytathassa, az osztrák ház ellen fellázadhasson, s azt — ha talán lehet — teljesen leverhesse.¹

Ezek után a vádlevelek szokásos befejezésével végzi iratát, melyben a bírák figyelmét fölhívja, hogy tartsák szemeik előtt a szörnyü büntettet és a fölött a törvény és szokás szerint mondjanak ítéletet.²

A vádlevél magának Zrinyinek is átadatott azon utasítással, hogy erre védelmét a szokás által engedélyezett 45 nap alatt benyújtsa, a bíróság előtt pedig 8 nap alatt jelentse ki, kit választott az osztrák főtörvényszékeknél jogosított hites ügyvédek közül védőül.

Zrinyi ezalatt szomorú napokat élt. Nem maradtak előtte titokban ama csapások, melyek családját és javait érték, tudta, „hogy félholt, beteg nejét az ágyból kiragadták, várából kivetették és mindeneknek rettentő látványául fogságba hurcolák! — míg ő a börtönben nyomorultan, ocsmányan elsenyved, elzárva, mint valami „ádáz szörnyeteg!“ és fia sorsáról is, bár homályosan, de csak szomorú híreket hallott. „Kegyelmes uram — írta a császárnak 1670. okt. 8. — rühös juhnak. utált a sarja, ki fogja fiamnak gondját viselni, ha felséged előtt oly kegyvesztett, oly gyűlölt vagyok!“³

Mindezen csapások sulya csak növelték saját veszedelmét. Önmagával meghasonlva és a legnagyobb keserőséggel eltelve szemlélte családjá végpusztulását, melyhez oly szép mult és a dicső tettek egész sora van fűzve. Ha a silány jelen lelkét a kétségbeesés örvényéhez sodorta, visszamenekült a rég letűnt harczias multhoz, sovároghva kereste fel lelke a Mura partját, a Vellebit bérceit, hol serege élén rettegtette a törököt. Följegyezte ama helyeket, melyeket győzelmei jeleltek meg; megemlékezett serege színe előtt Badneovicsal vívott párbajáról, mely az ezer és ezer éve történeteket meg-

¹ Pauler Gy. Wesselényi II. 213.

² Račky. 375—87.

³ Pauler Gy. Wesselényi II. 215.

ujította; meg győzelmei jelvényeiről, az elfoglalt zászlókról, melyek közül 43 most is ékesíti Bécs templomait.² De valahányszor emez emlékek fölüdítették lelkét, önérzet és bizalommal töltötték el a jövő iránt és szabadabban akart lélegzeni, mindannyiszor szűk börtönének büzhödtt levegője visszataszította őt a szomorú jelenbe és újra átadta őt, odadobta a kétségbeesés martalékának. A remény és kétségbeesés változó érzelmei emésztették erejét és lelke gyakran „egy vihar ragadta hajót rajzolt, — talán saját sorsának képét, — egy hosszú haju bús magyar főt, mely némileg hozzá hasonlított, és gyakran irogatta fel papirdarabokra Rudolf (Lahn) nevét, kit nagyon sajnált, hogy magával a bajba rántott.”³

Ilyen volt Zrinyi lelkiállapota, hogy dr. Frey vádiratát (1670. nov. 18.) megkapta. A vádlevél alapgon dolata, az a körülmény, hogy ebben egy tekintet sem vettetett a magyar jogra, hanem idegen, Magyarorszá gban el nem ismert, annál kevésbbé követett jogászok ítélete nyomán indul; osztrák jog és osztrák alattvalók ítélete alá bocsátatik ügye, a remény utolsó szikráját is kiölték lelkéből, őt megdöbbsentették. Láttá maga előtt a jövőt, és azt is tudta, hogy a kormány által megcsalatott. Eme vádirat mindezekon kívül elmondta neki még azt, hogy Magyarország alkotmánya tényleg fel van függesztve.

Zrinyi a magyar jogot sem tanulta, annál kevésbbé tudhatta az osztrákot; de a magyar alkotmányból tudott annyit, hogy ez reá nézve nem illetékes bíróság, hogy egy magyar főurat csak a magyar jog alapján lehet elítélni. Azt meg, ha nem tudta is, mert a két ország törvényeit össze nem hasonlíthatta, de a kormány eddigi kiméletlen eljárásából alaposan következtethette, hogy a császári kormány nem azért választotta az osztrák jogot, mert az enyhébb; nem azért nevezett ki osztrák alatt-

¹ Pauler Gy. Wesselényi II. 215.

² U. o. II. 216.

valókat birákká, mert azok a magyarnál alkotmányosabb érzelmű és lelkiismeretesebb emberek.

Zrinyi a vádirat vétele után azonnal irt Hochnak, és kérte őt, ne fogják őt perbe, vagy ha már perelnie kell, vigyék akkor legalább Bécsbe, hogy ott értekezhessenek a jogtudósokkal.¹ Irt magának a császárnak, könyörgött előtte: kemény fogsága után ne akaszszanak még pert is a nyakába.² Majd ismét irt a császárhoz, „bár tudja, hogy alkalmatlan lesz, de a néma gyerekek még az anyja sem érti szavát.”³

És mégis védelmezte magát! Ama változó érzelmek, melyek keblében dúltak, a melyeket a mult, jelen és a jövőre való gondolás ébresztettek keblében, őt első szándékának kivitelében megakadályozták, mi az ügynek, melyet mint fogoly képviselt, legnagyobb kárára volt. Zrinyinek ezen bíróság előtt, dr. Frey vádjával szemben nem kellett, nem lett volna szabad magát védelmeznie. Ha a történeteket egész nyugodt lélekkel, komoly megfontolás után megbírálni tudta volna, előre láthatta volna az eredményt, melyet a legnagyobb szerűbb védelem sem változtathatott volna meg. Bátyjának, Zrinyi Miklósnak Vitnyédy István előtt mondott szavait követhette volna: „semmit sem vétettem; ha veszek, ártatlan, tisztességesen, az igazságért, nemzetemért veszek.” Mert valóban mitsem vétett az osztrák törvények ellen; a kinevezett bíróság ítélete őt nem sújthatta, mert azon törvények védelme alatt nem volt s az ország, mely gyermekének vallotta őt, ezt meg sem engedhette alkotmányánál fogva. És ha az osztrák törvény mégis elítéli, akkor az igazságért, nemzetéért veszett volna el.

A vádra váddal kellett volna felelnie, melyben védelmezi alkotmányát, melyet a császári kormány eljárásával megsemmisíteni akar; kifogásolni kellett volna a bíróság illetékességét; hangoztatni azt, hogy ilyennel

¹ Rački. 394.

² Pauler Gy. Wesselényi II. 216.

³ Rački. 395.

nem a császár, kinek, mint császárnak nem alattvalója, hanem még a magyar király sem ruházhatja fel azt a kinevezett bíróságot; és végre határozottan ki kellett volna jelenteni, hogy ezen bíróság vádjai ellenében magát védelmezni nem fogja, de mint magyar főúr magát nem is védelmezheti.

Mindezen kifogásokat megtette ugyan Zrinyi, de magát a vádak ellenében védelmezte is, miáltal ezen ellenvetések elvesztették nyomatékosságukat, a védelem által pedig akarva nem akarva elismerte a császár és a kiküldött bíróság jogait.

Hosszu védelmének elején a császárt szólítja meg, ki a hagyományos kegyességet természetéből kifolyólag gyakorolja, a ki előtt védelmét elősorolni akarja, hogy ő nyomorának véget vessen.¹ Fölemlíti, hogy a hazai törvények szerint, melyeket ő felsége is megerősített „senkit sem szabad elfogatni, javait lefoglalni, elkobozni, őt magát büntetni, mielőtt törvényesen meg nem idéztették és védelmének előadása után el nem ítéltetett.”² Lobkovitz és Hoher Forstall atya által neki határozott ígéreteket tettek a császár nevében, a melyek most nem tartatnak meg.³ Magyarországon a birodalmi és más tartományok törvényei nem kötelezők és erre ő felsége magát kötelezte is, és e szerint igazságos, hogy a hazai törvények szerint és azok által, kik ezt ismerik, tárgyalassék ügye.⁴ Ő felsége és Magyarország között két oldalu szerződés kötött, a mely mindkét félt egyaránt kötelezi s ha az egyik ezt megszegte, a másik félt sem kötelezi.⁵ A magyar alaptörvények értelmében joga van a magyar nemzetnek fegyvert fogni a király ellen, midőn jogaik, szabadságaik elnyomatnak, sarkalatos törvényeik felforgattatnak s az önkényes uralkodás

¹ Katona XXXIII. 831.

² U. o. 845.

³ U. o. 843.

⁴ U. o. 846.

⁵ U. o. 831.

czéloztatik megalapíttatni a választás alá eső, mérsékelt királyságban.¹ Mindezt nem akarja védelmére fölhozni, nem akar ő felségének szemrehányást tenni azért sem, hogy a nádori hivatal oly rég üresedésben van és más hittel fogadott törvények megszegettek és az országot egyéb sérelmek is érték.²

Ámbár ezek és hasonlóknál fogva a magyarok felkelése soha sem oly bűnös, mint az örökös tartományok hűbéreseinek lázadása; s ezért a fejedelmi ház is szelidebben bánt a kiváltságolt magyarokkal, mint más lázongó alattvalóival.³ „Nekem azonban soha sem jutott eszembe, hogy ily okokból a közbékét megzavarjam.“⁴ Ezt mind mellőzve, a mi magát a dolgot illeti, felséged és az egész világ előtt ismeretes, hogy én a törökkel semmiféle szövetséget nem kötöttem, semmiféle szerződést alá nem irtam, ellenségeskedést ő felsége ellen nem kezdtem; sőt ellenkezőleg mindenben és minden levelemben engedelmeskedtem, fiamat Bécsbe küldöttem, magam is önkényit megjelentem, és mi több, Rákóczy fejedelemhez küldött leveleimmel nemcsak, hogy a felső Magyarországi zavarok elöidézésében közre nem működtem, hanem az egész ügyet rendbe hoztam úgy, hogy ezen egy tettem által minden előbbi vétkemet kiegyenlítettem, és bűnöm, ha ezt annak akarják nevezni, szentnek nevezendő, miután oly szerencsét eredményezett ő felségére nézve.⁵

Bukovatzky küldetését Rottal utján eleve ő felsége tudtára hoztam, valamint azt is, hogy ezzel a törököt szándékozom próbára tenni és a török szándékát megtudni; nehezen hitték ugyan el, de ő felsége mégis megparancsolta, hogy ezen szükséges összeköttetést folytassam.⁶

¹ Katona XXXIII. 831.

² U. o.

³ U. o.

⁴ U. o.

⁵ U. o. XXXIII. 832.

⁶ U. o. XXXIII. 833.

Ekkor járta be gyors szárnyain az országot az a hír: „hogy Zrinyi fellázadt, a császártól elpártolt, egy hatalmas török sereget fog a keresztények ellen vezetni és hogy állandó követe van a Portán. E rémhír minden felé elterjedt. És én, hogy az igazat bevalljam, a zavarosban halászni akarván, e híreknek ellent nem mondtam, de még magam is terjesztettem, hogy ez által a jutalmat, melyet saját ítéletem szerint kiérdemeltem, de tőlem mindaddig megtagadtak, e csel által kicsikarjam.“¹ De ez pártütésnek nem nevezhető, mert hűtlenséget soha sem tápláltam szivemben; hisz magam küldtem föl ő felsége és a miniszterekhez Forstall atyát, hogy az egész ügyet bővebben elmondja, pedig ha lázadó lettem volna, sok bajt okozhattam volna, és mint mindnyájan elismerik, a császári sereget, mely az én szigetem határán napokon keresztül, lanyhán, minden rend nélkül, gyér csapatokban gyülekezett, napról napra, egymás után fölkonczolhattam volna.² De ezt nem tettem, sőt ellenkezőleg önmagam jelentkeztem Bécsben akkor, mikor Olasz-, Német-, Magyar- és Törökországba a legkönnyebben eljuthattam volna és mégis Bécsbe mentem, mert magamat miről sem vádolhattam.³

Ő felsége mindennek előtt a zágrábi püspök által egy sajátkezű levélben biztosított a régi és még újabb kegyelméről is, mi biztonnyal a teljes bocsánatot és kegyelmezést jelenti. És maga Lobkovitz herczeg is, ő felsége a császár nevében nekem megígérte, Forstall atya által ezt megküldte, „hogy semmi esetre sem nyilváníttatom lázadónak vagy hűtelennek; életemben, javaimban, becsületemben, szabadságomban, hivatalomban, méltóságomban és kiváltságaimban semmi csorbát sem fogok szenvedni, ha idején engedelmeskedem; ha fiamat tuszul és engedelmességem és bizodalمام jeléül egy, nevemmel

¹ Katona XXXIII. 834.

² U. o. XXXIII. 835.

³ U. o. XXXIII. 838.

jegyzett üres lapot (si chartam biancam), ő felségének azonnal átküldök. Azon esetre pedig, ha a bánságról lemondanék, a varasdi vagy károlyvárosi generalatust oda ígérte. Továbbá adósságaimból 40 ezer forintot kifizet. Megígérte, hogy családunk ügyeit az udvarnál virágzásra juttatja és hogy ő, mint legkedvesebb rokonom, engem soha sem fog elhagyni.¹ Ugyanezt nekem báró Hoher előtt Lobkovitz herczeg élőszóval is megígérte, mikor nála Bécsben fogadtatáson voltam „csak a felső magyarországi zavart segítsem leveleim által lecsendesíteni.”²

Mindezek után lehet-e ellenvetéskép felhozni, hogy Lobkovitz herczeg és az udvari cancellaria szavai nem elégségesek, hogy mindaz a császárt nem kötelezi annak teljesítésére, a mit miniszterei ígérnek; és hogy az üres lapra írott föltételek egyedül engem köteleznek, nem pedig a császárt is? Ez oly valami volna, mi még „a becsületes kereskedők között sem történik meg, annál kevésbbé történhetik meg a császári udvarban, vagy a mikor a herczeg, király vagy a császárról van a szó.”³ Az ily szörszálhasogatások minden bizalom megsemmisítését készítenék elő. „A császári sas nem fogdos legyeket, a felség szava nem szörszálhasogatólag, hanem nagylelkűleg magyarázandó.”⁴ Engedelmességem, a császári kegyelembe vetett hitem, őseimnek hűsége legyenek ártalmamra? Terhelő legyen reám nézve az, hogy az ellenségeskedéstől óvakodtam, hogy a császár lábaihoz, mint valamely menhelyre, menekültem? Másoknak megátalkodottságok és ellenállásuk jót eredményezett, kik rosszabbat tettek, jobb sorsra érdemesíttetnek, és én, ki gondolatban, szóval és tettel nem ellenkeztem, mégis lázadónak bélyegeztetem? „Rólam is el fogják mondani, mint Penelopéról: Másokra nézve már elveszett, de reám

¹ Katona XXXIII. 840.

² U. o. XXXIII. 841.

³ U. o. XXXIII. 843.

⁴ U. o.

nézve még áll Ilium.“¹ Gondolja meg a legkegyesebb uralkodó, hogy senkit sem lehet kétszeresen büntetni. Pedig én a megígért jutalom után annyi és oly nagy büntetésekkel sújtatom, hogy czeknél maga a halál sem súlyosabb; becsületemben, jó hiremben, vagyonom és szabadságomban, a lealázó és huzamos fogságban minden vigasz nélkül szenvedek; és nemcsak én, de velem együtt szenved egész családom és két ártatlan gyermekem. „Szenvedünk ellenére a felség által hittelt fogadott hazai jogok és törvényeknek, melyek rendelik, hogy senki el ne fogassék, senkinek javai el ne koboztassanak, semmi foglalás ne történjék, senki sem büntetessék, mielőtt törvényesen meg nem idéztetett és védelmének meghallgatása után el nem ítéltetett. Ugyanazon törvények rendelik továbbá: hogy a fiu ne hordja apja bűneinek súlyát; hogy a család ne fosztassék meg ősi javaitól és birtokaitól egynek bűne miatt.“²

Es végül könyörgő szavát utoljára is a császárhoz emeli, kérvén őt, tekintsen reá és családjára kegyesen; adja vissza szabadságát, hogy a hazai törvényekben jártas bírák előtt ügyét védelmezhesse és megtalálhassa a módot, melylyel ő felségét kiengesztelheti.³

Frangepán ellen dr. Frey nem mint bünszerző, hanem mint bűnrészes ellen fordult és vádlevelének alapját és kiinduló pontját ez képezte. A kamaraügyész vádlevelében felsorolja részint Frangepán vallomását, leveleit és Zrinyi vallomásainak Frangepánra vonatkozó részét, a melyek mind azt bizonyítják, hogy a felségsértést és lázadást tudta, és nemcsak hogy föl nem fedezte, de szóval és tettel pártolta és előmozdította. „A ki pedig felségsértésről tud, és fel nem fedezi, az a híres glossator Bartalus szerint, mint a felségsértő maga, büntetetik.“⁴

¹ Katona XXXIII. 844.

² U. o. XXXIII. 845.

³ U. o. XXXIII. 849.

⁴ Pauler Gy. Wesselényi. II. 214.

Ezek után felszóllítja a birákat, hogy Frangepánra is, mint Zrinyire a megérdemelt halált kimondják.¹

Zrinyi védirata nem hozta meg a várva várt eredményt, „mert a minisztereknek szigorát, kiknek jó indulatára most különösen rászorult, keményen megtámadta, és magát a császárt is megróta, ki minisztereiről ezt vagy nem tudta, vagy ezek előtt szemet hunyt.”² Hasztalan könyörgött Zrinyiné a császárhoz irt leveleiben, ki férje eme szomoru helyzetének okát nem bűneiben, hanem vágytársainak irigységében gyökeredzeni állította. Különösen nem volt alkalomszerű emez állítása, hogy ez az egész eljárás csak azt czélozta, „hogy ezen bűnök által úgy is elhomályosított Zrinyi név dicsőségét megsemmisítse.”³

Hogy Zrinyi védirata nem vetett véget szenvedéseinek, az nagyon természetes következménye volt a császári miniszterek czélzatainak. Ez, mit Wagner és Katona főlemlitenek, csak ama külső, méltatlan fogadtatást örökítik meg, melylyel a miniszterek a védiratot vették. És ez is természetes következménye a miniszterek egyéniségének. Mert ha ezek nem haboztak egy egész nemzet szerencsétlensége árán jogtalanul magukhoz ragadni minden hatalmat; politikájuknak oly czélt tűzni ki, hogy azt a nemzetet, a melyet ezelőtt alkotmánya és eskü által biztosított, továbbá századokon át szentesített törvényei értelmében önmaga intézkedett határain belül, most mind-ebből kizárják, sőt gyámság alá vegyék, mint valamely kiskorut: azok bizonyára képmutatók voltak és ártatlan arcot tudtak vágni akkor, ha bűnöket főlemlítették; sőt ezek hallatára még azt is tudták mutatni és szerették volna másokkal is elhitetni, mintha még ők botránkoztak volna meg. Wagner leírja a külsőséget; node nem is tehet ő másképp akkor, a mikor Leopoldnak, „a nagynak” történetét írja meg.

¹ Račky 393.

² Wagner I. 251. Katona XXXIII. 855.

³ Wagner I. 251.

Igaz, hogy az arczon kifejezett érzelmek és indulatok a belsőnek következményei; de ezek nagyon is alá vannak vetve az akaratnak, tehát mutathat mást is, mint a mit érez. Azt mondják: a szem a lélek tükre; de azt az ember soha sem tudja meghatározni, hogy e tükör egy tiszta, vagy egy álnok léleknek képmása-e? Ha egy tiszta lélek tükre, akkor az ember azonnal tisztában lehet az iránt; de ha egy álnoké, akkor csak annyit tudhat meg, hogy nem azt mutatja, mit kellene; de azt, a mit kellene, abból az ember soha sem tudja meg. Ezek tehát és ezekkel első sorban a szó nagyon is alkalmas arra, mire a ruha, hogy t. i. eltakarjon valamit.

Nem ez volt tehát oka annak, hogy Zrinyi védelme nem fogadtatott el. Hisz Nádasdy nem rót meg senkit és semmit; Frangepán őszinte vallomást tett és mindkettő kegyelemért könyörgött, mégis megkellett halniok és pedig azért, mert a császári kormány Magyarországon a korlátlan egyeduralmat akarta megalapítani. A foglyok eliteltetéséhez hozzá járulhatott ugyan az is, hogy Lobkovitz és társai gyanúsított hűségüket tisztára akarták mosni; a gyűlölet, melylyel a magyar főurak iránt viseltettek és még, mi ily emberekhez szintén hozzá illik, a gazdag zsákmány kilátása is; azonban ezek mind csak másod- vagy harmadrangu tényezők lehettek, de semmi esetre sem olyanok, a melyek a foglyokra nézve ez ügyet végzetessé tették.

Zrinyiné levelében sokkal közelebbről érintette meg az okot, mint az e kor és a későbbi történetírók. Ez eljárás valóban azt akarta elérni, hogy a Zrinyinév, melyet Zrinyi a hős és a költő tetteik által oly dicsőséggel vettek körül, beszenyeztessék és hogy azok, kik e nevet öröklík, ne legyenek a nemzet osztatlan bizalmának örökösei. Ezért bukott el Zrinyi Péter, ezért Nádasdy és Frangepán. Zrinyi, kit neve, Nádasdy, kit szellemi tehetsége és vagyona, Frangepán, kit rokonsága és ifju ereje könnyen emelhetett volna ama nemzeti mozgalom

élére, melynek jelszava nem lehetett volna más, mint megvédelmezni a nemzet alkotmányát az alkotmányellenes kormánynyal szemben. Mindezeknek veszni kellett, hogy elrémisszenek egy egész nemzetet és ellentmondás nélkül terjeszthessék ki a reményét vesztett nemzet fölé nyomasztó, korlátlan hatalmokat.

Zrinyi és Frangepánnak nem soká kellett várni, hogy megtudják, védelmök mit eredményezett. Zrinyi nov. 27. Frangepán decz. 21-én adta be védelmét és 10 napra rá, decz. 31-én jött egy udvari rendelet, mely körükből mindenkit kizárt. „A játéknak, tractatióknak legyen vége, a foglyok csak azt kapják, mi foglyoknak jár.” Ugyanezen nap irt — talán Rottalhoz — Zrinyi egy panaszos, magyar levelet, melyben megemlékezik e rendeletről. E levélben így ír: „Ép most jő a parancsolat, hogy csak ebédlő helyre, más hová ne ereszszenek, sőt a conversatiot is, a mely eddig is kevés volt, tölem teljességgel eltiltják, és ebben a nyomorult, sötét, füstös tömlőczben heverek egész nap, nem tudom mire vélni rettenetes fájdalmaim újítását.”¹

Nádasdy ellen is megindította a kormány a pert és dr. Frey az országbíró ellen nemcsak mint bünszerző, de mint bűnrészes ellen is vádlóként lépett föl. Vádolta őt, ki a nádor és Zrinyivel titkosan összeesküdött, később pedig ezt nem fedezte föl. E mellett fölemlítette még Apaffyval tervelt szövetségét, a beszterczebányai kötést, a postarablást és egyéb kalandos tervben való részvételét.

E vádlelél keltét megelőzte Nádasdy két kihallgatása; melyek mindegyikén kijelentette, hogy ő ügyét a császár kegyelmére bizza. 1670. decz. 14-én irt levelet vejéhez, Draskovich Miklóshoz, kit e kétszeres kihallgatásról tudósít, egyszermind arról is, hogy ő mind a két alkalommal Lobkovitz által kérte a császárt, ne per,

² Zrinyi levele 1670. decz. 31. Tit. lev.

hanem kegyelem útján döntse el ügyét.¹ Fölkérte őt e levelében, mintha legidősb gyermeke volna, hogy gyermekeivel egyetemben tegyen meg minden lehető, hogy ő felségénél kegyelmet nyerjen; „ne sajnáljanak semmi fáradságot, és a mindenható Isten meg fogja őket ezért jutalmazni.“²

Nádasdynak ezen kijelentése azonban nem használt semmit. Gyermekeinek könyörgése, Leopoldhoz intézett kérelme csak annyit eredményezett, hogy vele tisztesegebben bántak, mint Zrinyi és Frangepannal, ügyét sem hagyták addig vajudni, bár a befejezés egy időre esett is.

Ezalatt a löcsei bizottság Pozsonyba tette át székhelyét (1671. jan. 3.) és itt folytatta tovább vizsgálatait, melyek mindég nagyobb és nagyobb mérveket öltöttek. Számptalanok fogattak el, míg mindezek vizsgálati fogságban nyomorogtak, a kormány egymás után bocsájtá ki intézkedéseit, melyek mindannyia hivatta volt arra, hogy az országban elnémítsa a közvéleményt, megtörje az ellentmondást és hogy a hatalomtól elrémült nemzet némán vegye nyakába a nehéz igát.

Az egész ország viszhangzott a jajtól, mely a szélrózsa minden irányában átlépte hazánk határait és bejárta Európát. A külföld hazánk szenvedéseiről értesülve a legkülönfélébben vélekedett. Voltak, kik rokonszenvet tanúsítottak a magyar iránt; kik kárhoztatták a császári kormány túlságos szigorát, a melylyel a magyar nemzettel szemben eljár, mint a mely nemzet csupán csak az ősoktól reá hagyományozott szabadságot és kiváltságait akarja fentartani. Ezek tudták azt is, hogy a nemzet panaszai és kérelmei a császári kormány előtt

¹ „ . . . . nihilominus tamen heri iterató examinatus, humillime significavi: me nullo modo velle ullum processum inire, nec ullo scripto purgatorio me purgare; verum totum me clementissimi domini et principis gratiae comitto, et capite meo eius clementiam imploro.“ Katona XXXIII. 850.

² U. o.

meg sem hallgattatnak, hogy az ország első állása, a nádori hivatal, betöltve nincs, országgyűlés nem tartatik, a magyarokat első sorban érdeklő török béke hozzájárulásuk nélkül kötöttet meg; az ország eldarabolását a császári kormány meg nem akadályozza és végre, hogy a magyarok vagyonának biztos oltalma nincs. Ezek azonban olyanok voltak, kik részvétellel viseltethettek egy nemzet iránt, segíteni azonban nem tudtak.

XIV. Lajos példáját az uralkodók, úgy szólván kivétel nélkül, követésre méltónak találták, ez pedig nem volt más, mint a nemzet jogát az uralkodó kezébe tenni le és a nemzetet teljesen kizárni a kormányzásból. A korlátlan uralom mindinkább terjedt, ennek egyik nép után a másik esett áldozatul és szülő oka volt a később bekövetkezett forradalmaknak, a melyekben a nép feláldozott leigázói ellen és erőszakos uton visszaszerezte azt, mit tőle az uralkodók jogtalanul elragadtak. Ez a kor mint történelmi szükségesség, semmiképen sem maradhatott el, ennek be kellett következni, mint az istenbüntetésnek.

Ez az idő azonban még messze volt. A XVII. század vége felé Európában a korlátlan hatalom elve győzedelmeskedni látszott és ennek befolyása alatt sokan, különösen az irányadók közül, XIV. Lajos példájára, elítélték a magyar nemzetet, jogos kívánságát türhetetlen követelésnek és eljárását a legnagyobb mértékben kárhözatra méltónak ítélték. Azt, mit egyesek tettek, betudták az egész nemzetnek és fennen hangoztatták, hogy most méltán sújtatnak a császár igazságos haragja által. Vitnyédy kalandos terve, melyet ugyancsak Zrínyi hiúsított meg; egy másik csunya rágalom, mely szerint Nádasdy a Pottendorfbán nála időző császárt megmérgezni akarta,¹ bejárta az európai udvarokat, melyek

¹ Wagner I. 207. lapon mindkét eseményt ugyancsak fölcifrázva írja le. Erre vonatkozólag mondja Katona XXXIII. 667: „Auctor et fons invidiosae huius narrationis est idem ille Wagnerus, cuius alind figmentum, male consarcinatum, supra convulsimus.“

azután siettek is Leopoldnak eljárását helyeselni. Mindkét rész azonban abban megegyezett, mit tagadni sem lehetett volna, hogy Leopold azt, mit elődei fegyver, ész és ravaszsággal kivinni nem tudtak, úgy szólván vérontás nélkül, csekély erővel és könnyű szerrel keresztül vitte. Erdély pedig kénytelen volt elismerni, hogy Ausztria nem annyira fegyvere, mint inkább nevének rettentő volta által igázta le a magyar nemzetet.¹

Szomoru helyzetében elhagyta mindenki a magyar nemzetet s csak egy emelt szót érte, X. Kelemen pápa. Ő volt az, ki védelmébe fogadta Zrinyit és Nádasdyt, szót emelt a magyarok mellett és kérte a császárt, hallgassa meg a magyarok alázatos kérését. Kétségtelen, hogy valamint Europa többi részeibe elhatott a magyarországi szenvedések hirt, úgy eljutott ez Rómába is annál könnyebben, mert a magyar egyház főpapjai állandó összeköttetésben voltak az egyház fejével. De ki volt az, ki kezdeményezte, ki szerkesztette, ki terjesztette föl amaz iratot, melyben az elfogottak érdemeit ecsetelve, ezek és az egész ország szenvedései foglaltatnak, melyben a pápa közbenjárása kikérte, annak neve ismeretlen.

Igaz, hogy a magyar nemzet hagyományos tisztelettel viseltetett mindég a pápaság iránt, hogy a keresztény egyház feje e tiszteletet a nemzet kebléből kialudni nem engedte, sőt ellenkezőleg gyakori jótéteményei és segélyezése által azt folyton élesztette és maga iránt bizalmat keltett. Ennek következménye az lett, hogy a nemzet a válságos napokban a pápához fordult segélyért.

A jelen esetben minden bizonynnyal nem az egész ország kérte ki X. Kelemen pápa közbenjárását, mert ennek nyoma volna; hanem a nemzet érdekében csak egyesek lehettek azok, kik a szenvedéseket föltárva, a pápa védelmét kikérték. Hogy a kérelmezőnek neve

¹ Bethlen J. II. 57.

egész eddig ismeretlen maradt, ez azért történt, mert abban az időben veszélyes lett volna az illetőt megnevezni, később pedig erre nem gondoltak. Napjainknak jutott feladatul annyi sok esemény magyarázatával együtt a nemzet e titkos pártfogójának nevét is a nyilvánosságra hozni, mit a római levéltár Magyarországot érdeklő adatainak közzététele meg fog tenni.

„A pápa vagy a magyarok könyörgése, vagy téves értesítés által félrevezetve sajátkezü levelet irt a császárhoz a mások irigysége miatt ártatlanul szenvedők, különösen Zrinyi és Nádasdy érdekében, kik a kereszténység ügyében mind a törökök, mind a más vallás felekezetüekkel szemben nagy érdemeket szereztek.“¹ Már ezen is meglátszik, hogy Wágner irta, mert csak ő mondhatja: „téves értesítés által félrevezetve;“ de még jobban ráismerünk a következőkben, hol azt mondja: hogy miután Leopold megírta az igazi okokat, a pápa elállott szándékától; kit úgy is inkább a szerencsétlenek nyomora, mint maga az ügy vezette erre a lépésre. Leopold a pápai leiratra majdnem egy hóval felelt a foglyok kivégeztetése után, mi legjobban bizonyítja, mily történetírói hűséggel irta meg Wagner „Leopold-, a Nagynak“ történetét.

X. Kelemen pápa közbenjárása nem használt a foglyoknak, nem az országnak. A császári kormányt már nem lehetett föltartóztatni azon az uton, melyre lépett. Pedig ha még ekkor megáll és meghallgatja a magyarok jogos kérését, élte alkonyán nem vár reá a szomorú csalódás; ha előbb belátja a császári kormány helytelen intézkedéseit, akkor utolsó perceit nem nyugtalanítja az a tudat, hogy hosszú uralkodása alatt mitsem tett népeinek javára; nem gyötri az a gondolat, hogy az általa támasztott vihar nem söpri-e el utódait?

Márcz. 7-én fordult a pápa Leopoldhoz a magyarok ügyében, erre, valamint a minden oldalról fölerke-

¹ Wagner I. 252.

zett panaszokra Leopold maga márcz. 21-én kelt leiratában adja meg a választ. Ezen rendeletében Leopold hivatkozik azon jogra, melyet Istentől nyert és a hódító jogára; fegyverére támaszkodva a nemzet alkotmányával saját akaratát állítja szembe; rendeleteket bocsájt ki, melynek föltétlen engedelmességet követel és fenyeget azzal, hogy eddig tanusított jósága még igazságos szigorra változhatik. Rendeli, hogy minden megye az őrizetére kirendelt katonaságot eltartsa és a szükségességekkel ellássa, fizessék pontosan Magyarországon az eddig egészen ismeretlen fogyasztási adót. „Akarjuk, hogy e parancsunk minden vármegyében kihirdetessék, hogy senki se mentesse magát ennek nem tudásával, és reméljük, hogy azok, kik minket oly mélyen megsértettek, engedelmeskedni fognak, hogy kegyelmünket kiérdemeljék; hogy azok, a kik megtántorodtak, be fogják látni hibájukat, azok pedig, kik hivek voltak mindég, az engedelmességnek dicséretes példáját fogják adni a többieknek.“ — „Akarjuk, hogy mindnyájan, minden mentség, kifogás, halasztás és ellentállás nélkül meghajoljatok a hatalom előtt, melyet Isten adott nekünk fölöttek, melyet fegyvereink erejével feltartottunk, nehogy jóságunk és kegyelmességünk felháborodván az ellenünk elkövetett áruláson, sértésen és összeesküvésen, rátok, gyakran visszaeső bünösökre nézve igazságos szigorra változzék. Ezt tudtul akartuk adni a végből, hogy a kik talán visszaélnének engedékenységünkkel, ne legyenek meglepve, ha szigoruságunk rettentő következményeit tapasztalni fogják.“

E rendelet végrehajtása első sorban Kollonics Leopold bécsujhelyi püspökre bízott, ki azonnal hozzá is fogott tisztéhez. Eljárásában sem nem habozott, sem kíméletet nem ismert és eljárása rémülettel töltötte el az egész országot. A ki pontosan nem fizetett, vagy ellenállani merészelt az adószedőnek, az még nagyobb összeget fizetett.

Ezen rendeletre feljajdult az egész ország; az eljárás pedig, melyet a császári kormány követett, mindenkít meggyőzhetett arról, hogy hazánkban már csak egy törvény van, az, melyet az uralkodó, mint ezen ország meghódítója, előir.

Mind, kik egész eddig a kormányt követték, s neki segédkezet nyújtottak, most elfordultak tőle és az általános teher ellenében ők is fölszóltak. Még a kiküldött bizottság (judicium delegatum) tagjai is Szelephényi ellen fordultak, őt okulták, mert róla mondták azt, hogy ő tanácsolta Lobkovitznak ezen adónem behozatalát. Szelephényi azonban mentette magát, hogy ő éppen ellenkezőleg arra kérte Lobkovitzot, hagyja ezt el, a császárt pedig, hogy ne bánják Magyarországgal úgy, mint a többi örökös tartományaival. Mikor pedig Forgách e rendeletek ellen hevesen kikelt, egészen elérzékenyülve, könnyes szemekkel megölelte őt és hozzá így szólt: „Fiacskám, derék ember vagy, hogy úgy szereted hazádat és nemzetedet! Én is magyar vagyok, én is szeretem a szabadságot, melyet őseink vérrel szereztek, vérrel tartottak meg utódaiknak. Eltűrni azt, hogy elvegyék kisebbségünkre, gyalázatunkra, nem fér meg becsületünkkel, nem fér meg eskünkkel, melyet tettünk, hogy utódainknak a szabadságot megtartjuk!“

De az, kit ekkor keblére ölelt, gyalázatos árulója volt a nemzetnek, árulója Szelephényinek. Forgách Ádám nem szívből beszélt, kifakadása csak kelepce volt, hogy a kormány megismerje azokat, kikben egész eddig tanusított odaadó hűségök daczára is kételkedett, kikről nem tudta föltenni, hogy ezen nemzetellenes üzemeiben is szolgálni fogják. Forgách sietve tudósította a történetekről a kormányt, de maga Szelephényi is idejében értesült mindenről, mi őt annyira megijesztette, hogy most már szívesen visszavette volna azt, mit mondott.

Forgách árulása, Zrinyi és társainak szomorú sorsa elrémítette a világi főurakat, kik a félelemtől elnémulva

hallgatták a történeteket, ellentmondani nem mertek. De volt mégis egy férfi az egyházi rendből, kit mindez nem tudott megrémíteni, ki ennek daczára fölemelte szavát, hogy a nemzet szabadságát Leopold előtt védelmezze.

Széchenyi György győri püspök és kalocsai érsek már megelőzőleg Apaffyhoz fordult és kérte a magyar ügyekben közbenjárását. De mivel a fejedelem egész eddig mindig szégyent vallott, ezt visszautasította. Most tehát a császárhoz fordult. Győrből, ápril 12-éről keltezett feliratot terjesztett a császár elé, mely így hangzott: „A legalázatosabb kérelemmel járulok Felséged elé és esedezem, méltóztassék kibocsájtott adórendeletét, fölfüggeszteni és hatályon kívül helyezni mindaddig, míg a felséges háza iránt hű tanácsosok véleményét és mások kérelmeit is meg nem hallgatja. Különben e pusztulásra jutott ország lakosai feljajdulva, kezeiket égnek emelve, a számtalan árvák és özvegyek zokogva boszut fognak lekönyörögni e gyászos rendeletek szerzőire, melyekről tudják, hogy nem felségedtől erednek. Ismerem a felséges császár és királynak ez ítéleteiben csodálandó Istenfélelmét. Tudom, hogy az igazságos és irgalmas Isten áldását kívánja magára, hitvesére, a mi asszonyunkra s utódaira, kikben, ha Istent félik, hallhatatlanságot remél. Az isteni felségnek ezen tiszteletére, csodálatos ítéleteinek félelmére, gyermekeinek szeretetére, számos utódok iránt való reményére kérem felségedet, adjon ha csak rövid időre is elhalasztást, hogy foganatba ne vétessék, mit elrendelt. A magyar nemzetnek az osztrák ház iránt nem kevés az érdeme. Mindenki tudja, mennyi vért ontott már annak jólétéért. Jelenleg is tüzvész, sebeket, halált szenvednek a magyarok, mialatt a szomszéd nemzetek, az ellenségtől megvédve békének örvendenek; mert amazok, mintegy az első harczsorban küzdve, a vad ellenség rohanásait a többiek helyett is felfogják. I. Ferdinánd és Miksa korában is voltak lázadók, felségsértők. És bűnhődtek érdemök szerint. Lakol-

janak, kik arra érdemesek, most is. De gondolja meg bölcsességében felséged, méltányos-e, hogy kevesek bűneinek súlyát az egész nemzet viselje? A török soha sem fog nyugodni. A még virágzó korában lévő és dicsőség-szomjas nagyvezér az ozman birodalom határainak terjesztésére törekszik. De hajlandó lesz-e majd ennek meggátlása végett vérét ontani az, a kit a békében megfosztanak pénzétől, melyet véres verejtékével szerzett? Elakad nyelvem, midőn ezeket mondom; reszket kezem s könyárban uszom, midőn ezeket irom. Mert eleve látom a nyomor mily hosszú sora fog az ilyféle adókból eredni. Szeretem a fölséges császárt és királyt. Szívemből kívánom, hogy ez az ország az övé maradjon mind örökké. Isten segítse felségedet.“¹

Mit válaszoltak e folyamodványra? „A győzelmes fejedelem a lázadókat sokkal nagyobb büntetéssel sújt-hatta volna; váltsák meg tehát vétköket gyors engedel-messég által.“³

A kormány ezen értelemben járt el. Lobkovitz, Kollonics és társai elállták a kegyelem minden utait; a kérelmek vagy nem is jutottak Leopoldhoz, vagy már megelőzőleg elhitették vele, hogy e rendeletek és intéz-kedések annyira szükségesek, hogy e nélkül a mozga-lomra hajlandó országot kormányozni nem lehet.

Történetíróink Leopoldot, kinek uralkodásához a legtöbb szomoru és igazságtalan tettek emléke tapad, ki hosszú uralkodása alatt összes királyaink között a leg-nemzetellenesebb és legerőszakosabban járt el, minden módon menteni akarják és 1704-iki nyilatkozatát szem

¹ Katona XXXIII. 932—3. Ugyan ezen sorok után Katona ezeket mondja: „Geminus erat huic Szeleptsenianus libellus.“ Ez azonban téves állítás, mert Szelephényi Forgách árulása után első sorban arra töreke-dett, hogy kifakadását is csak ártatlan szóbeszédnek bizonyítsa be a németek előtt. A ki így tesz, attól ily tartalmu irat ezen időben nem jöhet. De különben is, hogy ez téves állítás, onnan is kitünik, hogy ha az ország primása is irt volna, akkor bizonyára ezt, nem pedig egy utána álló főpap iratát közölték volna. E téves adatot átvette Horváth (VI. 55.) is.

² Katona XXXIII. 933. Szalay V. 147.

előtt tartva azt állítják, hogy nagyon sok történt, mit minisztereinek kell betudni. Igaz, hogy sivárkeblű és minden nemesebb érzület nélkül való tanácsosai sokra rávették; az is igaz, hogy emberies és nemesen gondolkodó tanácsosai sokat megakadályozhattak volna, sok máskép történt volna: de tagadni azt sem lehet, hogy Leopold oly körben kezdte uralkodását, mely a mindenható és korlátlan hatalommal bíró uralkodás elvét vallotta, hogy ő maga is ezen elvnek volt hive és ezt Magyarországon is behozni akarta. Ha az események uralkodása végén máskép alakulnak, soha sem tette volna ama nyilatkozatát; a mit tehát mondott, azt a kényszerűség előtt meghajolva mondta, ez pedig nem érdem.

Tagadni nem lehet, hogy ő tudomással birt mindarról, mi történt, hogy ő elfogadta az eszközöket, a felelősség tehát őt illeti. Ő maga írja Pötting követének márcz. 26. (1670): „E merény álomnak látszanék, de igen is való; magam sem hinném, ha veszedelmemre nem látnám. De bizom istenben, hogy megsegít; s majd becsületre tanítom őket; ujjaikra verem olyant, hogy fejeik is legördülnek bele.“¹ Május 22: „A magyar ügyek kedvező fordulatot vettek; s én meg akarom ragadni az alkalmat Magyarország közügyeinek máskép való alakítására.“² Junius 26. pedig hálát ad az Istennek, hogy Zrinyi és Frangepán már fogva vannak, Rákóczy pedig meghódolt s hogy most már csak néhány sehonnait kellett üldözöbe venni.“³

Ki így gondolkozik, az meg van győződve korlátlan hatalmáról, az e hatalmat minden körülmények között meg akarja tartani, és azokat, kik őt a törvényre letett esküjére, az alkotmányosságra figyelmeztetik, kész üldözöbe venni, elpusztítani, mert ezek előtte „sehonnaiak.“⁴

¹ Majláth. V. 76.

² U. o. V. 96.

³ U. o.

⁴ „Lumpengesellen.“ U. o.

Mindezek után én megengedem ugyan, hogy Lobkovitz és Kollonics elállták a kegyelem útját, hogy a kérelmek mind nem jutottak Leopoldhoz; de ez nem azért történt, mintha ő ekkor talán megváltoztatta volna a kiadott rendeleteket, hanem csak azért, mert ezek reá nézve kellemetlenek voltak. Tudomása volt erről, a miniszterek miatt lehetett erről tudomása, mert ekkor már megadta beleegyezését.

A XVII-ik század második felében Magyarországon végbement szomorú eseményeknek felelőssége az ő emlékét homályosítja el, mert ő a miniszterek minden előterjesztését elfogadta, ennek keresztülvitelére nevét odaadta. Már uralkodása kezdetén megszegte az alkotmányt; századok által megerősített törvények helyébe akarátát állította; törvénytelen intézkedéseivel fölzavarta egy egész ország nyugalma és a leirhatlan nyomor magvait hintette el; igazságtalan ítéletek, melyek az ő nevében hozattak, melyeket ő erősített meg, számosakat halállal sújtottak, megfosztottak vagyonuktól, számkivetésbe küldtek; ez mind és még sok más az ő nevében történt, ezért ő a felelős. Leopold uralkodása hazánk történelmének legszomorubb lapjait teszi.

Míg ezek az országban történtek, azalatt a foglyok sorsa is mindinkább közeledett szomorú befejezéséhez. A kamaraügyész, dr. Frey válasza után Zrinyi is ügyvédet kért, mert belátta, hogy ő maga nem tudja magát megvédelmezni. Több ügyirat váltása után a bíróság közös tanácskozmányra gyűlt össze, melyen Hoher részint álokoskodás, részint a történetből merített tényekkel bebizonyította azt, hogy a császári kormány helyesen járt el, hogy joga van az elfogottak fölött ítéletet mondani, hogy ezek a felségsértés bűnét valóban elkövették. Csakhogy az, miből Hoher kiindult, már alapjában hamis. Az erény mindég erény marad, az pedig, mit helyeselni nem lehet, az nem válik erénynyé akkor sem, ha azt egy uralkodó cselekszi is. Lehetnek dolgok, melyeket a kormányzói bölcsesség előír, de ezek sem

lehetnek olyanok, melyek az igazsággal vagy az általános erkölcsi törvénnyel homlokegyenest ellenkeznek. Csakis ily álokoskodás vezethette Hochert a következő eredményre: „A színlés vétek egy magánemberben, de erény egy királyban.“ No, de ez az okoskodás is jó volt annak a bíróságnak. Ilyenek a történelemből vett példái is. Amiket felhoz, azok a történelemben is el vannak ítélve és ő mégis példának állítja azokat föl, melyek követésre méltók.

Legnevezetesebb az az okoskodása, melylyel a magyar törvények magyarázatánál él. Hoher maga említi föl II. Endre által kiadott arany bullának ide tartozó pontját. Az aranybulla 31. articulus, 2. §. így szól: „Ha pedig mi magunk, vagy valaki utódaink közül ezen rendeletünk ellen valaha vétene: e levél erejénél fogva, minden hűtlenségi bűn nélkül, úgy a püspököknek, mint más jobbágyoknak s az ország nemeseinek s utódainak, összesen és egyenként, jelenleg és a jövőben mindenkorra szabadságokban álljon nekünk és utódainknak ellentmondani és ellentállni.“¹

Hogy tehát a kifogást, melyet a magyarok eme törvényre hivatkozva tehetnének, előre is elüsse, Hoher a következő megjegyzést teszi: II. Endre király törvénye ugyan megengedi az ellentállást törvénytelen intézkedésekkel szemben; azonban ő felsége el nem ismeri, hogy ő törvénytelen tetteket vitt volna véghez. A törvény semmi esetre sem engedi meg a töröknek való meghódolást, vagy fegyverfögást, hanem legfeljebb csak azt, hogy nem kell engedelmeskedni a törvénytelen parancsoknak.²

Az a bíróság, mely előtt ez elmondatott, nem ismerte a magyar törvényeket, ez előtt el lehetett mondani, hogy „a törvény semmi esetre sem engedi meg a fegyverfögást.“ A fegyveres ellenszegülést az aranybulla

¹ Corpus iuris hungarici. I. 157.

² Tanácskozási ik. 1671, apr. 8. Titk. lev.

e szóval fejezi ki: „ellentállni“ és hogy e szó alatt valóban a fegyveres ellentállás értendő, azt az aranybulla hozatalától Leopold koráig minden század magyarázata bizonyítja.

E bíróság, mely nem is ismerte a magyar törvényeket, talán még nem is látta, nem sokat törődött ezzel, ítéletét a hatalomra alapítá, mely védelmébe is fogadta, mert emez ítélet neki kedvezett. Így történt azután az hogy először Nádasdy, majd Zrinyi és végre Frangepán halálra ítéltettek, melyet a „Geheime Conferenz“ Lobkovitz befolyásával is megerősített.

Maga Leopold nem haragudott a szerencsétlenekre, de fásult kedélye az irgalomig nem tudott emelkedni. Ő hideg maradt e perek lefolyásánál, rendes kedélynyugalmát ez nem háborítá meg. Hoher hónapokon keresztül rajta volt, hogy e hideg kebelt a részvét melege másképp ne hangolja, és folyton azt hangoztatta a császár előtt, hogy a magyarok féktelen vadságát meg kell törni, hogy ezek jogaik és szabadságukra hasztalan hivatkoznak, mert arra magokat érdemtelenekké tették. És Leopold mindezt elhitte.

De nem hallgathatjuk el és meg kell neveznünk azt a költeményt, mely Leopoldot ez ítélet megerősítésénél aggodó lelkiismeretűnek tünteti föl. E költemény szerint¹ a császár az ügyet a német birodalom más egyetemei és bírósága elé akarta terjeszteni véleményadás végett, hogy ezek hasonértelmű ítélete, a vétkek és annak kimondása által, hogy méltók a halálra, elejét vegyék annak az általánosan elterjedt nézetnek, mely azt mondta: a szerencsétleneket nem bűnök, hanem gazdaságuk vitte a vesztőhelyre. Ez is csak, annyi mindennel együtt Wagner költeménye. Leopold sokkal hidegebb

¹ „Ad exteras academias, Ingolstadiensem, Tubingensem, Lipsiensem, Spirensē, tribunal, totius causae tabulas deferri voluit caesar; non tam consilii, quam refutandi maligni rumoris causa, qui passim invaluerat: Divitias captivorum praecipuum crimen esse; premi Ungaros ultra modum; quodvis peccatum capitale esse.“ Wagner I. 252.

kedélyü uralkodó volt, sem hogy ily dolgok fölött töprengedni tudott volna. De későbbi tettei ennek még látszatát is megsemmisítik. Ha a legkisebb szikráját a részvétnak táplálta volna lelkében, akkor az apák büneiért nem engedte volna sújtani ártatlan gyermekeiket; nem engedi e végett fölszólítani az alsó-ausztriai rendeket, minek folytán ezek nemcsak magát Nádasdyt, hanem gyermekeit is megfosztották a nemesi rangtól és 11 ártatlan gyermekét nem fosztja meg még nevétől is.¹ Ezen szigor végkép megtörte Nádasdy lelkét és könnyben uszva és a fájdalomtól fuldokolva így kiáltott föl: „méltságomat, jó híremet, életemet vegyétek el; de ártatlan gyermekeimnek kegyelmezzetek.“²

Nádasdy, Zrinyi és Frangepén halálra ítéltettek, és ez ítéletet Leopold megerősítette. Ezután megállapították a kivégzés idejét és egyéb módozatait.

Az nap, hogy az ítélet megerősítettett, Hocher Abelevel mégegyszer fölkereste Nádasdyt és 4-szer hallgatta ki. Ezen utolsó kihallgatás alkalmával is megmaradt a mellett, mit előbbi vallomásaiban mondott: hogy csak ő, a nádor és Zrinyi tudták az összeesküvésnek minden részletét; Vitnyédy merényletét Zrinyi akadályozta meg; nem ő mondta, hogy a császárt megöli, hanem csak Vitnyédy állította ezen mondását; lelki üdvösségére erősítette, hogy mitsem tud egy, a felség ellen 40—50 ember által tervelt merényletről. Midőn Hocher kinpaddal fenyegette, Nádasdy felelte: a császár hatalmas, tehet vele a mit akar, de a kinpadon sem mondhatna mást, mint most, vagy pedig ha a fájdalom tőle egyebet csikarna ki, nem mondana igazat, és lelkét kárhozatra vetné. Ezen határozott nyilatkozat után Hocher visszabocsájtotta Nádasdyt börtönébe.³

¹ Katona XXXIII. 859.

² E szavakat latinul mondta; „Honores, famam, vitam eripite; at liberis, culpae innocuis, parcite.“ Katona XXXIII. 859.

³ Nádasdy IV. vall. 1671. apr. 21. Titk. lev

Ezen kihallgatás után Nádasdy komolyan gondolt azon eshetőségre, hogy halállal fog büntettetni, miért is ezen esetre többféle intézkedéseket tett. Ezen szomoru állapotban is táplálta ama meggyőződést, hogy még azon esetben is, ha birtokaitól megfosztják, 11 gyermeke örökölni fogja az őket megillető részt. „Nem hallgattak meg, — így ír ezen napokban — nem bizonyítottak reám a magyar törvény szerint, jóllehet minden, a miért most szenvedek, csak Magyarországot illeti; annál kevésbé vállalhatik gyermekeim kárára egy oly ítélet, mely az országon kívül hozatik, mert ők ártatlanok, és Isten és Magyarország törvényei szerint a fiu nem bűnhődik atyja vétkeért.“

Ezen és még más, családját, környezetét, tartozásait illető intézkedéseket a kormány azonban nem vette tekintetbe. Intézkedett, hogy a kivégeztetés megtörténjék. E végből, Nádasdyt az országházból a bécsi városházba szállították, hol a végrehajtás végbe fog menni.¹ Hogy a dolog titokban maradjon, az átkísérést éjjelre hagyták, a midőn 250 gyalogostól kísérve feltűnés nélkül ez megtörténhetik. Bár éjjel 12 órakor történt az átkísérés, a rémesebbnél rémesebb hírek, a melyek a nép közé szórattak, az egész várost ébren tartották s az átkísérés alkalmával oly tömeggé növekedett, hogy nagyon is szükség volt a fegyveres kíséretre, mely nélkül a félrevezetett tömeg bizonyára megtámadja a kocsit és széttépi Nádasdyt. De így megelégedett azzal, hogy a szerencsétlen a törvény kezéből vegye büntetését. A zúgó tömeg elkísérte a gyászos kocsit, végre e kiáltásba tört ki: „Eljen az igazságos Leopold, vesszsenek a pártütők.“²

Ápril 28-án kora reggel megjelent nála gyóntatója, Rafael atya. „Ugy látszik — így szölitotta meg gyóntatóját — meg kell halnom; hagyjuk félben tehát mind

¹ Katona XXXIII. 838.

² U. o. XXXIII. 839.

azt, a mi a világhoz tartozik, és a mi kevés még fönmarad az életből, az Istennel és az ő fiával Jézus Krisztussal töltjük el.“¹

Ugyanezen nap délutánján 4 óra előtt megjelent nála a császár két küldötte, Leopold és Krumpach, hogy a halálos ítéletet, a végrehajtás napját és óráját tudtára adják. Leopold így szólt Nádasdyhoz: „Mi mindketten ő felsége parancsából jelenteni jöttünk, hogy a kiküldött bíróság ítéletét megerősítette, melynek erejénél fogva ön halálra ítéltetett és a legközelebbi Csötörtökön, Bécsben, városházában reggel 9 órakor fog a halálnak átadatni.“² Nádasdy nyugodtan, vallásos önmegadással fogadta e hirt. „Minden hatalom az Istentől van — mondá latinul — és a ki e hatalomnak ellentáll, Isten rendelkezéseinek áll ellen.“³ Azután köszönetet mondott e kegyes ítéletért és így folytatta: „nem feledem el, ő felsége mily gyöngéd lelkiismeretű, ki semmit, sem tesz, mit Isten előtt is igazságosnak nem ítélne. És minthogy kevéssel ezelőtt kettős könyörgő levelet irtam a császárhoz, melyek egyikében életemért, a másokban engedélyt kértem, hogy tizezer forintot lelki üdvösségemre fordíthassak, ezért még van reményem, hogy kegyelmet nyerek; ha pedig ez megtagadtatnék, legyen áldott az ur neve és teljesüljön az Isten akarata.“⁴

A császári küldöttek távozása után újra a szent gyakorlatokhoz fogott és ezt oly buzgalommal és áhitattal végezte, oly vallásos önmegadással készült a halálra, hogy a kik csak ezt látták, mélyen megindultak.⁵

Mig ezek Bécsben, hasonló dolgok történtek Németújhelyen. Április 27. két császári küldött érkezett Németújhelyre, Abele és Molitor, hogy a halálos ítéletet

¹ Katona XXXIII. 870.

² U. o.

³ U. o.

⁴ U. o. XXXIII. 871.

⁵ U. o. XXXIII. 874.

Zrinyi- és Frangepánnak tudtára adják és a halálos ítélet végrehajtásán jelen legyenek.

Abele Zrinyit, majd Frangepánt még egyszer kihallgatta, ezekhez ugyanazon kérdéseket intézte, melyeket Hocher Nádasdyhoz. Mindkettő megmaradt előbbi állításánál, a melytől a kinpaddal való fenyegetés sem tántorította el őket.

Ápril 28-án délután 5 óra felé a császári biztosok először Zrinyit hívták maguk elé, kinek Abele ezen szavakkal adta tudtára halálos ítéletét: „Hallja ön! Jól tudja, mily szörnyű, felségsértő gonosz tetteket követett el legkegyelmesebb, felkent császár és király, felséges urunk és ura ellen több alkalommal. E tettek kezdettől fogva köztudomásuk voltak, saját vallomásai, írásai által is be lettek bizonyítva, úgy hogy a felség teljes joggal minden kihallgatás és védelem nélkül azon büntetést szabhatta volna rá, melyet a császári, királyi, főhercegi és másnemű törvények ily borzasztó gonosztettekre rendelnek; de ő az ausztriai házzal született kegyelmességet ki akarván tüntetni, rendes pert indított, védelmére alkalmat nyújtott, a pert egy judicium delegatumnak adta át, annak ítéletét eleinte néhány tanácsos, azután az egész titkos tanács elé terjeszté, és felülvizsgáltatta, és végre elhatározta, hogy a törvény és igazságnak szabad folyást enged! Ennél fogva ő felsége parancsára ezennel tudtul adom önnek, hogy halálra ítéltetett, és ezen ítélet ápril 30-án, reggeli 9 órakor itt Németúj-helyen okvetlen végre fog hajtatni. Készüljön tehát addig a halálra és az örökévalóságra! Isten legyen irgalmas árva lelkének!”

Zrinyi a gyászos halál hírét erős lélekkel fogadta. még arcza sem változott, bocsánatot kért az Istentől és a császártól. Ekkor is azt mondta: „Őt ezen istentelen összeesküvésbe a megnevezettek vonták bele.”¹

Zrinyi távozása után Frangepánt hívták elő, ki ezen szomorú hirt nem fogadta ily nyugodtan. Nagyon

¹ Katona XXXIII. 884.

megijesztette a hír, menteketni akarta hibáját. „Én ártatlan vagyok — kiáltá — ez igazságtalanság!” Tiltakozni is akart, de a küldöttek nem engedték, hanem fölszólitották őt, hogy engedelmeskedjék a császár parancsának.¹ Panaszkodott, hogy neki az kevés idő, ez alatt nem tud elkészülni az örök életre és engedélyt kért: „hogyan könyörgő levelével a császár kegyelmét kikérhesse,” mi neki megengedettetett.²

„A kárhoyatos halálosítélettől elrettentve — így ír apr. 28-án éjjel 11 órakor — alig tudom a tollat vezetni. Nem vagyok képes, hogy kötelességszerű legalázatosabb folyamodványommal felséged irgalmának és keresztényi kegyességének csak szikráját is fölkeltem. Ezért legalázatosabban esedezem, hogy ezen bágyadt lélekkel írt könyörgésemet veleszületett jóságával legkegyelmesebben átolvasni méltóztassék. Én felséged legmagasabb trónja előtt térdre borulva, könnyes szemekkel és zokogva könyörgöm, hogy Krisztus 5 sebe, az isten anya és minden szentek érdemeiért ifjúságom egyetlen bűnét és oktalannul elkövetett hibámat megbocsájtani kegyeskedjék. Legkegyelmesebb uralkodó, tekintsen irgalommal viruló ifjúságomra, melyet idő előtt el kell vesztenem. Fontolja meg, legkegyesebb uralkodó hogy családomnak, mely számos éveken keresztül felséged házának és az egész kereszténységnek szeplőtelen hűség-gel és önfeláldozással szolgált, egyetlen, szerencsétlen sarja vagyok. Amennyiben pedig őseimnek érdemei tán nem volnának elegendők, felséged páratlan és az egész világon ismert irgalma és kegyessége ne vesse meg felséged iránt (Istent hívom bizonyosságul) leghűségesebben tanusított személyes szolgálataimat, s engedje meg legkegyelmesebben, hogy én a már megholt, újra élhessek. Nem félek a haláltól, midőn arról van szó, hogy ő felségének akarata hajtassék végre és hogy én legkegyelmesebb uram iránt való törhetlen ragaszkodásomnak

¹ Rački 589. Katona XXXIII. 888.

² Katona XXXIII. 884.

adjam jelét; mert mindég kész volnék felségednek legcsekélyebb kívánságára is utolsó csepp véremet kiontani. De legkegyelmesebb uralkodóm, irtózom már csak annak gondolatától is, hogy leggyalázatosabb halállal muljak ki az életből. Én nyomorult és szerencsétlen! Bár soha sem születtem volna, vagy már előbb veszttem volna el. A legkegyelmesebb uralkodó Nagy Károly, az ő végtelen jószágának és könyörületességének igazolására így szokott felkiáltani: „Szeretném még a megholtakat is visszaadni az életnek.“ Felségedben nem csekélyebb irgalom lakott mindenha. Most, legkegyelmesebb uralkodó, gyakorolja felséges nagylelkűségét s adjon vissza engem, ki rövid idő múlva a legnyomorultabban fognék meghalni, az életnek. Beismerem és szentül ígérem, hogy életemet Isten után teljesen fölséged irgalmának köszönöm s a jövőben nem is magamnak, hanem felségednek fogok élni a leghivebben. Kegyelem! Könyörület! Irgalom! Legkegyelmesebb uralkodó csak ez alkalommal! A Szt. Háromságra kérve kérem: muljék el tőlem e pohár! Mert lehetetlen legkegyelmesebb uralkodó, hogy rövid néhány órányi időn át testileg és szellemileg kimerítve lelkem üdvösségéről kellőképpen gondolkozhassam. Legkegyelmesebb uralkodó, hallgassa meg siralmas kérésemet, s méltóztassék halálos büntetésemet legkegyelmesebb akaratahoz képest bármely más büntetésre változtatni. Szeretnék még legkegyelmesebb uralkodó, egyebekről is megemlékezni, és irgalomért esedezni; de én nyomorult ezt a bágyadtság miatt nem tehetem. Befejezem leveletem s életemet valamint életemnek végét felségednek kegyelmére bízom; kívánván élni és halni, felségednek legalázatosabb szolgája és leghűségesebb alattvalója, a halál árnyéka, Frangepán Ferencz.“¹

Az éj lecsillapítá a szenvedélyes ifjut. Lehet, hogy levelének sikerét remélte, lehet, hogy az Isten akarataiban való megnyugvás hatott reá jótékonyan. Ez idő

¹ Katona XXXIII. 884—6.

után ő is minden percét arra használta föl, hogy méltókép előkészüljön a halálra.

Másnap reggel Ottó atyának, a kapuczinus zárda főnökének meggyónt és délben meg is áldozott. Ezen idő után teljes nyugodtnak látszott. Délután a császári biztosok meglátogatták, kik előtt hosszú beszédben kért bocsánatot ő felségétől és cselédjeit és apródját a felség kegyelmébe ajánlotta. Kérdezősködött Orfeus és neje után, kiktől megtudta, hogy neje a velencei földre menekült, de remélheti a felség kegyelmét. Abeletől megtudta, hogy meg kell hálnia, de a császár elengedte jobb kezének levágatását. A császár „sem harag, sem boszúságtól nem vezettetett, sőt ellenkezőleg könyezve irta alá az ítéletet és bizonyosan máskép ítelt volna, ha a közjó érdekében máskép tehetett volna.“¹ Ő — így felelt Frangepán — az Istennel és mint reméllé, a császárral kibékülve vidáman fog meghalni.²

Zrinyi nevéhez és multjához méltóan viselte magát. Szótlan volt, mindent csendesen végzett el; meglátszott egész valóján, hogy a földiekkal végezve egyedül az örök életre gondol. Midőn a halálos ítéletet tudtára adták és kérdezték: nincs-e nála kés vagy más hasonló eszköz? azt felelte: zsebében gyónásán kívül nincs semmi.“³ Otto atyának gyónt Zrinyi is, ki erre, valamint a halálra is már cleve elkészült. „Én már kész vagyok holnap is meghalni!“ és tudtára adá gyóntatójának, hogy Frangepánnak megbocsájt, bár ő az oka szerencsétlenségének.

Ápril 29-én délután magához hivatta Abelét és Molitort és kérdé tőlük: nem remélhet-e kegyelmet? Jobb volna, ha a felség életben hagyná, még jó szolgálatokat tehetne neki!“ „Erről már késő beszélni — szólt Abele — a szolgálatra nincs már idő, itt az idő

¹ Katona XXXIII. 887.

² U. o.

³ U. o. XXXIII. 889.

meghalni.“ „Isten neki! — mondá Zrinyi — meghalok én örömet; de ily módon veszni el mégis szomorú.“

Az álnok Abele, kit Zrinyi iránt táplált gyűlölet vezetett Németujhelyre, hogy ő adhassa át a bánt a hóhérnak, vigasztalni kezdte. De ezután kérdés nélkül is, sietve hozzá tette, hogy gonosz tettei miatt ugyan a legkínosabb halált érdemelte meg, a császár mégis, különös kegyelemből, csak lefejezésre és kézcsonkításra ítélte. Zrinyi erre csak annyit felelt: legyenek rajta a biztosok, hogy a kézcsonkítás elengedtesseék. Abele ezt megígérte, de ismét hozzá tette, hogy ő sikert nem remél.

Zrinyi is tett végrendelkezést. Két kis papirdarabra irta le végakarátát e czímmel: „életem utolsó előtti napján.“ Tarrodynak 500 tallért; Lahn Rudolfnak 13 havi bér fejében 500 forintot; a lorettói háznak 6000 forint után járó kamatot két pap számára, kik ott érte és családja őseiért miséket mondjanak; a horvátországi szt. lénárdi templomnak, melynek misemondó ruhákat ígért 2000 frt, a kapuczinusoknak pedig alamizsnára annyit, a mennyit lehet. A másik papirdarabon Lahn Rudolfért könyörgött, ki őt kora ifjúságától fogva hűen szolgálta és csakis hű szolgálata miatt keveredett bajba. Ezen kívül intézkedett még két kardjáról és egy buzogányáról. Az egyik kardot, melyet csatáiban viselt, mely nagy Szolimáné volt, mely most Urgarténál van, adják fiának; hasonlóképp igyekezzék fia megszerezni az aranyos buzogányt, melyet a szigetvári hős fia, György Sasvár (Szeszuvár) bégtől nyert, a melyet neki a császár adott, mely most Spankaunál van, ha még el nem ajándékozta.¹

E két kis papirdarabot átadta a császári biztosoknak, a kik csak vonakodva fogadták ezt el, miután tudtára adták Zrinyinek, hogy neki már semmije sincs. így semmiről sem rendelkezhetik. „Nem is rendelkezem — felelt Zrinyi — hanem egészen a felség tetszé-

¹ Račky 550.

sére bizom a dolgot; csak azt akartam kifejezni, mikép intézkedném én, ha lehetséges volna.“ Kérte továbbá a biztosokat, utolsó óhaját adják tudtára ő felségének, kit arra kér, vegye kegyelmébe családját.

Zrinyi és Frangepán eddig csak gyóntató atyjok által tudósították egymást arról, hogy egymásnak megbocsájtanak és egymással kibékülve lépnek a vérpadra.¹ Egy éve már elmúlt, hogy utoljára látták egymást, mely idő alatt mint halálos ellenségek állottak egymással szemben, mindenik a másikat vádolva akarta önmagát megmenteni. Egy hosszú év alatt kiállott szenvedés, a közeli halál azonban mindkettő szívéből kiölte a gyűlöletet, fölkelte a rokon érzést, és mindkettő szívébe ültette a szeretetet, a melyet a bajban a közös sors tudata kelteni szokott.

Mindketten azon óhajnak adtak tehát kifejezést, vajha ők még egymást a halál előtt láthatnák és élő szóval egymással kibékülhetnének! Ezen kérésök teljesített azon föltétellel, hogy a társalgás német nyelven tanuk előtt történjék.

„Frangepán szólítá meg Zrinyit német nyelven. Eljött, ugymond, hogy a halál előtt még egyszer láthassa, tőle bocsánatot kérjen mindazokért, miket ellene vétett; és megköszönje, hogy ifjusága óta, vezérlete alatt megszokta a halált; reményli, hogy ő, mint mester, jó példát fog neki mutatni most is; ő — Frangepán — meghalna szívesen, ha azzal Zrinyi életét megválthatná. Holnap, reményli, ismét találkozni fognak az örök boldogságban. Zrinyi kevesebb ékesszólással, de nyugodtabban, megköszönte, hogy eljött hozzá. Ő nem törődik a halállal, sokszor nézett szeme közé a harcmezőkön; régi ismerőse, de fáj neki, hogy Frangepánnak is meg kell halnia. Ő megbocsájt neki mindent, mi elválásuk óta történt, de bocsásson meg neki is Frangepán! Ezzel a két sógor egymást átölelte, megcsókolta és végbucsut

¹ Katona XXXIII. 889.

vön. „Tehát bátran“, mondá Frangepán, „Isten veled! holnap ilyenkor a másvilágon boldogabban fogunk ülelkezni.“¹

Mindkettő levélben bocsuzott el nejétől. Frangepán levele a gyengéd szeretet hangján szól nejéhez, kitől örök bocsut vesz. Bocsut vesz tőle, bocsut Orfeustól, bocsánatot kér mindkettőtől, ha őket valaha megbántotta; és kéri őket, tartsák meg őt emléükben. Sajnálta azt, hogy számukra emléket nem hagyhat, reményli azonban, hogy a császár ezt megfogja tenni hagyatékából. Kéri nejét gondoskodjék Bernardius apródjáról azon hű szolgálatokért, melyekkel utolsó perczéig iránta viseltetett.

Zrinyi nejéhez intézett levelében tudósította arról is, hogy testvérével kibékült és tőle szívélyes bocsut vett. „Holnap 10 órakor vele együtt lefejeznek, azért bocsut veszek tőled örökre. Ha megbántottalak — mi megtörtént — bocsáss meg. Istennek légyen hála, én kész vagyok a halálra; nem félek tőle és reménylem, hogy a mindenható Isten, a ki engem e világra hozott, hozzám is irgalmas leend. Reménylem, hogy holnap nála leszek és szent trónja előtt kérni fogom, hogy az örök boldogságban ismét találkozassunk. Sem fiunkról, sem más rendelkezésekről írni nem tudok; mindent Istenre bízom. Azon, minek meg kell lenni, ne busulj. Isten áldjon meg Aurora Veronika leánnyal együtt.“²

E levelet horvát nyelven írta, a czimet németül: „Meiner Herzallerliebsten Frauen Gemahlin anjetzo Wittiben Frauen Anna Catharina Gräfin von Zrin.“

Ápril 30-án kora reggel nagy előkészületeket tettek Németújhelyen. A városnak még egyetlen nyitva lévő kapuja is bezáratott és a fegyveres polgárság megszállta a város piacát.

¹ Pauler Gy. Wesselényi. II. 342—3.

² Racki 551.

Zrinyi már korán reggel fölkel, az óriáserejű férfi azonban a harmadfél napi bőjt folytán annyira elgyöngült, hogy elájult. 8 órakor misét hallgatott és imádkozott, melynek végeztével beléptek hozzá a császári biztosok, kiknek nejéhez irt levelét átadta és mindnyájától bocsánatot kérve elbucszott. Megjelent ekkor Zrinyinél, később Frangepánnál, mint Nádasdynál, Dornhofer Ákos az alsó-ausztriai nemesség határozatával, a melynek értelmében ő és maradékai az osztrák nemesek kebeléből kizárattak. Zrinyi először nem értette meg e határozat tartalmát és azt válaszolta: „Jól van, csak fiamat ne foszszak meg az osztrák nemességtől, ki egészen ártatlan.“ Most is Abele sietett megmagyarázni neki, hogy felségsértési büne miatt tulajdonkép azt éri a büntetés. De nem tudott kárhozatos szavaival fájdalmat kelteni, nem tudta keserüvé tenni Zrinyi utolsó perceit, ki a magyarázatra így válaszolt: „Egyébiránt ez csak formalitás és a fiu, ha hive lesz a császárnak, e honosságot könnyen visszanyerheti.“ A császári biztosok Zrinyitől végbucsut vettek, kiknek ujjalag ajánlá fiát.

9 óra felé belépett a németújhelyi tanács két tagja, hogy jelentsék a kivégzés idejének megérkeztét. Ekkor megindult a menet. Elöl a két tanácsbeli, ezek után katonák, utánuk Zrinyi ment feszülettel kezében, két kapuczinussal imádkozva és a menetet bezárta Ehr kapitány néhány katonával. „Büszkén, szilárd léptekkel jött le — Zrinyi, — inkább hasonló a katonához, ki rohamra megy, mint egy elitélthez.“¹ Menet közben megakadt valamiben mentéje és ő olyant rántott rajta, hogy a mente egy darabja ott maradt. Menet közben folyton imádkozott, a feszületet néha ajkaihoz emelte. A kísérő papok vigasztalták, bátorították. „Bizonyos vagyok, — így felelt a biztatásokra — hogy sokan a jelenlévők közül jobban meg lesznek most hatva az által, mi itt készül, mint én magam, kinek azon át kell esni.“

¹ Caprara után Pauler Gy. i. h. II. 347.

Az első udvarban megállott a menet, hol a városbíró néhány szava után Haan Miksa felolvasta az ítéletet, melynek értelmében Zrinyi Péter a törvények által tiltott szövetkezés, fölkent és törvényes ura, királya ellen támasztott lázadás és felségsértés büne miatt halálra ítéltetett.¹

Zrinyi az ítélet felolvasása alatt csendesen imádkozott s csak akkor, mikor a városbíró pálczáat tört fölötté, kérdé: „nincsen semmi kegyelem?“ Fölolvasták ez után a rendeletet, mely a kézcsönkítást elengedi, minek hallatára Zrinyi némán meghajtotta magát. Ismét megindult a menet és a második udvarba ért, melynek közepén öt öl hosszú és négy öl széles, fekete posztóval bevont vérpad állott. Körülötte számos néző és katonaság, a vérpadon állott Mohr Miklós a sopronyi bakó.

Zrinyi imádkozva lépett föl a vérpadra, megcsókolta a feszületet, levetette mentéjét; azután apródja, Tarródy, haját rendezte el, bekötötte szemét és ő imádkozva letérdelt. Az óra kilenczet ütött. Midőn Zrinyi e szavakat imádkozta: „Uram, kezedbe ajánlom lelkemet!“ a bakó hozzá vágott, de szerencsétlenül. Torkát elmeteszette ugyan az első csapásra, de a rövid vastag nyakat csak a harmadik csapásra tudta elválasztani a törzstől.²

A szolgák azonnal fölemelték a testet és a főt és egy, ezen alkalomra készített ravatalra tették, befedték fekete posztóval és a patakozó vérre is azt terítették, a nép pedig Ottó atyával élén imát rebegett a kinszenvedett lelkéért.³

A halálba követte őt Frangepán, ki az egész éjet imádság és vallásos elmélkedéssel tölté. Hasonlóan keresztet tartott kezében, arczán benső vallásosság és a bün-

¹ Fleuri után Katona XXXIII. 880—2.

² Katona XXXIII. 890.

³ U. o.

bánat ült; a feszületet gyakran és szenvedélyesen csókolta meg, mi a jelenlévő, s könnyeit elfojtani nem tudó sokaság vallásos buzgóságát növelte. Az ő buzgalma nem volt néma, mint Zrinyié.

Az ítéletet behunyt szemmel, imádkozva hallgatta végig és midőn hallotta, hogy a kézcsonkítás elmarad, hangosan köszönte meg a császárnak e meg nem érdemelt kegyét.

Megnyilt a második kapu és Frangepán a vérpadra lépett. Kezében tartá a feszületet és elkezdett latinul imádkozni; vallásos bensőséggel, csengő hangon és oly nyugalommal mondta a zsoltárokat, mintha nem magáért, hanem másokért imádkozott volna. Majd a körülálló nemességet és népet válogatott hathatós szavakkal serkentette a törvényes uralkodó iránt való köteles engedelmességre. „Isten veletek — így fejezte be beszédét, — imádkozzatok érettem; én meghalok, és szószólók lesztek Isten színe előtt. Isten veletek! Isten veletek.“ Ezen beszéde körülbelül egy negyed óráig tartott.¹

Ezután átadá köpenyét apródjának, mint Zrinyi, maga gombolá ki dolmányát, haját apródja rendezé el és ez kötötte be szemeit. Mégegyszer megcsókolta a keresztet s lelkét a Teremtőnek ajánlva, letérdelt, hogy a halálos csapást elvegye.

A hóhér, kit Zrinyi Péter kivégzésének nehézségei megzavartak, most minden erejét összeszedte és egy irtóztató csapást mért Frangepánra. De ez egy kissé előbbre hajlott és a vágás jobb vállát érte. E csapásra elterült a földön, de volt még annyi ereje, hogy föl tudott emelkedni; kiterjeszté kezeit és hangosan, tisztán így kiáltott föl: „Jezus! Mária! mein einziger trost“! Erre sok kiáltás hallatszott, melylyel sarkalták a hóhért, hogy tegye kötelességét és ne engedje vérében kinlódni a szerencsétlent. A második vágás után is egyre

¹ Katona XXXIII. 890.

emlegette Jézus Mária nevét és csak a harmadikkal választotta el a fejet a törzsöktől és vetett véget életének. A nép rettenetesen fölbőszült a hóhérra, kit most a katonaság védelmezett meg a nép dühe elől, a dráma befejezése után pedig a börtönbe kísért.

A két holttest egy ideig közszemlére tétetett ki, majd koporsóba tették és a székesegyház temetőjében egy sirba temették el kereszt, fény és pompa nélkül. Sirhalmukat egy márványlap jelelé¹ a következő felirással: „Itt fekszik Zrinyi Péter horvát bán és Frangepán Ferencz családjának utolsó sarja, kik e verembe estek, mert a vak vezette a világtalant. Tanuljatok halandók, ó tanuljatok sorsukon és maradjatok hivek Istenhez és a királyokhoz. A nagyravágyásnak vége a sir. *Ambitionis meta est tumba!*“²

¹ E márványlap később a főtemplom falába, a torony alatt, illesztették be, a melyen e latin sirirat most is olvasható:

Hoc in tumulo jacent
Comes Petrus Zrinus,
Banus Croatiae,
Et Marchio Franciscus Frangepán,
Ultimus familiae.
Qui quia
Coecus coecum duxit,
Ambo in foveam cecidere.

E latin sorok alatt egy palloson nyugvó két halálfej áll kivésve, mely alatt a latin szöveg így folytattatik:

Discite mortales casu discite nostro
Observare fidem Regibus atque Deo.
Anno Domini MDCLXXI.
Die XXX. Aprilis Hora IX.
Ambitionis meta est tumba.

² E fölírást Pauler Gyula Abele vagy Podesta művének mondja. II. 350. Petthő kronikájának IV. rész és 31-ik lapján más fölírást olvasunk. Petthő kronikája így írja le: „Gróf Zrinyi Péter, és Marchio Frangepán testét pediglan a Német Ujheli Nemes kaptolom templomán kívül edgy szegletben temetik el ilylen fellül való irással Sz. Lukács Evangelista könyvének 6-dik rész: 39. verséből: *Dum coecus coecum ducit, ambo in foveam cadunt.*“

Ugyanezen nap, talán ugyanazon órában végeztették ki Nádasdy Bécsben, Bónis Pozsonyban. Ugyanazon szertartások kíséretében lépett Nádasdy a vérpadra, melyek közt Zrinyi és Frangepán. A padló fekete posztóval volt beterítve, középen fekete karszék állott, oldalvást egy kis oltár, ezzel szemben egy vörös emelvény a hatósági személyek számára. Az ítélet végrehajtásához csak kevesen bocsájtattak be.

Nádasdy a karszékbe ült le, midőn a városi őrök a halálos ítéletet fölolvasta, melynek értelmében ő a törvények által kárhoztatott veszélyes szövetség, lázadás és felségsértés miatt, melyeket részint bevallott, részint rábizonyítottak, halálra ítéltetett.¹ Egyszersmind tudtára adták azt is, hogy a kézcsonkítást a felség elengedte. Nádasdy ez után térdre borult az oltár előtt és az Istennel kiengesztelt utolsó imáját rebegte el. Ismét leült a székre, a feszületet balkezelével szívéhez szorította, jobbujában az olvasót tartotta, míg apródja, Győrfi Ferencz fölnyitotta ruháját, elrendezte haját és szemét bekötötte. Hétszer mondá e szavakat: „Jézus, Mária, József!“ és az ezután következő halotti csöndben a hóhér a halálos csapást mérte reá.²

A fej leröppült, a csonka törzsök a széken ülve maradt, míg onnan le nem vettetett és koporsóba nem helyeztetett. Nádasdy holtteste — 2 órára — közszemlére kitétetett, ámbár gyermekei egy német levélben folyamodtak a császárhoz, hogy ha már kegyelmet nem nyerhetnek, legalább a holttest ne tétessék ki közszemlére. Este a hullát a Landstrassén lévő Augusztinianusokhoz vitték, honnan a jövő év elején a család kérelmére Lékán, az általa alapított augusztinianus kolostor sirboltjában helyezték örök nyugalomra, hol még most is láthatni.

Pozsonyban Zrinyi Péterhez méltó bátorsággal lépett a vesztőhelyre Bónis, ki mindvégig nyugodt és

¹ Katona XXXIII. 876—8.

² U. o. XXXIII. 879.

derült kedélyü maradt, mert magát nem tartá bűnösnek. hanem a nemzet vértanujának, ki csak azt érzé, mit minden becsületes magyarnak éreznie kell. Bónist két hű szolgálja kísérte, ezek kötötték be szemeit, és végre ezek temették el a pozsonyi Szent Lőrincz temetőben, minthogy a felvidékre vinniök nem volt szabad.

1671. april 30-a szomoru lapot ir le hazánk történelmében.

BEFEJEZÉS.

Munkám végéhez közeledik. A következő 33 esztendő alatt a Zrinyi család utolsó képviselői keveset tettek és mint látni fogjuk, keveset tehettek. E család szomoru vége elérkezett; mi e családdal történt, az történt az egész országgal. Szomoru lapok ezek, gyászos emléket idéznek föl.

Zrinyi, Nádasdy és Frangepán feje a porba hullt, javaikat a császári kormány lefoglalta. A csak külsőségekben keresztény fejedelem, Leopold, gondoskodott, hogy az elvesztettek lelkiüdvösségéért két—két ezer misét mondjanak; ez jutott a szerencsétleneknek összes javaikból, a többi mind elkoboztatott. És e tény után kellett volna Zrinyi, Nádasdy és Frangepánnak a legkegyelmesebb császárban fölismerni az Isten szavait: „Megharagudott reánk és egyszersmind könyörült rajtunk.“¹ A szerencsétlenek családjai koldusbotra jutottak, mindenükből kiforgatva még nevöket is ki akarták törölni, a mint nemsokára az egész család a csapások súlya alatt ki is halt. Javaik egymás után adományoz-

¹ Katona XXXIII. 874.

tattak el azoknak, kik ez ügyben szolgálatokat tettek a kormánynak¹. Jobban fölhasználhatták volna azon kor történetírói a gyakorolt nagylelkűség föltüntetésére a Szentírás eme szavait: „Fölosztották magok között ruháimat és azokra sorsot vetének.“

De nemcsak nagylelkűséget emlegetnek ott, hol az eljárást a legnagyobb mértékben kereszténytelennek kellett volna bélyegezni, hanem még magát az esemény következményét is meg akarják hamisítani, midőn az általános közvéleményről azt írják: „Kevesen voltak, kik megsiratták volna őket, mert a bűn nyilvánvalósága és nagysága minden könyörületet kiírtott.“² De ez nem sikerült nekik. Megsemmisíthették az ország alkotmányát, könyörtelen eljárásukkal kelthettek rémületet, de szívéből a magyarnak azok emlékét kiírtani nem tudták, sem megsemmisíteni azon általános hitet, hogy Zrinyi-Nádasdy és Frangepán a haza vértanui. „Sőt még manap is ritkaság, hogy még azok is, kik magát a bűnt elítélik, azok sorsa iránt részvételt ne volnának.“³ Minden igyekezete a kormánynak dugába dőlt, mert akkor is, miként azóta: „a jeles férfiak végzetes sorsát minden magyar rendkívül fájlalta.“⁴

A külföld, mely ekkor már megvolt mételyezve az uralkodó korlátlan hatalmáról szóló tan által, az egészet egy véres tragoediának tartotta, melynek ingert kölesnőz a szomorú vég. Ha Magyarországról irt a külföld, megemlékezett az 1671-ik év áldozatairól, anélkül azonban, hogy ebből tanulságot merített volna.

Ausztriában általános volt a hit, hogy Nádasdy nagy bűnös volt, hogy ha tovább folytatja művét, az egész német birodalmat lángba borította volna, mégis magában Bécsben is azt beszélték, hogy Nádasdynak

¹ „Pottendorffii arx Montecuenlo, sane meritissimo, donata est.“ Wagner I. 255.

² Wagner I. 255.

³ Katona XXXIII. 906.

⁴ Fragm. 184.

csak azért is meg kellett halni, mert nagyon gazdag volt.¹ Ezen állítást ugyancsak Wagner rágalomnak nevezi, melyet a császár bőkezősége azzal czáfolt meg, hogy Nádasdy és Zrinyi gyermekeinek az atyai birtok legnagyobb részét visszaadta.²

A Zrinyiekről alább bővebben lesz szó, itt tehát mellőzve, csupán csak Nádasdy családjáról fogunk szólni.

Wagner az említett helyen ezeket mondja: „Azt mondják, hogy csak magából a pottendorfi várból négy millió (frt.) ezüstben vittek Bécsbe.“³ És mit kapott a megmérhetlen kincsből Nádasdy családja? Nádasdy 11 gyermeke kapott 165.000 frtot, egy-egy 15000 frtot. Es ezt Wagner bőkezű adományozásnak nevezi! Hogy milyen volt az általános vélemény még Bécsben is, legjobban jellemzi egy kis történet, mely még akkor is bizonyosságul szolgál, ha nem történeti tény, — mit ugyan kétségbe vonni nem igen lehet — bizonyosságul pedig azért, mert abból a korból ered. E történetke szerint Nádasdy legkisebb 4 éves fiát egy nő czukorral kínálta meg ezen szavak kíséretében: „Vegye gróf“, mire a kis gyermek szomoruan így válaszolt: „Nem vagyok én gróf, csak egy szegény kis árva!“⁴

Mindebből azt a következtetést vonhatjuk, hogy bár a külföld érzéke a szabadságharcz helyes és önzetlen megítélésében meg volt is rontva, még is általános volt a részvét, Magyarországon pedig ezen eseményt gyászolta mindenki.

Magyarország fájdalma annál jogosabb, minél menthetlenebb a kormány eljárása. Bármilyen volt is életök kétségtelen, hogy a legváltáságosabb perczben nem volt elég lelkierejük; de tagadni nem lehet, hogy a magyar

¹ „Non defuere exteri, qui ministrorum spoliis inhiantium rapacitati, miserorum caedem ascriberent“ Wagner I. 255.

² U. o.

³ U. o.

⁴ Hist. des Troubles cz. m. Pauler Gy. után II. 353.

törvények mellőzésével, a haza határain kívül, nem magyar, sőt a magyarok iránt ellenséges érülettel viseltető bírák által ítéltettek el. Az idegen törvények a magyar alattvalókra nézve nem kötelezők, nem törvények; jogosan elmondhatták tehát és mondhatják Magyarországon, hogy Zrinyi, Nádasdy és Frangepán minden törvény nélkül lettek halálra ítélve. Az egész per folyama közzétéve nem lett és pedig azért, mert mindenki azonnal beláthatta volna, hogy ez nélkülözi a per lényeges elemeit is. A vádak általános, semmitmondó kifejezésekbe voltak burkolva, melyekre törvényt nem idézhettek, mert ezekre törvény nincs is és még elhagyták azt is, mi egy közönséges bünvádi pörből sem maradhat ki, t. i. az enyhítő körülményeket számba venni. Egy szóval, az ítélet nem volt törvényes, nem volt igazságos, mert az állítólagos bűn és a büntetés nem volt arányban egymással.

Említettem azt, hogy Leopold csak akarta más egyetemekkel és bírósággal is közölni az ügyet és ezek véleményét kikérdezni. Maga Wagner is csak azt említi, mit akart Leopold, de azt nem, hogy ez meg is történt volna. De ha még ez megtörtént volna is, ez sem változtathatna a magyar, és ezen ügyben egyedül igazságos fölfogáson és ítéleten. A németek nem ismerték a magyar alkotmány védelme alatt hozott törvényeket, nem is tudták volna magokat ebbe beletalálni, annál kevésbbé ezek szerint ítélni. Már pedig csak ezen törvények szerint hozott ítélet lehetett volna egyedül helyes.

Azok bizonyára oly törvényekből indultak volna ki, melyek korlátlan hatalmu monarchiában hozattak, más idő és más körülmény között, így tehát a magyar törvényeket ezekkel még helyettesíteni is igazságtalanság. Ezek tehát bizonyára helybenhagyták volna az ítéletet, ha velők közöltetett volna.

A magyar tehát alkotmánya és törvényeihez való ragaszkodásáról tesz tanubizonyítást akkor, mikor a

kivégzették emlékét kegyelettel megőrzi. Nehéz napokat hozott a császári kormány Magyarországra, de még ezen napokban is kegyelettel megőrizte a szerencsétlenek végnapjainak minden mozzanatát, azokat a leveleket pedig, melyeket börtönükből irtak, sokszorosították, leírták, terjesztették és gondosan őrizték. Így készült el a talaj Tököly és később II. Rákóczy Ferencz támadására.

E fájdalom azonban nem volt csupán néma, hangtalan. Voltak egyesek, a kik nem rettenve meg azon idő fásultságától, melylyel koruk a szabadság iránt viseltetett, tollat ragadtak és az egész világ előtt megtámadták Ausztriát kegyetlenségéért. Még abban a teremben is, hol Nádasdy feje a porba hullott, alig távoztak el 'a a birák, találtak egy latin szövegű verset, mely szerint: „a gyáva Leopold helybenhagyta az ítéletet, melyet a tudatlan gonoszság hozott! Vándor, menj tovább, hisz már láttad az osztrák zsarnokság művét.“ Egy másik e sirverset írta: „Vándor állj meg, nézd és olvasd! idegen avagy hazafi légy is. Itt fekszik szerencsétlenül megcsonkítva, meggyilkolva Horvátország két grófja Zrinyi Péter és Frangepán Ferencz, örök emlékezetre méltó, dicső, érdemdús férfiak. Magyarok, kiket a magyar hazán kívül Leopold parancsára végeztek ki a nélkül, hogy a magyar törvények szerint megidéztettek és elítéltettek volna. — Szabadságot kerestek és lázadóknak hiesztelték őket; fenyegető rosztak akartak elhárítani és ellenségnek tekintették. kik ellen addig dühöngtek, míg e szerencsétlen véget nem érték!“ Egy latin költő pedig így énekelte meg Zrinyit: „Mely csonka test fekszik itt? Kinek fejét vágta le a kard? Kinek ősz haja uszik a fekete vérben? — A hatalmas Zrinyi az! Így oszt a sors rosszat a jónak, jót a rossznak! De a gyászos hullát körül állja a hatalmas Hir és Nemezis. Elveszett a test, de él dicsősége, él lelke! A halál csak testét érhetle!“¹

¹ Még sok más latin vers van Zrinyi és Frangepánról a délszláv akademia által kiadott Archivum IX. k. 219—238 ll.

„Az év végén pedig Velenczében egy könyvecske jelent meg nyomtatásban „Austeritas Austriaca“ czimen, mely a kivégzettek pártját fogván, kimondá, hogy Magyarországnak minden baját a mohácsi vész óta a Habsburgház okozá, a nemzet felvirágzását szándékosan akadályozá s azért a mit az ország tön, az nem rebellio, hanem csak jogos önvédelem volt.“¹

Ez és ehhez hasonló tünetek arról győzhették meg a kormányt, hogy elhibázta a módot, melylyel célját elérni akarta. Arra számított, hogy a három magyar főur kivégeztetése el fogja némitani a magyar nemzetet és mindenben vakon fog engedelmeskedni. A felvidéki új szab. királyi város és a megyék is küldtek föl követeket Bécsbe; ámbár e követseknek mi eredménye sem lett, annyit azonban bizonyított maga a tény, hogy a magyar vakon engedelmeskedni nem tud s habár most még csak kéressel járul a császár elé, de az intézkedéseket mégis meg akarja változtatni.

X. Kelemen pápa közbenjárására is felelt a kormány. Nem tudta ugyan azt meg soha, ki volt az, ki e lépésre felkérte a pápát, de hogy a középosztálynál magasabb rendből való volt, azt már abból következtette, hogy a pápa engedett a kérésnek. Az a körülmény pedig, hogy az egyházi rendből Széchenyi György győri püspök és kalocsai érsek a tett intézkedések ellen magához a császárhoz nyújtott be egy iratot, melyben azokat az intézkedéseket határozottan elítéli, nem zárta ki a lehetőség köréből azt, hogy valaki a magasabb egyházi férfiak közül irhatott a pápának az egész ország, vagy ennek rendei nevében.

A világi főuraktól egyenlőre nem tartott a kormány, mert ezek az ápril 30-iki ítélet miatt nagyon meg voltak rémülve; de igenis tartott az egyházi rendektől különösen a főpapoktól, kiknek egyike a legerélyesebb nyilatkozatot meg is tette. A főpapokat, ez időben az ország leg-

¹ Pauler Gy. Wesselényi II. 356.

függetlenebb osztályát, még az a körülmény is bátoríthatta, hogy a római pápa bizonyára erélyesebben kelne védelmökre azon esetben, ha a kormány ezek valamelyike ellen a végrehajtást megkezdéné.

A főpapságnak kiváltságolt állása, az a körülmény, hogy az ország határain kívül van egy természetes védője, első sorban aggasztotta a kormányt és azon volt, hogy a lábrakapott ellentmondást ez osztályból is kiirtsa. Evégből az udvar egy iratot küldött szét a főpapokhoz, mely bár senkit sem nevezett meg, de mégis mindenkinek szólt és mindenkit fenyegetett.

Ezen körrendeletében a kormány figyelmeztette a főpapságot, hogy ne igen mártsa magát a világi ügyekbe, mert kiváltságait az által, hogy részt vettek a mult évek lázadásaiban, ép úgy elvesztette, mint elvesztették a magyarok. Ha a pápához küldött levél írója vallásos buzgalmát akarta kimutatni, akkor sokkal helyesebben cselekszik, ha azt tanítja, hogy minden hatalom az Istentől származik és vakon kell engedelmeskedni, hogy kegyelmesen megbocsássa a mult vétkeit; tanítsa, hogy kiváltságok ürügye alatt nem szabad korlátozni akarni azon fejedelem hatalmát, ki békében él szomszédjaival, ellenségei fölött győzedelmeskedett és mivel nagy hadsereggel rendelkezik, nem is tanácsos vele kikötni.¹

A fenyegetést mindenki megértette és így nem is tévesztette el hatását. Megijedve a kormány hatalmától, fenyegetéseitől, nem ellenkeztek tovább, sőt egy alázatos iratban még azt is kijelentették a kormány előtt, hogy ők nem jártak közben a pápánál az elítélt magyar főurak érdekében.

E siker Lobkovitzot még többre is bátorította. Hogy a főpapság figyelmét a politikai dolgoktól egészen elvonja, sőt hogy azon nyomornak, mely később hazánkra nehezedett, előkészítésében őket is részessé tegye, hogy így mindenkorra még a lehetősége is ki legyen zárva Szé-

¹ Histoire des Troubles I. 171. után Pauler Gy. Wesselényi II. 359.

chenyi Györgyéhez hasonló eljárásnak, általok a protestans vallásfelekezetek ellen irtóháborút kezdetett. A kormány politikai szempontból, mivel az elnyomott lázadás részesei többnyire protestansok voltak, az egyház pedig tette ezt vallási szempontból. A császári kormány megelégedhetett az eredménnyel, a fogás sikerült. Még Széchenyi György is, ki csak nemrég oly hazafias, meleg szavakkal lépett a trón elé, hogy hazája szabadságát védelmezze a kormány önkénye ellen, e térről mindenkorra lelépve, most a protestansok térítésével, templomaik elfoglalásával, lelkészeik elűzésével foglalkozott. És ha ő is erőszakosan terjesztette a kath. vallást, mit tettek akkor társai, kik sem oly hazafiak nem voltak, sem elfogulatlanul a dolgokat szemlélni nem tudták? Így azután följegyezhetette Petthő folytatója az 1671-ik évről, hogy: „Magyarországban az igaz Romai Catholica Hit nagyon épül, és tündöklök, éppen akkor, midőn azt a' bal-attyafiak, és Lelkihintesek rontani és el gázolni akarják.“¹

Az üldözés már ezelőtt megkezdett, de rendszeresen az csak a főpapok által üzetett, kik most nagy mértékben és minden irányban foganatosították azt a gyűlölt felekezet ellen. És ez üldözésben oly elvek is elfogadtattak, sőt hirdettettek, melyek nemcsak hogy eszközül nem használhatók föl valamely vallás terjesztésében, mivel azokat erkölcsi szempontból igaztalannak kell bélyegeznünk, hanem az még alkotmányellenes tan is, mert segíti megbontani a hozott törvényeket és előkészítőül szolgál a korlátlan hatalom megalapítására. Bársony György nagyváradi püspök és szepesi prépost egy röpiratában,² mely rövid idő alatt öt kiadást ért, sok más között azt is tanította, hogy „a király nem köteles megtartani ama szerződéseket, melyek a protestansok templomait s más vallási ügyeiket nézik.“

¹ Petthő IV. 31.

² „Veritas toti mundo declarata.“ Kassa. 1671.

Valláserkölesi szempontból nem igen kell bizonyítanunk, hogy lássuk ezen tan igaztalanságát. Minden szerződés kétoldalú, mindegyik félt egyformán kötelezi. Ha tehát ezen kötelezettség alól magát a királyt kiveszszük, ki a szerződés kötésekor épp úgy ígérte annak megtartását, mint bizalommal elvárta a másik féltől is, hogy kötelezettségének eleget teend, hová lesz akkor a királyi dicsfény, mely csupán csak az igazságosságból eredhet? Hiszen így maga a hatalom, az a magas állás, melyet a társadalom önmaga emelt, hogy legyen egy tekintély az ügyes-bajos dolgok elintézésében, legyen vezére igaz birtoka megvédésében, szolgálja eszközül arra, hogy magát a társadalmat, vagy ennek egy részét jogaiból kiforgassa, melynek védelmére tulajdonkép hivatva van!

De veszedelmes e tan alkotmányosságunk szempontjából is. A törvényeket egyenlő hatalom hozta és ugyanaz szentesítette. E törvények közül nem lehet válogatni, hogy ezeket tartozik megtartani a király, ezeket a nép, ezeket pedig senki. Egyenlően kötelezők azok, minden megsértés megtámadja a törvényhozó testületet, meg ama tekintélyt, mely ezeket szentesítette. Ha ezek egyikét, mely kedvez a koronának, megtámadjuk mi, meggyöngül az egész, hatályából sokat vesz és amint mi eltörölhetünk azokból egyeseket önkényüleg, épp oly joggal törölheti a meglevőket a korona. A jogi fogalmakkal homlokegyenest ellenkezik az, hogy a mit két tényező együttesen hozott, azt az egyik a másiknak meghallgatása, beleegyezése nélkül eltörölhesse. „Aki megengedi az igaztalanságot, maga nem lehet igazságos.“ E mondat, mely örök igazságot foglal magában, elítéli mindkét félt. El Bársony Györgyöt, ki ily tanokat hirdet, el magát a kormányt, a mely ily tanok hirdetését megengedi, sőt hasznára fordítja.

Igy indult minden a romlás felé és mire a nemzet észrevette ama átkos munka következményét, melyet maga is elősegített, a megmaradt foszlányokban már

nem is ismert alkotmányára. Vallási türelmetlenség, katonai brutalitás, törvénytelen eljárás jellemzik e kort, mely megmérhetlen szenvedéseket hozott e hazára. Soha idegenek ily garázdaságot egy országban el nem követtek, kormány az igazságot annyira ki nem gunyolta, hatalmával vissza nem élt és a vallás külszine alatt a könyörtelenség és szeretetlenség ennyire nem üldözte az emberiséget, mint e korban. Az emberek megfélemedtek e legmagasztosabb tanról: „Imádd Istenedet és szeresd felebarátodat, mint önnön magadat.“ A szenvedés általános volt, egyesek jajkiáltása elveszett az általános morajban, melyet a harag, boszuállás és kétségbeesés keltettek. Irgalom az égbe száműzetett, a földön rég kihalt az emberek szívéből.

Az általános nyomorban legtöbbet szenvedett a Zrinyi család. Frangepán Katalint, Zrinyi Péternét, szép álmaiból ugyan kegyetlenül taszította le az a pusztulás, melynek Csáktornyán tanuja volt. Ebből láthatta, hogy házának fénye, melyért annyit fáradott, mitsem kimélt, örökre elhomályosult; a magas polcáról, melyre a Zrinyiek nevét érdemeik emelték, a bukás örvényébe süllyedt. Ez a legnagyobb lelki fájdalmakat szülte, a melyhez járult még a testi szenvedés is, 15 éves köszvénye, mi végre őt testben és lélekben egyaránt megtörte. Nem maradhatott meg ős fészkeben, Csáktornyáról távoznia kellett, mert hisz ez már a kormány birtokába ment át. Daczára annak, hogy a testi és lelki szenvedés teljesen összetörte, sokan mégis félre magyarázták szenvedését. Voltak, kik azt hitték, hogy mérget vett be, voltak, kik egész betegségét csak tetetésnek mondták, hogy ezzel elodázza Csáktornyáról való távozását. Pedig sem méreg, sem tetetés nem kellett; az a borzasztó csapás, mely családját érte, megtette azt, mit a méreg különben tett volna.

A kormány csak nehezen tudta magát elhatározni, vajjon Zrinyinét hova vigye? Egy minden tekintetben biztos helyet kellett számára kijelelni, mert a történetek

után is tartott a kormány áttól, hogy ha könnyen hozzáférhető helyre viszi, megtörténhetik, hogy a család régi szolgálói közül tíz-tizenöt huszár megtámadja a védtelen kolostort, felgyújtja és a grófnét kiszabadítja.

Végre június 30. adatott ki a parancs, hogy Zrinyinét Bruckba vigyék, magával három cselédet vihet, egy szakácsnét, egy szolgát és egy szolgálót leánya, Aurora Veronika mellé.

Mielőtt azonban elvitték volna Csáktornyáról, ki akarták tőle csalni, hová rejtette kincseit, mert azzal, mit eddig átvettek, a császári kormány még nem elégedett meg, még többet akart, és hitte, hogy még jut valamihez. Azzal azután, valjon az egykor gazdag család koldusbotra, végső szükségre jut-e, nem igen törődött. A kormánynak ez is sikerült. Zrinyiné titkát nem tudta megőrizni s így a kormány megtudta, hogy kincsenek egy része Csáktornyán, másik része Löbl Zsófiánál Varasdon van letéve. Az udvar azonnal megparancsolta azok elkobzását, Csáktornyán ötezer forint értéket találtak gyöngyökben, gyémántokban és egyéb arany ékszerekben, Varasdon pedig ezüstneműt és nagy mennyiségű pénzt.

Most már nem volt mért tovább is Csáktornyán hagyni őt; a kifosztott, koldussá tett Zrinyiné nem érdemelt nagyobb kiméletet, több figyelmet. Julius 15-én katonai fedezet alatt valóban utnak is indították őt.

Csak az erőszaknak engedve tehát betegen utra kelt, pénz és a szükséges ruha nélkül. Közben két helyen meg kellett vele állni, hol betegsége rosszabbra fordult és csak a hetedik napon értek vele Grácba. Itt hallotta a lesújtó hirt, hogy leányát tőle el akarják szakítani. Szívrendítő volt ama pillanat, melyben az anya átkulcsolja leányát, hogy megőrizze, megvédelmezze azt. Az egykor büszke grófné sirt, könyörgött, „ne vegyék el gyermekét, egyetlen örömét, a ki nélkül kétségbe

kellene esnie.“ Könyörgött, küldjenek hozzá valakit, kinek elpanaszolhatná szomoru helyzetét, kitől tanácsot kérhetne. A stajer kormánysház meghallgatta panaszát és elküldte hozzá Calluccit, ugyanazt, ki Tattenbach perében vizsgáló bíró volt. Zrinyi Péterné igazán szerencsétlen egy asszony volt. Calluccinak részletesen elpanaszlá sorsát, „kérte őt, vigyék Bécsbe, mert ő csak azon hallgatóg föltétel alatt adta meg magát, hogy a császárhoz viszik, kinek kegyelmébe helyezi bizodalját.“¹ Zrinyiné szomoru sorsán még a kormánytanács is megindult, belátta, hogy most továbbszállítani lehetetlen. Ily értelmű fölterjesztést küldött a kormánysház a császárhoz, kérvén őt, hagyja Grácban Zrinyinét, hagyja nála leányát, majd lesz gondjok, hogy az anyától rosszat ne tanulhasson és rendelje el, hogy megkapja mindazt, mire szüksége van.

Leopold mindenbe beleegyezett, de ez azért nem akadályozta meg azt, hogy a magyar főurnak neje alig két hó múlva rongyokban ne járjon; a grófnénak csak 3, leányának csak 4 inge és egyetlen egy ruhája volt, „mert a roppant Zrinyi jószágokból nem jutott számára pénz, hogy a legszükségesebb kellékek fedeztessenek. Eljött a rossz idő, és a grófnénak nem volt téli ruhája, mert a magyar kamara, bár utasítása volt, nem küldött.“²

Az év vége felé leányát ismét el akarták tőle szakítani, mert ezek a jó német urak úgy találták, hogy a grófkisasszony anyja mellett ronda és mindenféle tisztességtelen dolgokat tanul. És ugyan mit? Rossz néven vették tőle, hogy a gazdag magyar főur leánya nem tudott még beleszokni abba a nyomorba, melybe őt egész ártatlanul a német kormány taszította; hogy felázadt a bánásmód ellen, melylyel iránta viseltettek; hogy kifakadt akkor, mikor a mellé rendelt német cse-

¹ Pauler Gy. Wesselényi II. 196.

² U. o.

léd őt szemtől szembe „bestiának“ nevezte. Ez volt büne és ezért akarták őt anyja kebléről leszakítani, hol e nyomor közepette is nyugalomra talált. Oh! mily nyomorult, minden emberi érzésből kivetkőzött emberek-ből állt ez a kormánysház és Leopold kormánytanácsa! És ilyenekkel akart Leopold egy nagy birodalmat, annyi milio embert boldogítani!

A szerencsétlen élet terhét még néhány évig kellett Zrinyinének hordani. Zrinyinét, ki folytonos panaszaival akarta a bécsi kormányt szelidebb bánásmódra bírni, az udvar Grácban hagyta, nem engedte neki meg, hogy akár Ausztriába, akár Bécsbe jöhessen; a stájer kormány pedig, a melybe — úgy látszik — ez időben még szebb jellemű emberek voltak, ellene ezen alávaló vádat emelte, hogy Zrinyiné „fényes ruhában akar járni, vendégeskedni akar és vélé, hogy már eléggé helyreállván egészsége, még meglevő két horvát cseléd-jét is el kell bocsátani, kivált ha leányát is elveszik tőle.“¹

Ezen és ehhez hasonló igaztalan vádaskodás folytán leányát, Aurora Veronikát, 1672. év január havában valóban elszakították tőle és a klagenfurti orsolyás szüzek zárdájába adták,² hol szomorú életét be is fejezte.

Zrinyinét most már nemcsak fia, hanem kis lányának szomorú sorsa is aggasztá. Panaszai, melyeket a császárhoz, ennek nejéhez, magához Lobkovitzhoz is intézett, még válaszra sem méltattattak, míg végre gyötrelmeinek a várva várt halál 1673. nov. 4-én véget vetett.

A Zrinyi családnak még három sarja élt: Zrinyi Ádám, Zrinyi Miklós, a költőnek fia; Zrinyi János Antal, kit történetiróink Boldizsár³ vagy János Boldi-

¹ Pauler Gy. Wesselényi II. 407.

² A rendelet kelt 1671. decz. 22. Titk. lev.

³ Nagy Iván: Magyarország családai. XII. 436, 441.

zsárnak¹ neveznek és Ilona, I. Rákóczy Ferencz, később Tököly Imre neje.

Zrinyi Ádámról csak keveset mondhatunk, de ez is éles ellentétben áll családjá történetével, melynek minden tagja magyar volt, és Magyarország épségéért és alkotmányáért fáradhatlanul küzdött.

Zrinyi Ádám 1662-ben született. Anyja, Löbl Zsófia német érzelmű volt, ki ezért is már gyakran viszályba keveredett Zrinyi Péterrel. Mig Zrinyi Péter élt és ennek családja szabad volt, addig rajta voltak, hogy Ádám magyar nevelésben részesüljön, a magyar nyelvet megtanulja. Az 1670-ik év azonban ennek véget vetett. Péter családja teljesen megsemmisítve megszűnt központja lenni a magyarságnak, és így a 8 éves Ádám gróf neveltetése teljesen anyja kezébe ment át.

Zrinyi Ádám neveltetése német volt, ki ennek folytán teljesen szakított családja hagyományaival. Híve lett az osztrák-háznak nem úgy, mint egy magyar család sarja, ki e hatalom által hazája területi épségét visszaállíthatni hiszi és bizalommal van eltelve a jövő iránt és reményli, hogy a számban megszorodott magyarság szívós ragaszkodása alkotmányához ennek diadalát fogja eredményezni; hanem híve volt az osztrák-háznak úgy, mintha születésére, nemzetiségére nézve is osztrák lett volna. Talán nem is ismerte családja történetét.

Gróf Lamberg családból választott magának nőt, gróf Lamberg M. Katát. E család osztrák eredetű, őseinek az 1177. táján elhalt Lamberg Vollradot mondja, szakadatlan származását pedig I. Vilmostól vezeti le, ki 1322-ben Bajorországban Mühldorfnál esett el. E családnak két tagja a XVIII-ik században magyar honosítást nyert, u. m. gróf Lamberg Ferencz Antal 1764-ben (47. t. cz.) és gróf Lamberg Fülöp József 1791-ben (73. t. cz.) Akkor tehát, mikor Zrinyi Ádám e csa-

¹ Szalay L. V, 143.

lábból választott magának nőt, ez egészen idegen volt hazánkban.

Zrinyi Ádám azon kor nemeseinek szokása szerint a katonai pályára lépett és mint német tiszt szolgált a császári hadseregben. A Zrinyiek vére folyt ereiben s ha az öröklött nemzetiséget levetkeztette is róla a nevelés, az a szomorú körülmény, melybe zsenge korában sodortatott; megmarad azonban benne a Zrinyiek közös jellemvonása, a vitézség, bátorság. Ennek folytán csakhamar magas katonai rangra emeltetett. Alig érte el a férfikort, mint törzstiszt szolgált már a császári hadseregben.¹

Az 1691-iki év azonban megásta sirját. A szalánkeméni győzelmes csatában halt el hőiesen, mint a Caprara vasasok alezredese.² 29 éves korában halt el, utódot nem hagyott maga után; benne kihalt a Zrinyi család idősb ága.

A legszomorubb sors érte azonban Zrinyi Jánost. (Szül. 1654.) Hogy végzetes befejezésű élettörténetét adhassuk, vissza kell mennünk azon időre, melyben Zrinyi Péter még szabad volt és hazája fölszabadításán oly serényen, de sikertelenül működött

A nagyreményű ifju ha tehette volna, visszatartotta volna atyját azon a pályán, a melyre lépett, a mely fonák intézkedés és elégtelen lelkierő folytán végzetessé vált az egész családra nézve. Zrinyi János, bár akart, koránál fogva határozott befolyást nem gyakorolhatott atyjára; de az a körülmény mégis azt bizonyítja, hogy korán fejlődött ifju volt, önállóságának épp úgy, mint higgadtságának tanujelét adta.

Zrinyi János házi nevelésben részesült, de ezt gondosnak kell neveznünk, mivel őt a házi nevelés bevezette mindabba, mit azon kor a neveltetésnél előírt.

¹ Wagner II. 185.

² „A Keresztyén részről el esett . . . Gróf Zrinyi Ádám, ennek a híres neves Familiának utolsó csemetéje.” Petthő IV. 52.

Ismereteit bővítette azon utazások által, melyeket atyja is megtett Pázmán Péter akaratából.

1670-ben nevelése be volt fejezve, mikor atyjáért Forstall ápril havában kezesnek Bécsbe vitte. Itt atyja sorsának ő is osztályosa lett; akkor pedig, mikor atyját Németujhelyre küldték, róla is gondoskodtak. Grassner Tamás és Wargl János jezsuitákkal, egy udvarmester és két szolgálóval Leopold Prágába küldte tanulmányainak folytatása végett; a cseh helytartó, gr. Martinitznek pedig meghagyatott, hogy őrködjék az ifju fölött.

Zrinyi János, ki örökölte atyja harczias szellemét, ezen áthelyezés ellen határozottan tiltakozott és Leopoldnak a következő tartalmu levelet küldte: „Én hazámban már törvényes koru vagyok. Tanultam a humaniorákat és a philosophiát, többet már nem tanulhatok. Theologiára nem akarok menni, mert nincs hivatásom fraterre vagy pappá lenni. Nincs szükségem tanítóra vagy mesterre. Convictusba vagy iskolába nem megyek többé. Nem vétettem Felsőged ellen semmit. Igazán sajnálkoztam, midőn a zavarokról értesültem és örömmel jöttem felsőged lábaihoz és szöktem volna, ha más módon el nem juthatok. Esedezem tehát felsőgedhez, adjon katonának. Adjon egy századot valamely ezredben, a hol a lovagias gyakorlatokat megtanulhatom. Megfosztanak szolgálaimtól. Mindég félek, és nem tudom elgondolni, miért ne lehetne nekem cselédem, a ki hozzám hűséggel viseltetik? Felsőged felette jó, felette kegyes az ártatlanok iránt; a katonaságnál vannak sokkal kisebbek, és sokkal fiatalabbak, mint én, kik nem fognák úgy ontani véröket, mint én óhajtom azt tenni felsőgedért!”¹

Minden könyörgése hasztalan volt. Az udvar épen a katonai pályától, melyre lépni akart, szerette volna őt visszatartani, mert hisz ebben az időben az volt az egyedüli pálya, a melyen megboszulhatta volna atyja kivégeztetését, családjának megsemmisíttetését. A kormány

¹ Rački 346. Pauler Gy. Wesselényi II. 148.

minden intézkedésében fegyveres hatalmára hivatkozott, ezt pedig csak fegyverrel lehetett megdönteni.

Zrinyi János tehát Prágába ment, hol gróf Martinitz cseh helytartó ügyelt fel reá. Gróf Martinitz, mint a többi kormányférfiak, a magyarok ellensége volt, mégis csodálkozva tapasztalta, hogy egy tanulatlan, darabos ifju helyett egy művelt fiatal emberrel van dolga, ki magyarul, németül, latinul, francziául, olaszul, spanyolul és horvátul beszél, kinek olvasottságát kikerekítették ama nagyobb utazások, melyekben világismeretet szerzett; föllépésében biztos, elvégezte magán szorgalomból a philosophiát; a testgyakorlásban lovaglásban, vivásban és tánczban ügyes, jártas.¹

Mindezen tulajdonságok és képességek bőven elegendők lettek volna a helytartó tetszésének megnyerésére, ha Zrinyi János nem lett volna magyar; de így csak veszedelmesebbnek tüntette őt föl. Testileg és szellemileg kifejlődve egyaránt képesítve volt arra, hogy az elnyomott magyarság vezére legyen és az ország élére állván, számon kérje a kormányt csufos gazdálkodásáért.

Eme tulajdonságok vonhatták magok után a kormány félelmét, aggodalmát, hogy talán Prága nincs is elég messze Magyarországtól. Még messzebb akarták vinni, más országba, honnan az ifju haragja nem juthat el hozzájuk. Ilyen országnak gondolták Spanyolországot. A számküüzetés eme helyét, már Bécsben tartózkodása idejében emlegették, nem mondtak le erről még akkor sem, mikor az ifju Zrinyi Prágában volt már. Erről Zrinyi János már Bécsben hallott egyet-mást, mihez még azt is hozzá tették, hogy ezt az ifju maga is akarja. Zrinyi Péter kivégeztetése után e terv közel volt megvalósulásához, mi Zrinyi Jánost arra birta, hogy levelével fölkeresse Lokbovitz herczeget, melyben kéri a herczeget, járna közben a császárnál, hogy őt ne küldje Spanyolországba, hova menni nem akar.²

¹ Pauler Gy. Wesselényi II. 148—9.

² Zrinyi János levele. 1671. nov. 18. Titk. lev.

De nem ez a levél, nem is Lobkovitz közbenjárása, ki a Zrinyiek ügyében mitsem tett, marasztotta Zrinyi Jánost továbbra is Prágában. Voltak a szerencsétlen ifjunak más pártfogói, kik, mennyire lehetett, használni akartak neki. Ilyen volt a szász fejedelem¹ és lehettek még mások, kik érdekében szót emeltek Lipót előtt.

Zrinyi János Prágában maradt tehát s Martinitz helytartó arra törekedett, hogy a ifjut elvonva a katonai pályától a jogi pálya választására bírja s megtanulja azt a jogot, mely Németországban honos, mely ép úgy kedvez az uralkodó korlátlan hatalmának, mint ellenkezik az alkotmányos Magyarorszában kifejlődött joggal.²

Zrinyi János azonban nem lépett a jogi pályára. Prágában felügyelet alatt volt a jezsuitáknál, rendelték számára egy kis évdíjt, de ez oly csekély volt, hogy e szorult helyzettől, valamint a fogságtól megszabadulni, magának szolgálata árán is valamivel jobb helyzetet szerezni törekedett. Levelével fölkereste tehát Lobkovitz herceget, kérve kérte őt, járna közben a császárnál, hogy adna neki valamely állást, hogy így a már türelhetlen helyzettől megszabaduljon.³

¹ Zrinyi János levele, 1671 nov. 18. Titk. lev.

² Pauler Gyula i. m. II. 149. ezeket írja: „Martinitz azon volt, hogy a jogi pályát válassza, s a jogi tanulmányokat otthon, mint magántanuló elvégezze.“ Ezen állítás nagyon határozatlan és nem zár ki oly magyarázatot sem, mely a kormány azon évben táplált céljaival homlok-egyenest ellenkezik. Ugyanis Martinitznek, ki valóságos képmása volt a magyarok iránt gyűlölettel viseltető Lobkovitz és Hochoernek, nem lehetett célja 1-ször: hogy Zrinyi János hazájába bocsájtassék. Mert hova küldi a kormány? Hisz minden családi birtoka elkoboztatott, az ősi helyen véghezvitt pusztulás szemlélete, ha még nem volt meg, fölkelthette volna gyűlöletét a kormány iránt, ez pedig a kormány nem akarhatta. 2-szor Nem lehetett célja a kormánynak, hogy tanulja a magyar jogot, melyet éppen most szeretett volna eltörölni. De különösen a magyar jog ismerete még jobban feltűntette volna a kormány eljárásának igaztalanságát; atyja törekvéseinek jogosultságát kiemelte volna és az ifju elé egy utat jelelt volna csak ki, és ez: küzdeni az alkotmányért a jogot tiptó kormány ellen. Ezt elérni a kormánynak célja nem lehetett.

³ Zrinyi János levele. 1672 márcz. 9. Titk. lev.

Kérése hasztalan volt. Börtönének ajtaja csak azután nyílt meg, mikor Lobkovitz herczeg elvesztette Lipót bizalmát (1674. okt. 17.) s három nap alatt Bécsből, a lakosók gúnyjai és szitkaitól kísérvé, távozni volt kénytelen.

Ezután sok minden közremunkált abban, hogy Zrinyi János újra hazájába visszajöhesse. A menekülők, kik bujdosóknak neveztetnek, összeköttetései külfölddel; a sikeres harczok Tököly Imre vezérlete alatt, ki Zrinyi János nővére, az özvegy Rákóczy Ferenczné kezét óhajtotta elnyerni, elősegítették Zrinyi szabadon bocsátását, ki ekkor is megtartotta hűségét, melyet Lipótnak fogadott,

Pedig a bujdosók megtettek mindent, hogy az ifju Zrinyi Jánost ügyöknek megnyerjék, mert sokat vártak attól, kinek atyja a nemzet vértanuja. Így történt, hogy 1679-ben, midőn nővére látogatására ment, a kurucok kezébe esett s őt holmijától megfosztván, Erdélybe kísérték. Apaffy fejedelem szíves vendégszeretettel fogadta a nagy nevű ifjút s valamint ő környezetével együtt, de különösen a francia követ és a száműzött magyar urak szüntelen ostromolták, álljon ő is, mint atyja halálának megboszulója, Lipót ellen soraik közé. De ő nem hallgatott ezen beszédekre, visszautasította az ígéreteket és határozottan kijelentette, hogy hűségét a császár iránt sohasem fogja megsejteni.¹

És Leopold kormánya mivel jutalmazta meg e ritka ragaszkodást? Visszahivatott ő Prágába,² hol báró Hocher őt 2 óráig vallatta.³ Ez a császár parancsára történt, kinek nevében felszólították, hogy a tiszta igazságot mondja el, mert a császár kegyét csak úgy remélheti. E bevezető kérdésre Zrinyi határozottan felelte, hogy a

¹ Corneli. Fragm. 121.

² Visszaérkezett már. 30-án. Zrinyi János levele. Prága. 1880. apr. 3. Titk. lev.

³ Prothocollum Ueber das bei Ihr Excell. (Titl.) Herrn Hofcanzler gehaltene Examen des Grafen Zrini, in Prag den 20. Mai A^o 1680 7ma antemeridiana usque ad nonam. Titk. lev.

császári felség őt mindég hünek fogja találni s nincs is más óhajta, mint a császár kegyét elnyerni; de nem is tudja, hogyan vesztette el a kegyet; biztosítja azonban, hogy minden kérdésre a tiszta igazságot fogja kimondani.¹

E vallatásból a kormány azt akarta megtudni, hogy Zrinyi hogyan szabadult meg a kurucok kezéből; a Tököly által használt titkos írásnak mi a kulcsa; az abban előforduló álnevekkel kik jeleztetnek; milyen az ő viszonya Tökölyhez és pártjához. Miután Zrinyi János mindezen kérdésekre megfelelt s ellenségei is kénytelenek voltak bevallani, hogy minden gyanu alól magát tisztázta, őt szabadon bocsátották²

Zrinyi Ilona, Rákóczy I. Ferencz neje, anyósa, Báthory Zsófia szárnyai alatt megmenekült ugyan azon durva bánásmódtól, melylyel családja többi tagjai sújtattak; de atyjának és családjának szomorú vége őt benső, mély fájdalommal töltötte el. E szomorú állapot még megnehezítettett egy újabb csapás által: 1676. júl. 8-án férje meghalt,³ és a gyászos özvegy bánatával együtt magára maradt.

Kétségtelen, hogy ama szenvedések, a melyek családját érték, sokáig visszatartották azoktól, kik a beállott szomorú viszonyok között sem szüntek meg hazájok szabadságáért küzdeni.

Sok minden kényszerítette a magyart a fegyverfogásra. A magyar alkotmány felüggesztetett; minden jogot, melyet az alkotmány védelmezett, a kormány megsértett; az erőszakos reformatió nemcsak hazánkban, hanem még a többi örökös tartományokban és Csehországban is folytatta térítő munkáját.⁴ És ez lángba borította a birodalmat s egyszersmind elszigetelte.

Leopold ekkor már belátta, hogy népe boldogítására szánt törvénytelen eszközei mire vezetnek. Ugyan ekkor

¹ Protocollum. 1680. máj. 20. Titk. lev.

² U. o.

³ Nagy Iván. IX, 602.

⁴ Zrinyi János levele. Prága. 1680. ápr. 3. Titk. lev.

sem volt meg benne az őszinte meggyőződés, mely a megismert rosszat jobbal akarja helyettesíteni, mert ehhez sem szíve, sem tehetsége nem volt; hanem csak a kényszerűségnek engedett, mely az ő mindenható hatalmának is határt szabott. 1674. októberben száműzte ugyan udvarából a bizalmára érdemetlen Lobkovitzot, de ennek helyét ismét olyanokkal töltötte be, kik sem jellemre, sem gondolkozás módjokra mások nem voltak, hanem mindenben utánozták mesteröket, követték annak kárhózas tanait.

Mindezen igaztalanságok újra fegyvert adtak a nemzet kezébe s a kétségbeesés erejével küzdtek az elnyomók ellen. A bujdosók élére az ifjú Tököly Imre állt s szerencsés csatározás után arra kényszerítette a bécsi kormányt, hogy ez neki békeajánlatot tegyen. Ezt is több körülmény idézte elő. XIV-ik Lajos megszegte a békét; a magyarság alkotmánya, a protestans rendek vallásuk védelmében tanusítottak álhatatosságot; mindezekhez járult még az, hogy a török is nyíltan a bujdosók részére állott, mi az elszigetelt birodalmat, a népeivel meghasonlott kormányt egy nagy, eredményében előre nem látható háborúval fenyegette. A bécsi kormány tehát mindent elkövetett, hogy Tökölyt békére bírja. Jól ismerte Tököly gyöngéd érzelmeit özvegy Rákóczy Ferenczné iránt és nem is késett ezt hasznára fordítani. Beleegyezett a házasságba, de csak bizonyos feltételek mellett. Saponara pataki kapitány vitte meg a feltételeket, melynek értelmében: a császár házasságába beleegyezik, az országot pedig minden kívánságban, különösen a protestansokat is kész kielégíteni, ha Tököly leteszi a fegyvert, pártfeleivel együtt megtér és egyszersmind a törököknél is közreműködik a béke megújításában.¹

Sok közreműködött abban, hogy Tököly őszintén óhajtsa a békét: az eddigi eredmény, mit czélszerűen föl lehetne

¹ Rakoziám, ait ille, tibi despondet Caesar; si dimisso milite Comiti-
tiorum legibus morem geris; Turcas denique ad prorogandas in alterum
vicennium inducias permoves."

használni; az általános békeóhaj; Teleky Mihály alattomos áskálódásai és végre leginkább sarkalta őt erre az a szenvedélyes szeretet, a melylyel Rákóczyné Zrinyi Ilona iránt viseltetett. Saponara követet tehát oly utasítással bocsájtotta vissza, hogy ő kuruczaival együtt kész a császárnak meghódolni, mind a töröknél közbenjárand a béke megújítása végett, „ha ő felsége az országot s különösen az evangélikus rendeket a sérelmek orvoslátával kielégíti, az elkobzott javakat visszaadja, a 13 északkeleti megyét neki, „Magyarország részei urának“ czimével átengedi s mind ezekre hat hét lefolyta alatt határozott választ adand.“¹

Ekkor Tököly őszintén hajlott a békére és véget lehetett volna vetni a vérontásnak, ha Leopold ajánlata őszinte lett volna. Később már, mikor Tökölynek szövetsége a törökkel a császári kormánynak tudomására jött, mikor megtudta, hogy a török Tökölyt felső Magyarország fejedelmévé akarja tenni, megbánta mulasztását, Saponarát el is küldte Tökölyhez, de ekkor meg Tököly nem óhajtott őszintén a békét. A császári kormány hosszas hallgatását Tököly nem vehette egyébnek, mint az első ajánlat megbánásának, melytől, mihelyt lehet, szabadulni akar. A fegyverszünet még állott, Saponarával folytatta is a tanácskozást; de míg ez idő alatt menyekzójére készült, másrészt Ibrahim budai vezérpasával a szövetség pontjait illetőleg már megegyezett, mi Konstantinápolyban is megerősítetett.

A kormány békehajlama Zrinyi Jánost is visszabocsájtotta Magyarországba, kit Tököly, mint leendő sógorát, szándékozott meglátogatni. Mihelyt tehát Budán Ibrahim vezérpasával a szövetség ügyét megállapította, három napi ott tartózkodása után Zrinyi Jánoshoz indult, kit jöveteléről előre értesített és ki ép ezért a kis Rákóczy Ferenczczel egész Leleszig ment eléje.²

¹ Horváth M. VI. 111.

² Pray: Ep. Proc. III. 482.

1682. júl. 15-én a menyekző Munkácson nagy ünnepélyességgel meg is tartatott, melyen Zrinyi János is jelen volt. Ez év Zrinyi Ilona sorsát újra összekötötte a szenvedőkével.

Ezen időig Zrinyi János sokszor nagy jeleit adta a császár iránt táplált hűségének.

Tökölyvel való találkozását előbb és a menyekző alkalmával is arra használta föl az udvar megbizásából, hogy a kormány és Tököly között békét hozzon létre. Ez azonban nem sikerült. Akkor pedig, hogy a menyekző után Tököly Kassa ostroma és elfoglalásával a fegyverszünetet és a békét tényleg felbontotta, Zrinyi János ígéretéhez hiven visszament Bécsbe, hogy a császár hadseregében szolgálatot vállaljon.

És Leopold mivel jutalmazta meg ezen rendkívüli ragaszkodást és törhetlen hűséget? Nem hitte el neki, hogy ő, kinek atyja a vérpadon végezte életét, kinek anyja fogságban halt meg, igaz hűséggel viseltetik iránta. Sivár lelke előtt ily erény a lehetetlenségek közé tartozott és így a legtisztább, a legszebb erényt alattomoság és színlelésnek bélyegezte, ki csak azért követi a császárt, hogy az utána eredt ellenségnek kalauza legyen. Gyűlöletök boszuja nem aludt ki Zrinyi Péter halálával, hanem még e szerencsétlen ifjunak is, ki örök emlékezetre méltó hűséggel viseltetett iránta, vesztét idézték elő. Pusztá gyanuból, minden bizonyító indok nélkül elfogták és először Passsau, majd Rottenburgban börtönbe vetették.¹

Azt írja Petthő „bizonyos vétke miatt.“ E vétek nem volt más, mint az, hogy Zrinyi Péternek volt fia; hogy szakított családjá hagyományaival; hogy hűséggel viseltetett az iránt, ki atyját a hóhérnak adta át, ki családját megsemmisítette.

Ha tárgyilagosan vesszük föl a dolgot, kétségtelen, hogy ez büne volt. Mert mint a nemzetek, úgy egyes

¹ „Karácsony havának 28. napján (1683.) a Császár rendelkezéséből Gróff Zrini, ama Gróff Zrini Péternek. Fia Passaviomból Rotenburgumba Tyrolisba vitetik ottan bizonyos vétke miatt tömlőczözendő.“ Petthő IV. 40.

egyes emberek életében is vannak oly dolgok, melynek megbocsátása, vagy megbüntetése túllépi az ember hatalmát és az egyedül az Istennek van föntartva, mivel egyedül Ő lehet oly végtelen irgalmas, hogy ily tetteket is megbocsájtani tud; hatalmas, hogy ily bűnöket méltókép büntetni képes.

A történelemben az emberek szerepelnek és így azon tulajdonságokat, a melyekkel az ember fölruházva van, a számításból kihagyni nem lehet; mert gyakran, a legtöbbször, a legnagyobb események indító okául szolgálnak. Így tehát a hűség, a melylyel Zrinyi János a Habsburgházhoz viseltetett, bámulatra késztet bennünket a nélkül — mivel mi is emberek vagyunk és így a velünk született érzelmek hatása alól kibontakozni nem tudunk — a nélkül tehát, hogy azt jóváhagyni, helyeselni tudnók.

Leopold szempontjából azonban ha e magaviseletet tekintetbe vesszük, ebben a legnagyobb emberi erényt látjuk. De csak Leopold, és az a kormány, mely vele együtt országaira évtizedeken keresztül annyi szenvedéseket hozott, magyarázhatta ezt máskép, mert önmaga után ítélve meg e dolgot, ily erényt a lehetetlenségek közé sorozott.

Zrinyi János nem maradt soká Rottenburghban sem, hanem innen Grácza vitték. 20 évi fogsága alatt itt sorvadtt el a hős ifju, kiben a tehetség és az akarat is megvolt arra, hogy családjának fényét újra visszaszererezze. „Styriában a' Gréczi Várban mint rab meg hal (1704.) Groff Zrini Boldizsár, ennek a hires neves Fő Familiának utolsó csemetéje, Zrinyi Péternek Horvát Országi Bánnak a' Fia, Száraz betegségben; és mivel hogy rég utáitól fogva nem szóllott, vétkei sem gyonyya meg, el temettetik ugyan Gréczi Várban.“¹

Az 1683-ik év után Zrinyi Ilonára is szomorú napok virradtak. A magyar szabadságharcz újra kudar-

¹ Petthő IV. 73.

czot vallott. Maga Tökölyné két gyermekével, Ilona és Ferenczcel Munkácsba zárkózott, melynek kapuit kénytelen volt 1688 jan. 14-én Caraffa előtt megnyitni. Ekkor mind hárman Bécsbe vitettek, hol az Orsolya apácák zárdájába zárattak, a gyermekek gyámságát pedig Kollonics Leopold bibornok vállalta el. A 12 éves Rákóczy Ferenczet gyámja Csehországba, a neuhausi jezsuitákhoz küldte nevelésbe, Ilona pedig 1691-ben Aspremont tábornokhoz adatott nőül.

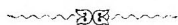
Zrinyi Ilona fogsága egész 1692-ig tartott, a mikor a bécsi kormány a fogoly Heissler tábornokért kicserélte. Ferencz fiát nem vihette magával s így egyedül indult császári zsoldosok fedezete alatt férje után, hogy vele a hontalanság búját megoszssa. A karloviczi békekötés után Tököly lelépett a történelem színpadjáról és nejével együtt Bythiniába, Nikodemia városába bujdosott. 1703-ban eltemette minden szenvedéseiben hű osztályosát, Zrinyi Ilonát és két évre rá, 1705-ben maga is meghalt.

KIADATLAN ADATOK

a bécsi cs. kir. titkos levéltárból.

Prothocollum

Ueber das bei Ihr Excell. (Titl) Herrn Hofkanzler¹ gehaltene
Examen des Grafen Zrini, in Prag den 20. Mai A^o 1680.,
7ma antemeridiana usque ad nonam.

Interrogatoria.

Ihre Kais. Majestät haben wolgedacht Ihre Excellenz allergnädigst aufgetragen, den Grafen Zrini über gewisse Puncten zu befragen, vorhero aber denselben zu erindern, dass er niemanden zu Lieb noch zu Leid die reine Wahrheit aussagen solle, wann er also dem nachkommen wird, so werde er die kaiserliche Gnad verhofen können.

Presponsoria.

Hoff², Ihre kaiserliche Majestät werden niemalen anderst von ihm erfahren haben, als dass er getreu gewesen, verlange auch nichts anders als Ihrer kaiserlichen Majestät Gnad; wisse nicht, wie er in diese Ungnad gefallen, versichere aber auf alle Fragen die Wahrheit auszusagen.

Sein Namen seie Joannes Graf Zrini, seines Alters im 26^{isten} Jahr.

¹ Báró Hoher.

² T. i. Er hoffe (Zrinyi)

Ob er wisse, worumben er
arretiert worden.

Er habe es anfangs nicht gewusst, hernach aber, auf weiteres Nachdenken sich eingebildet, es möchte der Arrest vielleicht darumben erfolgt sein, dieweilen er dem Tökely einen Brief in Hungarn geschrieben, so aber mit Vorwissen des General Lesslie beschehen wäre, der von denen Ziffern Wissenschaft habe und deme er auch dazumahlen solchen Brief weisen wollen, selbigen aber nit antreffen können. Er, interrogatus, habe sein Vertrauen bei dem Tökely zu Ihr Majestät bessern Dienst gesucht, und ob ihme schon der Salay gesagt, er werde von Ihr Majestät niemals nichts bekhomben, er solle bei ihnen bleiben, sie wollen ihn accommodieren und nit Fried machen bis er restituirt sei, wie nit weniger auch der Apaffy sagen lassen, er wolle ihme dergestalt mit Accommodation versehen, dass er vergnügt sein solle, so habe er solches iedoch nit angenommen, sondern in der Treue gegen Ihre kaiserl. Majestät verbleiben wollen; massen ihme auch die Franzosen Dienst offerirt hätten, so er eben aus angedeuter Ursach gleichfalls abgeschlagen habe. Nachdeme seine Gefangenschaft bei denen Rebellen in die sieben Monat lang gewähret, worinnen er eine ziemlich lange Zeit gar

Wie er dann aus solcher Gefangenschaft wieder erledigt und losgelassen worden?

Ob solche ciffra noch vorhanden seye, und wo?

Ob solche ciffra allein in gewissen Namen dieser oder jener Personen bestanden?

übel tractiert worden, habe ihn endlich der Tökely aus denen Händen der Canaglia liberirt und wolgehalten, ausser dass er ihn stark verwachten lassen.

Das im vergangenen Winter getroffene Armistitium habe verursacht, dass er ohne rançon wieder losgelassen worden; er hätte sich gerne gleich nacher Hof begeben, so wäre auch die Pest bald darauf erfolgt. Nach seiner Erledigung habe ihm der Tökely dreymal geschrieben und damit sie vertreulich correspondiren können, er, Graf Zrini, ihm eine ciffra offeriert, sich deren zu Behuf des gemeinen Wessens und zuvorderist Ihrer kaiserlichen Majestät zugebrauchen, wie dann er Tökely ihm Grafen Zrini in solcher ciffra vor seiner Abreis geschrieben und er ihm wieder darauf geantwortet habe.

Er habe sie zerrissen und hinweggeworfen, doch so viel er sich erindere, werde sie sein Diener zerrissen haben, der aber, wann er darüber examiniert werden sollte, weder lesen, noch schreiben könne und von Köln gebürtig seie.

Affirmat, zuweilen aber seie das Concert also gewesen, dass etliche, nit alle, Sachen, so affirmative gesetzt, negative zu verstehen waren et sic e contra und

Wo hat man aber die Schreiben des Tökely hingethan?

Ob das Schreiben datirt Prag den 3. April dieses Jahres, sein, Grafens Zrini Handschrift sei? so ihm zu revidiren gewissen wurde.

Wer dann der Tarquinius sei?

Was unter dem Namen Demadem für eine Person zu verstehen?

Wer unter dem Namen Orizon verstanden werde?

Wer der Mereurius sei?

Warumben er den Tarquinius einer pertinacia beschulde?

Wer der Parmenis sei? und wie die Worte usum frigoris zu verstehen?

wann man ihm seine Schreiben vorzeigte, vermeinte er noch in Gedächtnuss zu haben, wie dieselbe zu verstehen.

Die habe er auch zerrissen, selbige aber zuvor dem Herrn General Lesslie gewiesen, daher, wann ermelter Graf Lesslie sich diesfalls nit mehr erindern oder widersprechen sollte, so würde er, interrogatus, verloren sein.

Affirmat, und habe er die Correspondenz mit dem Tökely nur darum gepflogen, dass er Ihro Majestät einen gehorsamsten Dienst leisten und sich einen guten Namen machen wollte, welches durante armistitis auch andere gethan hetten.

Er habe die ciffra nit lang practiciert, vermeine aber, es werde den Leslie bedeuten.

Der Erzbischof.

Der Tökely.

Vermeint, dieser werde interrogatus selbst sein, oder der Jurowicz.

Unter dem Namen pertinacia verstehe sich das Wort opinion.

Unter dem Namen Parmenis werden seiner Meinung nach Ihre kais. Majes-

Wer der Efestion sei?

Was unter den Wörtern:
Tritonem Spartanorum zu
verstehen?

Wer der Caligula und wer
der Colossus sei, auch was
das Wort: baptizarunt sagen
will?

Was unter dem Namen
liguribus verstanden werde
und posse decipi bedeute?

Was er gesagt haben will
mit dem Wort pigmenta und
ius pigmentorum Allobroges
etc.?

Wie es glaublich sei, dass
er sich dessen nit erinnern
sollte, da er doch diesen
Brief erst vor einem Monat
geschrieben habe?

tät zu verstehen sein; per
usum frigoris aber bedeutet,
dass er Tökely keinen Frie-
den zu hoffen habe, wann er
nit von denen grossen Prä-
tensionen nachlassen werde.

Vermeint: der Türk, der
Siebenbürger, oder der König
in Frankreich, könne sich
nit eigentlich erinnern.

Diese werden den legatum
Gallicum bedeuten.

Caligula werde den Stra-
soldo bedeuten und Colossus
den Caprara; baptizarunt
aber das Wort abschicken.¹

Dieses wisse er sich wahr-
haftig nit mehr zu erin-
nern,

wie ingleichen auch dies-
falls nicht, wann er aber das
Schreiben eine Weil haben
könnte, so würde er sich
vielleicht besser des Inhalts
erinnern können.

Er habe nit Alles ver-
gessen, könne sich aber auch
nit alles erinnern, man solle
ihme den Brief und eine
Zeit zu bedenken geben, so
wolle er sich weiter ver-
nehmen lassen, oder endlich,
wann es Ihre Majestät aller-
gnädigst erlauben wollten,
dem Tökely umb die Ori-
ginal-Ciffra schreiben, woraus
man die Wahrheit sehen
werde.

¹ E szó nem tisztán olvasható.

Nachdem man ihme, Gra-
fen Zrini, angeregten Brief
noch weiter abgelesen, hat
er sich erinnert, dass unter
dem Wort pigmenta ver-
standen werden . . . . .
unter dem Wort venenum .
unter dem Wort providos .
und unter dem Wort Tra-
janis . . . . .

Als er befragt worden:
ob er nicht wisse, dass mit
denen Feinden von Ihr kais.
Majestät zu correspondiern
nicht erlaubt sei?

Was es für eine Beschaf-
fenheit mit deme habe, dass
der Tökely in seinem Brief
vom 12ten Martii meldet,
quod ciffras modernus et
prios ad manus habeat?

die Güter,
die Contribution,
die Rebellen,

die Türken.

Tempore armistitii seie es
insgemein geschehen und in
solchen seinen Schreiben
nichts wider Ihre kais. Ma-
jestät, oder was sonst nicht
publicum gewesen, zu ver-
nehmen, wie er dann seinen
Namen nit so expresse unter-
schrieben haben würde, wann
er etwas untreues im Sinn
gehabt hätte; so habe er
auch alle Zeit mit dem
Grafen Lesslie vorhero daraus
geredet, der die Ciffra ge-
sehen, aber nit den Brief,
welchen er Graf Zrini dem
Tökely geschrieben, weilen
der Lesslie zu Haus dazum-
ahlen nit anzutreffen ge-
wesen, wohl aber den Brief,
welchen der Tökely an ihn
Grafen Zrini geschrieben.

Die priores seind gar kurtz
gewesen, also hab er ihme
andere geschickt, der Tökely
habe eine Confidenz gegen
ihne gezeigt, dieweilen er
seine Frau Schwester gerne
zur Gemahlin gehabt hätte;
hernach aber, als die Sachen
nicht fortgehen wollen, seie
auch die Confidenz gefallen.

Er erinnere sich jetzo benebens, dass unter dem Namen Efestion der König in Frankreich verstanden werde, also dass die Wort in des Tökely Brief: „Si Efestion non inceperit novum frigus cum Parmenione“ diesen Verstand hätten: si rex Galliae non inceperit novum bellum cum caesare.

Mit dem Wort „decipi“ habe er etwas zum Schein gethan, das Vertrauen bei dem Tökely nicht zu verlieren, bezeuge aber mit Gott, dass er solches aus keiner Untreu geschrieben; — müsse bekennen, wann der Graf Leslie jetzo mit Tod abgehen sollte, so würde alle seine Mühe und Arbeit, deren er sich bishero zu Conservation der Fidelität zu Ihr Majestät befließen, verloren gehen.

Sub nomine Allobrogos vermeint er die Pollacken und die versetzte Städt im Zipserland zu verstehen; liguribus sollen die Deutschen bedeuten und „saltabit“ verreisen und damit man sich um so viel weniger irre, so hat er interrogatus das besorgte Schreiben vom 3. Aprilis selbst deciferirt und ist damit entlassen worden.

*Illustrissime ac Excellentissime domine, domine ac
patrone etc.*

Cum Vestrae Excellentiae propensum erga me animum in omnibus expertus sim eumque secundum a Sua Majestastate Caesarea fortunae meae fautorem ac promotorem merito agnoscam, hisce Vestrae Excellentiae inservire eiusque in duobus sequentibus punctis tum patrocinio tum consilio uti praesumpsi. Primum itaque est quod cum a plurimis hic et Viennae spargi intellexerim, me (et quidem volentem) a Sua Majestate Caesarea Hispaniis destinatum, cum tamen minimum eiusmoi inclinationis signum me dedisse, imo potius eius avertendae et horrendae causam habere existimem; quid enim mihi in illis partibus ignoto ac consequenter ope destituto, ubi nihil aliud de nostra domo, nisi parentis mei abominandi fama facinoris delituit, omnium iudicio sperandum superesset, quam iusti doloris mei refricativa parentis obiectio sceleris et spei, qua servitiorum meorum tyrocinio absolute ac immediate fidelitatis specimen addere suaeque caesareae Maiestati exhibere omnibus votis exoptaveram, luctuosa frustratio. Idcirco ne silentio meo hanc famam confirmare videar, Vestrae Excellentiae hisce humillime obsecro, ut dignetur intercessionem suam apud Suam Maiestatem Caesaream, meum clementissimum dominum hunc de mea voluntate male praesumptum rumorem sopire.

Alterum est quod paucis abhinc diebus a quodam electoris Saxoniae officiali, qui defuncto meo parenti inserviverat, intellexerim electorem mihi possibilem apud Suam Maiestatem Caesaream intercessionem obtulisse, cum autem strictam eius gratiae observationem omnium electorum intercessionibus praeferam, idque mihi esto utile, tamen cum Suae Maiestati Caesareae forsitan displiceret, ingratum ac valde praeiudiciosum fore praeviderim, Vestrae Excellentiae humillime consulere eiusque desuper mentem percipere volui, hac spe fretus, quod Vestrae Excellentiae solitam erga me benevolentiam hac vice experiar

obligationisque vinculo, quo iam ei devinctus sum, additamentum fiet, cui omni meliori modo me satisfactorum voveo ac maneo
Pragae 18. Novembris 1671.

Vestrae Excellentiae

humillimus ac obedientissimus servus
Johann: Antonius C(omes) de Zrin mp.

Külczim nincs.

*Illustrissime ac ac excellentissime domine, domine ac
patrone .. etc.*

Cum Vestra Excellentia mihi possibilem favorem, dum adhuc Viennae existerem, polliceri dignata sit eiusque benevolentiam in constituta pensione sufficienter expertus sim, eam hisce iterum humillime obtestari praesumpsi ut mei apud Suam Maiestatem Caeseream benigna intercessione recordari, miserumque statum in quo me nec mihi nec aliis utilem reperio, exponere dignetur, ut tandem me aliquo officio, aut si hanc gratiam pro hic et nunc mereri non possem, solida sustentatione clementer condecorarer. Hunc Vestrae Excellentiae benignitatis effectum quoad vivam debita gratiarum actione agnoscere conabor, irrevocabiliter manens Pragae 9. Marti 1672.

Vestrae Excellentiae

devotissimus et obedientissimus servus
Johannes Ant. C(omes) de Zrin mp.

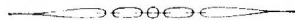
Külczim nincs.

TARTALOM.

	Oldal.
Előszó	V
Zrinyi VI. György	1
Zrinyi VI. Miklós, VII. György	39
Zrinyi a költő és öcsese Péter	79
Zrinyi III. Péter Wesselényi haláláig	129
Zrinyi III. Péter bukásáig. 1670. ápr. 18.	183
Zrinyi III. Péter haláláig. 1670. ápr. 18. — 1671. ápr. 30.	243
Befejezés	335

Sajtóhibák és helyreigazítások.

2. lapon alulról	2. sor	Nagy István	helyett	Nagy Iván
28. " "	9. "	<i>fastumque</i>	"	<i>faustumque</i>
57. " "	24. "	<i>is</i>	"	<i>és</i>
101. " "	22. "	<i>marhákkal</i>	"	<i>martalékkal</i>
103. " "	7. "	<i>történelem</i>	"	<i>történelemben.</i>
115. " felülről	6. "	<i>nemzetnek</i>	"	<i>nemzetnek büntetését, mely a nemzetnek.</i>
124. " "	14. "	<i>fel</i>	"	<i>felül.</i>
149. " alulról	7. "	<i>fáradt</i>	"	<i>tört.</i>
213. " "	6. "	<i>előtt</i>	"	<i>után.</i>
216. " "	11. "	<i>tisztázi</i>	"	<i>tisztázni.</i>
228. " "	17. "	<i>látشان</i>	"	<i>látشان.</i>
232. " "	3. "	<i>figyelemben</i>	"	<i>figyelemben.</i>
276. " "	24. "	<i>az országgyűlést</i>	"	<i>a királyt és a melléje rendelt magyar tanácsosokat.</i>
278. " "	14. "	<i>1646</i>	"	<i>1464.</i>
281. " felülről	10. "	<i>csak</i>	"	<i>csak magyar.</i>

